STUDII ȘI CERCETĂRI DE
ISTORIE VECHE

1

TOMUL 19

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. EM. CONDURACHI

Membri :

D. BERCIU, MARIA COMŞA, acad. C. DAICOVICIU, VLADIMIR DUMITRESCU, MIRCEA D. MATEI, BUCUR MITREA, I. NESTOR, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, C. S. NICOLĂESCU-PLOPŞOR, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, D. M. PIPPIDI, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, DORIN POPESCU, GH. ŞTEFAN, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România.

Secretar de redacție :

ANA MATROSENCO

În țară, abonamentele se fac prin oficiile poştale, agențiile poştale, factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin: CARTIMEX, Căsuța poştală 134 — 135, Bucureşti, Republica Socialistă România sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondență, se vor trimite Comitetului de redacție, pe adresa: str. I. C. Frimu, nr. 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

https://biblioteca-digitala.ro

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

TOMUL 19 Nr. 1 1968

SUMAR

S C I V, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 1—192

https://biblioteca-digitala.ro

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

TOME 19 | N° 1 | 1968

SOMMAIRE

https://biblioteca-digitala.ro

ADAMCLISI *

DE

IAN A. RICHMOND

La prima vedere împrejurimile monumentului de la Adamclisi nu impresionează. Nu este nimic zbuciumat în şirurile colinelor joase din sudul Dobrogei, dar privită în ansamblu, această provincie capătă relief înspre miazănoapte. Această bucată de pămînt împiedică cursul drept, către răsărit, al Dunării, contribuind la formarea celor două braţe prin care marele fluviu ajunge la Marea Neagră.

De fapt — în ceea ce priveşte mişcările populaţiilor — Dobrogea se prezintă ca o punte naturală, lată de 45-60 km între Basarabia şi Balcani, care permite să se evite ţinutul neprielnic, brăzdat în vechime de numeroase văi întinse şi mlăştinoase, al Cîmpiei Române.

Privită dinspre şesurile mănoase ale Sciţiei sau din ţinuturile Germaniei răsăritene, Dobrogea este principalul drum de legătură spre Balcani, o poartă pe care orice putere din sudul Europei trebuie s-o închidă şi s-o zăvorească. Între marginile înguste ale acestui culoar nu-i posibilă, la început, nici o schimbare de drum ; la Adamclisi însă vine răscrucea. Aici invadatorul trebuie să aleagă : merge spre sud, spre Turcia şi Grecia sau spre vest în Bulgaria sau Serbia. Aşa se prezintă scena ; să-i examinăm acum decorul.

---

* Graţie amabilităţii prof. D. E. Strong, şeful departamentului de antichităţi grecoromane de la British Museum, sîntem în măsură să publicăm versiunea românească a acestui studiu, redactat înainte de dispariţia sa prematură, de marele învăţat englez Ian A. Richmond, binecunoscut prin lucrările sale cu privire la limesul roman. Acest studiu a rezultat de pe urma unei vizite făcute de I. A. Richmond la faţa locului, în primăvara anului 1959. Mulţumim şi pe această cale prof. Strong pentru amabilitatea sa.

Regretatul autor al articolului n-a cunoscut decît ed. a II-a a lucrării lui Florea B. Florescu şi referinţe se fac la această ediţie (cu numerotarea respectivă a pieselor monumentului ; ed. a III-a în limba germană are o ordine a pieselor schimbată faţă de ediţiile anterioare). Întreaga ilustraţie din acest articol ne-a fost pusă la dispoziţie de către Fl. B. Florescu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

SCIV, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 3—29

https://biblioteca-digitala.ro

Pe spinările late și teșite pe care converg drumurile și cărările din nord, la Adamclisi se înaltă trei monumente. Două dintre ele stau față în față la o distanță de două sute de metri unul de altul, orientate la fel, aproximativ spre sud-est ; primul, pe coama dealului e un mare mausoleu cu un diametru de circa 40 m, clădit — după cum au arătat săpăturile — peste o groapă de sacrificii care conținea oase de bovine. Al doilea, mai jos, pe panta dulce dinspre est, e un altar cu latura de 11,67 m, pe care erau săpate, coloană după coloană, numele ostașilor, *fortissimi viri qui pro republica morte occubuerunt.*

Data și motivul pentru care au fost ridicate aceste monumente sînt necunoscute, dar una din laturile cu inscripții ale altarului, cuprinzînd liste de legionari, ofițeri din statul major, are în frunte un prefect, probabil un *praefectus castrorum* sau comandantul locțiitor al unei legiuni.

Orașul de origine al acestui ofițer important a fost la început Pompei, la care s-a adăugat domiciliul Neapole, fapt ce arată că a murit după ce Pompeiul a fost acoperit de erupția din 79 e. n. Datarea în timpul domniei lui Domițian e deci rezonabilă și lista de morți trebuie să fie asociată în consecință cu unul din episoadele cele mai importante ale războaielor lui Domițian în Dacia. Sînt multe elemente în sprijinul părerii că ar marca înfrîngerea lui Oppius Sabinus, dar nu este exclus să fie vorba de înfrîngerea lui Cornelius Fuscus, cu observația că pe piatră amintitul praefectus nu putea fi însuși Fuscus, căci, așa cum a arătat R. Syme, colonia acestuia în mod cert nu a fost Pompei.

Avem deci, aici, două monumente. Amîndouă au legătură cu cei morți și amîndouă sînt de un tip descris în literatura romană. Primul e un mormînt rotund mare, un mausoleu măreț de proporții vaste, comparabil ca proiect cu tumulusul descris de Suetoniu ca fiind construit de armată în cinstea lui Drusus, fratele lui Tiberius. Pentru comemorarea lui Drusus s-a organizat în fiecare an cîte o ceremonie la care reprezentanți ai cantoanelor provinciale veneau să ofere sacrificii. Al doilea e un altar de tipul celui despre care Cassius Dio spune că Traian l-ar fi ridicat la Tapae după pierderile grave suferite (Dio, LXVIII, 8) și unde aveau loc de asemenea sacrificii anuale. Pe scurt, la Adamclisi avem o confirmare a descrierilor literare și monumente mărețe pentru cei căzuți, înălțate la capătul unui vast cîmp de paradă pentru ceremoniile anuale. Aceste monumente, însă, sînt umbrite de un al treilea nu mai puțin important și impresionant.

Exact la sud de mausoleu, pe partea din care oricine privind spre altar poate lua parte la ritual, se ridică un alt măreț monument circular, cu diametrul de 33 m, construit pe o platformă rotundă cu șapte trepte. Întreaga circumferință a fost realizată din blocuri de piatră iar interiorul este din mortar, cu excepția unui miez central care a fost construit tot din piatră tăiată. Acest pivot central este partea importantă a monumentului. Funcția lui e să susțină pe el masiva imagine de piatră a unui trunchi de copac ciuntit reprezentînd arme și echipament de război. Fragmentele rămase dau o înălțime de cel puțin 9 m, dar partea superioară, lăncile și sulițele lipsesc, așa că înălțimea totală cu greu putea să fi fost sub 12 m. La baza trunchiu-

https://biblioteca-digitala.ro

lui erau patru statui de piatră reprezentînd barbari în lanţuri şezînd sau stînd în

Fig. 1. — Sarmat.

picioare. De două ori mărimea naturală, aceste statui au ajuns astăzi fragmente informe, roase de vreme.

Nu ne putem înşela asupra tipului şi semnificaţiei acestui monument. E un *tropaeum*, un trofeu, construit dintr-un material rezistent, formă derivată

https://biblioteca-digitala.ro

de la vechiul trofeu care se ridica din materiale ușoare : un trunchi de copac ciuntit purtînd pe el armele și armurile capturate de la dușmanul pus pe fugă. Acesta este un tip de trofeu grecesc, tip care poate fi urmărit îna-

Fig. 2. — Dac.

poi pînă la Maraton și poate și mai înainte. Concepția vechilor greci — întotdeauna circumspecți în ceea ce privește norocul și soarta muritorilor — îi împiedica să folosească materiale rezistente pentru asemenea trofee și se împăcau cu gîndul că ele vor dispărea. Dar obiceiul s-a pierdut și tebanii au întrebuințat pentru prima dată piatra cu ocazia triumfului împotriva Spartei (Cic. *de*

https://biblioteca-digitala.ro

inv. II,23, 69). După aceasta folosirea materialului rezistent a devenit modă, şi cu toate că lipsesc multe exemple din acest lanţ, trebuie să fi existat trofee din piatră şi în epoca elenistică, ca acela de la Ephesus, care a inspirat pe generalii romani să ridice trofee în formă de turnuri şi arce pentru slăvi-

Fig. 3. — German.

rea gloriei lor trecătoare. Dar acestea sînt forme monumentale. Pe cîmp, grandoarea operei temporare ridicată după bătălie putea fi sporită prin plasarea trofeului însuşi pe o movilă ridicată. Un asemenea monument a fost înălţat de Drusus, fratele lui Tiberius (Florus, II, 30, 23 IV 12) cu prada de la marcomani în anul 9 î. e. n. — ,,un tumulus înalt de forma unui

https://biblioteca-digitala.ro

trofeu". Acest din urmă tip de monument, înălţat pe cîmpul de luptă, este prototipul *tropaeum* ului de la Adamclisi.

Un singur punct rămîne obscur. Nu se poate preciza în ce moment

Fig. 4. — Metopa VI.

din istoria acestui fel de monumente s-a născut obiceiul să se lege cu lanţuri de trunchiul de copac, bărbaţi şi femei captivi, vii. Acest lucru e în contradicţie cu obiceiurile vechilor greci şi străin de felul grecesc de a simţi. Atitudinea romanilor a fost deosebită : mai puţin umană, fiindcă era îndrep-

https://biblioteca-digitala.ro

tată împotriva popoarelor de rasă diferită de a lor, *hostes*, fără drepturi legale ; mai puțin miloasă, dar să nu uităm că și barbarii îi supuneau pe prizonierii romani la cele mai sălbatice chinuri ; fără respect față de viață, dar să reamintim că trofeul era dedicat zeului războiului, însetat de victime. În

Fig. 5. — Metopa IX.

asemenea atmosferă se pierdea orice contact cu principiile etice și se dădea frîu liber celor mai primitive instincte. Unul dintre acestea era răzbunarea. Cel puțin aceasta este exprimată prin cuvinte dat fiind că tabla cu dedicație era închinată lui Mars Ultor. Data e presupusă ca fiind perioada din cel de-al treisprezecelea an al tribunatului lui Traian, adică între 10 decembrie 107 și 9 decembrie 108. Sînt amintiți de asemenea și constructorii care au execu-

https://biblioteca-digitala.ro

tat monumentul — deşi această parte a pietrei este în parte foarte roasă şi în parte lipseşte ; totuşi e foarte probabil că e vorba de *exercitus*.

Pietrele care poartă această dedicaţie formează o parte integrantă din marele piedestal hexagonal al trofeului. Sînt tăiate aşa fel încît se leagă cu

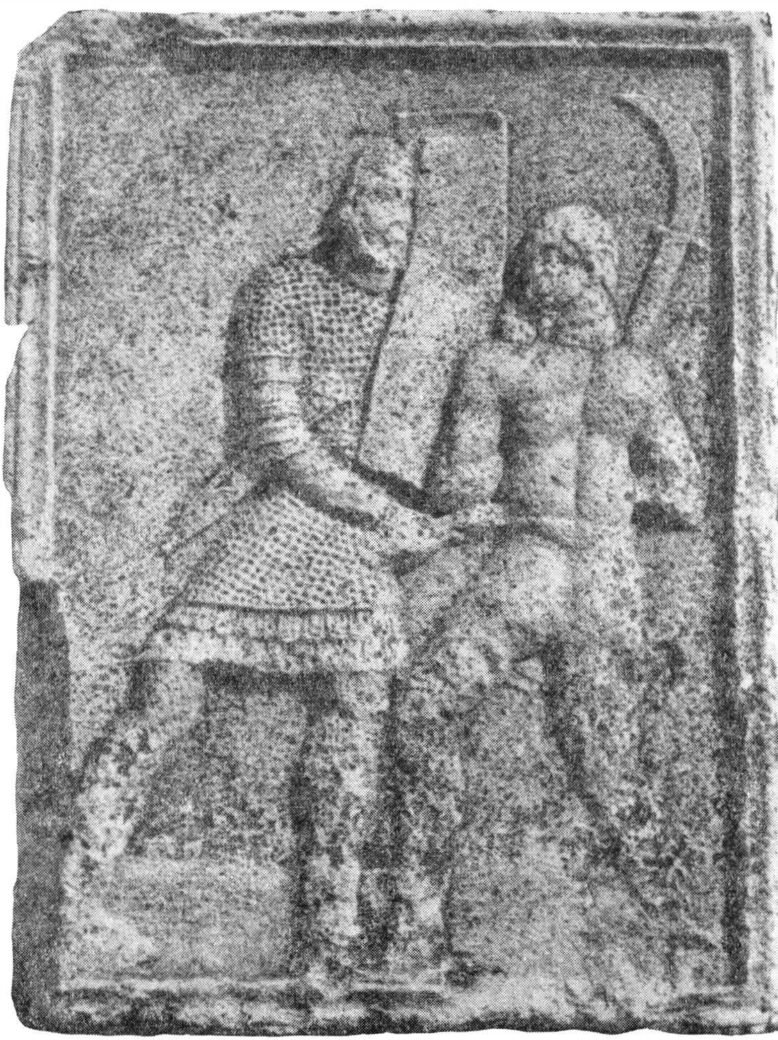

Fig. 6. — Metopa XVIII.

întreg cadrul arhitectural, peste care au fost săpate unele litere astfel încît dovedesc că inscripţia a fost acolo de la început. S-a încercat să se argumenteze că dedicaţia a fost adăugată mai tîrziu sau că textul ei comemorează o restaurare. Prima ipoteză este respinsă prin aranjamentele pietrelor iar a doua de text.

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce privește dedicația, Otto Hirschfeld are desigur dreptate socotind că consacrarea către Mars Ultor ar putea avea corespondent în literatură. După victoria de la *campus Idistavisus* în anul 16 e.n., Germanicus a ridicat o movilă enormă din armele dușmanilor, închinată — cum spune Tacit — *Marti et Jovi et Augusto* (*Ann.* II, 22). Dar inversiunea din-

Fig. 7. — Metopa XX.

tre Marte și Jupiter este atît de contrară obiceiurilor romane, încît iscusita emendație a lui Hirschfeld — Marti Ultori et Augusto — este foarte convingătoare. La Adamclisi, totuși, trofeul n-a fost ridicat pe locul victoriei. Marte Răzbunătorul este onorat ca cel ce poate șterge dizgrația înfrîngerii, iar acelora care defilau sub umbra lui în onoarea celor căzuți, măreţul monument trebuia să le invoce puterea Romei pentru răzbunarea celor morți.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă aceasta ar fi tot ce se poate spune despre monumentele de la Adamclisi, acestea ar fi importante ca reprezentînd episoade de război demne de a fi amintite, unice prin caracterul lor dublu în a comemora o înfrîngere şi o victorie. Dar e cu mult mai mult. Baza tropaeum-ului nu-i mai puţin ornamentată decît trofeul care o încoronează. Jumătatea in-

Fig. 8. — Metopa XXIV.

ferioară constă din şase rînduri late de 2 picioare, din blocuri de calcar dăltuite, aşezate pe o bază convenţională. Jumătatea superioară din contra e foarte bogat sculptată. Primul element este o friză cu frunze de acant proeminente care adăpostesc păsările, dar care se termină în capete sălbatice de lup cu fălcile gata să apuce. Peste această friză există o serie de metope încadrate de pilaştrii de stil compozit, înalţi de circa 1,5 m. Pilaştrii sînt

https://biblioteca-digitala.ro

decoraţi alternativ cu caneluri şi ghirlande în spirală şi au deasupra capitele simple din frunze de palmier ornate cu ove. Apoi urmează o friză de palmete proeminente, dispuse alternativ de sus sau de jos, întreţesîndu-se cu un lanţ de volute alungite. În cele din urmă exista o cornişe împodobită cu lei — prin gura cărora se scurgea apa — şi creneluri decorative.

Fig. 9. — Metopa XXXIV.

După cum a remarcat Studniczka, proiectul e specific roman şi strîns legat de Etruria romană. Aranjamentul metopelor între pilaştri este foarte asemănător cu antablamentul sarcofagelor etrusce sau cu cel al renumitei Porta Marzia din Perugia, pe ale cărei ferestre sînt reprezentaţi Dioscurii şi caii lor. Ca şi în strîns înrudita fază syllană al celui de al doilea

https://biblioteca-digitala.ro

stil în pictura murală,cadrul arhitectural păstrează o serie caleidoscopică de perspective, fiecare completă în ea însăși, dar în legătură cu cea învecinată, separate și totuși armonizate prin cadrul în care sînt așezate. Falerii din Etruria oferă cel mai bun paralelism pentru modul de plasare a crene-

Fig. 10. — Metopa XXXI.

lurilor pe un mormînt funerar rotund, fiecare crenel fiind decorat cu un candelabru dătător de lumină veșnică în cinstea mortului.

Aici la Adamclisi învingătorii nu sînt glorificați cu candelabre eterne, crenelurile poartă pe ele prizonieri stînd în picioare, înlănțuiți de copaci. Acești captivi se deosebesc mult unul de altul și s-a depus multă grijă și

https://biblioteca-digitala.ro

efort să se definească şi să se distingă diversele trăsături şi îmbrăcămintea lor. Unele figuri seamănă cu dacii, cu cămăşi ca o tunică, prinse cu o centură, cu părul lung fluturînd sau tuns de jur împrejurul capului. Alţii sînt germani înalţi îmbrăcaţi cu pantaloni, cu specificul coc suebic, tunică scurtă uşoară şi manta. Alţii sînt îmbrăcaţi ca *Sarmatae* cu pantaloni şi o haină

Fig. 11. — Metopa XXXII.

pînă la genunchi prinsă în jos în faţă, în timp ce pe capetele lor este reprezentată coafura cu părul lung şi încîlcit, tipic pentru triburile scitice. Germanii sînt cei mai uşor de identificat ; trebuie să fie germanii de est — *Bastarnae* — aşa cum au fost recunoscuţi de mult. Reprezentările sarmatice trebuie să se refere la vecinii lor roxolanii, iar tipul semidacic reprezintă probabil localnicii de neam getic. Pe scurt, sînt tocmai triburile pe care literatura şi epi-

https://biblioteca-digitala.ro

grafia le amintește în Dobrogea. Este interesant și semnificativ faptul că aceste tipuri nu corespund aproape de loc cu dacii din Transilvania reprezentați pe Columna lui Traian, nici cu alte populații ai căror ambasadori sau reprezentanți se pot vedea pe această columnă. Cei reprezentați aici sînt

Fig. 12. — Metopa XXXV.

dușmanii specifici pentru Moesia inferioară și, mai ales, pentru părțile răsăritene ale acestei provincii, o chestiune ce va trebui examinată pe îndelete.

Operațiile militare din care au provenit prizonierii formează subiectele metopelor. Pe piedestalul tropaeum-ului e loc pentru 54 asemenea me-

https://biblioteca-digitala.ro

tope; 50 sînt cunoscute şi din cele 49 astăzi existente 44 sînt suficient de complete, deşi se deosebesc mult în ceea ce priveşte gradul de conservare. După cum indică poziţia metopelor căzute, seriile începeau din partea de nord, şi, aşa cum se vede astăzi, încep dintr-odată cu o acţiune de cavalerie

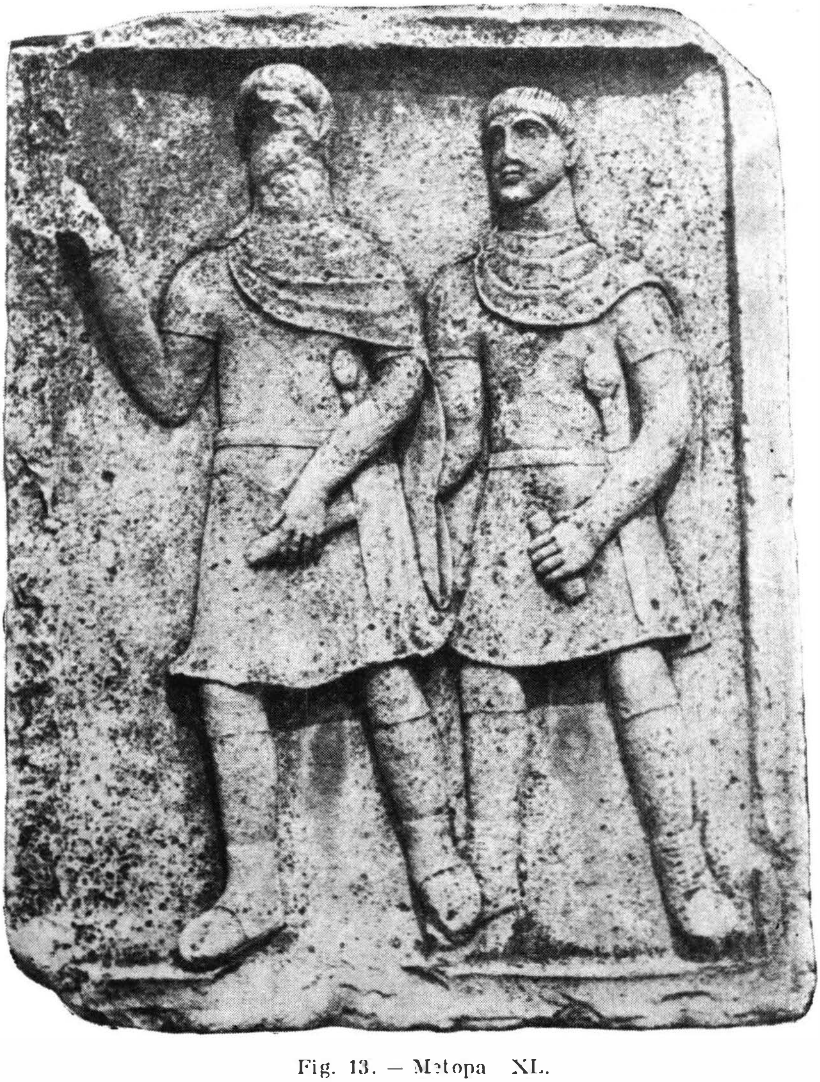

Fig. 13. — Metopa XL.

îndreptată spre vest în sensul invers acelor ceasornicului. Primul grup cuprinzînd 3 metope (I—III) e format din doi călăreţi în galop avînd în faţă doi stegari călări, cu *vexilla*. Toţi sînt îmbrăcaţi în cămăşi cu zale reprezentate prin şiruri de găurele; ostaşii nu au coifuri şi sînt înarmaţi cu sabie, lance şi scut hexagonal. Părul e pieptănat pe spate în şuviţe drepte ţeapene, tăiat cu grijă la urechi şi la ceafă. Sînt proaspăt bărbieriţi. Şaua şi caii cu harnaşa-

https://biblioteca-digitala.ro

mente bogate sînt demne de menţionat ; oamenii călăresc fără scări ca toţi călăreţii romani. Aceste scene reprezintă înaintarea. Sînt simple şi cu multe elemente comune cu pietrele de pe mormintele călăreţilor cu care pot fi comparate foarte strîns, în ceea ce priveşte desenul şi execuţia. Cele patru (IV—VII) metope următoare reprezintă angajarea, în care trei scene

Fig. 14. — Metopa XLII.

zugrăvesc lupte grele la care participă soldaţi în cămăşi de zale, de tipul descris mai sus. Acţiunea e foarte variată. În două cazuri scena se repetă efectiv. Călăreţul care sare peste bastarni morţi sau muribunzi, străpunge cu lancea un duşman stînd pe loc (IV) sau fugind (V), în timp ce un alt cadavru în haine lungi scitice zace în planul doi. Desenul pentru aceste panouri a pus la încercare foarte serios abilitatea sculptorului. A doua pereche de metope arată cîte un călăreţ trecînd călare peste un duşman. În prima, un că-

https://biblioteca-digitala.ro

lăreț (VII) într-o tunică de armură cu solzi, a tăiat capul adversarului său și-l agită triumfător în timp ce corpul zace în planul doi. În cel de-al doilea tablou (VI) un ofițer cu manta, armură cu solzi și cămașă dublă cu poalele de zale,

Fig. 15. — Metopa XLI.

trece călare peste un șef barbar cu bonetă conică, tunică și pantaloni. E posibil ca această figură să aibă rolul principal în aceste imagini care constau în fond din trei teme în duplicat ; marș de apropiere, luptă, urmărire. Dar e îndoielnic dacă această figură e împăratul, cum s-a presupus, pentru că aspectul împăratului pe reliefuri e lucrat foarte îngrijit și într-un mod cu totul deosebit. Aceasta se vede pe o metopă de pe partea vestică așezată cam la

https://biblioteca-digitala.ro

un sfert de cerc. Împăratul se deosebește prin cuirasa sa de tip grecesc armată în metal, cu o cămașă cu poale cvadruple frumos lucrate și *paludamentum* unui *imperator* (X). În starea originală culoarea roșie a mantiei l-ar fi făcut, fără îndoială, mult mai ușor de identificat. El stă între doi dintre ofițerii de gardă și se vede clar că e angajat într-o discuție. Oamenii cu care vorbește — după cum sugera Tocilescu — sînt o familie stînd într-un

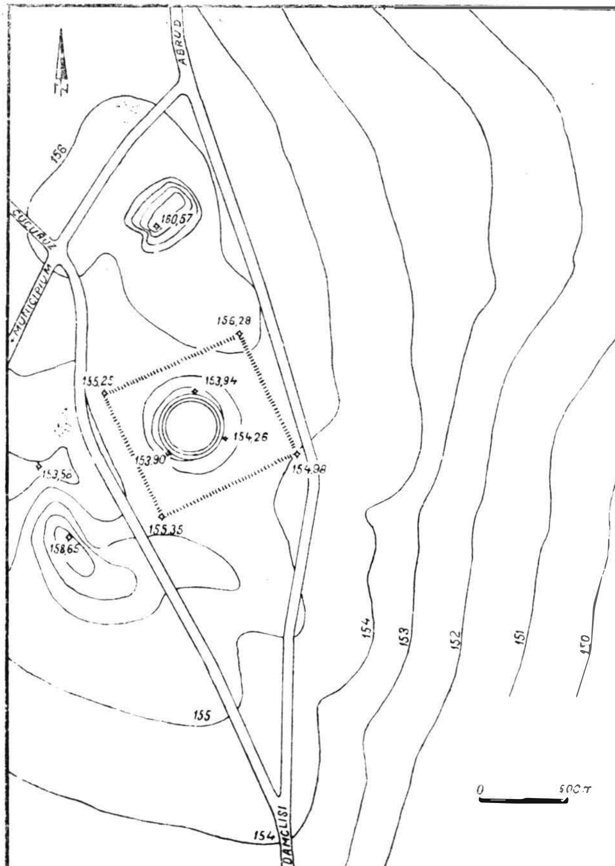

Fig. 16. — *Adamclisi.* Plan de situație.

car cu boi, toți într-o atitudine rugătoare însă nu umilitoare (IX). La grupul acesta trebuie adăugate două perechi — de altfel fără semnificație — de barbari stînd în picioare, un bărbat cu nevasta și două femei (XLIX), una din ele ridicînd în brațe un copil (L). Grupul ca întreg exprimă primul rezultat al raidului cavaleriei grele, oferta de supunere sau poate cereri de noi pămînturi, lucruri care se petreceau încă dinainte și foarte frecvent pe această frontieră. Dacă figura împăratului ar fi mai puțin roasă de vreme, am fi putut vedea mai clar cum i-a primit pe solicitanți; dar atitudinea lui, sigur, nu este de bun venit; iar asemenea care cu boi vor apărea din nou cu prilejul unui adevărat măcel.

https://biblioteca-digitala.ro

Acum intră în mişcare acţiunea principală a infanteriei grele. Acţiunea reprezintă — aşa cum a fost — răspunsul necruţător al împăratului la oferta de supunere. Trebuiau să fie plătite agresiunile anterioare. Trompetele sună umplînd cu liniile lor întinse două metope mărețe, fiecare cu

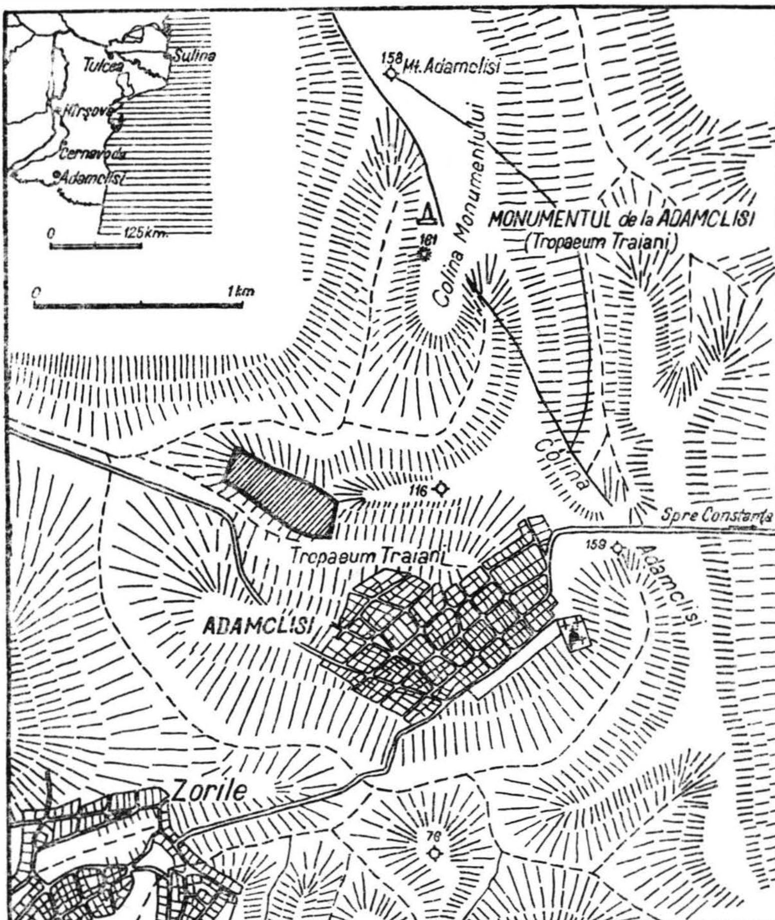

Fig. 17. — *Adamclisi.* Harta zonei Adamclisi.

trei *cornicines* (XI şi XLII) suflînd din toate puterile. Două metope reprezintă o jumătate din oaste (XII şi XIII). Cealaltă jumătate este reprezentată de infanterişti înalţi cu căşti masive, scuturi ovale şi tunici de zale, cuprinşi tot în două metope (XIV şi XV). E de presupus că ar fi garda pretoriană, pentru că ea îl însoţeşte de obicei pe împărat. Legionarii poartă la îndemînă *pila* şi scuturile şi au căşti. Stegarii, pe fiecare panou, duc cîte un vultur de legiune şi două stindarduri de maniple, combinaţie folosită pe Columna lui Traian, repetată aici ca şi multe alte subiecte. Apoi urmează lupta într-un crescendo impresionant.

https://biblioteca-digitala.ro

Scenele de luptă se deschid în cinci angajări corp la corp (XVIII, XIX, XXI, XXIX, XXXIII), între cîte doi adversari, dintre care unul este legionar. Romanii poartă armuri şi cămăşi de zale şi cel puţin două tipuri de coifuri, iar pe scuturi se pot distinge embleme. Imaginea cuprinde

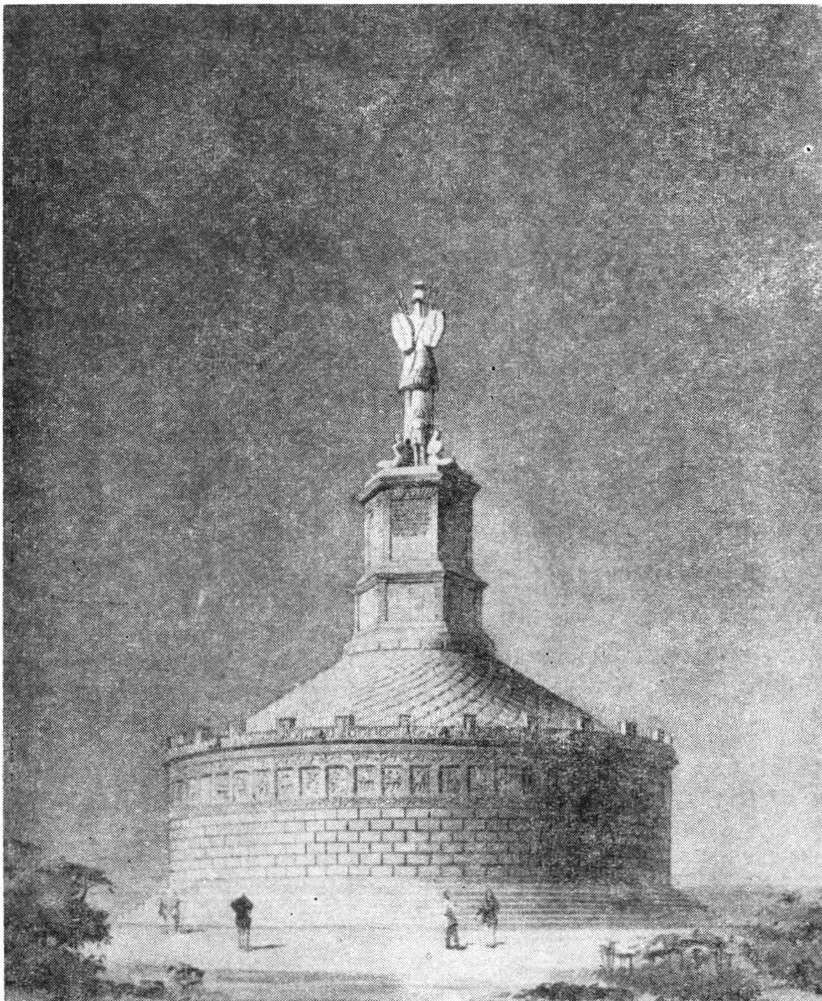

Fig. 18. — Monumentul de la Adamclisi. Tropaeum Traiani. Reconstituire de Fl. B. Florescu.

mai mult decît o unitate militară. Toţi poartă apărătoare pe braţul ce poartă arma şi armură de picior. Acest echipament special, care nu-i reprezentat niciodată pe Columna lui Traian, are sensul de a proteja luptătorul contra ucigătoarelor spade cu două tăişuri de tip scitic ale barbarilor, capabile să taie dintr-odată, fără greutate, un picior sau o mînă neprotejată. Arma de care este vorba se recunoaşte uşor ca fiind *falx*-ul — în mod obişnuit atri-

https://biblioteca-digitala.ro

buit de romani triburilor din neamul getic. Nu trebuie să fie confundat cu paloşul scurt dacic zugrăvit pe Columna lui Traian.

Pe măsură ce bătălia se desfăşoară, scenele devin din ce în ce mai complicate. Apar cîte trei figuri — una dintre ele fiind totdeauna un barbar

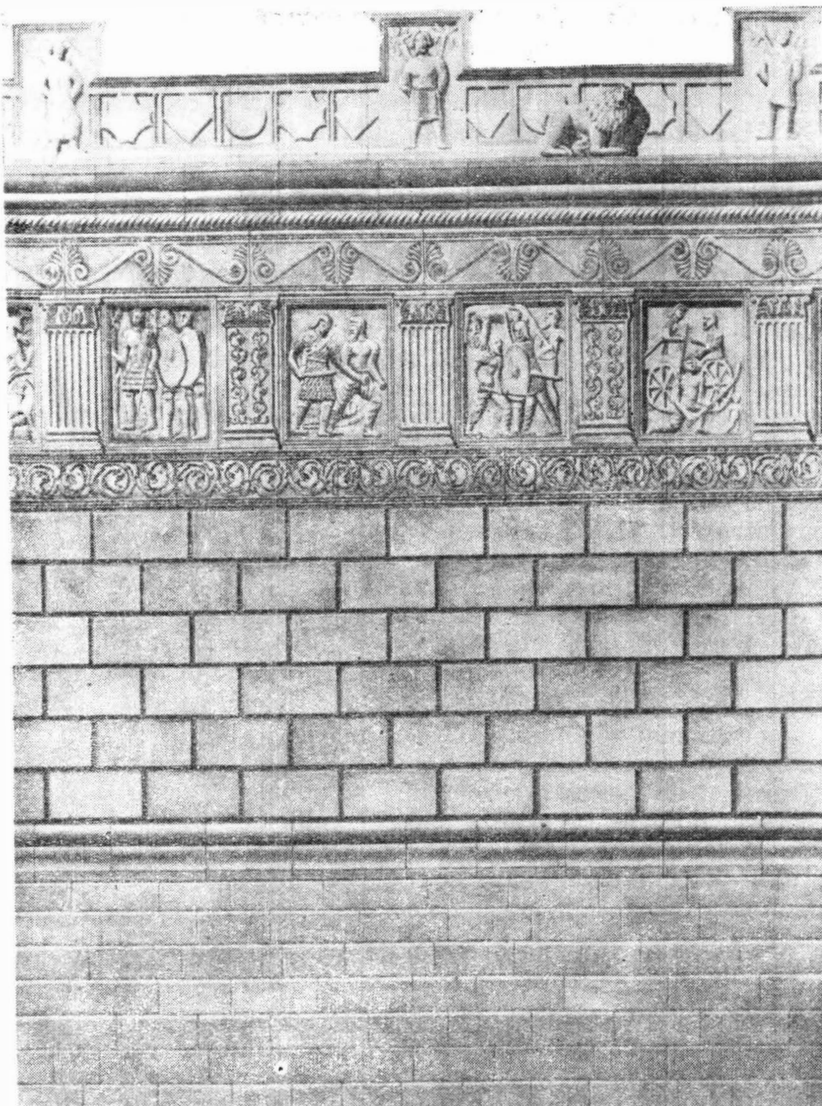

Fig. 19. — Detaliu de crenel.

care moare — şi sînt patru panouri de acest fel (XVI, XVII, XX, XXII). Aceste scene mai complete sînt, în general, dincolo de puterile artistului şi de aceea au rezultat efecte stranii de desen şi perspectivă. Dar figurile

https://biblioteca-digitala.ro

individuale exprimă vigoarea şi asprimea sălbatică, tipică pentru arta militară romană aflată la apogeau. Apoi bătălia se transformă în masacru, după cum arată compoziţiile cu cîte patru figuri care urmează. Cîte odată un roman este încolţit de barbari (XXXIV) — o amintire aspră că încăierarea cruntă n-a fost fără pierderi din partea romanilor. Însă tema dominantă e un măcel pe scară largă în care romanii îşi potolesc setea de răzbunare (XXIII), lăsînd în urmă un cîmp de vrăjmaşi pe moarte , printre resturile mutilate sau decapitate ale camarazilor lor (XXIV).

Bătălia se termină prin urmărirea fugarilor. O căpetenie barbară călare (XXX) e prinsă de un legionar pe cînd încearcă să părăsească cîmpul de luptă semănat cu cadavre ; arcaşii duşmani (XXXI) refugiaţi în copaci, sînt vînaţi fără milă de legionari cu lăncile. Aceste scene — reprezentate pe mai mult de jumătate din circumferinţa monumentului — sînt marcate încă o dată de prezenţa împăratului. Traian (XXXII), el însuşi, supraveghează lupta din pădure şi poate fi iarăşi recunoscut prin platoşa şi cămaşa de zale, frumos lucrată şi în special prin poalele cvadruple. Nu poartă coif — cu atît mai uşor de recunoscut, — e însoţit de doi ostaşi din gardă, unul dintre ei ţinînd o suliţă care, în mod stîngaci, barează scena. Această metopă, evident înrudită cu aceea a arcaşilor din copaci la continuarea luptei în pădure, este singura compoziţie ale cărei figuri privesc spre stînga, adică în sensul acelor ceasornicului. În acest fel, ea are semnificaţie de punct şi este pregătirea pentru schimbarea temei. Noul aspect este uciderea şi capturarea nomazilor cu căruţele lor cu tot. Romanii sînt arătaţi mai întîi luptînd printre căruţele cu patru roţi (XXXVI), apoi urcînd peste ele şi ucigînd bărbaţii în timp ce femeile cerşesc îndurare iar copiii aleargă tremurînd de groază (XXXV). Nici o cruţare însă nu se arată din partea romanilor. În cele din urmă carele şi bagajele (XXXVII) zac părăsite printre morţi şi muribunzi de toate vîrstele şi sexele. Aici este firesc să fie situată şi scena „oilor fără păstor”, înfăţişînd turmele nomazilor, nepăsătoare şi inconştiente de soarta stăpînilor lor (VIII).

Scena se mai schimbă o dată şi începe ultimul act. E trecerea în revistă a prizonierilor, imagine în care captivii şi paznicii lor stau faţă în faţă priviţi de spectatorii romani. Romanii sînt acum în echipament de tabără în opoziţie cu echipamentul complet de luptă. E de presupus că scena are loc o dată cu întoarcerea la bază. În stînga, privind spre dreapta, se află detaşamentele armatei şi purtătorii lor de steaguri. Doi asemenea stegari (XLIII) poartă *vexilla*, una are pe ea un vultur, cealaltă, înainte de a fi fost transportată la Bucureşti, avea o victorie de la care n-a mai rămas decît braţul întins. Este de presupus că aceste stindarde erau vexilaţiile gărzilor legionare şi pretoriene, deoarece vulturul şi Victoria sînt simbolurile lor cu care acestea erau încoronate. Ostaşii în uniformă de tabără sînt grupaţi pe două rînduri stînd în voie, cu scuturile în repaus şi *pila* aplecate, cu vîrful în jos. Urmează doi ofiţeri superiori impunători (XLV), tot în uniformă de tabără. În faţa lor sînt două grupuri de ofiţeri mai tineri. Primul grup se identifică - prin rolul lor - ca fiind tribuni (XL), al doilea, prin ramurile de viţă, ca centurioni (XXVII). Nu există o reprezentare mai clară a acestor ofiţeri bătrîni în uniformă de tabără. În cele din urmă vine grupul de captivi a căror inspecţie este prilejul paradei. Există trei asemenea metope. Un bastarn e îmbrîncit înainte, fără voie, de un paznic (XLVIII), alţii doi mai puţin distincţi

https://biblioteca-digitala.ro

sînt ţinuţi pe loc de un legionar care se află între ei în planul doi (XLVII); alţi doi îşi aşteaptă rîndul (XLVI). Soldaţii în uniformă de tabără stau liber şi privesc spre stînga spre grup ca spectatori mîndri şi mulţumiţi de scena triumfului lor.

Rămîn să fie examinate două metope importante (XXVI şi XLI). Sînt grupuri de purtători de steaguri, fiecare fiind format dintr-un *aquilifer* şi doi *vexiliferi*. Oamenii în echipament complet de luptă stau întorşi spre stînga dar capetele lor sînt îndreptate spre dreapta fixînd un anume obiect. Aceştia nu pot aparţine armatei care înaintează, căci în acest caz ar fi fost reprezentaţi în mişcare; nici nu se armonizează cu scena paradei prizonierilor unde echipamentul întreg de război nu ar avea ce căuta. Dar mai există încă o scenă cu care ar trebui să se completeze ciclul. O campanie se începea şi se termina cu solemnul sacrificiu *suovetaurilia*, o jertfă triplă de porci, oi şi boi. Nici o campanie nu se socotea terminată fără acest sacrificiu şi aceasta apare pînă şi într-o menţiune sumară ca cea de pe placa de la Bridgeness. La această solemnitate era de rigoare o paradă ceremonială a stindardelor. A doua cerinţă indispensabilă era ritualul muzical corect; muzica de flaut pentru sacrificiu, sunet de instrumente de suflat, nu din *cornua*, ci din *tubae* drepte, lungi, pentru marşul procesional care îl preceda. Aceste scene lipsesc. Dar faptul existenţei lor iniţiale nu este complet conjectural. Cea de-a cincizecea metopă pierdută în Dunăre în timpul transportului la Bucureşti, se aminteşte că avea pe ea trei figuri dintre care una suflînd din tuba. Pentru sacrificiul complimentar nu se cunoaşte nimic, nici măcar din amintiri, cu toate că mai există un colţ din stînga sus a unei scene cu o mulţime de oameni stînd la un loc (fragment rătăcit la Rasova) (XXV). În plus, lipsesc patru metope întregi; dar unele din ele pot să aparţină scenelor despre care am vorbit deja şi nu este obligator să fie în legătură cu sacrificiile. Trebuie totuşi notat faptul că sacrificiul trebuia să fie situat la începutul seriilor, aceasta pentru că cu un asemenea act încep şi se termină campaniile, iar în seria de sculpturi circulare pe care le-am analizat, el este într-adevăr începutul şi sfîrşitul.

După consideraţii de amănunt asupra reliefurilor să discutăm acum cîteva puncte generale. Primul, şi poate cel mai izbitor, este legătura directă dintre dedicaţia monumentului - lui Marte Răzbunătorul — şi subiectul metopelor; este cît se poate de clar că tema sculpturilor este răzbunarea Romei asupra duşmanilor săi. În această privinţă monumentul diferă total de Columna lui Traian care este o glorificare a armatei şi a operei ei. Aici, el nu se poate separa de celelalte două monumente de lîngă el, imensul mausoleu şi altarul pentru cei căzuţi; sîngele vărsat şi pedeapsa se împletesc laolaltă. Al doilea punct e că duşmanii învinşi reprezentaţi, sînt duşmanii locali. Armele lor sînt *falx*-urile tracice sau getice care trebuiau ţinute cu două mîini, nu sabia scurtă, cu un singur tăiş, proprie dacilor. Trăsăturile lor fizice, costumele, căruţele, îi arată ca fiind bastarni din Basarabia, roxolani şi alţi nomazi sciţi din stepe. Ei se deosebesc categoric şi de dacii din Transilvania şi de aliaţii lor. Aceasta l-a impresionat aşa de mult pe Cichorius, încît a înclinat să dateze reliefurile sculptate mult mai tîrziu şi să presupună că ele ar indica o restaurare a monumentului în secolul al IV-lea. Dar acest lucru nu este cu putinţă. Mai întîi Traian se recunoaşte foarte clar pe reliefuri; apoi ofiţerii de

https://biblioteca-digitala.ro

tipul celor arătaţi, tribuni şi centurioni, nu au ce căuta în secolul al IV-lea; în sfîrşit, în secolul al IV-lea duşmanii nu mai erau roxolanii sau bastarnii, ci goţii.

Din punct de vedere al stilului există o foarte puternică amprentă arhaică în întreaga operă. Aici a fost rezolvată cu măiestrie o problemă specială. Cerinţa a fost să se traducă în materiale rezistente tipul de monument cu caracter efemer, ridicat de armatele romane pe cîmpurile de bătălie, ,,tumulii majestoşi în stil de trofeu'', descrişi de Florus. Pentru acest gen de construcţii, modelele cele mai bune erau cele arhaice, marile *mausolea* romane ridicate pe tumulii etrusci care le erau imediat la îndemînă, mai mari în diametru, decît însuşi tropaeum-ul. Trecînd sau nu prin această fază intermediară, tropaeum-ul a avut ca prototip un mormînt circular. Era un model uşor de copiat şi mai ales o anumită trăsătură a lui convenea în mod special proiectantului operei. Este evident că sculptorii metopelor au făcut cu greu faţă sarcinii pe care au primit-o. Ceea ce arăta foarte bine în schiţe şi crochiuri, se izbea de dificultăţi cînd era vorba de tradus în piatră sau cel puţin era peste competenţa lucrătorului. Este uşor să ne dăm seama cu ce erau obişnuiţi aceşti lucrători. Piesele lor cele mai reuşite sînt figurile simple stînd în picioare sau ostaşi alergînd călare în urma barbarilor; adică exact desenele favorite de pe pietrele de mormînt militare. În general, dacă planul în mare înseamnă arhitectură funerară, sculptura e strîns înrudită cu micile monumente militare din prima jumătate de secol înaintea lui Traian. Pe scurt, întreaga operă este de origine locală în intenţia de a comemora şi a răzbuna ostaşii căzuţi din armata Moesiei. Ea e executată de arhitecţi militari, lucrători şi cioplitori militari. Se explică în felul acesta pe de o parte cruzimea, pe de altă parte grija şi minuţiozitatea cu care e reprezentat echipamentul militar şi culoarea locală.

Aceste indicaţii ne arată că proiectantul operei şi-a dat perfect seama de posibilităţile lucrătorilor săi. Subiectul ales pentru metope e o povestire continuă. Simţul de continuitate este foarte departe de caracterul metopelor unui templu grecesc unde fiecare scenă poate fi izolată ca de sine stătătoare. E evident că o friză continuă ar fi fost cel mai indicat mijloc de exprimare. Dar, e tot aşa de clar—avînd în vedere tratarea scenelor cu figuri complicate—că execuţia ar fi fost scăpată din mînă foarte repede dacă era încredinţată unor artişti al căror lucru de zi de zi erau scenele izolate şi simple. În această situaţie, proiectantul a hotărît să se limiteze numai la metope care făceau monumentul static, ancorînd puternic baza lui masivă, şi să-i dea impresia de mişcare prin ingenioasa metodă de repetare a multora din scene. Este o trăsătură unică a tropaeum-ului de la Adamclisi. Procedeul repetiţiei e folosit de atîtea ori încît nu poate fi accidental. Vedem în el o repetare intenţionată pentru a da naştere unui efect de continuitate, metodă asemănătoare cinematografului sau caleidoscopului.

Dar trebuie să fi fost acolo şi un meşter foarte bun căruia putea să i se încredinţeze o temă atît de complicată, repetată, continuă. Acesta a fost cioplitorul frizei cu frunze de acant, ce subliniază metopele, care a fost un adevărat sculptor plin de forţă şi talent. E un desen care—după cum remarcă Studniczka—, poate fi comparat cu arta metropolitana, friza corespunzătoare de la Roma fiind aceea de pe arcul lui Titus (fapt

https://biblioteca-digitala.ro

important de remarcat, dovedind împletirea fericită a stilului decorației cu inscripția din vremea lui Traian).

Pe restul monumentului, toate detaliile convenționale, care acoperă pilaștrii, capitelele și friza superioară pe care o susțin, s-au simplificat pentru a fi la nivelul capacității sculptorilor militari. Rezultatul e un efect tot așa de unic și de viguros ca și figurile sculptate. Nu e prima dată cînd au avut loc astfel de simplificări în arta vechii Italii. Sarcofagele etrusce și casetele de cenușă demonstrează ce au putut face indigenii din modelele elenistice, copiindu-le forma, însă simplificîndu-le și împrumutîndu-le stilul lor ca să servească ca vehicul pentru idei neelenistice. Tot astfel aici la Adamclisi legionarii au transformat stilurile curentelor metropolitane într-un limbaj mai simplu, crud prin lipsurile lui, dar plin de vigoare impunătoare prin ceea ce au reușit. Este *sermo castrensis* al artei romane, brutal și expresiv, necizelat, dar viu.

Aceste considerații ne duc în mod inevitabil înapoi la scopul inițial al ridicării monumentului. S-a dat numele de *Tropaeum Traiani* micului municipiu întemeiat cîțiva ani mai tîriziu în valea dinspre nord. Aici poate avea loc o neînțelegere. După cum ne arată inscripția de pe monument, opera a fost într-adevăr a lui Traian. Dar asta nu implică în mod necesar că a fost o dedicație personală a împăratului. Este monumentul lui Traian numai în sensul în care sutele de opere ridicate de soldații săi, peste tot cuprinsul imperiului, erau monumentele lui, dedicate în numele lui, fiind înălțate sub auspiciile lui. De aceea nu e necesar să-l privim ca o dublură pe cîmpul de luptă a Columnei lui Traian de la Roma. Inscripțiile de pe cele două monumente sînt arhisuficiente ca să dovedească geneza lor total diferită. Columna lui Traian nu-i deloc opera împăratului, ci e ridicată în memoria lui de senatul și poporul roman. La Adamclisi dimpotrivă, împăratul, prin armata din Moesia, face un jurămînt către Mars Ultor în care promite o răzbunare sălbatică și nemiloasă pentru înfrîngerea suferită de această armată, mai înainte. Acest act din 108 e.n. trage cortina peste războiul dacic; e ultima lui consecință, după cum înfrîngerea pe care o amintește e una din primele lui cauze.

Dar aceasta nu înseamnă că monumentul trebuie să fie privit ca principală amintire de pe cîmpul de luptă a războiului cu dacii. În trecut, reliefurile au fost considerate uneori ca o încercare de a reprezenta primul și al doilea război cu dacii; primul urmat de supunerea dacilor, al doilea de completa lor înfrîngere. Este o interpretare superficială a scenelor de luptă de la Adamclisi, care, în fond, nu se repetă ci se completează. Prima parte e un raid al cavaleriei, a doua e invazia puternică în masă. Refuzul de a-i primi pe nomazi la sfîrșitul primei părți e urmat de totala lor distrugere la sfîrșitul celei de-a doua. Cu alte cuvinte, nu-i istoria a două războaie ci a unui singur; și victimele nu sînt dacii din Transilvania ci agresorii locali din Dobrogea.

Ceea ce vedem nu este un rezumat stîngaci al marii campanii împotriva dacilor, ci un capitol strălucitor povestind implicațiile acestei campanii. Operațiile sînt cele ce au urmat după războiul propriu-zis și preced stabilirea legiunilor la Durostorum și Troesmis. Astfel se explică strînsa legătură cu armata din Moesia inferioară; trofeul reprezenta încununarea victorioasă a acțiunilor acestei armate, care efectiv și intenționat a lichidat vechile răfuieli din această parte a frontierei și a răzbunat înfrîngerea

https://biblioteca-digitala.ro

anterioară. Aşa ne explicăm pe deplin valoarea dedicaţiei către Mars Ultor. Sentimentul de împlinire a răzbunării i-a îndemnat să aleagă locul monumentului aproape de mausoleu şi de altarul celor căzuţi în luptă, *fortissimi viri* a căror glorie era cinstită în fiecare an prin parăzi ceremoniale. Tot răzbunarea le-a inspirat şi subiectul reliefurilor, iar stilul şi atmosfera locală vorbesc cu prisosinţă atît de cruzimea, cît şi de vigoarea acestei opere. Rezultatul final este însă una dintre cele mai remarcabile realizări ale artei militare romane, exprimarea aspră şi elocventă a măreţiei armatei, a mîndriei şi neînduplecării ei.

ADAMKLISSI

RÉSUMÉ

Nous sommes infiniment reconnaissant au professeur D. E. Strong, conservateur en chef du département des antiquités gréco-romaines du British Museum, de pouvoir publier la version roumaine de cette étude, rédigée par le grand savant anglais, Ian A. Richmond, dont on déplore la mort prématurée. L'étude du savant britanique, bien connu pour ses travaux sur le *limes*, représente le résultat de ses recherches effectuées à pied d'œuvre, au printemps 1959.

Le regrété auteur de l'article n'avait connu que la seconde édition du travail de F. B. Florescu et ses références aux planches se rapportent à cette édition (dans la troisième édition, en version allemande, la suite des planches a été modifiée).

L'auteur présente d'une manière générale le complexe des monuments d'Adamklissi, en insistant tout particulièrement sur le trophée. Il commence par décrire sommairement les deux monuments de caractère funéraire, le mausolée rond et l'autel sur lequel étaient gravés les noms des combattants tombés et où avaient lieu les sacrifices annuels. Les deux monuments datés par l'auteur, du règne de Domitien, se rattachent d'après lui à la défaite d'Oppius Sabinus ou à celle de Cornelius Fuscus. Le trophée érigé dans le voisinage des monuments cités, avait comme modèle le tumulus construit par Drusus après sa victoire sur les Marcomans. L'inscription atteste que le monument a été dédié par l'empereur Trajan entre le 10 décembre 107 et le 9 décembre 108. Le trophée n'a pas été érigé sur le lieu de la victoire, mais il a été en échange consacré à Mars Ultor, en tant que symbole de revanche d'une défaite.

En ce qui concerne les éléments décoratifs du monument, ils sont spécifiquement romains et sont étroitement liés à l'Etrurie romaine. Sur les créneaux sont représentés des captifs enchaînés, ayant l'aspect caractéristique des Gètes, Sarmates et Bastarnes des tribus ennemies de la Mésie Inférieure, connues en Dobroudja, d'après les sources littéraires et épigraphiques.

Sur les 54 métopes sont représentées les opérations militaires d'où provenaient les captifs. L'auteur distingue trois actes. Le premier, dont le thème dominant est la guerre, se déroule sur les métopes. I-XXXII et se termine avec une scène où participe l'empereur. Les épisodes suivants

https://biblioteca-digitala.ro

représentent la mort et la capture des nomades (XXXIII-XXXVII). Le dernier acte contient la passage en revue des prisonniers. Les métopes XXVI et XLI avec leurs porteurs d'étendards ne s'encadrent dans aucun de ces trois groupes de scènes, faisant partie des scènes représentant les sacrifices avec lesquels commençaient et se terminaient toujours les campagnes. Les scènes de sacrifice, dont quelques métopes se sont perdues, sont situées par l'auteur au début du cycle, de telle manière qu'elles puissent marquer en même temps, dans la série circulaire des sculptures du monument, aussi bien le commencement que la fin.

L'auteur souligne le rapport direct entre la dédicace du monument, en l'honneur de Mars Ultor et le sujet des métopes, dont le thème principal est la vengeance. C'est par ce thème, que le trophée se rattache aux deux autres monuments, le mausolée et l'autel funéraire.

Les reliefs ont été réalisés avec des moyens plutôt modestes par des artisans soldats, qui ont réussi à rendre sur les métopes un récit suivi, en utilisant chaque fois qu'il était nécessaire, la répétition des scènes.

La continuité des tableaux est marquée par une frise de feuilles d'acanthe, réalisée avec beaucoup de maîtrise.

En conclusion, l'auteur revient au problème conçernant le but initial de trophée et démontre que le monument ne saurait être considéré comme un pendant, sur le champ de bataille, de la Colonne Trajanne de Rome, ni comme un monument des deux guerres daciques ; il représente un épisode local de ces guerres, une victoire de l'armée de la Mésie Inférieure qui venait venger une grave défaite antérieure. C'est pour marquer cette vengeance que l'on a choisi la place du monument près du mausolée et de l'autel funéraire.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Sarmate.
Fig. 2. — Dace.
Fig. 3. — Germain.
Fig. 4. — Métope VI.
Fig. 5. — Métope IX.
Fig. 6. — Métope XVIII.
Fig. 7. — Métope XX.
Fig. 8. — Métope XXIV.
Fig. 9. — Métope XXXIV.
Fig. 10. — Métope XXXI.
Fig. 11. — Métope XXXII.
Fig. 12. — Métope XXXV.
Fig. 13. — Métope XL.
Fig. 14. — Métope XLII.
Fig. 15. — Métope XLI.
Fig. 16. — *Adamklissi.* Relevé.
Fig. 17. — *Adamklissi.* Carte de la zone Adamklissi.
Fig. 18. — Monument d'Adamklissi. Tropaeum Traiani. Restitution par Fl. B. Florescu
Fig. 19. — Détail de créneau

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

O NOUĂ AŞEZARE GRAVETIAN-ORIENTALĂ ÎN NORDUL MOLDOVEI

DE

AL. PĂUNESCU

Cercetările întreprinse în ultimii ani în preajma oraşului Dorohoi [1] au dus la descoperirea în partea de sud-est a satului Strachina a trei aşezări gravetiene. Dintre acestea, aşezarea a doua, care se află la circa 300 m sud de prima şi la 600-700 m sud-vest de a treia, a oferit un bogat şi interesant material litic.

Aşezarea a doua de la Strachina-Dorohoi, care va face obiectul studiului de faţă, este situată pe o cumpănă de apă ce desparte cele două văi Beldiman şi Codău, prezentîndu-se sub forma unei culmi relativ netede, cunoscută sub numele de ,,Polonicu".

Săpăturile recente efectuate în această aşezare (circa 310 m^2) au arătat că avem de-a face cu un singur nivel de locuire paleolitică, gros de aproximativ 0,15—0,30 m.

Stratigrafic această depunere se găseşte spre limita superioară a stratului brun-gălbui argilos peste care se suprapune solul negru vegetal. Ţinînd seamă de faptul că terenul aşezării se află în uşoară pantă atît spre nord-est cît şi spre sud-vest, apele de infiltraţie au spălat pe unele suprafeţe solul vegetal, ceea ce a permis răvăşirea nivelului de cultură de către lucrările agricole. De asemenea trebuie să amintim că în stratul negru vegetal s-au descoperit cîteva mici fragmente ceramice necaracteristice aparţinînd probabil perioadei de început a epocii bronzului, precum şi două vîrfuri de săgeţi microlitice de silex, cu baza concavă.

Bogatul material litic provenit atît din săpătură cît şi din numeroasele cercetări de suprafaţă, atinge în prezent cifra de 1 730 piese [2]. În ceea ce priveşte inventarul de silex se poate spune că în afara unui mare număr de lame neretuşate, nuclee şi aşchii, uneltele apar (fig. 1-4) de-abia în proporţie de 24%. Procentual ca tipuri de unelte se disting :

---

[1] Al. Păunescu, Gh. M. Vasiliu, *Noi descoperiri paleolitice în regiunea Suceava*, în *Revista Muzeelor*, IV, 1967, 4, p. 364—366.

[2] Cercetările de suprafaţă au fost întreprinse încă din 1964 de către Gh. M. Vasiliu de la Dorohoi. În colecţia sa se găsesc circa 1 200 de piese.

SCIV, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 31—39.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. crt.	Tipuri de piese	nr. piese	%
1	Lame retuşate (cu retuşe fine oblice)	40	10,00
2	Lame de tip „à bord abattu", trei din ele cu capetele trunchiate şi retuşate	106	26,50
3	Vîrfuri de tip zis „La Gravette"	18	4,50
4	Vîrfuri de tip zis „Azilian" cu o latură arcuită retuşată abrupt	5	1,25
5	Lame cu trunchiere retuşată : oblică (15), concavă (7), dreaptă (7)	29	7,25
6	Lame fin denticulate	6	1,50
7	Lame cu „encoche"	25	6,25
8	Lame tip „coup de burin"	5	1,25
9	Străpungătoare pe lame; unul cu retuşe de suprafaţă pe faţa ventrală a vîrfului	4	1,00
10	Gratoare pe lame (53) şi aşchii (37). Dintre acestea numai 18 cu retuşe oblice pe laturile lungi şi unul cu o latură denticulată. În marea lor majoritate cu parte activă convexă. Se disting şi tipurile : înalt (5), cu umăr (1), cu bot (1), „unguiforme" (8), cu partea activă concavă (2), oblică (4), dreaptă (1). Numai 4 sînt duble	90	22,50
11	Gratoare-burin ; unul este burin pe trunchiere oblică, iar altul pe trunchiere convexă retuşată	2	0,50
12	Răzuitor transversal convex pe aşchie masivă (piesă pseudo-musteriană)	1	0,25
13	Burine de tip : de unghi pe spărtură (20) ; pe trunchiere oblică retuşată (10) ; concavă (4), convexă (3) ; diedre drepte şi „déjété" (15) ; nucleiforme (2) ; diedre multiple (8) şi multiple mixte (3)	65	16,25
14	Străpungător-burin ; la capătul opus vîrfului burin pe trunchiere oblică retuşată	1	0,25
15	Piesă semilunară microlitică	1	0,25
16	Piese de tip zis „esquillée" pe nuclee masive	2	0,50
	Total	400	100,00
17	Lame neretuşate din care 28 cu muchie mediană înaltă (tip „lame à crête")	1 262	
18	Nuclee de formă : prismatică (17), piramidală (9), neregulată (33)	59	
19	Aşchii neretuşate pseudo-musteriene prin forma lor triunghiulară (5) şi aşchii retuşate cu retuşe oblice (4)	9	
	Total general :	1 730	

https://biblioteca-digitala.ro

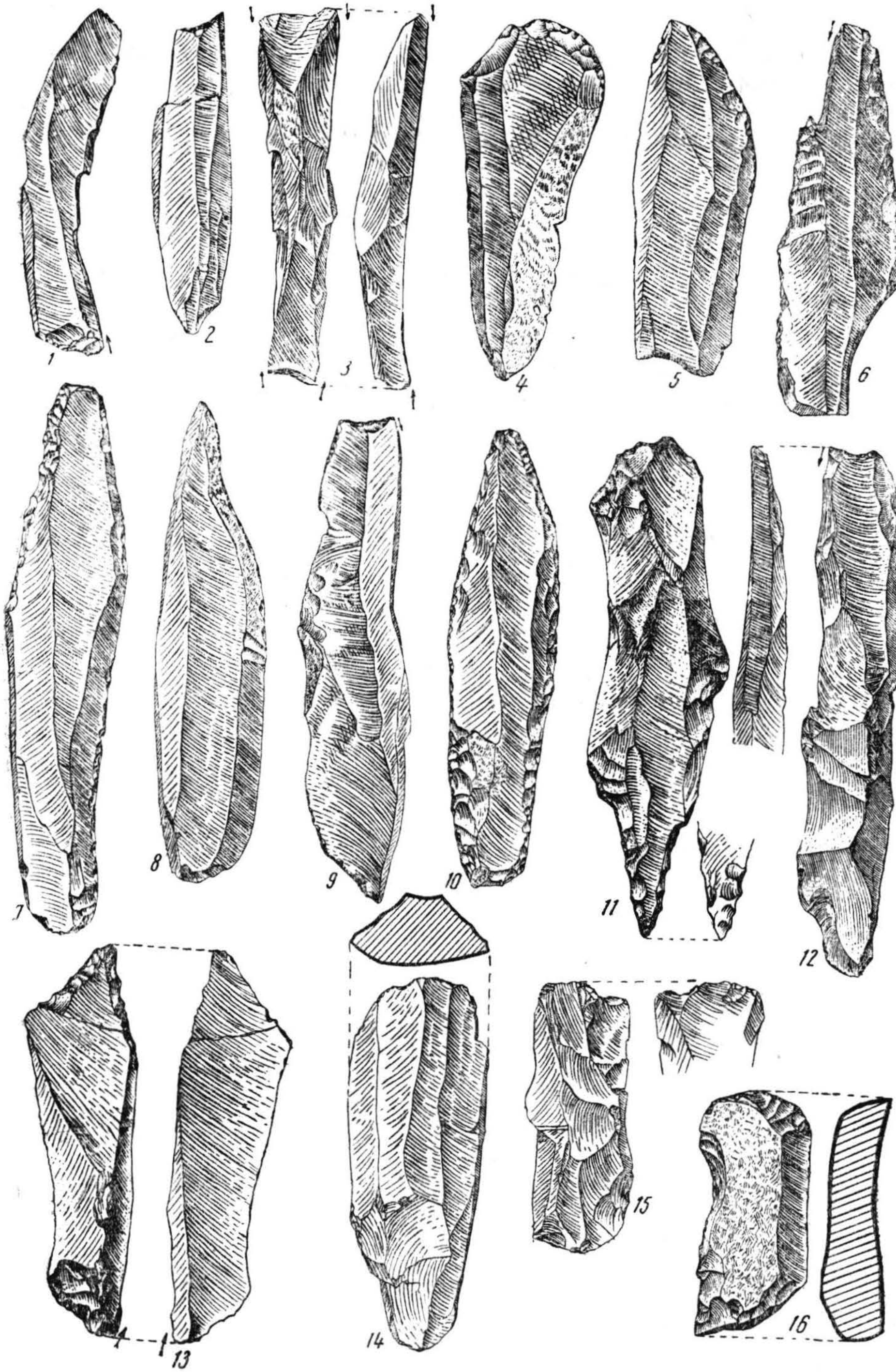

Fig.1. — Așezarea a doua de la *Strachina-Dorohoi*. *1—16*, unelte de silex (1/2 mărime naturală).

https://biblioteca-digitala.ro

Din tabloul statistic de mai sus se poate observa că dintre cele 16 tipuri de unelte, numai 4 apar în proporţii mai mari ce depăşesc 10%. Astfel, putem vedea că cel mai bogat tip îl reprezintă lamele „à bord abattu" (26,50%), urmat de cel al gratoarelor (22,50%), burinelor (16,25%)

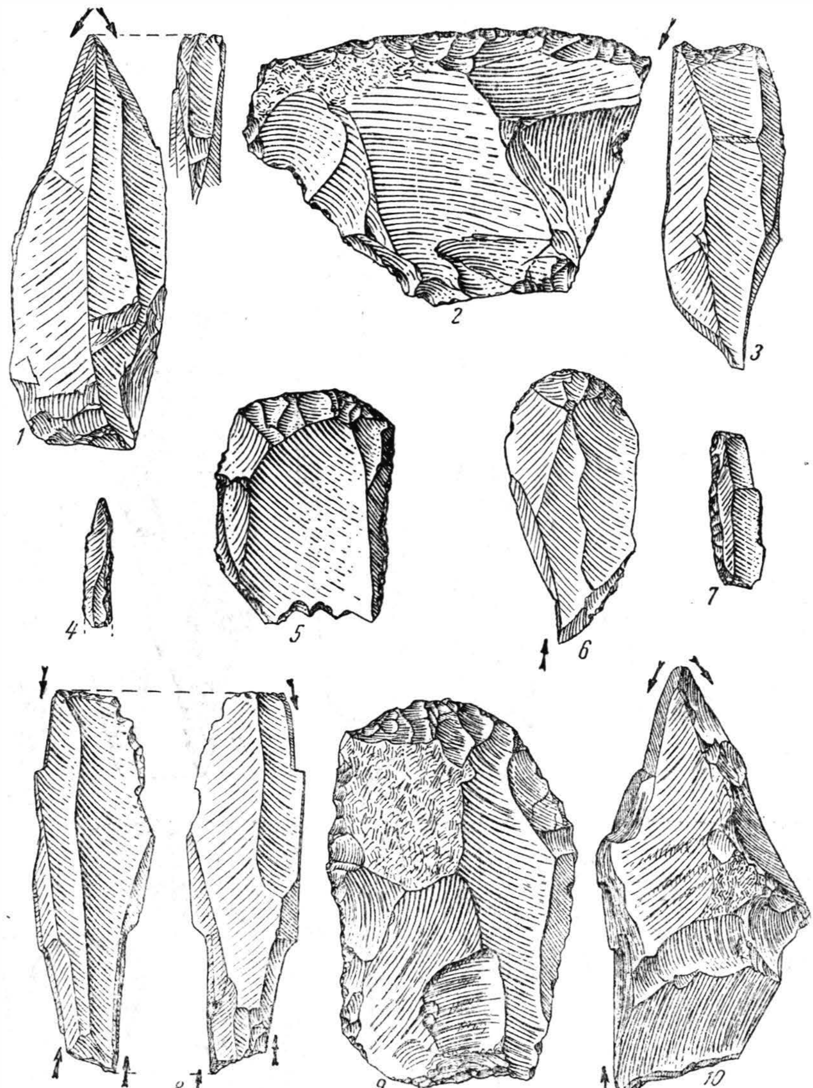

Fig. 2. — Aşezarea a doua de la *Strachina-Dorohoi*, *1—10*, unelte de silex.

şi lamelor retuşate cu retuşe oblice (10%). Celelalte tipuri apar în proporţii mici sau chiar foarte mici cu indici ce variază între 0,25—7,25% (fig. 5). Dintre acestea ca forme cu totul rare întîlnim uneltele duble de tipul

https://biblioteca-digitala.ro

gratoarului-burin, străpungătorului-burin, precum şi piesa semilunară microlitică şi răzuitorul transversal pseudo-musterian.

Tehnica de cioplire şi mai ales îndemînarea „meşterilor" pe de o parte, buna calitate a silexului cretacic, pe de alta, au permis, am putea

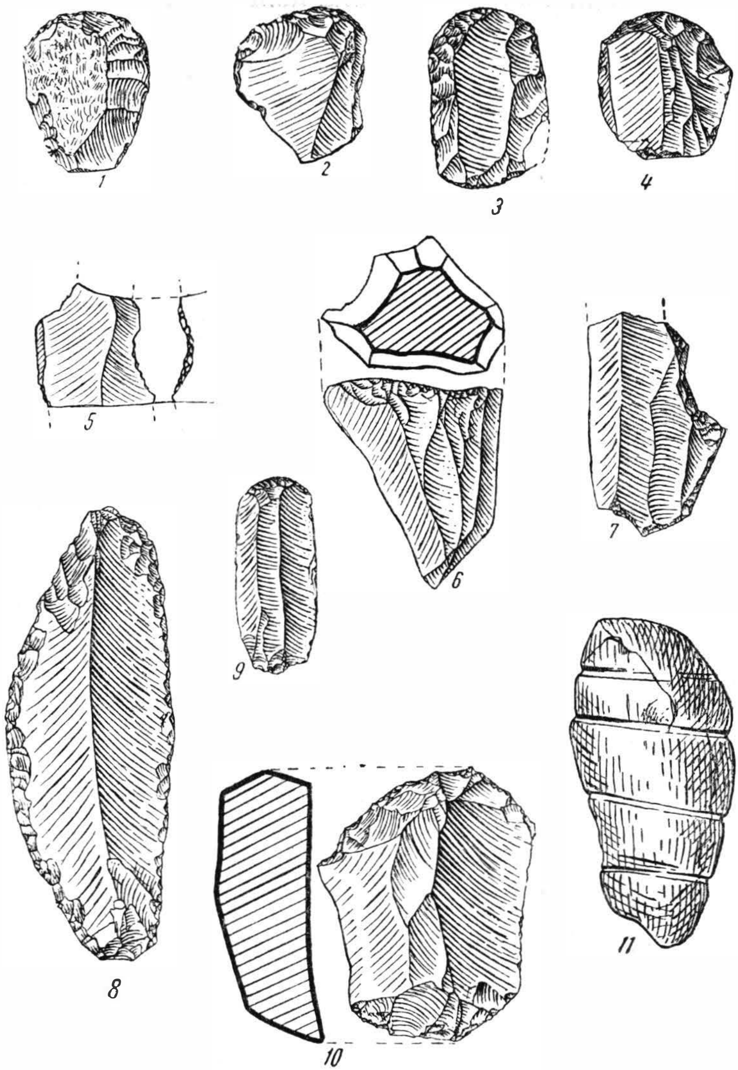

Fig. 3. — Aşezarea a doua de la *Strachina-Dorohoi*. *1—10*, unelte de silex; 11, bucata de grafit cu patru şănţuleţe adîncite.

spune, atingerea perfecţiunii în făurirea unor tipuri de unelte. De remarcat sînt în special lamele-cuţit macorlitice, burinele, gratoarele etc., unele dintre ele atingînd 12—14 cm lungime. Ca mărime, piesele microlitice (lungi pînă la 3,5—4 cm) sînt într-un procent de 55%, urmate de cele mijlocii

https://biblioteca-digitala.ro

(lungi de la 3,5—4 cm pînă la 7—7,5 cm) 35% şi macrolitice (peste 7 — 7,5 cm) 10%.

În ceea ce priveşte materia primă din care s-au prelucrat uneltele, silexul cretacic de Prut, de culoare alb-albăstruie, reprezintă 98%, iar menilitul şi gresia glauconitică silicifiată numai 2%.

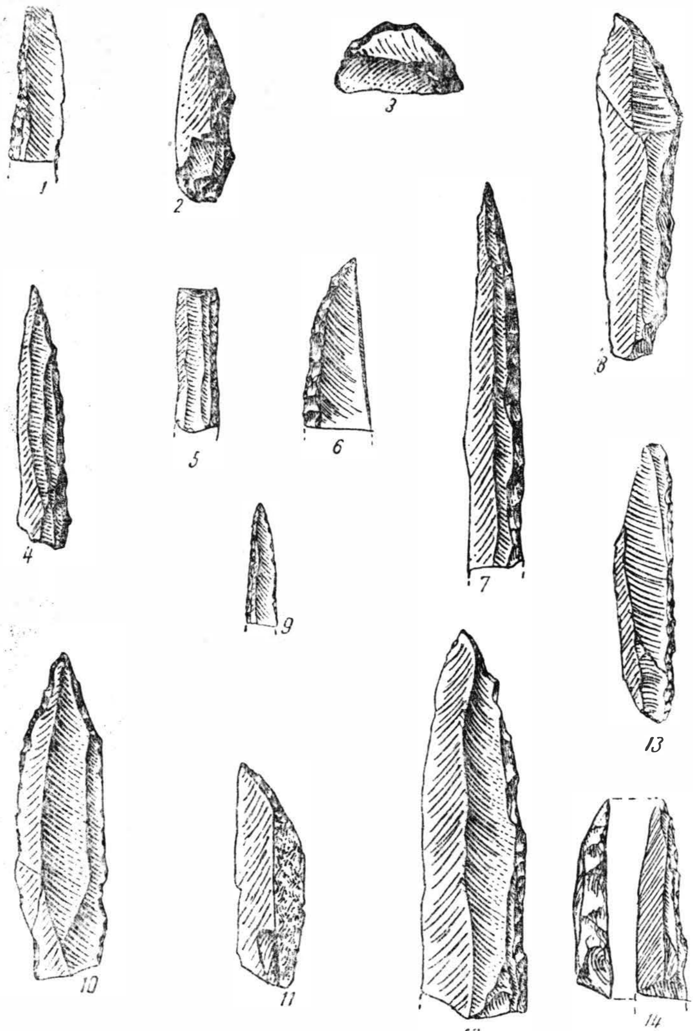

Fig. 4. — Aşezarea a doua de la *Strachina-Dorohoi*, *1—14*, unelte de silex.

Marele număr de resturi de prelucrare — spărturi, aşchii de descojire, bulgări sparţi sau chiar întregi — precum şi aglomerările pe cîţiva metri pătraţi a unei mari cantităţi de piese, fie unelte fie deşeuri, ca şi prezenţa cîtorva percutoare demonstrează prelucrarea pe loc a uneltelor.

https://biblioteca-digitala.ro

În întreaga suprafață săpată nu au fost descoperite resturi de cărbune, deși unele piese au fost arse.

Din punct de vedere faunistic nu s-au găsit decît cîteva oase mici și cîțiva molari de *Equus caballus fossilis*.

De asemenea, s-au cules și cîteva bucăți mărunte de ocru roșu precum și o bucată mai mare de formă ovală alungită de grafit avînd pe ea patru șănțulețe distanțate între ele și dispuse oarecum paralel (fig. 3/11). În sfîrșit, în același nivel s-au găsit și cîteva pietre de gresie, unele dintre ele ajungînd pînă la 0,20 m lungime și 0,12 m lățime.

Pe baza acestor observații și în special al studiului inventarului litic, putem afirma că locuirea din așezarea a doua de la Strachina-Dorohoi aparține gravetianului oriental. Poziția stratigrafică precum și prezența unor tipuri de unelte ca: vîrfurile de tip azilian, piesa semilunară, străpungătorul-burin, alături de alte tipuri caracteristice gravetianului ne permit să încadrăm această locuire în etapa finală gravetiană.

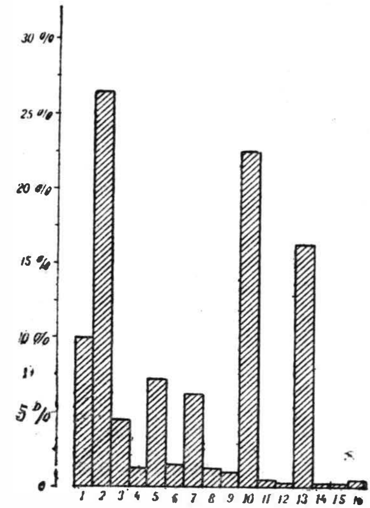

Fig. 5. — Graficul tipologic-statistic al uneltelor din așezarea a doua de la *Strachina-Dorohoi* (reprezentînd cele 16 tipuri de unelte cu procentele lor din tabloul statistic).

În ceea ce privește gravetianul din Moldova se poate spune că el se găsește sub influența marii zone est-europene. Această afirmație este confirmată de strînsele analogii care există între materialul litic — atît din punct de vedere al formei, cît și al tehnicii și mărimii uneltelor — din locuirile gravetiene situate în regiunea de stepă din nordul Mării Negre și al Mării de Azov și cel descoperit în unele așezări din Moldova. Pentru o și mai bună înțelegere este suficient să amintim asemănările între inventarul litic descoperit în așezarea gravetian finală de la Bolșaia Akarja, situată în apropiere de Odesa [3], și cel de la Podiș sau Dîrțu-Ceahlău.

Pe de altă parte, prin bogăția și varietatea materialului litic locuirea gravetian-finală de la Strachina-Dorohoi este strîns legată de grupa stațiunilor gravetiene tîrzii de pe cursul mijlociu al Nistrului (reg. Cernăuți-U.R.S.S.) ca: Oselovka-Chișla Nedjimova, Voronovița I - Barvinskaia-Gora, Corman-Tomina [4] etc. Dintre toate acestea cele mai apropiate analogii, multe mergînd pînă la identitate, se pot stabili cu Oselovka-Chișla

[3] P. I. Boriskovski, N. D. Praslov, *Палеолит бассейна Днепра и Приазовья*, în *Свод археологических источников* AT — 5, 1964, p. 7—49; P. I. Boriskovski, *Problemele paleoliticului superior și mezoliticului de pe coasta de nord-vest a Mării Negre*, în *SCIV*, XV, 1964, 1, p. 5—15; C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Florea Mogoșanu, *Le paléolithique de Ceahlău*, în *Dacia*, N.S., X, 1966, p.29—30.

[4] Czeslaw Ambrozewicz, *Beiträge zur Kenntnis der Aurignacienkultur Bessarabiens und der Bukowina*, în *WPZ*, XVII, 1930, p. 17—38 și pl. I—VII. Autorul atribuie materialul litic din așezările Chișla-Nedjimova, Voronovița, Corman etc. aurignacianului.

https://biblioteca-digitala.ro

Nedjimova. De altfel, distanţa în linie dreaptă între cele două aşezări este de numai 60 km. P. P. Efimenko apropia inventarul litic de la Oselovka de cel descoperit în aşezările magdaleniene de tip Gonţî[5]. După P. I. Boriskovski[6] şi A. P. Cernîş[7], aşezarea Oselovka-Chişla Nedjimova aparţine etapei finale a paleoliticului tîrziu.

De asemenea, nu trebuie trecută cu vederea nici observaţia potrivit căreia în inventarul litic al unor locuiri gravetiene finale din Moldova se întîlnesc şi unele elemente magdaleniene de origine central-europeană. Un exemplu în acest sens îl constituie aşezarea de la BofuMic-Ceahlău.

Fără îndoială, recenta descoperire a unei aşezări gravetiene finale în nordul Moldovei, alături de cele deja cunoscute, va contribui la o mai bună cunoaştere a problemelor legate de originea, evoluţia şi întrepătrunderea diferitelor populaţii gravetiene orientale, care locuiau în perioada de sfîrşit a ultimului glaciar în nord-estul României şi în regiunile vecine.

UN ÉTABLISSEMENT GRAVÉTIEN-ORIENTAL AU NORD DE LA MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Près de la ville de Dorohoi (dép. de Botoşani) sur le territoire du village de Strachina on a découvert trois établissements gravétiens. Le deuxième, le plus important d'ailleurs, fait l'objet de cet article. Dans le couche de terre glaise brun jaunâtre, sous le sol végétal, on a recueilli quelque 1730 pièces, dont 400 des outils. On y distingue : lames à retouches obliques, lames de type « à bord abattu », pointes de type La Gravette, pointes de type azilien, lames à troncatures retouchées, lames denticulées, lames à encoche, lames de type « coup de burin », perçoirs, grattoirs, burins. Comme formes rares on trouve des outils doubles de type grattoir-burin, perçoir-burin, de même que des pièces « esquillées », la semi-lune microlithique et le racloir transversal pseudo-moustérien. Des 16 types d'outils, le groupe les lames « à bord abattu », présente le pourcentage le plus élevé, suivi des grattoirs et des burins.

Par la richesse et la variété de ses matériaux, l'établissement de Strachina-Dorohoi du gravétien-final, se rattache au groupe des stations gravétiennes tardives du Dniestre moyen (rég. de Tchernowitz — U.R.S.S.), notamment celles d'Oselovka-Chişla Nedjimova, etc.

---

[5] P. P. Efimenko, *Первобытное общество*, Kiev, 1953, p. 538—545.

[6] P. I. Boriskovski, *Палеолит Украины*, în *MIA*, 40, 1953, p. 122—124, 400, 423—427. După autor piesele descoperite sînt de tip magdalenian, ceea ce îl determină să încadreze aşezarea Oselovka în cea de-a VII-a treaptă (ultima) a paleoliticului tîrziu.

[7] A. P. Cernîş, *Поздний палеолит среднего Приднестровья*, în *Труды Комиссии по изучению четвертичного периода*, XV, 1959, p. 16—59, 124—128, pl. 18. Autorul consideră că materialul litic cules de la Oselovka este tipic pentru aşezările de la sfîrşitul paleoliticului. Mai mult, A. P. Cernîş crede că în această aşezare există mai multe straturi de cultură aparţinînd paleoliticului tîrziu (cea de-a VII-a treaptă), magdalenianului tîrziu cea de-a VI-a treaptă) şi solutreeanului (cea de-a II-a treaptă).

https://biblioteca-digitala.ro

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Deuxième établissement de *Strachina-Dorohoi*. 1—16, outils en silex (1/2 grandeur naturelle).

Fig. 2. — Deuxième établissement de *Strachina-Dorohoi*. 1—10, outils en silex.

Fig. 3. — Deuxième établissement de *Strachina-Dorohoi*. 1—10, outils en silex; 11, fragment de graphite à quatre rainures creusées.

Fig. 4. — Deuxième établissement de *Strachina-Dorohoi*. 1—14, outils en silex.

Fig. 5. — Graphique typologique-statistique des outils provenant du deuxième établissement de *Strachina-Dorohoi* (représentant les 16 types d'outils et leur pourcentage du tableau statistique).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

AMFORE ŞTAMPILATE DIN TOMIS

DE

MIHAI GRAMATOPOL şi GH. POENARU BORDEA

Cu toate că la Tomis s-au făcut în ultimii ani descoperiri de mare importanţă şi o parte din ele, măcar, au fost făcute cunoscute[1], despre viaţa economică a oraşului în epoca elenistică se ştiu încă destul de puţine lucruri.

Ştampilele de pe amfore, categorie extrem de importantă de materiale arheologice, erau practic necunoscute[2], spre deosebire de situaţia de la Histria[3] şi Callatis[4], chiar dacă şi în cazul celor două centre, aflate la nord

[1] Em. Condurachi şi colab., *Şantierul arheologic Histria*, partea semnată de Vl. Zirra, P. Alexandrescu, *Cercetări arheologice în oraşul Constanţa*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 88—94; V. Barbu, *Considérations chronologiques basées sur les données fournies par les inventaires funéraires des nécropoles tomitaines*, în *Studii clasice*, III, 1961, p. 203—225; V. Canarache, *L'édifice à mosaïque découvert devant le port de Tomis*, în *Studii clasice*, III, 1961, p. 227—240; A. Aricescu, V. Barbu, V. Canarache, A. Rădulescu, *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, Bucureşti, 1963; G. Bordenache, *Contributi per una storia dei culti e dell'arte nella Tomis d'età romana*, în *Studii clasice*, VI, 1964, p. 155—178; A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetăţii Tomis*; V. Canarache, *Tomis*, 1961, ca şi alte lucrări citate mai jos.

[2] D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, în *BCMI*, 1915, p. 6, fig. 28; V. Eftimie, *Imports of Stamped Amphorae in the Lower Danubian Regions and a Draft Rumanian Corpus of Amphora Stamps*, în *Dacia*, N. S., III, 1959, p. 198, 203.

[3] V. Pârvan, *Histria*, VII, în *AARMSI*, s. III, t. II, I, nr. 25—36, p. 32—38; V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, Bucureşti, 1957,

[4] Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*, I, în *Dacia*, I, 1924, nr. 1—28, p. 148—156; O. Tafrali, *La cité pontique de Callatis, recherches et fouilles*, în *RA*, XXI, 1925, I, p. 274; Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*, II, în *Dacia*, II, 1925, nr. 1—4, p. 130—131; O. Tafrali, *La cité Pontique de Callatis*, în *AArh*, I, 1927, 1, p. 17—55, nr. 9—14, 17—19, 23—28; idem, *Les tumuli de Callatis*, 1928, p. 48, idem, *Noi achiziţiuni ale Muzeului de antichităţi din Iaşi*, II, 4, 1930, p. 29—32, nr. 1—16; Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*, III, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, iterele c—l, n, o, p. 427—430 şi idem, *Callatis*, IV, literele a—n, p. 458—462; Gh. Cantacuzino, *Timbres amphoriques inédits trouvés en Roumanie*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, nr. 4—5, p. 617—618; O. Tafrali, *Notes sur le Petite Scythie*, în *AArh*, 9—10, 1933—1934, p. 6—8, nr. 1—12; G. Cantacuzino, *Timbres amphoriques trouvés à Callatis*, în *RHSEE*, 1935, p. 298—313; Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*, V, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, nr. 1—45, p. 250—259 şi idem, *Callatis*, VI, nr. 1—168, p. 290—304; G. Cantacuzino, *Nouveaux timbres amphoriques de Callatis*, în *Dacia*, V—VI, nr. 1—7, p. 321—327; Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*, VII, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, nr. 1—67, p. 354—370; G. Cantacuzino, *Trois sceaux thasiens de Callatis concernant les cultes de Thasos*, în *Dacia*, VII—VIII, p. 283—291; Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*, VIII, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 243—244; idem, *Callatis*, în *L'archéologie en Roumanie*, Bucureşti, 1938, p. 67—68, fig. 92—103 şi 105; G. Cantacuzino, *Considérations sur les timbres amphoriques découverts en Roumanie sur les côtes du Pont Euxin*, în *RHSEE*, 1939, p. 44—52.

SCIV, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 41—61

https://biblioteca-digitala.ro

şi sud de Tomis, se simte nevoia unor revizuiri şi aduceri la zi în cazul primului, a publicării urgente a majorităţii materialelor, inedite încă, în cazul celui de-al doilea[5]. Lipsa totală a acestor mărturii foarte sensibile în a înregistra direcţiile de comerţ ale unui oraş sau a altuia, neputînd fi suplinită de cunoaşterea situaţiei în centre importatoare învecinate, aşa cum e lesne de înţeles, constituia o lacună gravă în calea cercetării realităţilor economice din Tomis şi, în acelaşi timp, o pată albă pe harta legăturilor comerciale ale oraşelor din Pontul Stîng.

Cercetarea noastră tinde să aducă în discuţie un prim lot de ştampile provenind din Tomis, lot care, chiar dacă nu prea numeros, va fi în măsură să dea totuşi o imagine generală a importului amforelor elenistice la Tomis.

Materialul, fără excepţie, se află în colecţia Muzeului de arheologie Dobrogea. Pentru un număr destul de mare din exemplarele care-l compun, nu avem decît indicaţia vagă că au fost descoperite în Constanţa, uneori cu menţiunea anului descoperirii sau a perioadei în care s-a format colecţia de unde provin. În această situaţie se află următoarele numere din catalogul care urmează : 1, 3, 9, 12, 15, 16, 18, 29, 36, 37, 40, 43, 53, 64, 66, 71, 79—83, 85, 92, 94, 95 = 25 exemplare (1930—1940), 10, 22, 23 (1957) ; 11, 21, 24 (1958) ; 41 (1959) ; 31 = 8 exemplare, adică un număr de 33 exemplare, reprezentînd circa 1/3 din total. Încă două, provenite din colecţia I. Petrescu (nr. 6 şi 7), poartă o indicaţie topografică vagă : str. Mircea. Situaţia este mai bună în privinţa celorlalte, ele putînd fi situate pe harta oraşului (fig. 1), numerele de mai jos corespund cu cele de pe hartă. Locurile de descoperire sînt : 1) *Mozaic* : nr. 8, 14, 32, 34, 38, 39, 44, 46, 51, 52, 54, 61, 63, 67, 69, 74—77, 86—88, 90, 91=24 exemplare ; 2) *str. Marcus Aurelius* : a) săpături T.C.E.H. (1956) nr. 2, 4, 5, 25, 26, 28, 56, 96 = 8 exemplare şi b) săpături canalizare (1962) nr. 17, 20, 27, 30, 35, 42, 45, 47—50, 55, 57—60, 62, 68, 70, 73, 78, 89=22 exemplare ; 3) *Bazilica de la intrarea în port* : nr. 33, 65, 72 = 3 exemplare ; 4) *Str. Muzeelor* (fostă str. Elena Pavel) : nr. 13, 19 ; 5) *B-dul Carpaţi* (fost I.C. Frimu) : nr. 84 ; 6) *săpături Transformator* (1959) : nr. 93 ; 7) *Valea portului* : nr. 97. Situarea pe hartă a locurilor de descoperire indică peninsula, punctul cel mai depărtat fiind colţul dintre străzile Marcus Aurelius şi Roza Luxemburg, ceea ce dă temeiuri suficiente pentru a plasa cu aproximaţie cele două exemplare marcate „str. Mircea'', menţionate mai sus, între Piaţa Ovidiu şi Poştă, cel mult (8). Această constatare îşi are importanţa ei, ţinînd seama de împrejurarea că pînă în prezent limitele oraşului elenistic nu sînt cunoscute cu precizie[6]. Indicaţia topografică pe care o desprindem din repartiţia ştampilelor de amfore va trebui coroborată cu alte date pe care doar cercetările sistematice le pot oferi. Pentru moment însă ea nu pare să fie contrazisă de nici un alt element cunoscut nouă, întrucît cu excepţia materialelor din necropolele elenistice[7], spre nord-vest de locul amintit, nu au apărut fragmente ceramice din această vreme. Chiar aşa stînd lucrurile, nu putem duce o linie din punctul limită de care vor-

---

[5] V. Eftimie, *op. cit.*, p. 198, n. 5 şi p. 203, n. 26.

[6] V. Barbu, *op. cit.*, p. 204 şi fig. 1.

[7] V. Barbu, *op. cit.*, p. 204—205 ; M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanţa 1967, care din păcate nu dă situarea mormintelor pe planul oraşului, trebuind să ne mulţumim adesea cu indicaţia mult prea vagă pe care o dă numele unei străzi.

https://biblioteca-digitala.ro

beam mai sus, pentru că ne lipsesc datele despre partea opusă a peninsulei unde descoperirile de ştampile se opresc la Mozaic.

Revenind acum la exemplarele cu locuri de provenienţă mai bine precizate, vom încerca să le examinăm din punctul de vedere al situaţiei stratigrafice. Nu e locul să zăbovim prea mult aici asupra marilor dificultăţi

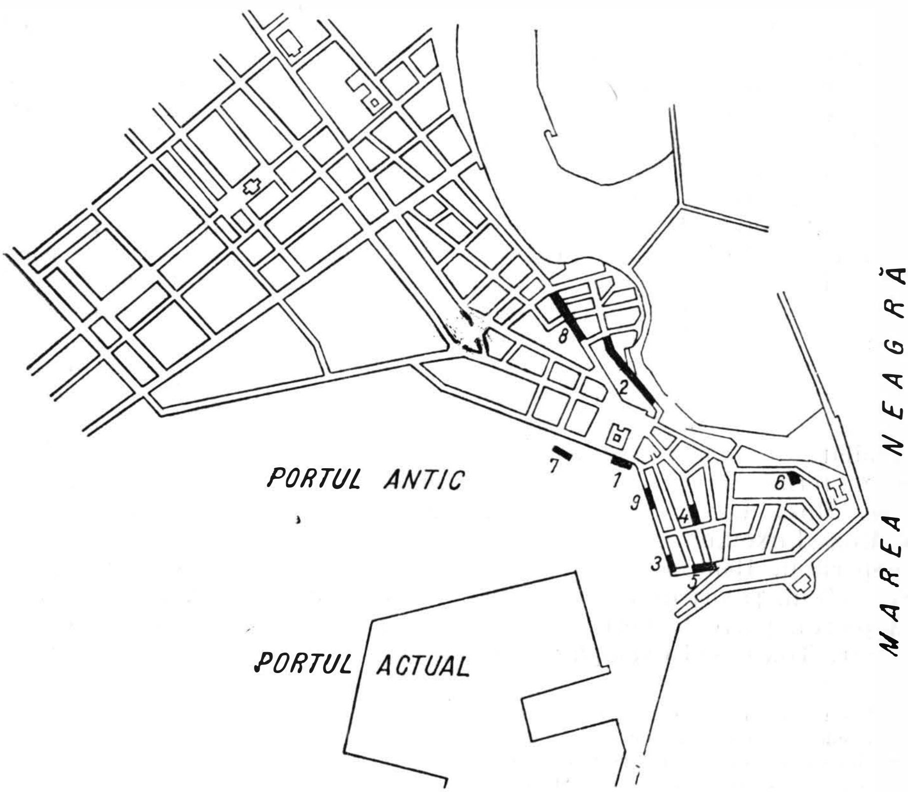

Fig. 1. — Planul oraşului Constanţa cu indicarea locurilor de descoperire.

create de împrejurarea că oraşul antic este suprapus de oraşul modern şi de faptul că mai mult de jumătate din cele 2/3 rămase în discuţie provin din săpături efectuate în alte scopuri decît cele arheologice.

Ştampilele provenite din săpăturile de la Mozaic şi cele din săpăturile efectuate la Bazilica creştină, situată la intrarea în port[8], cuprinse în catalogul pe care l-am întocmit, şi care sînt singurele venite din cercetări, au fost aflate fie în umplutură modernă sau amestecate cu materiale mai tîrzii, antrenate de intervenţii următoare epocii elenistice, fie nu au, dintr-o pricină sau alta, menţiunea locului exact de găsire. Într-un singur caz situaţia a fost deosebită, dar din păcate materialul respectiv nu este cuprins printre numerele catalogului acestui prim lot. Într-un sondaj exe-

[8] Gh. Poenaru Bordea, *O nouă basilică creştină la Tomis*, comunicare la I Sesiune ştiinţifică a muzeelor, Bucureşti, decembrie, 1964; cf. rezumatul în *Revista Muzeelor*, nr. special, 1965, p. 438.

https://biblioteca-digitala.ro

cutat la 17 octombrie 1961, s-a atins o „groapă" cu material elenistic constînd din numeroase fragmente de amforă şi puţine cu firnis şi cenuşii. S-au aflat atunci 12 toarte ştampilate, marea majoritate din Rodos (la care sînt de adăugat cîteva aflate anterior în aceeaşi groapă şi altele cîteva găsite cu prilejul urmăririi zidului dinspre edificiul principal al magaziilor aflate la un nivel mai jos şi mai apropiate de mare) dar şi din Cnidos, iar altele circulare monogramatice. Am notat de asemenea prezenţa unor toarte bifide specifice Cosului[9]. Această „groapă", imposibil de delimitat atunci din cauze obiective, căci ar fi fost necesară o extindere cu perspective de altfel incerte, este singurul loc unde s-a aflat material elenistic neamestecat. Între Mozaic şi Bazilica de la intrarea în port, în faţa încăperii mari a edificiului termal[10] (9) au apărut, din păcate tot în umplutură modernă, trei toarte de amfore, tot rodiene[11].

Dintre săpăturile executate în alte scopuri se impun atenţiei prin numărul mare de exemplare, cele din str. Marcus Aurelius. Aşa cum aminteam mai înainte, de pe această stradă avem două etape de recoltare (1956 şi 1962) ce se completează reciproc, traseul săpăturii de canalizare supravegheată, din 1962[12], coincizînd cu cel al vechii săpături, uneori exact, alte ori aproximativ. Cu toate că strada a fost desfăcută pe toată lungimea ei, inclusiv str. Mării, observaţii mai amănunţite în condiţiile pe care o astfel de săpătură le poate îngădui, s-au făcut, pentru nivelurile cu amfore ştampilate, în zona cuprinsă între str. Orientului şi str. Dimitrie Cantemir; materiale din aceeaşi epocă au apărut doar sporadic între str. Tomis şi str. Roza Luxemburg, dar din această zonă şi anume colţul cu str. Roza Luxemburg sîntem compensaţi de un lot destul de important descoperit în 1956. Majoritatea ştampilelor au apărut între 3,50 m şi 4 m, parte sub un pavaj descoperit între str. Orientului şi str. D. Cantemir (8 exemplare), parte la nord de pavaj, la colţul format cu str. D. Cantemir spre str. Tomis (11 exemplare). Sub aceste adîncimi s-au mai descoperit

---

[9] Sondajul notat cu nr. 6, în faţa magaziei a X-a. Groapa cu amfore a fost tăiată de zidul edificiului cu mozaic şi de un zid modern al cărui traseu urma apoi spre magazia a XI-a linia zidului antic. În aceste condiţii numai o mică porţiune a putut fi delimitată, ceea ce explică şi uzul ghilimelelor. Au fost descoperite fragmente ceramice între 9,40 m şi 12,60 m adîncime la care se află nisipul marin pe care se aşează fundaţia clădirii antice. Ultimul metru de săpătură s-a efectuat în pînza freatică şi materialul ceramic a apărut ca rulat. Adîncimea la care se oprea „groapa" nu a putut să fie precis determinată, oricum materialul rulat pare să fie anterior. Această explicaţie apare mai normală decît o alta, ce poate fi eventual avută în vedere şi anume aceea că materialul ar fi urmat panta terenului, îngrămădindu-se în acest loc, caz în care între fragmentele ceramice rulate şi celelalte ar putea să existe un raport de contemporaneitate relativă. Chiar dacă o pantă pare să fi existat în realitate către zona terminus a edificiului, înainte de verificări serioase, explicaţia încercată la început e de luat în primul rînd în consideraţie, fiind vorba mai probabil de o groapă ce a existat în acest punct. (Observaţii personale Gh. Poenaru Bordea).

[10] V. Canarache, *Propuneri pentru îmbogăţirea patrimoniului muzeistic al ţării*, comunicare ţinută la I Sesiune ştiinţifică a muzeelor, Bucureşti, decembrie, 1964; rezumat in *Revista Muzeelor*, nr. special, 1965, p. 439.

[11] Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, în comunicare au fost menţionate cele trei ştampile descoperite în cursul cercetării, făcîndu-se şi sumare consideraţii privind rolul considerabil jucat de Rodos în comerţul cu Tomisul.

[12] Lucrări efectuate între 29.I şi 23.III.1962. Permanenţa supravegherii a fost asigurată de Gh. Poenaru Bordea şi Doina Galbenu. Au mai participat A. Aricescu, M. Perşinaru, Elvira Dumitrescu şi Băcăoanu Ivanciu, restaurator, pe perioade mai lungi sau mai scurte. Unele observaţii au fost făcute de V. Barbu. Observaţiile de mai jos, din carnetul de şantier ţinut de Gh. Poenaru Bordea.

https://biblioteca-digitala.ro

încă patru exemplare, unul în zona de sub pavaj între 4—4,50 m, celelalte trei la circa 5 m, mai exact între 4,80 şi 5,20 m, în cealaltă zonă menţionată mai sus.

Stratigrafic lucrurile se prezintă astfel : sub nivelul pavajului pe care înclinăm să-l considerăm roman tîrziu au mai apărut urme de zidărie aparţinînd desigur tot epocii romane. La 2,20 m am notat o primă lentilă de lut ars, iar la —3,50 m o zonă de arsură cu cărbune în pămîntul cenuşos pe o lungime de circa 3 m, groasă de 0,06 — 0,12 m. La —4,85 m pămîntul se schimbă devenind galben-brun granulos şi prezentînd doar rare urme ceramice. Nivelul acesta continuă neschimbat pînă la —5,50 m unde apare pămîntul viu.

Notăm că majoritatea ştampilelor s-au descoperit între 3,50 şi 4 m, adică în pămîntul cenuşos, deci sub zona de arsură, cu o singură excepţie în zona de sub pavaj, o toartă din Sinope, datată între 180—150 î.e.n. (nr. 20), mai degrabă infiltrată ceva mai jos, dar în cadrul aceluiaşi nivel ce coboară pînă la —4,85 m. Ştampile din Heracleea (nr. 78), Cnidos (nr. 89) şi Rodos (nr. 68) găsite între 4,80 şi 5,20 m, nedatabile, dar care nu pot fi mai vechi de 220—180 î.e.n., sînt şi ele de considerat ca făcînd parte din aceeaşi grupă mare, nivelul coborînd în partea dinspre nord. Cu excepţia unei torţi rodiene din grupul de sub pavaj, databilă poate între 300—280, restul materialului databil descoperit în 1962 se plasează cronologic astfel : 220—180, nr. 17, 35, 42, 47 ; 180—150, nr. 48 ; 150—120, nr. 27 şi 120—70, nr. 30. Avem aşadar un nivel de depunere gros de peste 1 m (circa —3,50—5 m) format între 220—70 î.e.n. Nivelul inferior în care au apărut, între 5 şi 5,50 m, cîteva monede corodate de formă concav-convexă, dintre care una de la Filip al II-lea se datează sigur înaintea acestei date. Luînd în consideraţie şi descoperirile din 1965 observăm că amforele de Tasos (nr. 2, 4, 5) par a face parte din grupa databilă între 220—180 î.e.n., datare faţă de care se impun desigur rezerve, mai ales în ce priveşte data de sfîrşit[13], iar cele din Sinope fac parte toate (nr. 25, 26, 28) din grupa datată între 150—120 î.e.n.

În privinţa descoperirilor de pe str. Muzeelor şi B-dul Carpaţi putem afirma numai că şi acolo s-au putut constata niveluri de cultură din epoca elenistică[14], fără a fi însă în posesia altor detalii. Acelaşi lucru este valabil şi pentru exemplarul marcat Transformator, 1959.

Un număr mai mare de exemplare a fost descoperit, aşa cum rezultă de mai sus, pe str. Marcus Aurelius şi în cercetările de la Mozaic. Înainte de a trece la examinarea situaţiei de ansamblu pentru întregul material descoperit la Tomis, credem că nu e lipsit de interes să comparăm cele două loturi, din punctul de vedere al centrelor de origine şi al cronologiei ştampilelor ce le compun. Pe str. Marcus Aurelius situaţia se prezintă astfel : a) săpături 1962, *Sinope*, nr. 17, 20, 27, 30 = patru exemplare; *Rodos*, nr. 35, 42, 45, 47—50, 55, 57—60, 62, 68, 70, 73 = 16 exemplare ; *Heracleea*, nr. 78 ; *Cnidos*, nr. 89 ; b) săpături T.C.E.H. 1956, *Tasos*, nr. 2, 4, 5 = trei exemplare ; *Sinope*, nr. 25, 26, 28 = trei exemplare; Rodos, nr. 56. Exemplarul nr. 96 este de origine necunoscută. Între cele două sub-

[13] V. Canarache, *Importul* ..., p. 39.

[14] V. Canarache şi colab., *Tomis 1960. Raport asupra săpăturilor executate de Muzeul regional de arheologie Dobrogea* (în ms.). Deslușiri suplimentare am primit de la Doina Galbenu şi Al. Popeea cărora le mulţumim şi pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro

grupe de material nu credem să existe deosebiri cronologice, legătura făcînd-o oricum amforele din Sinope datate 150—120 î.e.n. Deosebirea că prima subgrupă nu cuprinde ștampile pe amfore de Tasos, în timp ce în a doua acestea reprezintă aproape 1/2 din material, poate să constituie o întîmplare. Considerînd ansamblul materialului de pe str. Marcus Aurelius obținem următoarea situație numerică : *Tasos* = trei ; *Sinope* = șapte ; *Rodos* = 17 ; *Heracleea* = una ; *Cnidos* = una.

Situația se prezintă la Mozaic după cum urmează : *Tasos*, nr. 8, 14 ; *Sinope*, nr. 32 ; *Rodos*, nr. 34, 38, 39, 44, 46, 51, 52, 54, 61, 63, 67, 69, 74—77 = 16 exemplare ; *Cnidos*, nr. 86—88, 90, 91 = cinci exemplare.

Comparînd cele două loturi de ștampile, din punctul de vedere al centrelor de proveniență, înregistrăm la Mozaic slaba reprezentare a materialului din Sinope și o mai bună reprezentare a Cnidosului. Singurul exemplar din Sinope se datează 120—70 î.e.n., în rest exemplarele din Rodos databile se succed după cum urmează : 220—180 î.e.n., nr. 34, 44, 51 ; 180—150 î.e.n., nr. 46, 54, 69; a doua jumătate a secolului al II-lea, nr. 38, 39. Situația cronologică este cam aceeași cu a primului lot, singura diferență fiind cea pusă în evidență mai înainte și care chiar dacă nu e rodul unei întîmplări, așa cum este posibil, nu permite interpretări, măcar pentru moment.

Trecînd acum la examinarea ansamblului ștampilelor de amfore din Tomis, desprindem din catalog următoarea situație : *Tasos*, 14 exemplare (nr. 1—14) ; *Sinope*, 18 exemplare (nr. 15—32) dintre care 6 ștampile cu astinomi (nr. 15, 17, 18, 20, 22, 25), 11 ștampile cu astinom și producător (nr. 16, 19, 21, 24, 26 — 32) și o ștampilă cu producător (nr. 23) ; *Rodos*, 45 exemplare (nr. 33—77), dintre care 28 ștampile cu eponimi (nr. 33—60) 9 fiind de format circular (nr. 33, 35, 38, 39, 42, 47, 48, 50, 59), iar 19 de format rectangular (nr. 34, 36, 37, 40, 41, 43—46, 49, 51—58, 60) și 17 ștampile de producători (nr. 61—77), toate de format rectangular ; *Heracleea*, 6 exemplare (nr. 78—83) dintre care 5 ștampile englifice pe gît (nr. 78—81, 83) și o ștampilă englifică pe toartă (nr. 82) ; *Cos*, 2 exemplare (nr. 84—85) ; *Cnidos*, 6 exemplare (nr. 86—91) dintre care 5 ștampile rectangulare (nr. 86—90) și o ștampilă circulară (nr. 91) ; *diverse*, 6 exemplare (nr. 92—97) dintre care 3 ștampile monogramatice circulare (nr. 92—94) de atribuire încă controversată[15] ; o ștampilă de proveniență cretană (nr. 95)[16] ; o ștampilă anepigrafică cu medalion oval (nr.

---

[16] Anne-Marie Bon și Antoine Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos*, Paris, 1957, p. 35 și 43, le atribuie Tasosului într-o epocă tîrzie ; E. M. Staerman, *Керамические клейма из Тиры в связи с вопросом неизвестных центров*, în *KS*, XXXVI, 1951, p. 46—48, încearcă atribuirea lor unor centre din Macedonia și Tracia pe bază de analogii cu monedele din Calcedonia, Mesambria, Apollonia și Akant ; cf. V. Eftimie, *op. cit.*, p. 199—200 și n. 11 la p. 200 ; vezi mai de curînd A. Balkanska, *Към въпроса за колечообразните амфорни печати*, în *Izvestiia-Varna*, 14, 1963, p. 35—37, care pe baza unor materiale de la Odesos și Seutopolis, descoperite între 1940—1954 și datate în secolele IV—III î.e.n. ajunge la concluzia că ⊕ sau ⊗ = ⊖ = Tasos ; cf. Iurukova, *Bibliotheca classica orientalis*, II, 1966, 4, col. 203—204.

[16] Posibilitate pentru care Virginia Grace a opinat, pe baza fotografiei.

https://biblioteca-digitala.ro

96) reprezentînd un atlet[17] şi, înfine o ştampilă de epocă romană (nr. 97)[18].
Situaţia procentuală a ştampilelor de epocă elenistică (prin rotunjire) se prezintă astfel :

Tasos = 14 exemplare = 15 %
Sinope = 18 exemplare = 19 %
Rodos = 45 exemplare = 47 %
Heracleea = şase exemplare = 6,25 %
Cos = două exemplare = 2 %
Cnidos = şase exemplare = 6,25 %
Diverse = cinci exemplare = 4,5 %

Cum însă în cazul torţilor cu ştampilă de la Rodos se aplică de obicei procedeul împărţirii lor la doi, după noi discutabil[19], pentru a obţine o situaţie lesne comparabilă vom aplica şi noi acelaşi procedeu. Rezultatul astfel obţinut este următorul :

Tasos = 14 exemplare = 19 %
Sinope = 18 exemplare = 24 %
Rodos = 23 exemplare = 31 %
Heracleea = şase exemplare = 8 %
Cos = două exemplare = 3 %
Cnidos = şase exemplare = 8 %
Diverse = cinci exemplare = 7 %

Înainte de a încerca o comparaţie cu situaţia din alte centre, vom arăta că o situaţie absolută e foarte greu de stabilit, ţinînd seama pe de o parte că nu sîntem nici măcar pentru Tomis în posesia întregului material descoperit, de faptul că asemenea descoperiri continuă să se facă, iar pe de altă parte de împrejurarea că, pentru lotul în discuţie chiar, dacă am încadra la Tasos cele trei ştampile circulare şi la Creta exemplarul cu nr. 95, am şi obţine procente diferite de cele de mai sus. În privinţa încadrării celor patru exemplare acum amintite, am renunţat însă să o facem întrucît primele trei sînt clasificate de obicei la grupa centrelor nedeterminate, iar în celălalt caz atribuirea nu poate fi pentru moment verificată. Ne-am ferit însă să includem în catalogul nostru ştampilele descoperite la Medgidia[20], pe motiv că ele ar fi ajuns acolo prin intermediul Tomisului, aşa cum V. Canarache a inclus în catalogul ştampilelor de la Histria pe cele de la Sinoe-

---

[17] Vezi Sztetyllo Zofia, *Quelques problèmes relatifs à l'iconographie des timbres amphoriques ; la représentation des statues. Travaux du centre d'archéologie mediterranéene de l'Académie Polonaise des Sciences*, tom. 3, p. 46–80.

[18] Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine* : *Drubeta*, în *L'archéologie en Roumanie*, Bucureşti, 1938, p. 42, ştampilă a fabricantului Παῦλος; cf. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a II-a, Bucureşti, 1958, p. 75 şi fig. nr. 65, p. 391 : ΠΑΒЛΟУ. Fotografia, pe care ne-a pus-o la dispoziţie Oct. Onea din Bucureşti, după originalul aflat în Muzeul Porţilor de Fier din Turnu Severin, obligă la lectura : ΠΑУЛΟУ. Îi mulţumim şi pe această cale.

[19] În acelaşi sens V. Eftimie, *op. cit.*, p. 200 şi n. 13.

[20] Al. Popeea, *Cîteva toarte de amforă ştampilate descoperite la Medgidia*, în *SCIV*, 18 1967, 3, p. 509 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

Zmeica[21], Tariverdi[22] şi Baia—Hamangia[23], situaţie, aşa cum s-a arătat de curînd pentru limanul Nistrului, fiind nu numai diferită de cea de la Tyras, dar şi diferită de la caz la caz şi fiind prin urmare de judecat ca atare[24].

Procentul pentru Histria nu-l vom recalcula, întrucît scoaterea celor 91 de exemplare nu-l modifică în limitele lui esenţiale[25]. Nu socotim necesară aici nici recalcularea procentului pentru Tyras[26], ne vom mulţumi doar să reproducem din tabelul alcătuit de Salnikov[27], procentele pentru coloniile greceşti de pe coasta de nord şi de vest a Mării Negre.

	Odesos	*Histria*	*Tyras*	*Olbia*	*Panticapaion*	*Tiritake*	*Phanagoria*	*Tomis*
Tasos	28,5	30,9	8,4	8,0	13,9	6,9	16,1	20,2
Rodos	24,3	15,1	41,8	47,0	29,6	6,9	43,1	33,5
Cos	—	2,3	9,7	—	4,8	—	4,3	2,9
Cnidos	1,3	5,8	4,5	6,0	3,6	—	5,3	8,7
Heracleea	16,3	3,7	7,9	6,0	20,7	16,6	12,1	8,7
Sinope	27,9	38,2	25,7	28,0	26,4	66,8	18,3	26,0
Chersones	1,7	3,9	2,0	5,0	1,0	2,8	0,8	—

Nepotrivirea între procentele date pentru Tomis în tabel şi cele de mai sus se explică prin faptul că ele au fost recalculate în conformitate cu procedeul folosit de cercetătorul amintit, adică ţinînd seama numai de ştampilele centrelor exportatoare precis stabilite[28].

[21] V. Canarache, *op. cit.*, nr. 23, 78, 176 (Tasos); nr. 214, 215, 248, 293, 331, 337, 376 416, 426, 433 (Sinope); nr. 388, 490, 492 (Chersonesos); nr. 503, 507, 512, 516, 517, 523, 546 552, 554, 558, 562, 564, 571, 589, 593, 600, 601, 603, 604, 609, 615, 632, 636, 649, 692—694 700, 703, 705 (Rodos); 720 (Cos); nr. 732, 745 (Cnidos); nr. 773 (necunoscută); un număr de 64 de exemplare pe care am găsit nimerit să le extragem pentru a da o idee mai precisă asupra acestui material altfel destul de greu de găsit în carte.

[22] *Ibidem*, nr. 15, 62, 76, 135—138 (Tasos); nr. 297, 303 (Sinope); nr. 497 (Chersonesos), cu totul 11 exemplare.

[23] *Ibidem*, nr. 64 (Tasos); nr. 579, 597, 611, 630, 467, numai 6 ştampile. La p. 378 citim: „nu vom reveni asupra localităţilor Baia-Hamangia, Sinoe, Tariverdi, Vadul-Caraharman, ale căror amfore le-am înregistrat în lucrarea de faţă ...", dar strădaniile noastre în a descoperi în catalog ştampile de amforă din ultima localitate au rămas zadarnice.

[24] O. G. Salnikov, *Допитання про торговальні зв'язки стародавних поселень на узбережжі Дністровського Лиману з Грецією в VI—II ст. до н. е.*, în *Матеріали з Археології північного Причерномор'я*, III, Odesa, 1960, p. 25—32.

[25] Nu ne îndoim că acest lucru se va realiza cu folos atunci cînd se vor publica materialele descoperite în cercetările de la Histria în anii ce au urmat alcătuirii primului catalog. Cf. în acest sens V. Eftimie, *op. cit.*, p. 198, de unde aflăm că numărul ştampilelor crescuse la circa 1 300 în anii imediat următori.

[26] O. C. Salnikov, care a stabilit ultimul situaţia adăugînd la datele furnizate de Staerman, *op. cit.*, p. 31—32, datele din bibliografia mai veche, nu a folosit ştampilele publicate de Gr. Avachian sub titlul : *Ştiri noui din Tyras*, în *CNA*, V, 1924, nr. 49—50, p. 3—16, nr. 1—32; *ibidem*, nr. 53—54, p. 37—46, nr. 45, 47—63 şi p. 50, nr. 69; *ibidem*, VI, 1925, nr. 59—62, p. 27—38, nr. 70, 73, 79, 83, 84, 87, 88, 90, 92, 93—99, deoarece, după afirmaţia sa (p. 28, n. 36), articolele mai sus citate nu i-au fost accesibile.

[27] *Op. cit.*, p. 29. Nu socotim util să reproducem aici datele privitoare la celelalte aşezări, problema difuziunii mărfurilor greceşti în teritoriul aferent coloniilor şi în ţinuturile învecinate, depăşind cadrul studiului de faţă şi necesitînd cercetări amănunţite. Pentru situaţia din Dobrogea vezi: V. Canarache, *op. cit.*, p. 377—378; V. Eftimie, *op. cit.*, p. 204—205; Al. Popescu, *op. cit.* Pentru situaţia de la nord de Dunăre vezi, D. Tudor, *Amfore elenistice descoperite în adîncul teritoriului R.P.R.*, în *Studii şi referate privind istoria R.P.R.*, I, 1954, p. 81—88; idem, *Răspîndirea amforelor ştampilate greceşti în Moldova, Muntenia şi Oltenia*, în *Arheologia Moldovei*, V, p. 37—79; V. Canarache, *op. cit.*, p. 383—385; V. Eftimie, *op. cit.*, p. 205—210.

[28] O. G. Salnikov, *op. cit.*, compară situaţiile de la p. 28—29 cu cele din tabelul de la p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

Examinînd acum situaţia importurilor la Tomis, vom arăta că predomină Rodosul fiind urmat de Sinope şi Tasos. Urmează apoi în ordine, dar cu procente mai scăzute Heracleea şi Cnidosul, egale între ele şi însfîrşit Cosul. Situaţia este deosebită de cea de la Histria unde Rodos-ul este abia al treilea centru după Sinope şi Tasos[29]. La Tyras şi Olbia unde predomină importurile rodiene urmate de cele din Sinope, Tasosul ocupă un loc cu totul secundar. Cele trei centre cunosc aceeaşi poziţie dominantă la Odessos ca şi la Callatis de altfel[30], cu deosebirea că acolo Rodosul ocupă locul al treilea, foarte aproape însă de Tasos şi Sinope. Amintim de asemenea că, pentru moment nu cunoaştem ştampile de amforă de la Chersones şi Paros, centre ale căror produse, chiar dacă în viitor vor fi atestate la Tomis, nu par să fi jucat decît un rol de mică importanţă pe piaţa oraşului.

Am văzut mai sus cum se prezintă situaţia cronologică pe grupe de material. În această privinţă, o comparaţie între Rodos şi Sinope ni se pare interesantă şi am alcătuit un tabel comparativ avînd în vedere totalitatea materialului[31].

Perioada		*Rodos*	*Sinope*
300—280		1	—
—		—	—
220—180		12	5
180—150		5	4
150—100	150—120	3	6
	120— 70		3
		21	18

Dacă Rodosul ne dă cea mai veche ştampilă de amforă datată şi domină net în perioada 220—180 î.e.n., în perioada 180—150 este ajuns de Sinope şi apoi depăşit în a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. şi la începutul secolului I î.e.n., cînd produsele celui de al doilea centru reprezintă 3/4 din totalul ştampilelor datate. Nu e mai puţin adevărat însă că produsele rodiene continuă să ajungă la Tomis şi în această vreme[32].

Din acelaşi tabel rezultă că cea mai veche ştampilă cu cronologie precizată este una rodiană datată între 300 şi 280 î.e.n. Urmează apoi o pauză între 280—220 î.e.n., date între care nu se plasează nici una din ştampilele datate. Am arătat mai sus că în ce priveşte ştampilele tasiene nu avem exemplare care să se poată încadra în alte grupe decît grupa a IV-a,

---

[29] V. Canarache, *op. cit.*, p. 359 şi 392; comentarii mai ample la V. Eftimie, *op. cit.*, p. 198—202. Importurile cele mai timpurii sînt din Tasos şi se datează la sfîrşitul secolului al V-lea, începutul secolului al IV-lea î.e.n.; e vorba însă doar de începuturi, pătrunderea se intensifică în secolele IV—III î.e.n.; în secolul al II-lea î.e.n. pătrunde marfa oraşelor Rodos şi Sinope care devine dominantă.

[30] V. Eftimie, *op. cit.*, p. 202—203, ştampile tasiene mai frecvente din a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.; seria primelor ştampile, prezentă la Histria, lipseşte, iar ştampilele rodiene sînt mai numeroase ca la Histria. Aceste aprecieri au fost făcute pe baza materialului publicat şi a celui de la Bucureşti.

[31] Vezi în catalog pentru Rodos: nr. 55 (300—280 î.e.n.); nr. 33, 36, 37, 44, 42, 43, 34, 35, 40, 47, 51, 41 (220—180 î.e.n.); nr. 46, 48, 53, 54, 69 (180—150 î.e.n.); nr. 38, 39, 45 (150—100 î.e.n.) — pentru Sinope, nr. 15—19 (220—180 î.e.n.); nr. 20—23 (180—150 î.e.n.); nr. 24—29 (150— 120 î.e.n.); nr. 30—32 (120—70 î.e.n.).

[32] Discuţia în legătură cu importurile rodiene după 166 î.e.n. la V. Eftimie, *op. cit.*, p. 198, n. 7; pentru creşterea cuantumului importurilor din Sinope între 150—70 î.e.n. şi mai ales 120—70 î.e.n., vezi p. 199 unde se face legătura şi cu activitatea lui Mitridate al VI-lea Eupator.

https://biblioteca-digitala.ro

între 220—180 î.e.n.[33]. Chiar dacă sînt de făcut rezerve în privinţa datării de sfîrşit a acestei grupe şi poate şi în privinţa datării altora, considerăm că oricum lipsa materialelor din primele grupe tasiene şi faptul că majoritatea materialului rodian, pe care-l avem astăzi la dispoziţie, pătrunde începînd cu circa 220 î.e.n., confirmă penetraţia amforelor tasiene tot după această dată.

Judecînd lucrurile în lumina celor constatate pînă acum, putem afirma că avem de-a face în perioada care începe către sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n. şi continuă la începutul secolului al II-lea î.e.n. (220—180) cu o sporire sensibilă a importurilor de amfore ştampilate faţă de perioada precedentă cînd, fireşte sub rezerva posibilităţii unor descoperiri viitoare, ele nu erau decît sporadice[34]. Ar părea, luînd în consideraţie numai ştampilele datate, că după aceea se înregistrează un oarecare declin avînd pentru următoarele trei decenii nouă exemplare (180—150 î.e.n.) şi pentru următoarele cinci respectiv opt decenii numai 12 exemplare (150—70 î.e.n.) faţă de 17 exemplare în perioada 220—180 î.e.n.; dacă am lua în discuţie amforele prin procedeul împărţirii la doi, pentru centrele cu magistraţi şi producători pe ştampile diferite, situaţia n-ar mai fi exact aceeaşi. Oricum ar sta lucrurile, credem că descoperirile de pînă acum nu îngăduie asemenea observaţii de detaliu ; ne putem gîndi însă la eventualitatea compensării prin importuri din alte centre a slăbirii importurilor rodiene. Dacă există temeiuri pentru a presupune menţinerea unui cuantum destul de ridicat şi în perioadele următoare perioadei 220—180 î.e.n. pînă către 70 î.e.n., pentru observaţii de detaliu privind progresul activităţii unui centru în dauna altui centru, ponderea pe perioade a centrelor mai puţin bine reprezentate ş.a.m.d., materialul pentru moment la dispoziţia noastră este insuficient[35].

În lumina celor de mai sus, rămînem oricum cu imaginea unei activităţi comerciale neîntrerupte între 220—70 î.e.n., chiar dacă asupra intensităţii ei în detaliu nu putem face pentru moment decît presupuneri, de formulare cu atît mai anevoioasă, cu cît pe lîngă limita ţinînd de cantitatea de mărturii arheologice sînt de adăugat altele cum ar fi : cunoaşterea insuficientă a cronologiei unora din centrele producătoare de amfore ştampilate, precum şi mai cu seamă lipsa unor săpături arheologice sistematice în Tomisul elenistic.

TASOS *

1 II. 40912 ; *passim*.

ΘΑCΙΩΝ	Θασίων
nai	Δημάλκης
ΔΗ[ΜΑΛΚΗC]	

Bon, nr. 593.

---

[33] V. Canarache, *op. cit.*, p. 33—39.

[34] Reamintim că ştampila ce s-ar putea data la începutul secolului al III-lea î.e.n. a fost descoperită împreună cu materialele datate între 220—70 î.e.n., dar cele mai vechi importuri cunoscute la Tomis sînt amforele de Chios, cf. V. Canarache, *Tomis*, p. 10.

[35] Sîntem încredinţaţi că strădania noastră de a pune la îndemîna cercetătorilor un prim lot de ştampile din Tomis nu poate suplini, oricît de importantă ar fi prin noutatea materialului, publicarea integrală a toartelor ştampilate descoperite la Constanţa, ca parte a corpusului descoperirilor de pe întreg teritoriul ţării noastre. Asupra problemelor puse de alcătuirea acestei baze de studiu strict necesară cercetătorilor istoriei vechi, vezi V. Eftimie, *op. cit.*, mai ales p. 195—197 şi 211—215.

* Prescurtările folosite în catalog sînt următoarele :

https://biblioteca-digitala.ro

2 II. 40937; săpături T.C.E.H., 1956, str. Marcus Aurelius colţ cu Roza Luxemburg.

ΘΑCΙΩΝ	Θασίων
rhyton	Δημάλκης
ΔΗΜΑΛΚΗC	

3 II. 40934; *passim.*

ΘΑCΙΩΝ	Θασίων
bucraniu	Ἰδνάδης
ΙΔΝΑΔΗC	

Canarache, asemănător, nr. 29 (coroană de iederă) şi nr. 30, 31 (liră); *Bon*, nr. 864 (Callatis, *Dacia*, VII—VIII).

4 II. 40938; săpături T.C.E.H., 1956 (ca la nr. 2).

ΘΑΣΙΩ[Ν] (retr.)	Θασίων
liră	Κηφισοφῶν
ΚΗΦΙΣΟΦ[ΩΝ] (retr.)	

Bon, nr. 915, identic (retrograd).

5 II. 40941; săpături (ca mai sus).

ΘΑCΙΩΝ	Θασίων
cornucopia	Κλεόστρατος
ΚΛΕΟCΤΡΑΤΟC	

Canarache, asemănător, nr. 35 (toc de săgeţi).

6 Col. I. Petrescu; str. Mircea.

ΘΑCΙΩΝ	Θασίων
tirs cu	Κλεοφῶν
panglici	
ΚΛΕΟΦΩΝ	

Canarache, asemănător, nr. 37 (frunză şi + Ἄνδρωνοσ); *Bon*, nr. 980, asemănător (Καεοφῶν Θασίων)

7 Col. I. Petrescu; str. Mircea.

ΘΑΣΙΩ[Ν]	Θασίων
secure bipenă	Κύχρις
ΚΥΧΡΙΣ	

8 Săpături Mozaic, 1961, bolta VII—3,5 m, în umplutură modernă.

. . . ΦΙΣΟ	. . . φισο
oinohoe? (tăiată)	

Bon = A. et A.M. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos*, Paris, 1957.

Callender = M. Callender, *Roman Amphoras*, Oxford, 1965.

Grace, Hesperia = V. Grace, *The eponyms named on rhodian amphora stamps*, în *Hesperia*, 2, 1953.

Grakov = B. N. Grakov, *Древне-греческие керамические клейма с именами астиномов*, Moscova, 1928.

Gaertringen = Hiller V. Gaertringen, *Rhodos*, în *RE*, *Supplementband V*, Stuttgart, 1931, col. 835—840.

Canarache = V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, Bucureşti, 1957.

Pridik = E. M. Pridik, *Инвентарный каталог клейм на амфорных ручках и горлышках и на черепицах Эрмитажного собрания*, Petrograd, 1917.

T.C.E.H. = Trustul de construcţii edilitare şi hidrotehnice. Constanţa.

https://biblioteca-digitala.ro

. . . AN ΜΕΓΩΝ (retograd) . . . αν Μέγων
Μέγων sau poate Μέγωνις

Canarache, (Μέγωνις), asemănător, nr. 49 (afumătoare), 50 (inimă şi cosor). 51 (cocoş spre dr.), 52 (lecythos).

9 II. 40925; *passim*.

ΘΑΣΙΩΝ — Θασίων
delfin — Ναύσων
[ΝΑ]ΥΣΩΝ

Bon, asemănător, nr. 1204 (mască).

10 II. 40948; passim, 1930—1940.

[ΘΑ]ΣΙΩΝ — Θασίων
braţ întins — Πολύων
cu stea cu 6 raze
ΠΟΛΥΩΝ

Bon, nr. 1389 b.

11 II. 41035; *passim*, 1957.

ΘΑCΙΩΝ — Θασίων
toc de săgeţi — Σάτυρος
[C]ΑΤΥΡΟC

Bon, nr. 1518

12 II. 40914; *passim*.

ΘΑΣΙΩΣ — Θασίως
pithos — Σκύμνος
[ΣΚ]ΥΜ[ΝΟΣ]

(răsturnat, retr.)

Canarache, asemănător, nr. 79 (caduceu), 80 (tolbă), 81 (ciorchine), 82 (crater) 83 (torţă); *Bon*, nr. 1582 (cu aceeaşi formă a ethniconului).

13 II. 40840; str. Elena Pavel.

ΘΑΣΙΩΝ — Θασίων
cornucopia — Σκύμνος
ΣΚΥΜΝΟΣ

(răsturnat, retr.)

Canarache, asemănător (ca mai sus).

14 Săpături Mozaic, 1961, bolta VII, —3,5 m, în umplutură modernă.

ΘΑΣΙΩΝ
secure bipenă — Θασίων
[ΦΑΝΑΓΟΡΗ(Σ)]? — Φαναγόρης?

SINOPE

Grupa a III-a, 220—180 î.e.n.

15 II. 40943; *passim*.

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ — ἀστυνόμου
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥ — Εὐχαρίστου
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ — Δημητρίου
floare

Canarache, asemănător, nr. 264 (+ producător Κλεαίνετος); *Grakov* astinom, p. 132, nr. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

16 II. 40942 ; *passim.*

ΛΣΤΥΝ ΟΜΟΥΝ	ἀστυνομοῦντος
ΤΟΣ ΙΣΤΙΑΙΟΥ	Ἰστιαίου
ΠΥΘΕ[ΑΣ]	Πυθέας

cantharos

Canarache, asemănător nr. 372 (fără producător; simbol vultur pe delfin); *Grakov*, astinom, p. 133, nr. 16.

17 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius — 3,50 — 4 m; N-pavaj.

[ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ]	ἀστυνόμου
ΜΝΗΣΙΚΛΕΟΥ	Μνησικλέου
ΑΡΙΣΤ[ΙΩΝΟΣ]	Ἀριστίωνος

simbol rupt

Canarache, asemănător, nr. 385; *Grakov*, astinom, p. 133, nr. 19 (fără patronimic).

18 II. 40915; *passim.*

[Ν]ΙΚΩΝΟΣ	Νίκωνος
ΑΣΤΥΝΟ[ΜΟΥ]	ἀστυνόμου
ΠΟΣΕΙΔΩ[ΝΙΟΥ]	Ποσειδωνίου

ciorchine
şi amforă

Grakov, astinom, p. 133, nr. 24.

19 II. 40911; săpături, str. Elena Pavel, nr. 5, la —2—3 m.

[ΑΣΤ]ΥΝΟΜΟΥ	ἀστυνόμου
ΠΥΘΟΚΛΕΟΥΣ	Πυθοκλέους
ΤΥΟΣ	Τύος

pasăre în zbor

Grakov, astinom, p. 134, nr. 27 (simbol cap de Silen); producător, p. 135, nr. 61.

Grupa a IV-a, 180—150 î.e.n.

20 Săpături, 1962, str. Marcus Aurelius, —4 la —4,50 m sub pavaj.

. . . . ,	
ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	ἀστυνόμου
ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ	Ἀρτεμιδώρου

kylix

Grakov, astinom, p. 138, nr. 7.

21 II. 41031; *passim*, 1957.

Α[ΣΤ]ΥΝ[ΟΜΟΥ]	ἀστυνόμου
ΔΗΜΗΤΡΙ[ΟΥ]	Δημητρίου
ΝΟΥΜΗΝΙΟ[Σ]	Νουμήνιος

simbol rupt

Canarache, asemănător, nr. 240—244 (cu diverşi producători şi simboluri); *Grakov*, astinom, p. 139, nr. 9 sau 10, producător, p. 140, nr. 30.

22 II. 40949; *passim*, 1930—1940.

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	ἀστυνόμου
ΕΚΑΤΑΙΟΥ	Ἑκαταίου

tirs

Canarache, întocmai, nr. 256; *Grakov*, astinom, p. 139, nr. 13 (fără simbol).

https://biblioteca-digitala.ro

23 II. 40947; passim, 1930—1940.

ΝΙΚΙΑΣ Νικίας

tirs?

Grakov, producător, p. 140, nr. 29.

Grupa a V-a, 150—120 î.e.n.

24 II. 40931; passim, 1957

[ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ] ἀστυνόμου
ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ Ἀντιπάτρου
ΤΟΥ [ΝΙΚΩ]ΝΟΣ τοῦ Νίκωνος
ΗΦ[ΑΙΣΤΙ]ΟΣ Ἡφαίστιος

proră cu pinten

Canarache, asemănător, nr. 226—229 (cu diverşi producători); *Grakov*, astinom. p, 143, nr. 2, producător, p. 145, nr. 26.

25 II. 40939; săpături T.C.E.H., 1956, str. Marcus Aurelius, colţ cu Roza Luxemburg.

[ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ]ΝΤΟ[Σ] ἀστυνομοῦντος
[Κ]ΑΛΛΙCΘΕΝ[Ο]Υ ΤΟΥ Καλλισθένου τοῦ
[ΕCΤΙ]ΑΙΟΥ Ἑστιαίου

simbol neclar

Canarache, asemănător, nr. 347—376 (cu diverşi producători); *Grakov*, astinom, p. 144, nr. 15.

26 II. 40940; săpături ca mai sus.

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ἀστυνόμου
ΠΑΣΙΧΑΡΟΥ ΤΟΥ Πασιχάρου
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ τοῦ Δημητρίου
ΜΕΝΩΝ Μένων

simbol lipsă

Canarache, asemănător, nr. 319 (producător Στέφανος); *Grakov*, astinom, p. 144, nr. 21, producător, p. 145, nr. 44.

27 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,5 la 4 m; sub pavaj.

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ἀστυνόμου
ΠΟΣΙΔΕΙΟΥ Ποσιδείου
ΤΟΥ ΘΕΑΡΙΩ τοῦ Θεαρίωνος
ΝΟΣ ΜΕΝΙΣΚΟΣ Μενίσκος

Tyche cu cornucopia

Canarache, întocmai, nr. 328; Grakov, astinom, p. 144, nr. 23, producător, p. 145, nr. 43.

28 II. 40936; săpături ca la nr. 25.

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ἀστυνόμου
[ΠΟ]ΣΙΔΕΙΟΥ Ποσιδείου
ΤΟΥ ΘΕΑΡΙΩΝΟΣ τοῦ Θεαρίωνος
[Ψ'Α]ΜΜΙΣ Ψάμμις

Tyche cu cornucopia

Canarache, asemănător, nr. 323—329 (cu diverşi producători); *Grakov*, astinom, p. 144, nr. 23, producător, p. 145, nr. 62.

29 II. 40924; *passim*.

https://biblioteca-digitala.ro

[ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ]	ἀστυνόμου
ΠΥΘ[ΟΧΡΗ]ΣΤΟΥ	Πυθοχρήστου
ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΟΥ	τοῦ Ἀπολλωνίδου
ΕΥΜΑΧΟΣ	Εὔμαχος

spic?
acrostil?

Canarache, asemănător, nr. 333—336 (cu diverşi producători); *Grakov*, astinom, p. 144, nr. 25, fără producător.

Grupa a VI-a, 120—70 î.e.n.

30 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius —3,50 la —4 m; N. pavaj.

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	ἀστυνόμου
ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΟΥ	Ἀπολλωνίδου
ΤΟΥ ΠΟΣΙΔΩΝΙΟΥ	τοῦ Ποσιδωνίου
ΜΑΝΙΚΚΟΣ	Μανικκός

ciorchine

Canarache, asemănător, nr. 231, 232 (producător Ἀρτέμων); *Grakov*, astinom, p. 148, nr. 4, producător, p. 150, nr. 44.

31 II. 40919; *passim*, 1959.

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	ἀστυνόμου
ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ	Ἡρακλείδου
ΤΟΥ ΕΚΑΤΑΙΟΥ	τοῦ Ἑκαταίου
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ simbol lipsă	Διονύσιος

Canarache, asemănător, nr. 270—272 (cu diverşi producători); *Grakov*, astinom, p. 149) nr. 14, producător, p. 150, nr. 25.

32 II. 41116; săpături Mozaic.

	ἀστυνομοῦντος
[ΑΣΤΥΝ] ΟΜΟΥΝ	. . . . λυινου?
[ΤΟΣ]. . . ΛΥΙΝΟΥ	. . . . . .
. . . .ΛΛΡΟΥ	. . . . . .
. . . .[ΤΙ\ΗΣ (deteriorat)	. . . . . .

RODOS

Eponimi

33 Săpături 1963, Bazilica de la intrarea în port.
Circular: ΕΠΙ [ΑΓ]ΕΜ[ΑΧΟΥ] — ἐπὶ Ἀγεμάχου
Canarache, întocmai, nr. 503; Pridik, nr. 4—5, cu lunile Καρνεῖος şi Ὑακίνθιος; *Grace*, *Hesperia*, 2, 1953, nr. 1 (H.2; N.8); *Gaertringen*, circa 220 î.e.n.

34 II. 4119; săpături Mozaic.
Rectangular: ΕΠΙ ΑΓΕ ΣΤΡΑΤΟΥ ΑΡΤΑΜΙΤΙΟΥ — ἐπὶ Ἀγεστράτου Ἀρταμιτίου
Canarache, asemănător, nr. 536 (Ἀγριανίου), 537 (ἐπὶ ἱερέως Ἀγεστράτου); *Pridik*, întocmai, p. 132, nr. 3; *Grace*, *Hesperia*, 2, 1953, nr. 2 (H.3; N.9); *Gaertringen*, circa 220—180 î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

35 Săpături, 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; N. pavaj
Circular: ΕΠΙ Α[ΘΑ]ΝΟΔΟΤΟΥ ἐπὶ 'Αθανοδότου
Pridik, nr. 23 (cu luna Δάλιος); *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 11 (H.19; N.25); *Gaertringen*, circa 220—180 î.e.n.

36 II. 40901; *passim.*
Rectangular: ΕΠΙ ΑΛΕ Ξ[Ι] ἐπὶ 'Αλεξιάδα 'Αγριανίου
ΑΔΑ
ΑΓΡΙ[ΑΝΙΟΥ]
Canarache, asemănător, nr. 541 (luna 'Υακίνθιος); *Pridik*, p. 30, nr. 42, întocmai; *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 19 (H.28; N.37); *Gaertringen*, circa 220 î.e.n.

37 II. 40907; *passim.*
Rectangular: [ΕΠΙ]ΑΛΕΞΙΑ ἐπὶ 'Αλεξιάδα Δαλίου
[ΔΑ ΔΑ]ΛΙ[ΟΥ]
Ca mai sus.

38 II. 40440; săpături Mozaic.
Circular: [ΕΠΙ] ΑΝ[ΑΞ]Α[ΝΔΡΟΥ] ΔΑΛΙ[ΟΥ] ἐπὶ 'Ανάξάνδρου Δαλίου
Pridik, p. 4, nr. 52, comparativ; *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 22 (H.34; N.46).
După Virginia Grace, *Timbres amphoriques trouvés à Délos*, în *BCH*, 1952, p. 528, ar data din a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n.

39 II. 41124; săpături Mozaic.
Circular: (deteriorat) . . . . ΑΝΑ ἐπὶ 'Αναξάνδρου. . . . .
Ca mai sus.

40 II. 40926; *passim.*
Rectangular: [ΕΠΙ]ΑΝΑΞ ἐπὶ 'Αναξιβούλου Πανάμου
[ΙΒΟ]ΥΛΟΥ
ΠΑΝΑΜΟΥ
Canarache, asemănător, nr. 544 (fără lună, retrograd); *Pridik*, p. 4, nr. 54, 55 asemănător (cu lunile 'Αγριάνιος şi θεσμοφόριος); *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 23 (H.35; N.47); datat de Virginia Grace, *Timbres amphoriques trouvés à Délos*, *BCH*, 1952, p. 528, între 220—180 î.e.n.

41 II. 40930; *passim*, 1958.
Rectangular: ΕΠΙ ΑΡΑΤΟ ἐπὶ 'Αρατοφάνευς Σμινθίου
ΦΑΝΕΥΣ
ΣΜΙΝΘΙΟΥ
Canarache, asemănător, nr. 545 (luna Δάλιος), 546 (luna Πάναμος); *Pridik*, p. 4, nr. 62, întocmai; *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 32 (H.50; N.68); *Gaertringen*, circa 220—180 î.e.n.

42 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50—4 m; N. pavaj.
Circular: ΕΠΙ ΑΡΙΣΤΟΔΑΜΟΥ ἐπὶ 'Αριστοδάμου
Pridik, nr. 76—81 (cu diverse luni); *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 43 (H.70; N.99); *Gaertringen*, circa 220—200 î.e.n.

43 II. 40935; *passim.*
Rectangular: ΕΠΙ ΑΡΙΣ ἐπὶ 'Αριστοδάμου Δαλίου
ΤΟΔΑΜΟΥ
ΔΑΛΙΟΥ
Pridik, p. 132, nr. 14—15, asemănător (cu lunile Βαδρόμιος şi Καρνεῖος); *Grace Hesperia*, 2, 1953, nr. 43 (H.70; N.99); *Gaertringen*, circa 220—200 î.e.n.

44 II. 40443; săpături Mozaic.
Rectangular: ΕΠΙ ΑΡΧΕΜΒ[ΡΟΤΟΥ] ἐπὶ 'Αρχεμβρότου 'Αρταμιτίου
Α[ΡΤ]ΑΜΙΤΙΟΥ

https://biblioteca-digitala.ro

Pridik, p. 6, nr. 101, asemănător (cu luna Θεσμοφόριος); *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 56 (H. 87; N. 131); *Gaertringen*, circa 220 î.e.n.

45 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; N. pavaj.
Rectangular: ΕΠΙ ΑΡΧΕΣ ΤΡΑΤΟΥ ΠΑΝΑΜΟΥ — ἐπὶ Ἀρχεστράτου Πανάμου
Grace, listă suplimentară (dactilo) din 1961 la *Hesperia*, 2, 1953; *Gaertringen*, nr. 88, circa 100 î.e.n.

46 Săpături Mozaic, 1962.
Rectangular: [ΕΠΙ ΓΟΡ] ΓΩ[ΝΟΣ] ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ — ἐπὶ Γόργωνος Θεσμοφορίου
Pridik, întocmai, p. 132, nr. 20, *Canarache*, asemănător, nr. 559 (luna Ἀρταμίτιος); Grace, *Timbres amphoriques trouvés à Délos*, în *BCH*, 1952, p. 529, 180—150 î.e.n.

47 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 —4 m; sub pavaj.
Circular: ΕΠΙ ΔΑΜΟΘΕΜΙΟΣ ΘΕΥΔΑΙΣΙΟΥ ἐπὶ Δαμοθέμιος Θευδαισίου
Pridik, nr. 144, asemănător (+ luna Πάναμος); *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 69 (H.109; N.163); *Gaertringen*, circa 220—180 î.e.n.

48 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; N. pavaj.
Circular: ΕΠΙ ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ, ἐπὶ Δαμοκρατεύς
Grace, Hesperia, 2, 1953, nr. 71 (H.111; N.166); *Gaertringen*, circa 180—150 î.e.n.

49 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m, sub pavaj.
Rectangular: ΕΠΙ ΕΥΚΡΑΤΟΥ ΚΑΡ[ΝΕΙΟΥ] — ἐπὶ Εὐκράτου Καρνείου
Canarache, nr. 566, asemănător (Εὐκράτευς); *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 83 (H.134; N.207).

50 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; N. pavaj.
Circular: ΕΠΙ ΕΥΦΡΑΝΟΡΙΔΑ ΑΞΙΟΥ |Α| ἐπὶ Εὐφρανορίδα Ἀξίου |Α| |Α| = Πανάμου?
Grace, Hesperia, 2, 1953, nr. 85 (H.139; N.214).

51 II. 41121; săpături Mozaic.
Rectangular: Helios ΕΠΙ ΚΑΛΛΙ ΚΡΑΤΙΔΑ — ἐπὶ Καλλικρατίδα
Pridik, întocmai, p. 11, nr. 215; *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 104 (H.182; N.265); *Gaertringen*, circa 220—180 î.e.n.

52 II. 40442; săpături Mozaic.
Rectangular: ΕΠΙ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΙΔΑ ΥΑΚΙΝΘΙΟΥ — ἐπὶ Καλλικρατίδα Ὑακινθίου
Pridik, întocmai, p. 11, nr. 220—221; *Canarache*, nr. 521, asemănător (circular, fără lună).

53 II. 40904; *passim*.
Rectangular: ΕΠΙ ΠΑΥΣΑ ΝΙΑ ΥΑΚΙΝΘΙΟΥ — ἐπὶ Παυσανία Ὑακινθίου
Canarache, nr. 588, asemănător (luna Πεδαγείτνυος); *Pridik*, p. 15, nr. 311, asemănător (luna Σμίνθιος); *Grace, Hesperia*, 2, 1953, nr. 131 (H.239; N.352); *Gaertringen*, circa 180—150 î.e.n.

54 Săpături 1960, Mozaic.
Rectangular: ΕΠΙ ΤΙΜΟΥΡ ΡΟΔΟΥ ΑΡΤΑΜΙΤΙΟΥ — ἐπὶ Τιμουρρόδου Ἀρταμιτίου

https://biblioteca-digitala.ro

Canarache, nr. 603, asemănător (luna Σμίνθιος); *Pridik*, p. 19, nr. 389, asemănător (luna Δάλιος); *Grace*, *Hesperia*, 2, 1953, nr. 165 (H.292; N.416); *Gaertringen*, circa 180—150 î.e.n.

55 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; sub pavaj.
Rectangular: ΕΠΙ ΦΙΛ ΩΝΙΔΑ — ἐπὶ Φιλωνίδα
Canarache, nr. 605, întocmai; *Pridik*, nr. 404, întocmai; *Grace*, *Hesperia*, 2, 1953, nr. 170 (H.303—304; N.430—431); Grace *Timbres amphoriques trouvés à Délos*, în *BCH*, 1952, p. 530, îl datează pentru sfîrșitul secolului al IV-lea începutul secolului al III-lea î.e.n.

56 II. 40932; săpături T.C.E.H., 1956, str. Marcus Aurelius.
Rectangular: ΙΕΡΕΥΣ ΧΡΥΣΟ ΣΤΡΑΤΟΣ — Ἱερεῦς Χρυσόστρατος
Grace, *Hesperia*, 2, 1953, nr. 173 (H. 309).

57 — Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; sub pavaj.
58 Rectangular: ΕΠΙ . . . . — ἐπὶ . . . .
. . . . (deteriorat)

59 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; sub pavaj.
Circular: ΕΠΙ . . . . . (deteriorat) ἐπὶ . . . .

60 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; N. pavaj.
Rectangular: . . . . .Α . . . . — . . . .α . . . . Καρνείου
[ΚΑΡ]ΝΕΙΟΥ (deteriorat)

Producători

61 II. 41123; săpături Mozaic.
Rectangular: ΑΓΑΘΟΚΛΕΥΣ — Ἀγαθοκλεῦς
Canarache, întocmai, nr. 608; *Pridik*, p. 21, nr. 427—429, întocmai.

62 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m; N. pavaj.
Rectangular: ΑΝΤΙΜΑΧΟΥ caduceu — Ἀντιμάχου
Pridik, nr. 486—492, întocmai.

63 II 41117; săpături Mozaic.
Rectangular: ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ steluțe în colțuri. — Ἀριστάρχου
Canarache, întocmai, nr. 615; *Pridik*, p. 23, nr. 507—509, întocmai.

64 II. 40929; *passim*.
Rectangular: ΑΡΙΣΤΙΩΝ — Ἀριστίων
Canarache, nr. 616, asemănător (Ἀριστίωνος); *Pridik*, p. 136, nr. 86, asemănător (Ἀριστίωνος).

65 Săpături 1963, bazilica de la intrarea în port.
Rectangular: [Α]ΡΙΣΤΩΝΟΣ — Ἀρίστωνος
Canarache, nr. 622, întocmai; *Pridik*, nr. 537—538, întocmai.

66 II. 40913; *passim*.
Rectangular: ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ — Δαμοκράτευς
Canarache, nr. 515—517, asemănător (circular); *Pridik*, p. 25, nr. 573 întocmai.

67 II. 41122; săpături Mozaic.
Rectangular: Ε[ΡΜΙ]Α — Ἑρμία
Canarache, nr. 629, întocmai; *Pridik*, nr. 619, întocmai.

68 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, circa — 5 m; N. pavaj.
Rectangular: ΘΡΑΣΙΘΙΚΟΥ — Θρασιθίκου

https://biblioteca-digitala.ro

69 II. 41118 ; săpături Mozaic.
Rectangular : ΙΜΑ[Σ] caduceu "Ιμας
Pridik, nr. 670—671 ; după Marie Thérèse Lenger, *Les timbres amphoriques trouvés à Argos*, în *BCH*, 1955, p. 488, nr. 3, databil între 180—150 î.e.n.
70 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4m ; N. pavaj.
Rectangular : ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ steluțe în colțuri Καλλίστης
71 II. 40910 ; *passim.*
Rectangular : ΝΙΚΑΓΙΔΟ[Σ] Νικάγιδος
Canarache, nr. 642, întocmai ; *Pridik*, p. 31, nr. 763—766, întocmai.
72 Săpături 1963, Bazilica de la intrarea în port.
Rectangular : ΝΙΚΑΓΙΔΟΣ Νικάγιδος
Ca mai sus.
73 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, —3,50 la —4 m ; sub pavaj.
Rectangular : ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ Παυσανίας
Canarache, nr. 647, întocmai ; *Pridik*, nr. 805—812, asemănător (Παυσανία).
74 II. 40444 ; săpături Mozaic.
Rectangular : ΤΙΜΟΥΣ Τίμους
Pridik, p. 33, nr. 843—846, întocmai.
75 II. 41120 ; săpături Mozaic.
Rectangular : indescifrabil, șters.
76-II. 40449 ; II. 40441 ; săpături Mozaic.
77 Rectangular : șters.

HERACLEEA

78 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, circa —5 m ; N. pavaj.
Englific pe gît : ΑΡΙΣΤΟ ᾿Αριστοκράτεος
ΚΡΑΤΕΟΣ
Canarache, nr. 461, întocmai.
79 II. 40905 ; *passim.*
Englific pe gît : ΕΠΙ ΘΕΟΔΩΡΟ[Υ] ἐπὶ Θεοδώρου Φίλισκος
ΦΙΛΙΣΚΟΣ
80 II. 40927 ; *passim.*
Englific pe gît : ΜΕΝΗ Μένης
Canarache, nr. 472, întocmai.
81 II. 40922 ; *passim.*
Englific, rectangular pe gît : ΜΥ
ΘΑΚΗΟΣ
82 II. 40906 ; *passim.*
Rectangular pe toartă : ΕΠΙ ΠΗΘΥΗ ἐπὶ . . . ?
[ΔΙΟ]ΝΥCΙΟΥ Διονυσίου
83 II. 40928 ; *passim.*
Englific pe gît ; indescifrabil.

COS

84 II. 40921 ; săpături 1957, str. I. C. Frimu, șantierul de locuințe
Rectangular : ΔΛ (fragmentar)
Canarache, nr. 712, poate ᾿Αδαίου?

https://biblioteca-digitala.ro

85 II. 40908 ; *passim*.
Rectangular : ΒΟΙΣΚΟΥ ramură de palm? Βοίσκου

CNIDOS

86 II. 40445 ; săpături Mozaic.
Rectangular : AP
ΜΙΟΥϹΥ

87 II. 40448 ; săpături Mozaic.
Rectangular ; retrograd : ΕΙΙΙ ΕΥΦΡΑΓΟΡΑ trident ἐπὶ Εὐφραγόρα
ΑΙΙΟΛΛΩ ΚΝΙ Ἀπολλωνίου
ΔΙΟΝ Κνιδίον
Canarache, nr. 738, întocmai.

88 II. 4115 ; săpături Mozaic.
Rectangular : ΕΠΙ . . . . . ΙΕΙΙΕ? trident
ΥϹΕΠΙΟΙΙΤΟϹ
ΚΙΙΙΔΙΟΙΙ

89 Săpături 1962, str. Marcus Aurelius, circa 5 m ; N. pavaj.
Rectangular : ΤΕΛΕΚΡΑΤΟΣ Τελέκρατος

90 II. 40447 ; săpături Mozaic.
Rectangular ; retrograd : . . .μετ (fragmentar).

91 II. 40446 ; săpături Mozaic.
Circular : . . . . ΝΙΤ . . . . . (fragmentar).

DIVERSE

92 II. 40933 ; *passim*.

Circular :

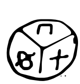
Bon, nr. 2149, întocmai.

93 II. 40902 ; săpături, 1959, Transformator.

Circular.

Canarache, nr. 805, întocmai.

94 II. 40903 ; *passim*.

Circular :

Bon, nr. 2151, întocmai.

95 II. 40918 ; *passim*.
Rectangular : ΑΙΙΟΛΛ[ΩΝΙΔ]Ο[Υ] proră de navă. Ἀπολλωνίδου
Pridik, p., 116—117, nr. 395—414. După opinia Virginiei Grace, care a văzut fotografia ştampilei, aceasta ar fi de provenienţă cretană.

96 II. 41032 ; săpături T.C.E.H., 1956, str. Marcus Aurelius colţ cu str. Mării. Medalion oval reprezentînd un atlet în picioare spre st., sprijinindu-şi mîna dr. de un cip. Pastă de culoare cărămizie deschisă cu angobă albicioasă.

https://biblioteca-digitala.ro

97 II. 41125 ; valea portului.

Rectangular : ΠΑΥΛΕΙΝΟΥ Παυλείνου

Callender, p. 202, nr. 1295 : PAVLLINVS F(ecit) ; după grafic pare a fi secolul al III-lea e.n.

TIMBRES AMPHORIQUES TROUVÉS À TOMIS

RÉSUMÉ

Les 97 timbres amphoriques trouvés à Tomis, dont quelques-uns dans des conditions stratigraphiques un peu moins précises, constituent pour le moment la seule image du commerce de la cité du Pont gauche avec les centres producteurs de Rhodes, Thasos, Cos et des autres îles de l'Egée.

On donne à la page 42 la distribution des découvertes, suivant les lieux d'invention, numérotés dans le texte et sur la carte, de 1 à 8 (fig.1). Un nombre appréciable d'exemplaires a été recueilli à la suite des fouilles de la rue Marcus Aurelius et de celles de l'Edifice à mosaïque.

Leur répartition par centres de production est donnée aux pages 5—6. La répartition du total des timbres trouvés à Tomis par centres et catégories, (astinomes, producteurs) figure en page 46, étant suivi du pourcentage calculé dans le premier cas avec le chiffre de Rhodes non divisé et dans le second cas avec le total de Rhodes réduit de moitié (page 47). Le tableau de Salnikov pour les villes de la mer Noire s'est enrichi des données de la ville de Tomis (page 48). L'ordre chronologique des timbres provenant de Rhodes et Sinope, susceptibles d'être datés, (page 49 et note 31), indiquent une activité commerciale intense entre 220—70 av. n. è., bien que l'on connaît à Tomis un timbre de Rhodes, daté entre 300—280 av.n.è. ainsi que des amphores de Chios (page 50, note 34). On remarque ainsi que Rhodes est le premier producteur qui occupe, dès 280 av.n.è. le marché de Tomis (45 exemplaires) suivi de Sinope (18 exemplaires) et de Thasos (14 exemplaires).

La publication de tous les timbres amphoriques trouvés à Histria et à Callatis sera à même de nous donner l'image des relations commerciales à l'époque hellénistique, entre les cités grecques de la Dobroudja et les centres de la mer Egée et de la mer Noire.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Le plan de la ville de Constanța avec l'emplacement des découvertes.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DATE PRIVIND STRUCTURA SOCIALĂ ŞI APARTENENŢA PURTĂTORILOR CULTURII SÎNTANA-CERNEAHOV DIN TRANSILVANIA

DE

GÉZA BAKÓ (Braşov)

Problema apartenenţei purtătorilor culturii Sîntana de Mureş—Cerneahov din ţara noastră a constituit obiectul mai multor lucrări apărute în ultimul timp. Pe baza concluziilor s-a stabilit că purtătorii acestei culturi au avut şi la noi diferite apartenenţe: daco-romană, geto-dacică, carpică, germanică (taifali şi goţi) şi sarmatică [1].

În ce priveşte Transilvania, de care ne ocupăm în prezenta lucrare, principalele descoperiri cu elemente culturale de tip Sîntana—Cerneahov au fost atribuite astfel:

I. Morminte de incineraţie ale populaţiei autohtone[2].

II. Aşezări aparţinînd, în mare parte, populaţiei autohtone[3].

III. Cimitire şi morminte de înhumaţie atribuite, cu precădere, populaţiilor migratoare[4].

---

[1] Gh. Diaconu, *Probleme ale culturii Sîntana-Cerneahov pe teritoriul R.P.R. în lumina cercetărilor din necropola de la Tîrgşor*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 273—289; idem, *Despre sarmaţi la Dunărea de jos în lumina descoperirilor de la Tîrgşor*, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 341—343; idem, *Archäologische Angaben über die Taifalen*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 301—315; idem, *Despre taifali în lumina cercetărilor arheologice (aspectul Tîrgşor-Olteni)*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 467—483; idem, *Einheimische und Wandervölker im 4. Jahrhundert u. Z. auf dem Gebiet Rumäniens (Tîrgşor-Gherăseni-Variante)*, în *Dacia*, N. S., VIII, 1964, p. 195—210; idem, *Tîrgşor, necropola din secolele III—IV e.n.*, Ed. Academiei, 1965, în special p. 36—127; idem, *Nordnordöstliche Elemente in der Tschernjachow-Sîntana de Mureş-Kultur*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 299—306; P. Aurelian, *Следы культуры Черняхов-Сынтана де Муреш в Малой Скифии*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 235—255; idem, *Cîteva mărturii ale culturii Sîntana-Cerneahov în Scythia Minor*, în *SCIV*, 15, 1964, 1, p. 59—80; M. Comşa, *Zur Romanisierung der Gebiete nördlich der Donau (Muntenien, Südmoldau) im 4.Jh. u. Z.*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 283—298; B. Mitrea-C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, 1966, p. 152—164; Ion Ioniţă, *Contribuţii cu privire la cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 247—252.

[2] D. Protase, *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii*, Bucureşti, 1966, p. 135—136.

[3] *Ibidem*, p. 134—135.

[4] Gh. Diaconu, *op. cit.*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 468; D. Protase, *op. cit.*, p. 138.

SCIV, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 63—80

https://biblioteca-digitala.ro

O problemă importantă, care necesită încă un studiu amănunţit, este structura socială a purtătorilor culturii Sîntana—Cerneahov[5]. Elucidarea ei este cu atît mai importantă cu cît ea ne face posibilă cunoaşterea mai îndeaproape a gradului evoluţiei sociale a diferitelor grupuri purtătoare ale culturii respective şi, totodată, ne asigură încă un mijloc în plus pentru stabilirea apartenenţei monumentelor de acest tip.

Într-o altă lucrare am subliniat că populaţia autohtonă a ţării noastre, din preajma şi de pe la începutul epocii migraţiunii popoarelor, era

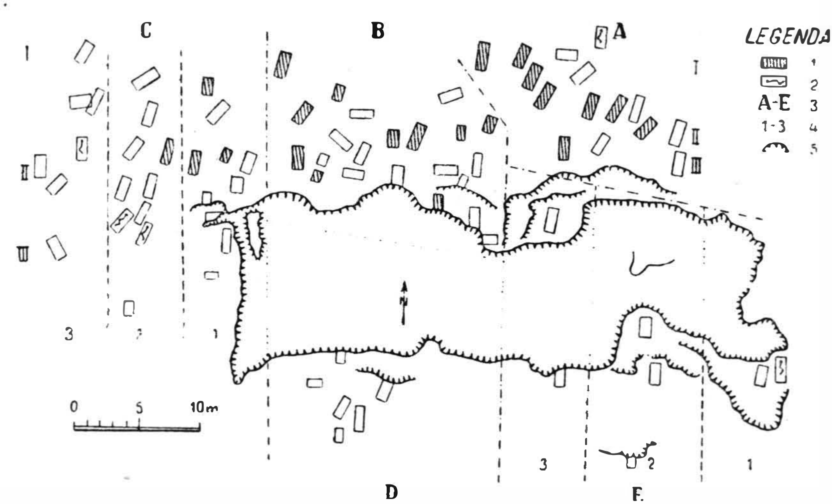

Fig. 1. — Planul analitic al necropolei de la Sîntana de Mureş. *1*, morminte cu inventar bogat ; *2*, morminte cu schelete în poziţie chircită ; *3*, grupuri de morminte ale marilor familii patriarhale ; *4*, subunităţi ale marilor familii patriarhale ; *5*, teritorii răvăşite prin exploatarea de nisip.

pe o treaptă mai avansată a evoluţiei sociale decît migratorii, sosiţi aici în secolul al IV-lea. Acest lucru este reflectat şi de faptul că la carpii din Moldova separarea familiei mici în cadrul marii comunităţi familiale patriarhale se constată încă în secolul al III-lea[6], în timp ce la populaţiile migratoare nu începuse nici după două-trei secole[7]. Pornind de la acest considerent am ajuns la concluzia că şi în secolul al IV-lea acolo unde apare familia mică ca unitate separată avem de-a face, în mare parte, cu o populaţie autohtonă[8].

Acest lucru este valabil nu numai pentru urmaşii carpilor din Moldova, ci şi pentru populaţia autohtonă daco-romană de pe teritoriul fostelor provincii. Studiul condiţiilor sociale şi al documentaţiei istorice-arheologice din epoca romană dovedeşte în mod convingător că la populaţia daco-romană, rămasă în Dacia după anul 271, nucleele de bază ale societăţii

[5] Lipsa cercetărilor în acest domeniu a fost sesizată de M. A. Tihanova, *Despre variantele locale ale culturii Cerneahov*, în *Probleme de istorie*, 1957, 11—12, p. 147.

[6] G. Bakó, *Date cu privire la structura socială a carpilor din secolul al III-lea, pe baza analizei planului arheologic al cimitirului de la Poieneşti*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 37.

[7] *Ibidem*, p. 38—39.

[8] *Ibidem*, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro

erau familiile mici, care constituiau obştiile săteşti, caracteristice epocii de trecere la feudalism[9].

Cu totul alta era situaţia populaţiilor migratoare. Structura socială internă a acestor populaţii fiind însă destul de puţin cercetată, pentru a putea demonstra deosebirea ei fundamentală faţă de aceea a populaţiei autohtone, se impune ca o necesitate elucidarea problemei, cel puţin în măsura în care ne este posibilă astăzi. În acest scop ne vom folosi de rezultatele analizei planului arheologic al cimitirului de la Sîntana de Mureş,

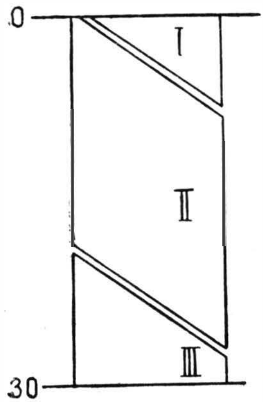

Fig. 2. — Schema cronologică a grupului A de la Sîntana de Mureş.

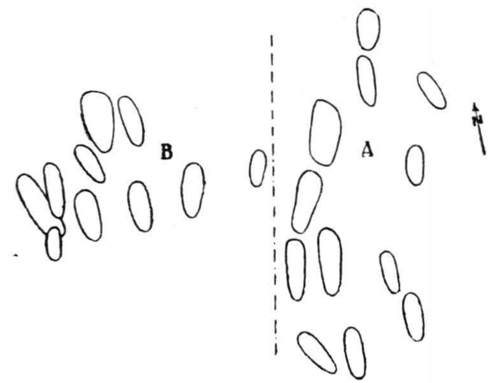

Fig. 3. — Grupuri de morminte mari familiale ale înhumaţilor de la Tîrgşor (extras din planul publicat de Gh. Diaconu). *A*, grup cu morminte dispuse consecutiv în şiruri orientate pe direcţia NNE—SSV; *B*, grup cu morminte dispuse în rînd orientat pe direcţia est-vest.

care este în prezent singura necropolă de acest tip din Transilvania potrivită unei analize sociologice, paleoetnografice[10].

După cum s-a precizat, cimitirul de la Sîntana de Mureş aparţinea, pe baza trăsăturilor antropologice şi a caracteristicilor culturale, rituale, unui grup migrator eterogen, goto-sarmatic, puternic întrepătruns de elemente autohtone daco-romane[11].

Din nefericire numai sectorul nordic al necropolei a fost salvat în întregime, cel sudic fiind distrus în mare parte prin exploatarea de nisip. Cu toate acestea ea corespunde cerinţelor analizei, deoarece indiciile de care dispunem permit reconstituirea destul de fidelă a sectorului sudic, chiar şi în privinţa unor amănunte.

În sectorul nordic, dezvelit complet, se disting bine, atît teritorial cît şi în privinţa caracterului, trei grupuri de morminte. Acestea, luînd în considerare aspectul lor, numărul mormintelor, precum şi analogiile

---

[9] Acad. C. Daicoviciu, acad. Emil Petrovici şi Gh. Ştefan, în *Istoria României*, I, 1960, p. 799—801.

[10] Şt. Kovács, *A marosszentannai népvándorláskori temető*, în *Dolg Cluj*, III, 1912, p. 250—367.

[11] I. Nestor, în *Istoria României*, I, 1960, p. 693; G. Bakó, *op. cit.*, p. 38, nota 20.

https://biblioteca-digitala.ro

aparţin unor mari familii patriarhale [12]. De menţionat că problema marii familii patriarhale la populaţiile migratoare din secolele III—IV nu a fost încă studiată pe baza arheologiei; existenţa ei la populaţiile germanice ale vremii a fost dovedită însă de F. Engels [13]. Din datele de care dispu-

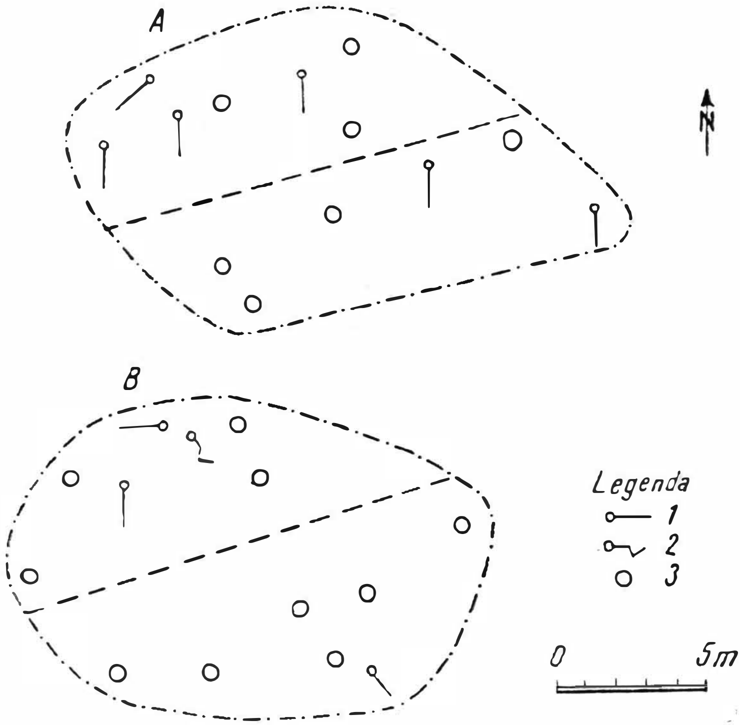

Fig. 4. — Planul analitic al cimitirului de la Privolnoe. *1*, morminte de inhumaţie cu schelete întinse; *2*, mormînt de inhumaţie cu schelet în poziţie chircită; *3*, morminte de incineraţie; *A—B*, grupuri de morminte ale subunităţilor unei mari familii, cuprinzînd fiecare cîte două generaţii.

nem rezultă că la populaţiile germanice familia mare se manifestă încă în vremea lui Caesar, ca unitate de consum, iar apoi în cei 150 de ani pînă în vremea lui Tacit, devine unitate de producţie, constituind nucleul de bază al societăţii germane. Ea se păstrează şi în secolele de mai tîrziu, deoarece în cimitirul baiuvar de la Denning (lîngă Mün-

[12] Pe teritoriul ţării noastre grupuri de morminte ale unor mari familii patriarhale au fost semnalate în necropolele de la Poieneşti şi Bandu de Cîmpie: G. Bakó, *op. cit.*, p. 34, fig. 1 şi p. 35; idem, *A mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának credetéről*, în *AÉ*, 87, 1960, 1, p. 23—24; idem, *Elemente slave în necropola de la Bandu de Cîmpie*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 452, fig. 1 şi p. 453.

[13] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 21, Bucureşti, Edit. politică, 1965, p. 138 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

chen), din epoca merovingiană, mormintele sînt dispuse în grupuri separate aparţinînd unor mari comunităţi familiale [14].

În ce priveşte cimitirul de la Sîntana de Mureş, cele mai importante sînt mărturiile grupului răsăritean, notat de noi cu A, şi cele ale grupului

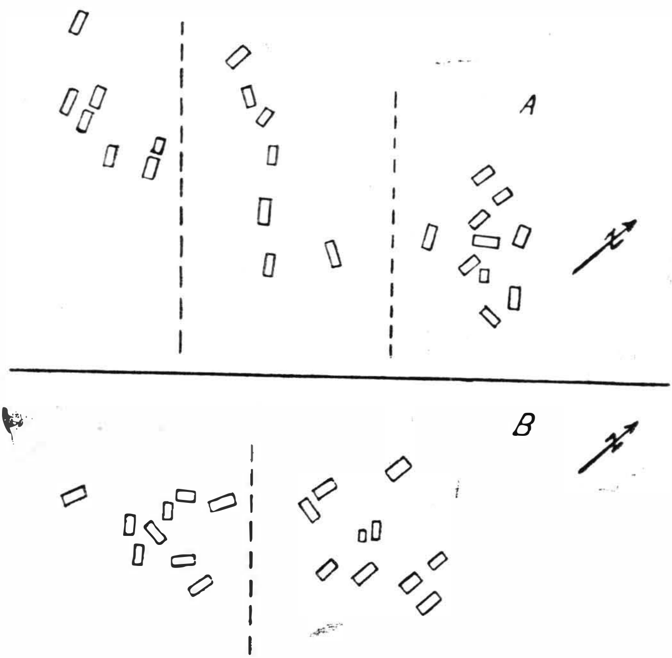

Fig. 5. — Grupuri de morminte ale unor mari familii patriarhale din necropola sarmatică de la Petuhovca (extrase din planul publicat de M. Ebert). *A*, mare familie divizată în trei subunităţi ; *B*, mare familie divizată în două subunităţi.

apusean, notat cu C, ambele cunoscute în întregime. La grupul A majoritatea mormintelor era dispusă într-un rînd neordonat, orientat pe direcţia VNV — ESE [15], care reprezintă o generaţie a unei mari familii. Cele cîteva

---

[14] P. Reinecke, *Zum Plan der Reihengräber von Denning bei München*, în *Germania*, 18, 1934, 3, p. 214, fig. 1 ; a se vedea grupurile din partea estică a cimitirului, care reprezintă două mari familii, fiecare cu cîteva generaţii consecutive.

[15] Dispunerea în acest fel este frecventă şi în cimitirele cerneahoviene din răsărit, de exemplu în necropola de la Cerneahov (V.P. Petrov, *Черняховский могильник*, in *MIA*, 116, 1964, p. 65, fig. 2) şi în cea de la Privolnoe (I. V. Kuharenco, *Поселение и могильник полей погребений в селе Привольном*, in *SA*, XXII, 1955, p. 131, fig. 2). La noi este cunoscută, într-un caz, la înmormîntările înhumaţilor de la Tîrgşor (Gh. Diaconu, *Tîrgşor*, 1965, pl. III). De menţionat că acest sistem de dispunere a mormintelor era caracteristic şi populaţiilor germanice de mai tîrziu. Deosebirea este doar că la aceste populaţii, mormintele fiind orientate pe direcţia vest — est, rîndurile erau orientate pe direcţia nord — sud : P. Reinecke, *op. cit.*, p. 214, fig. 1 ; P. Zenetti, *Das alamanische Reihengräberfeld bei Schretzheim in Baierisch-Schwaben*, în *Germania*, 19, 1935, 4, p. 335, fig. 1 ; P. Reinecke, *Altbajuwarische Siedlungsanlagen nach den zugehörigen Reihengräberfunden*, în *Germania*, 20, 1936, 4, p. 267, fig. 6 ; K. Sági, *A vörösi langobard temető*, în *AÉ*, 87, 1960, 1, p. 53, fig. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

morminte răzleţe situate în spatele şi în faţa acestui rînd provin de la generaţia anterioară şi de la cea posterioară. De aici rezultă deci că perioada înmormîntărilor nu depăşise cu mult răstimpul unei generaţii, putînd fi apreciată la cel mult 30 de ani. Concluzia este firească, deoarece pe baza precizărilor recente începutul cimitirului poate fi datat cel mai devreme pe la mijlocul secolului al IV-lea [16], iar sfîrşitul lui între anii 376—380, sau către finele secolului [17].

Grupul C avea un sistem deosebit de înmormîntare. În cadrul lui întîlnim trei grupuri mai mici, cu morminte dispuse consecutiv, în şiruri

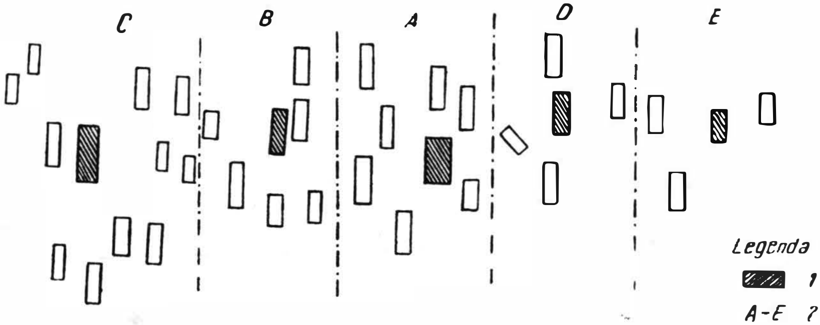

Fig. 6. — Planul analitic al zonei generaţiei a doua din sectorul gentilic sud-vestic din necropola de la Bandu de Cîmpie. *1*, morminte ale conducătorilor marilor familii ; *2*, grupuri de morminte ale marilor familii.

orientate pe direcţia nord — sud [18]. Întrucît durata înmormîntărilor nu depăşise cu mult răstimpul unei generaţii este evident că aceste microgrupuri, dintre care cele cunoscute în întregime aveau 7—9 morminte de adulţi [19], nu reprezintă familii individuale [20], ci comunităţi mai mari, com-

[16] Gh. Diaconu, *op. cit.*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 281, nota 1 ; idem, *Tîrgşor*, 1965, p. 122, nota 53. ; I. Ioniţă, *op. cit.*, p. 251 ; pentru datarea tîrzie a cimitirului pledează nu numai fibulele cu placă şi disc, ci şi lipsa totală a pieptenilor cu apucătoarea semicirculară şi prezenţa exclusivă a celor cu minerul în formă de clopot (pentru încadrarea lor cronologică cf. Gh. Diaconu, *Tîrgşor*, 1965, p. 104), precum şi apariţia altor obiecte tîrzii, cum sînt cataramele din mormintele 36, 63 şi 64, pandantivul rectangular din mormîntul 63 (cf. Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 91, 96—97).

[17] Data încetării culturii Sîntana-Cerneahov pe teritoriul ţării noastre nu este încă definitiv clarificată. Unii cercetători nu admit datarea descoperirilor de acest tip după anul 380 (L. Bîrzu, *Contribuţii arheologice la cunoaşterea perioadei hunice la Dunărea de jos*, în *AUB*, X, 1961, 20, p. 21). Alţii au sesizat însă în complexele de tip Sîntana-Cerneahov unele elemente culturale tîrzii care ar permite, eventual, prelungirea datării lor pînă pe la anul 400 (Gh. Rădulescu şi M. Ionescu, *Noi morminte din sec. IV e.n. descoperite la Cacaleţi*, în *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 180 şi p. 179, fig. 4. ; Gh. Diaconu, *Tîrgşor*, 1965, p. 91, 96—97, 107. ; B. Mitrea-C. Preda, *op.cit.*, p. 142, 147).

[18] Grupuri de morminte dispuse în acest fel apar şi în cimitirele de la Independenţa, Oinac şi Tîrgşor (B. Mitrea-C. Preda, *op. cit.*, p. 119 şi fig. 153 ; Gh. Diaconu, *Tîrgşor*, 1965, pl. III). Ele nu lipsesc nici în aria răsăriteană a culturii Sîntana-Cerneahov. Astfel în partea estică a necropolei de la Gavrilovca întîlnim un grup de acest tip (E. A. Simonovici, *Раскопки могильника у овчарни совхоза приднепровского на нижнем Днепре* în *MIA*, 82, 1960, p. 169, fig. 6).

[19] Este vorba de subunităţile 2 şi 3. La subunitatea 1 colţul sud-estic a fost atacat de groapa de nisip, lipsindu-i cîteva morminte.

[20] Într-un interval atît de scurt grupurile de morminte ale unor familii mici ar fi putut avea doar 2—3 morminte de adulţi.

https://biblioteca-digitala.ro

puse din cîteva familii mici. În cazul acesta avem deci de-a face cu fenomenul, cunoscut pe calea etnografiei, cînd din cauza înmulțirii membrilor nu mai era posibilă viețuirea în cadrul unei gospodării casnice comune și deci marea familie s-a divizat în cîteva subunități compuse fiecare din cîteva familii mici. Aceste subunități ale marii familii aveau gospodării casnice separate, dar constituiau în continuare o comunitate de producție [21]. Divizarea de acest gen a marii familii este atestată și pe calea arheologiei. De exemplu, în cimitirul sarmatic de la Petuhovca, întîlnim grupuri de morminte ale unor mari familii patriarhale divizate în două-trei subunități [22].

Un alt lucru important este faptul că grupul C se încheia spre sud cu morminte de copii. Aceasta arată că prima generație se înmormînta în partea nordică, iar ultima în partea sudică a grupurilor [23]. Concluzia este întărită și prin constatarea că la grupul A pieptenele de tipul cel mai evoluat a apărut într-un mormînt răzleț (M 50/1) situat în partea sudică [24].

Mărturiile sectorului nordic aruncă o lumină destul de clară și asupra situației sectorului sudic. După cum se vede, grupul A s-a încheiat spre sud cu morminte răzlețe ale generației a treia, în vremea căreia înmormîntările au încetat. Așadar mormintele situate mai spre sud, pe teritoriul răvășit prin exploatarea de nisip, nu constituiau continuarea grupului A. De fapt ar fi chiar imposibilă presupunerea că grupurile A și B să fi continuat pînă la limita indicată de ultimele morminte descoperite la sud de groapa de nisip. În acest caz, luînd ca bază situația generațiilor din grupul A, ar trebui să admitem existența a cel puțin 5—6 generații, ceea ce înseamnă, pentru vremea aceea, o perioadă de 125—150 de ani. Or, s-a văzut că limitele încadrării cronologice a cimitirului sînt mijlocul și, cel mai tîrziu, sfîrșitul secolului al IV-lea.

În consecință, avînd în vedere suprafața sectorului sudic și poziția mormintelor salvate, care arată două concentrări bine distincte, este evident că avem de-a face aici cu încă două grupuri de morminte ale unor mari familii.

Este de remarcat că și la grupul E, din acest sector, mormintele salvate la sud de groapa de nisip alcătuiau trei vîrfuri separate teritorial și identice cu modul în care erau dispuse mormintele grupului C. Prin urmare și în cazul acesta marea familie era divizată în trei subunități. Faptul că la grupurile A și E, situate unul după celălalt, mormintele erau dispuse după sisteme deosebite, dovedește încă o dată că sectorul sudic nu era continuarea grupurilor A și B din sectorul nordic, ci existau aici alte grupuri de morminte mari familiale.

Examinînd inventarul mormintelor observăm existența unei diferențieri economice și sociale destul de înaintate, care se manifestă atît între marile familii, cît și în cadrul acestora între membrii lor. Cea mai

[21] M. O. Kosven, *Introducere în istoria culturii primitive*, București, 1957, p. 114—115.

[22] M. Ebert, *Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn, Gouv. Cherson*, în *PZ*, V, 1913, 1—2, pl. 3.

[23] Este evident că zona unei generații mai vechi, deci vîrstnică, nu putea cuprinde în mare parte morminte de copii.

[24] Șt. Kovács, *op. cit.*, p. 300, fig. 67/1.

https://biblioteca-digitala.ro

bogată era familia A, fireşte marea familie a conducătorului comunităţii. Destul de înstărită a fost şi familia B. În schimb familia C şi, după mărturia mormintelor salvate, familiile D şi E erau mult mai sărace [25]. Cu altă ocazie am subliniat însă că la acest grup de populaţie diferenţierea economică-socială nu a atins încă gradul la care contradicţiile interne provocate de ea duc la separarea familiilor mici în cadrul marii familii patriarhale. Ca dovadă, în cimitir nu se evidenţiază nici un semn al separării familiilor mici în cadrul grupurilor de morminte ale marilor familii patriarhale [26].

Pentru precizarea gradului evoluţiei sociale a grupurilor migratoare goto-sarmatice din secolul al IV-lea, menţionăm că pe teritoriul ţării noastre nu cunoaştem pînă acum nici un aşa-numit „mormînt princiar" izolat, cu inventar foarte bogat, de tip Sîntana-Cerneahov. Din contra, exemplele de care dispunem arată că membrii aristocraţiei gentilice se înmormîntau încă în cimitirele gentilice comune. Unor asemenea persoane aparţin mormintele foarte bogate, cum ar fi M. VIII de la Izvoare, apărute în cadrul cimitirelor de tip Sîntana de Mureş [27]. Cele arătate denotă că la grupurile goto-sarmatice ale epocii nu începuse încă separarea vîrfurilor sociale de masa populaţiei şi nici transformarea lor în clasă dominantă. La populaţiile germanice care au trecut prin ţara noastră mormintele izolate, foarte bogate, nu apar decît în secolul al V-lea (Chiojdu, Velţ, Apahida), dar şi atunci numai în mod răzleţ.

După cum am văzut deci, la Sîntana de Mureş se înmormîntau cinci mari familii patriarhale, care constituiau o obşte gentilică. Într-o altă lucrare am arătat şi faptul că obştiile gentilice de felul acesta, compuse din cîte cinci mari familii, întîlnite şi în alte cimitire din epoca de trecere la feudalism, de exemplu la Bandu de Cîmpie şi la Győr (R. P. Ungară), pot fi puse în legătură cu organizarea gentilică decimală, caracteristică multor populaţii din perioada finală a comunei primitive [28]. Se ştie însă că aceasta nu era organizarea gentilică născută în mod natural, ci o formă de organizare creată artificial după modelul ei. Vorbind de romanii din vremea aşa-zişilor regi, cînd la ei exista cea mai caracteristică organizare gentilică decimală, F. Engels a arătat : „Curiile şi triburile erau, ce-i drept, în parte formaţiuni artificiale, dar erau create după modelele autentice, evoluate în mod natural ale societăţii din care au luat naştere şi care le înconjura încă din toate părţile" [29].

Naşterea acestei forme de organizare la grupurile goto-sarmatice o putem data în perioada după ocuparea regiunilor dintre Nistru şi Nipru de către goţi, cînd ei s-au răspîndit pe un vast teritoriu şi s-au amestecat cu diferite populaţii, ceea ce a dus la slăbirea vechilor legături gentilice evoluate în mod natural. Aceasta, împreună cu necesitatea îmbunătăţirii organizării militare, care acum, în condiţiile luptelor cu legiunile romane, a devenit o problemă arzătoare, a impus reorganizarea grabnică a tribu-

---

[25] Pentru grupul apusean, notat de noi cu C, a se vedea şi observaţiile lui St. Kovács, *op. cit.*, p. 330.

[26] G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 39.

[27] I. Ioniţă, *op. cit.*, p. 230.

[28] G. Bakó, *op. cit.*, p. 39, nota 23.

[29] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 21, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro

rilor gotice. Desigur, goţii nu s-au putut debarasa de la o zi la alta de formele vechi obişnuite şi, de fapt, la ei nu exista încă o forţă publică despărţită de mase care să fi putut impune o organizare de alt caracter, adică cea statală [30]. În asemenea condiţii reorganizarea s-a făcut după modelul vechii orînduiri gentilice. În vremea aceea însă goţii erau în perioada democraţiei militare, cînd războiul şi organizarea în vederea războiului constituiau funcţiuni regulate ale vieţii societăţii [31]. Prin urmare cu ocazia reorganizării au trebuit să fie luate în considerare şi cerinţele de ordin militar. Pentru satisfacerea acestora, adică pentru ca unităţile militare gentilice să aibă o organizare similară aceleia a legiunilor romane, s-a împrumutat ca sistem de împărţire sistemul decimal al armatei romane [32]. Aşa s-au creat obştiile gentilice de bază formate din cîte cinci mari familii. Două comunităţi de acest fel constituiau o unitate compusă din zece mari familii. Zece unităţi cu cîte zece mari familii alcătuiau suta (numită în limbile vechi germane hunda, hunta), care avea aceleaşi funcţii ca ginta de mai înainte evoluată în mod natural.

Existenţa organizării decimale la grupurile migratoare goto-sarmatice nu este de loc surprinzătoare. Mărturiile de care dispunem o confirmă. Dintre mărturiile arheologice putem sesiza cele ale cimitirului de la Bandu de Cîmpie, din prima jumătate a secolului al VII-lea, în care întîlnim, pe lîngă altele, şi elemente germanice răsăritene [33]. După cum arată analiza planului arheologic sectorul sud-vestic al acestei necropole aparţinea unei comunităţi gentilice compusă din cinci mari familii patriarhale. În centru se înmormînta familia cea mai bogată, desigur familia conducătorului comunităţii, iar în dreapta şi în stînga ei se înmormîntau cîte două familii mai puţin înstărite [34].

În ceea ce priveşte datele istorice sînt deosebit de importante cele prezentate în lucrările lui F. Engels privitoare la societatea veche germană. Din acestea aflăm că, o dată cu statornicirea triburilor germanice pe teritoriul Germaniei, s-a instaurat la ei orînduirea specifică de marcă, care la început avea un caracter gentilico-tribal [35]. F.Engels a subliniat şi faptul că în sudul Franţei şi în Spania organizarea de marcă a fost introdusă de vizigoţi [36], stabiliţi acolo în secolul al V-lea. Semnificativ, pentru noi, este faptul că, după mărturia datelor existente, organizarea de marcă avea un sistem de împărţire decimal-centezimal, mărcile constituind aşa-numitele sute (Hundertschaft=centena) [37], compuse din cîte o sută de unităţi economice de bază ale societăţii. Zece centurionate alcătuiau apoi un „Gau''. Prin urmare este evident că goţii, care au introdus

---

[30] Pentru naşterea forţei publice despărţită de mase şi rolul ei în constituirea organizării statale, cf. K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 21, p. 107, 112, 165–166.

[31] *Ibidem*, p. 160.

[32] În vremea orînduirii gentilice, baza organizării militare era însăşi organizarea gentilică (pentru triburile germanice cf. K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 21, p. 132–133). Prin urmare, pentru a dispune de o armată organizată, ca şi cea romană, pe bază decimală, era necesară reorganizarea triburilor după acest sistem.

[33] G. Bakó, *op. cit.*, în *AÉ*, 87, 1960, 1, p. 22–23, 28–29.

[34] *Ibidem*, p. 23–25 şi fig. 1; idem, *op. cit.*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2. p. 452, fig. 1.

[35] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 19, Bucureşti, Edit. politică, 1964, p. 349, 514.

[36] *Ibidem*, p. 345–346.

[37] *Ibidem*, p. 342.

https://biblioteca-digitala.ro

în regiunile apusene amintite orînduirea de marcă, au trebuit să dispună de o organizare decimală, fireşte de aceea oglindită în cimitirul de la Sîntana de Mureş. Trebuie însă subliniat încă o dată că organizarea decimală a grupurilor goto-sarmatice din secolul al IV-lea avea încă, în privința conținutului, caracter gentilic. Transformarea ei în organizare teritorială a avut loc mai tîrziu, după plecarea goților din țara noastră şi aşezarea lor statornică în apusul Europei [38].

Cele rezultate din analiza planului arheologic al cimitirului de la Sîntana de Mureş şi din confruntarea concluziilor cu datele istorice corespund întocmai caracterizării făcute de F. Engels, după care triburile germanice din aceste vremuri aveau, în general, aceeaşi organizare ca grecii din epoca eroică şi romanii din epoca aşa-zişilor regi [39]. După cum am văzut, cimitirul de la Sîntana de Mureş atestă că în secolul al IV-lea cel puțin o parte a grupurilor migratoare goto-sarmatice avea, într-adevăr, ca şi romanii din epoca aşa-zişilor regi, o organizare gentilică decimală, creată artificial. Exista la ele o aristocrație gentilică — compusă din marile familii ale şefilor comunităților gentilice —, care nu s-a desprins încă de mase şi nu s-a transformat în clasă dominantă, ci alcătuia o pătură conducătoare. În fruntea uniunilor tribale se aflau aşa-zişi regi, care nu erau însă monarhi, ci şefi militari supremi şi, eventual, preşedinți ai unor foruri judecătoreşti [40], cu o putere destul de limitată [41]. Prin urmare caracterizarea făcută de F. Engels cu privire la romanii din epoca aşa-zişilor regi este valabilă şi pentru societatea goților din vremea studiată, aşa încît putem spune că fenomenele care au avut loc în această perioadă a evoluției lor sociale nu au schimbat caracterul fundamental inițial al orînduirii,[42] ea rămînînd, în esență, o orînduire gentilică.

O problemă importantă în legătură cu cimitirul de la Sîntana de Mureş este, desigur, influența culturală puternică a populației autohtone [43] şi prezența în cadrul lui a unor elemente etnice daco-romane [44]. Acest fenomen este firesc, deoarece documentația arheologică de care dispunem dovedeşte pe deplin că migratorii au găsit şi în Transilvania o numeroasă populație autohtonă [45]. Convieţuirea şi raporturile dintre populația autohtonă şi populațiile migratoare s-au soldat, fireşte, cu influențe culturale reciproce şi, în unele cazuri, cu legături de căsătorie, care explică cu prisosință prezența elementelor autohtone în cadrul cimitirelor atribuite grupurilor migratoare.

Cele arătate confirmă deci concluzia după care populația autohtonă din țara noastră a contribuit din plin la formarea variantei de la noi a culturii Sîntana-Cerneahov. Desigur, în urma legăturilor economice, şi populația autohtonă din Transilvania a preluat o serie de elemente cultu-

---

[38] Cu privire la organizarea teritorială a goţilor din Spania : V. Costăchel, *Despre problema obştiilor agrare în Țara Românească şi Moldova în secolele XIV—XV*, în *SCIM*, II, 1951, 1, p. 101—102.

[39] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 21, p. 140.

[40] Probabil, din această cauză îl numeşte Ammian pe Athanarich „judex potentissimus" : Gh. Ştefan şi I. Barnea, în *Istoria României*, I, 1960, p. 593.

[41] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 21, p. 139—140.

[42] *Ibidem*, p. 124.

[43] Aceasta a fost observată încă de Şt. Kovács, *op. cit.*, p. 333.

[44] I. Nestor, în *Istoria României*, I, 1960, p. 693.

[45] Sinteza recentă a problemei : D. Protase, *op. cit.*, p. 103—205.

https://biblioteca-digitala.ro

rale de tip Sîntana-Cerneahov, în special în regiunile unde această cultură a avut o răspîndire mai largă, adică pe valea Mureşului de mijloc, în răsăritul şi sud-estul Transilvaniei [46]. Cu privire la această problemă nu trebuie neglijat însă nici faptul că unele elemente culturale caracteristice culturii Sîntana-Cerneahov, cum ar fi vasele cu ornament lustruit, fibulele cu piciorul întors pe dedesubt, pandantivele în formă de căldăruşă, au fost introduse în Transilvania, probabil, încă de carpii [47] şi de dacii liberi apuseni [48]. Dovadă în acest sens este faptul că fibulele cu piciorul întors pe dedesubt apar aici încă în epoca finală a stăpînirii romane [49], cînd, după lupta de la Abrittus, începe aşezarea carpilor în răsăritul Transilvaniei [50]. Semnificative sînt apoi şi pandantivele în formă de căldăruşă. Deoarece aceste obiecte lipsesc din varianta transilvăneană a culturii Sîntana-Cerneahov, piesele care apar pe acest teritoriu, începînd încă de pe la mijlocul secolului al III-lea (Cristian, Mereşti, Soporul de Cîmpie), au trebuit să ajungă aici prin intermediul carpilor [51]. În felul acesta se explică că deşi populaţiile migratoare cerneahoviene au pătruns în Transilvania, după cunoştinţele noastre actuale, numai pe la jumătatea secolului al IV-lea [52], totuşi unele elemente culturale aşa-zise de tip Sîntana-Cerneahov apar aici încă în a doua jumătate a secolului al III-lea şi în primele decenii ale secolului al IV-lea [53].

Cunoscînd deci apartenenţa diversă a purtătorilor culturii Sîntana-Cerneahov, atribuirea descoperirilor de acest tip devine o problemă complexă. Dacă problema apartenenţei mormintelor şi a cimitirelor cu material de tip Sîntana-Cerneahov din Transilvania, cunoscute pînă în

---

[46] Referitor la problema răspîndirii culturii Sîntana-Cerneahov în Transilvania: Gh. Diaconu, *op. cit.*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 281; idem, *Tîrgşor*, 1965, p. 122.

[47] Pentru prezenţa vaselor cu ornament lustruit, a fibulelor cu piciorul întors pe dedesubt şi a pandantivelor în formă de căldăruşă, în cultura carpilor din secolul al III-lea, cf. Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti din 1949*, în *Materiale*, I, 1953, p. 437—438, 441, 449—452.

[48] În ceea ce priveşte prezenţa vaselor lustruite şi a fibulelor cu piciorul întors pe dedesubt în cultura dacilor liberi apuseni, cf. E. Dörner, *Römerzeitliche dakische Brandgräber aus Sîntana-Arad*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, p. 153 şi p. 158, fig. 2/2; N. Vlassa, *O pătrundere din vest a dacilor pe teritoriul fostei provincii Dacia, în secolul al IV-lea e.n.* (*Descoperirile de la Cipău-„Gîrle"*), în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 510 şi fig. 3/5; 4/15; 6/1.

[49] Dintre fibulele de acest tip apărute aici încă în faza finală a epocii romane amintim pe cele de la Porolissum (Á. Buday, *Porolissumból*, în *Erdélyi Múzeum*, XXVI, 1909, 1, p. 31; idem, *Porolissumból*, în *DolgCluj*, II, 1911, 1, p. 79, fig. 10/3 şi p. 91; idem, *Porolissumból*, în *DolgCluj*, V, 1914, p. 73, fig. 5/7,9 şi p. 79, 83), Moreşti, Lechinţa de Mureş, Soporu de Cîmpie (K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, 1958, p. 19, fig. 3/5, p. 22; D. Protase, *Şantierul arheologic Soporul de Cîmpie (r. Turda, reg. Cluj)*, în *Materiale*, VII, 1960, p. 427, fig. 4/2, 10, 14; idem, *op. cit.*, p. 57, fig. 24/2, 16), Turda (I. H. Crişan, *Şantierul arheologic Turda*, în *Materiale*, VII, 1960, p. 437, fig. 10/1), Alba Iulia (G. Müller, *Die Fiebel mit umgeschlagenem Fuss in Ungarn und Siebenbürgen*, *Ungarische Jahrbücher*, 11, 1931, p. 62, 64, 68, şi pl. IV/9), Tarcea Mică (Á. Buday, *Római villák Erdélyben*, în *DolgCluj*, IV, 1913, p. 148 şi fig. 15/1).

[50] I. Nestor, în *Istoria României*, I, 1960, p. 684—685.

[51] Ioan I. Pop, *Pandantive în formă de căldăruşă din sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 175—179.

[52] Cf. nota 16.

[53] De exemplu în mormintele de incineraţie de la Lechinţa de Mureş, Sărăţeni, Sfîntu-Gheorghe (D. Protase, *op. cit.*, p. 117, 127, 128) şi Olteni (Z. Székely, *Almanach 1879—1954*, Tg. Mureş, 1955, p. 29; idem, *A Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum Évkönyve*, 1955, p. 34; ornamentul lustruit al fragmentelor urnei din acest mormînt este menţionat în versiunea maghiară).

https://biblioteca-digitala.ro

prezent, o putem considera rezolvată, cel puțin în linii mari, în schimb clarificarea definitivă a atribuirii așezărilor contemporane necesită încă lămuriri.

Studiind aceste așezări din Transilvania, D. Protase a sesizat nu de mult unele aspecte care merită toată atenția. După cum a arătat, multe dintre ele, ca acelea de la Archiud, Mugeni, Obreja, Sebeș, Sic etc., încep încă în epoca romană și tipurile locuințelor întîlnite în ele constituie, în general, o continuare nemijlocită a formelor de locuințe sătești din timpul provinciei. La majoritatea acestor așezări, săpate în mod sistematic (Archiud, Bezid, Iernut, Obreja, Sic și altele), în contrast cu cimitirele de tip Sîntana de Mureș din Transilvania, prevalează ceramica de tradiție dacică și romană, cea de tip Sîntana-Cerneahov propriu-zis fiind mult mai slab reprezentată. Un alt lucru semnificativ este faptul că în așezările descoperite pînă acum nu s-a găsit decît un singur obiect de metal, goto-pontic (o fibulă cu placă și disc la Hărman) și cîțiva piepteni de tipul caracteristic cimitirelor de înhumație cerneahoviene (la Archiud, Bezid, Hărman, Noșlac, Reci) [54].

Pe baza fenomenelor constatate D. Protase a ajuns la concluzia că așezările de la Archiud, Bezid, Cipău, Iernut, Mugeni, Noșlac, Obreja, Reci, Sebeș și Sic aparțin populației locale, autohtonă daco-romană, carpică și dacică apuseană [55].

Pentru lămurirea problemei trebuie să ținem seamă și de faptul că structura funcțională a construcțiilor reflectă întotdeauna cerințele sociale, ea fiind indisolubil legată de caracterul social al epocii și, desigur, al populației căreia îi aparțineau construcțiile respective. Prin urmare, studiind caracterul așezărilor și structura funcțională a locuințelor obținem, ca și în cazul cimitirelor, indicații importante cu privire la structura societății populației de la care provin, ceea ce, în cazul nostru ne ajută și în lămurirea problemei apartenenței lor.

Examinînd principalele așezări cu elemente culturale de tip Sîntana-Cerneahov din Transilvania constatăm că ele au, în general, bordeie, semibordeie și locuințe de suprafață de dimensiuni reduse. Astfel, în așezările cele mai importante dimensiunile locuințelor cunoscute sînt următoarele: Archiud 8—8,5 m², Bezid 5,2 m², Cipău 12—16 m², Hărman 9,5—16 m², Mugeni 13 m², Sfîntu-Gheorghe 7,5 m², Noșlac 7,5 m² [56]. O altă caracteristică importantă, constatată mai în toate cazurile (la Archiud, Cipău, Hărman, Mugeni, Noșlac și în alte părți), sînt gropile de provizii situate printre și în apropierea locuințelor [57].

Dimensiunile reduse ale locuințelor arată deci în mod neîndoielnic că ele serveau unor familii mici. Iar gropile de provizii apărute alături de locuințe, care au o deosebită semnificație din punct de vedere social,

---

[54] D. Protase, *op. cit.*, p. 106—108, 116—117, 119—123, 125—126, 129; cu privire la Hărman informații de la A. D. Alexandrescu și Ioan I. Pop, pentru care le mulțumim și pe această cale.

[55] D. Protase *op. cit.*, p. 134.

[56] *Ibidem*, p. 106, 108, 113, 120, 121; Z. Székely, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul Regional din Sfîntu-Gheorghe în anul 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 240; pentru Hărman informații de la A. D. Alexandrescu și Ioan I. Pop.

[57] Cf. nota de mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

denotă că familiile mici constituiau unităţi economice aparte, adică erau nucleele de bază ale societăţii.

În consecinţă, există deci o neconcordanţă fundamentală între gradul evoluţiei sociale, oglindită pe de o parte în cimitirul de la Sîntana de Mureş, iar pe de altă parte în aşezările transilvănene contemporane cu elemente culturale de tip Sîntana-Cerneahov.

Studiind, nu de mult, problema aşezărilor de tip Sîntana-Cerneahov din ţara noastră cercetătorul Ion Ioniţă a sesizat cîteva lucruri de care trebuie să ţinem seamă în judecarea problemei. Dintre observaţiile lui notăm următoarele :

În ceea ce priveşte locuinţele de suprafaţă din aria răsăriteană a culturii Cerneahov unii autori au ajuns la concluzia că cele de dimensiuni mici aparţin familiilor individuale iar cele de dimensiuni mari aparţin marilor familii. Analizînd locuinţele de suprafaţă de dimensiuni mari E. A. Rikman a constatat că în perioada anterioară lipsesc construcţiile de acest tip în aria ocupată de cultura Cerneahov. Găsind în schimb analogii pentru ele în regiunile mai vestice, ocupate de triburile germanice (Silezia, Schleswig-Holstein), a considerat că locuinţele de dimensiuni mari de tip Cerneahov aparţin grupurilor germanice intrate în componenţa purtătorilor acestei culturi.

Faţă de acestea Ion Ioniţă a făcut unele observaţii cu totul întemeiate. Din ele rezultă că pe cîtă vreme locuinţele cu spaţiu locuibil mare pot aparţine într-adevăr marilor familii, „casele mari'' care cuprind însă spaţiu locuibil redus şi încăperi cu altă destinaţie (depozite) nu pot fi puse pe seama acestora, ci exprimă starea materială mai avansată a familiilor individuale cărora le aparţineau [58].

Un alt lucru important, sesizat de Ion Ioniţă este faptul că lămurirea originii germane a „caselor mari'' de tip Cerneahov necesită încă un studiu complex [59].

În sfîrşit o problemă deosebit de însemnată, pe care o pune autorul citat, este aceea că existenţa marii familii nu presupune şi convieţuirea ei obligatorie în aceeaşi locuinţă [60].

În adevăr, această chestiune trebuie lămurită de la caz la caz în funcţie de gradul evoluţiei marii familii. După cum se ştie marea familie, în decursul evoluţiei sale, a avut două forme principale, forma arhaică şi forma evoluată. În perioada formei arhaice, cînd nu s-a început încă separarea familiilor mici în sînul ei, membrii marii familii, sau ai subunităţilor sale, unde exista această divizare, trăiau într-o gospodărie casnică comună şi convieţuiau în aceeaşi locuinţă. Mai tîrziu, în perioada formei evoluate, numită marea comunitate familială patriarhală, sau patronimie, familiile mici care s-au separat în cadrul marii familii locuiau în căminele lor aparte, avîndu-şi fiecare cîte o gospodărie casnică proprie.

În ceea ce priveşte cimitirul de la Sîntana de Mureş analiza planului arheologic arată că în cazul acesta avem de-a face cu forma arhaică a marii familii, cînd nu s-a început încă separarea familiilor mici în sînul ei.

---

[58] Ion Ioniţă, *op. cit.*, p. 216–217.

[59] *Ibidem*, p. 216.

[60] *Ibidem*, p. 217.

https://biblioteca-digitala.ro

Această structură a marii familii se evidenţiază şi în alte cimitire ale culturii Sîntana-Cerneahov.

De exemplu la înhumaţii, în bună parte goto-sarmatici[61], din sectorul central şi cel nordic de la Tîrgşor se remarcă clar opt grupuri de morminte ale marilor familii, divizate uneori în cîte două subunităţi. Sistemul înmormîntărilor denotă că nici la acest grup migrator nu începuse încă separarea familiilor mici în cadrul marii familii[62]. Dintre necropolele răsăritene o putem aminti pe cea de la Privolnoe (din regiunea Pragurilor Niprului), aparţinînd unei populaţii migrate aici de pe cursul superior al Nistrului, sau din regiunea Vistulei[63]. Mormintele acestei necropole se concentrează, cu excepţia unuia, în două grupuri (cu cîte două zone ale generaţiilor consecutive), care reprezintă subunităţi ale unei mari familii, nedivizate încă în familii mici[64].

Pe baza celor arătate putem deci conchide următoarele:

După cum s-a remarcat, în perioada anterioară culturii Sîntana-Cerneahov lipsesc cu totul pe acest teritoriu construcţiile cu spaţiu locuibil mare, care ar putea indica convieţuirea sub acelaşi acoperiş a unor mari familii. Acest lucru este firesc, deoarece pe baza precizărilor făcute în ultimul timp populaţiile locale, atît cele de pe teritoriul ţării noastre, cît şi cele din răsărit, se aflau pe o treaptă mai avansată a evoluţiei sociale decît populaţiile migratoare[65], căreia îi era caracteristică separarea familiilor mici şi transformarea lor în nuclee de bază ale societăţii. Prin urmare este neîndoielnic că cel puţin la o mare parte a populaţiei locale unităţile de bază ale societăţii erau familiile mici. Dar şi acolo unde mai exista marea familie, ea se afla în perioada formei evoluate, caracterizată prin separarea familiilor mici în cadrul ei. Din regiunile noastre putem cita ca exemplu în acest sens cazul carpilor din Moldova, la care începuse încă din secolul al III-lea separarea familiilor mici în sînul marii familii[66]. Această concluzie, formulată de noi pe baza analizei planului arheologic al cimitirului de la Poieneşti, este confirmată şi de structura socială oglindită în aşezările carpice, care aveau toate locuinţe cu spaţiu locuibil redus[67], potrivite unor familii mici. În ceea ce priveşte regiunile răsăritene, ne putem referi, de exemplu, la mărturia aşezărilor culturii Zarubinţî-Corcevatoe, de pe Niprul mijlociu. Locuinţele în general mici (de 10—24 m²) ale acestora[68], asociate cu gropi de provizii dovedesc că la purtătorii culturii respective unitatea economică de bază a societăţii era familia mică.

---

[61] Pentru apartenenţă: Gh. Diaconu, *Tîrgşor*, 1965, p. 118.

[62] *Ibidem*, pl. III.

[63] M. A. Tihanova, *op. cit.*, p. 158.

[64] I. V. Kuharenco, *op. cit.*, p. 131, fig. 2.

[65] G. B. Fedorov, *Rezultatele şi problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S., privitoare la primul mileniu al e.n.*, in *SCIV*, X, 1959, 2, p. 337; Pentru aceasta pledează, de exemplu, şi apariţia mormintelor izolate, bogate de tip Lipiţa (M. A. Tihanova, *op. cit.*, p. 163), care denotă că la costoboci începuse separarea aristocraţiei gentilico-tribale de mase şi transformarea ei în clasă dominantă.

[66] G. Bakó, *op. cit.*, in *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 38—39.

[67] Gh. Bichir, *Noi contribuţii la cunoaşterea culturii materiale a carpilor*, in *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 675—687.

[68] E. V. Mahno. *Раннеславянские (Зарубинецкого-Корчеватовские) памятники в среднем Поднепровье*, in *SA*, XXIII, 1955, p. 89; A. L. Mongait, *Arheologia în U.R.S.S.*, 1961, p. 303.

https://biblioteca-digitala.ro

Față de acestea, în epoca culturii Sîntana-Cerneahov apar și construcțiile cu spațiu locuibil mare. O dată cu ele se remarcă, la unele grupuri migratoare purtătoare ale acestei culturi marea familie de formă arhaică care reclamă necesitatea locuințelor cu spațiu locuibil mare, potrivite conviețuirii sub același acoperiș a membrilor săi, sau a membrilor subunităților din cadrul ei.

Din coroborarea acestor date rezultă deci că locuințele cu spațiu locuibil redus ale culturii Sîntana-Cerneahov pot fi puse, în primul rînd, pe seama populațiilor locale, iar cele cu spațiu locuibil mare se pot atribui, în bună parte, populațiilor imigrate pe teritoriul acestei culturi.

Cu privire la originea locuințelor cu spațiu locuibil mare, ale culturii Sîntana-Cerneahov, este de remarcat că ele își găsesc analogii nu numai în regiunile mai vestice, ocupate de triburile germanice, ci și pe teritoriile locuite de sarmați. Astfel, în regiunea de stepă din nordul Mării Negre s-a descoperit un grup de așezări întărite, atribuite sarmaților, care aveau locuințe mari, împărțite în mai multe încăperi [69]. Una dintre cele mai însemnate așezări de acest tip este cea de la Kiselov (de lîngă Odesa). În această așezare au fost dezvelite mai multe construcții de suprafață cu spațiu locuibil mare, compuse din două-trei încăperi de locuit [70]. Este semnificativ faptul că în cimitirul sarmatic de la Petuhovca întîlnim grupuri de morminte ale unor mari familii divizate, de asemenea, în două trei subunități [71]. Analogia, care merge pînă la identitate, arată că construcțiile de la Kiselov aparțineau unor mari familii de tip „Petuhovca", încăperile fiind locuințe ale subunităților.

În lumina datelor de care dispunem considerăm că locuințele cu spațiu locuibil mare ale culturii Sîntana-Cerneahov aparțin deopotrivă grupurilor germanice și celor sarmatice. Deși nu intră în cadrul acestui studiu, totuși remarcăm că ar fi interesant de a clarifica care dintre diferitele tipuri sînt de origine germanică și care de origine sarmatică. Din punctul de vedere al structurii marii familii este de presupus că construcțiile de acest tip cu o singură încăpere foarte mare aparțineau, în primul rînd, marilor familii nedivizate în subunități, iar acelea cu mai multe încăperi spațioase aparțineau marilor familii divizate în subunități. Desigur, trebuie să admitem și faptul că uneori subunitățile aveau case separate, dar și de data aceasta cu spațiu locuibil destul de mare.

În ceea ce privește teritoriul țării noastre, așezarea vremelnică a unor grupuri migratoare fiind o realitate istorică, este firesc să fi existat și aici, în vremea culturii Sîntana-Cerneahov, construcții cu spațiu locuibil mare. Această posibilitate se poate admite cu atît mai mult cu cît în așezările de la Iași și Botoșani s-au și descoperit locuințe cu suprafață de 45—50 m^2 [72]. Este de reținut însă că acestea constituie deocamdată cazuri izolate. Sesizarea atît de rară pe calea arheologiei a locuințelor de acest tip se explică, eventual, prin faptul că ele erau, de obicei, construcții de suprafață, supuse deranjărilor ulterioare în măsură mult mai mare

---

[69] Ion Ioniță, *op. cit.*, p. 216; pentru atribuire: M. A. Tihanova, *op. cit.*, p. 159.

[70] K. A. Raevski, *Наземные сооружения земледельцев Междуречья Днепра-Днестра в I тысячелетии н.э.*, in *SA*, XXIII, 1955, p. 250—268, p. 253, fig. 2.

[71] M. Ebert, *op. cit.*, pl. 3.

[72] Ion Ioniță, *op. cit.*, p. 216.

https://biblioteca-digitala.ro

decît locuințele adîncite, așa încît în cazuri numeroase nu se mai pot stabili cu certitudine dimensiunile lor.

Revenind la problema Transilvaniei este de subliniat că în așezările din secolul al IV-lea, cunoscute pînă în prezent, nu a apărut nici o construcție cu spațiu locuibil mare, care să fi putut servi ca locuință comună unei mari familii, sau unei subunități a acesteia și, prin urmare, ar corespunde structurii sociale oglindite în cimitirul de la Sîntana de Mureș. Pe teritoriul Transilvaniei, în epoca de trecere la feudalism, astfel de construcții au apărut pînă acum numai în așezările de la Morești și Porumbenii Mici, unde ele sînt reprezentate de acele pavaje de piatră care datează, pe baza stratigrafiei și a ceramicii găsită pe ele, din secolul al VII-lea [73]. Suprafața acestor locuințe în cazurile constatate la Porumbenii Mici era de 45—60 m^2 [74]. Prezența locuințelor cu spațiu locuibil mare în secolul al VII-lea nu este surprinzătoare, deoarece în cimitirul contemporan de la Bandu de Cîmpie se remarcă în mod evident existența marilor familii patriarhale [75], în cadrul cărora nu începuse încă separarea familiilor mici [76], ele constituind unități economice și de gospodărie casnică nedivizate.

După cum am arătat deci așezările cu elemente culturale de tip Sîntana-Cerneahov din Transilvania, cunoscute pînă în prezent, aparțin unei populații la care unitatea economică la bază a societății era familia mică. Prin urmare aceste așezări pot fi atribuite nu populațiilor migratoare goto-sarmatice, ci populației locale, autohtonă daco-romană, carpică și dacică apuseană.

Din cele expuse rezultă deci că studierea structurii funcționale a locuințelor ne asigură într-adevăr încă o bază pentru atribuirea așezărilor cu elemente culturale de tip Sîntana-Cerneahov și, totodată, ne apropie de cunoașterea mai exactă a gradului evoluției sociale a populației autohtone. Mărturia așezărilor confirmă concluzia după care la populația autohtonă nucleul de bază al societății era familia individuală. De asemenea, dovedește că unitatea organizatorică de bază a fost obștea sătească alcătuită din mai multe familii mici, care conviețuiau în cadrul unei așezări, formînd o comunitate bazată pe raporturi de vecinie. Din caracterizarea făcută în ultimul timp rezultă că obștea sătească autohtonă din această vreme era mult mai evoluată din punct de vedere social decît obștea sătească arhaică, îmbinînd proprietatea privată cu cea comună asupra pămîntului [77].

---

[73] K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, în *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 201 (stratigrafia arată că sînt posterioare așezării din secolul al VI-lea, iar ceramica cenușie găsită pe ele denotă că nu pot depăși secolul al VII-lea), Z. Székely, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 526—527 ; idem, *Săpăturile de la Porumbenii Mici*, în Materiale, VIII, 1962, p. 28, 30 ; K. Horedt, Șt. Molnár, Z. Székely, *Săpăturile de la Porumbenii Mici*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 633.

[74] Z. Székely, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 526, fig. 4 ; idem, *op. cit.*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 30, fig. 9.

[75] G. Bakó, *op. cit.*, în *AÉ*, 87, 1960, 1, p. 23—25 ; idem, *op. cit.*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 452, fig. 1, p. 453 și p. 454, fig. 2.

[76] G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 39.

[77] Acad. C. Daicoviciu, acad. Em. Petrovici și Gh. Ștefan, în *Istoria României*, I, 1960, p. 799—800.

https://biblioteca-digitala.ro

Concluziile care se desprind din analiza sociologică a descoperirilor arheologice atestă prin urmare şi în Transilvania că populaţia autohtonă se afla pe o treaptă mai avansată a evoluţiei sociale decît populaţiile migratoare, sosite aici pe la jumătatea secolului al IV-lea.

Precum s-a văzut, populaţiile migratoare trăiau într-o orînduire care avea încă, în esenţă, un caracter gentilic. Nucleul de bază al societăţii lor era marea familie patriarhală în sînul căreia nu începuse separarea familiilor mici.

Faţă de acestea obştea sătească (de vecinie) evoluată şi familia mică ca unitate economică de bază a societăţii, existente la populaţia autohtonă, reprezintă o treaptă mult mai avansată a evoluţiei sociale. Dovadă, printre altele, şi faptul că obştea sătească evoluată a populaţiei autohtone constituie una din premizele feudalismului de mai tîrziu [78].

DONNÉES CONCERNANT LA STRUCTURE SOCIALE ET L'APPARTENANCE DES PORTEURS DE LA CIVILISATION DE SÎNTANA DE MUREŞ-TCHERNIAKHOV DE TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

Pour éclaircir les problèmes abordés, l'auteur examine le plan de la nécropole de Sîntana de Mureş, de même que les établissements comprenant des éléments Sîntana-Tcherniakhov, de Transylvanie. En analysant le plan archéologique de la nécropole de Sîntana de Mureş, appartenant à un groupe migrateur hétérogène, gotho-sarmatique, fortement entrepénétrés d'éléments autochtones daco-romains, on a abouti aux conclusions suivantes : les populations migratrices de l'époque, qui ont stationné temporairement en Transylvanie se trouvaient au stade de la commune primitive, ayant une organisation gentilice, en partie avec une division décimale, et par conséquent créée artificiellement. Le noyau fondamental de la société était la grande famille patriarcale, de forme classique, où la division en petites familles (individuelles) n'était pas encore accomplie.

Les établissements comprenant des éléments de la civilisation de Sîntana-Tcherniïakhov de Transylvanie, connus jusqu'à présent, révélent un caractère social tout spécial. Les habitations, de dimension réduite (5,2—16 m²) avec leurs fosses à provisions à proximité, démontrent que pour la population qui les habitait, la petite famille, était l'unité économique de base de la société.

Par conséquent ces établissements ne peuvent être attribués aux populations migratrices ; ils appartiennent à la population autochtone daco-romaine, carpique, dacique de l'ouest, pour lesquelles la famille individuelle étant le noyau fondamental de la société.

En conclusion, on souligne, que l'étude de la structure fonctionnelle des habitations peut offrir non seulement une autre possibilité pour l'attribution des établissements présentant des éléments culturels de type

[78] *Ibidem*, p. 801 ; Şt. Pascu, in *Istoria României*, II, 1962, p. 34—37.

https://biblioteca-digitala.ro

Sîntana-Tcherniakhov, mais qu'elle nous permet en même temps de connaître le degré d'évolution sociale atteint par la population autochtone de notre pays.

Les témoignages de ces établissements confirment la conclusion selon laquelle la population autochtone avait, comme noyau fondamental de la société, la famille individuelle, tandis que l'unité d'organisation était la communauté villageoise (*vecinie* = voisinage). Tel qu'il a été récemment prouvé, la communauté villageoise de cette époque était plus évoluée, au point de vue social-économique, que la communauté archaïque, car la propriété foncière privée coexistait avec la propriété communautaire. Par conséquent la population autochtone de la Transylvanie, de même qu'en général celle de tout notre pays, se trouvait à un degré plus élevé d'évolution sociale que les groupes migrateurs gothosarmatiques.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan analytique de la nécropole de Sîntana de Mureş. 1, tombes à riche mobilier funéraire; 2, tombes à squelette recroquevillé; 3, groupes de tombes des grandes familles patriarcales; 4, sous-unités des grandes familles patriarcales; 5, territoires dérangés par la sablière.

Fig. 2. — Schéma chronologique du groupe *A* de Sîntana de Mureş.

Fig. 3. — Groupes de tombes grandes familiales de Tîrgşor (extrait du plan publié par Gh. Diaconu). A, groupe de tombes disposées en rangées consécutives orientées NNE — SSV; B, groupe avec des tombes disposées en file orientée E — V.

Fig. 4. — Plan analytique de la nécropole de Privolnoe. 1, tombes d'inhumation à squelette étendu; 2, tombe d'inhumation à squelette recroquevillé; 3, tombes d'incinération; A — B, groupes de tombes des sous-unités d'une grande famille, comprenant chacune deux générations.

Fig. 5. — Groupe de tombes appartenant aux grandes familles patriarcales de la nécropole sarmatique de Petuhovca (extrait du plan publié par M. Ebert). A, grande famille divisée en trois sous-unités; B, grande famille divisée en deux sous-unités.

Fig. 6. — Plan analytique de la zone de la deuxième génération du secteur gentilice du sud-ouest de la nécropole de Bandu de Cîmpie. 1, tombes des chefs des grandes familles; 2, groupes de tombes des grandes familles.

https://biblioteca-digitala.ro

NOI CONSIDERAȚII ARHEOLOGICO-ISTORICE ÎN LEGĂTURĂ CU CETATEA CRĂCIUNA

DE

LUCIAN CHIȚESCU

O cercetare, pe care noi am dorit-o cît mai completă, a documentelor acum existente în legătură cu cetatea de mult dispărută a Crăciunei, ne-a dus la convingerea că singurul loc unde această cetate a putut să existe în evul mediu și unde trebuia căutată, se află pe teritoriul actualei comune Independența (jud. Galați). Pe baza acestei convingeri, furnizată de documentele scrise, o periegheză arheologică pe teritoriul comunei arătate, însoțită de cîteva săpături de sondaj a dus într-adevăr la descoperirea, *în acest loc*, a unei fortificații din pămînt și lemn, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, pe care o serie de considerații ne determinau s-o identificăm cu mult discutata Crăciuna. Aveam atunci în vedere, între altele, faptul că *aici* e singurul loc din Moldova unde s-a păstrat, în timpuri diferite, numele de Crăciuna, că cetatea de lemn descoperită la locul presupus se află dincolo de Siret, deci pe teritoriul Moldovei, și că tot acolo se păstrează încă acea abatere a apei Siretului de la cetatea munteană, abatere de care vorbește Ștefan cel Mare însuși în 1471 [1].

Noile cercetări arheologice practicate pe suprafața acestei cetăți au dovedit că în cea mai mare parte fortificația a fost distrusă de lucrările agricole din epoca contemporană, nemaipăstrîndu-se în teren decît o parte din latura de nord a cetății cu una din intrări și resturile a patru locuințe de tip bordei. Intrarea este reprezentată de un turn din lemn de formă pătrată, cu latura de 4 m, din care se păstrează foarte bine partea sa inferioară: bîrnele-talpă puternic carbonizate, stîlpii de colț de asemenea carbonizați sau lăcașele acestora și podeaua lutuită. Este deci vorba de un turn făcut din bîrne orizontale suprapuse și fixate la colțuri prin stîlpi verticali. Judecînd după marea cantitate de chirpic

---

[1] Toate referirile ce s-au făcut pînă acum, sau se vor face în continuare, în legătură cu problema identificării Crăciunei, izvoarele folosite sau descrierea amănunțită a locului unde se află cetatea au în vedere articolul nostru, *Cu privire la localizarea cetății Crăciuna*, în *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 351—359, unde este tratată și tehnica de amenajare a fortificației.

SCIV, tomul 19, nr. 1, București, 1968, p. 81—94.

https://biblioteca-digitala.ro

încă păstrată, cu impresiuni de loazbe în pastă, se pare că pereţii turnului au fost lutuiţi. Din punctul de vedere al dispunerii în plan însă, se constată că turnul se încadrează perfect în linia palisadei (fig. 1) pe care o depăşeşte spre interior cu 1,30 m, iar spre exterior cu foarte puţin şi aceasta din cauza dimensiunilor sale care depăşesc lărgimea pereţilor palisadei. Impor-

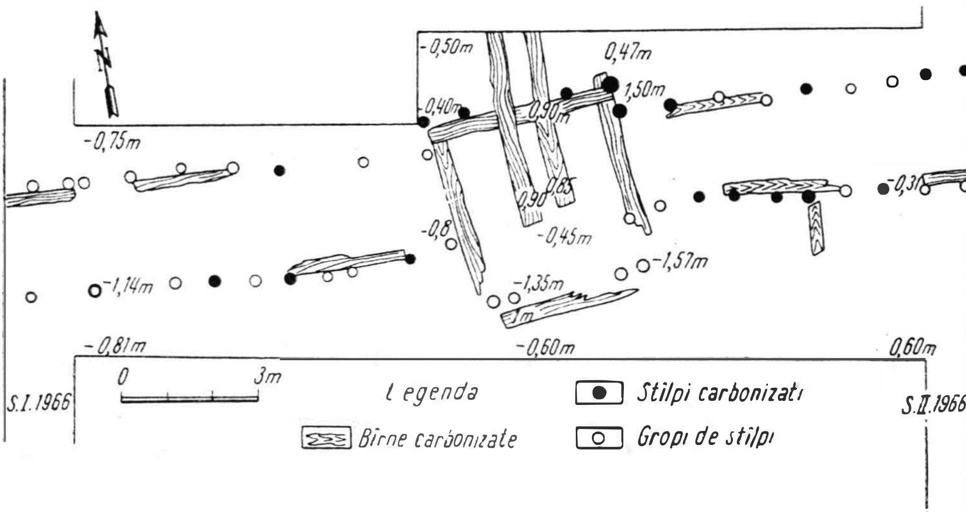

Fig. 1. — Planul intrării de pe latura de nord a cetăţii Crăciuna.

tantă este, de asemenea, constatarea că latura nordică a bastionului este prevăzută cu două lăcaşe de intrare, despărţite de un prag îngust mărginit de doi pereţi interiori ale căror bîrne-talpă, carbonizate, se păstrează la fel de bine. Este, după părerea noastră, vorba de două porţi de acces înguste, practicate în latura de nord a turnului. Spre interior, către mijlocul podelei, pereţii despărţitori ai celor două coridoare de intrare se opresc în aşa fel încît cea de a doua jumătate a podelei (şi deci a turnului) este nedivizată iar latura sudică nefragmentată. Planul acestei intrări este deosebit de interesant, el reprezentînd un tip unic de intrare într-o cetate de lemn, după cum intrarea cetăţii de lemn de la Bîrlad este reprezentativă pentru alt tip (intrare, tot îngustă, străjuită de *două* turnuri din lemn), iar intrarea fortificaţiei muşatine de la Roman constituie un al treilea tip (intrare, de asemenea îngustă, prin turn din lemn, de formă pătrată, prevăzut la partea inferioară cu „capcană”) [2].

Cele patru locuinţe-bordei, dintre care numai două (B_3 şi B_4) s-au păstrat mai bine, fac parte din categoria cunoscută a bordeielor confecţionate din loazbe orizontale suprapuse şi fixate la colţuri prin stîlpi verticali; de formă aproximativ pătrată, cu latura variind între 3,50 şi 4 m, bordeiele au intrarea în formă de gîrlici. Materialul arheologic recoltat, deşi slab reprezentat din punct de vedere numeric datorită şi

[2] Pentru aceasta din urmă vezi M. D. Matei şi L. Chiţescu, *Problèmes historiques concernant la forteresse du temps des Muşat et l'établissement urbain de Roman*, în *Dacia*, N.S., X, 1966, p. 393.

https://biblioteca-digitala.ro

împrejurării că cea mai mare parte a suprafeţei cetăţii a fost distrusă, este foarte preţios din punctul de vedere al semnificaţiei. Ceramica, descoperită atît la intrare cît şi în cuprinsul bordeielor se datează în a doua jumătate a secolului al XV-lea (fig. 2), iar obiectele de metal dintre care se remarcă cîteva cuţite, o zăbală, catarame, un vîrf de săgeată, sînt pe cît de carac-

Fig. 2. — Ceramică din a doua jumătate a secolului al XV-lea, descoperită la cetatea Crăciuna.

teristice acestei epoci, pe atît de reprezentative pentru ocupanţii unei fortificaţii (fig. 3).

Întrucît, datorită distrugerilor de care aminteam mai sus, planul cetăţii nu mai poate fi stabilit, nu ne rămîne decît să considerăm că avem de-a face cu o fortificaţie din pămînt şi lemn, cu una sau mai multe intrări prin turn şi care-şi sfîrşeşte existenţa în cuprinsul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XV-lea, printr-un puternic incendiu.

Că această cetate beneficiază de o multitudine de probe ce îndreptăţesc identificarea ei cu cetatea Crăciuna este un fapt pe care l-am susţinut din capul locului. La argumentele aduse atunci în discuţie se adaugă acum altele a căror valoare şi oportunitate nu ni se par a fi cu nimic inferioare primelor. Mai întîi socotim necesar să stăruim puţin asupra situaţiei fortificaţiilor din Ţara Românească în secolul al XV-lea, deoarece numai în acest mod putem intui motivele care au determinat construirea Crăciunei din pămînt şi lemn şi nu din piatră, aşa cum oricine mai puţin avizat ar fi tentat să creadă, fiind indus în eroare în chip evident de discuţiile

https://biblioteca-digitala.ro

îndelung purtate asupra acestei cetăţi [3] şi care i-au atribuit o importanţă şi o semnificaţie pe care ea nu le justifică nici pe departe. Dacă pentru Moldova tehnica construirii fortificaţiilor din pămînt şi lemn este acum bine cunoscută şi nu mai are nevoie de nici o argumentare în plus, trebuie

Fig. 3. — Obiecte de metal de la Crăciuna.

arătat că şi în Ţara Românească situaţia se prezintă cel puţin la fel. Lăsînd la o parte faptul că de curînd a fost cercetată o astfel de cetate la

[3] Istoricul C. C. Giurescu şi marele povestitor şi romancier Mihail Sadoveanu — singurii care au încercat să intuiască din ce material a fost construită cetatea Crăciuna — au afirmat că lemnul şi pămîntul au fost principalele materiale de construcţie. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, 2, Bucureşti, 1940, p. 519; Mihail Sadoveanu, *Fraţii Jderi*, III, Bucureşti,

Frumoasa (jud. Teleorman)[4], identică din punctul de vedere al construcţiei cu cele de la Bîrlad şi Crăciuna şi datată chiar într-o epocă mai timpurie, respectiv, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn, că la Coconi (jud. Ilfov) este documentată fortificarea în aceeaşi tehnică chiar şi a satelor[5], dar însăşi reşedinţa lui Vlad Ţepeş de la Tîrgovişte se afla, potrivit izvoarelor, într-o *cetate de lemn*[6]. Asemenea cetăţi de lemn se pare că existau şi în alte locuri din Ţara Românească. Potrivit unei cronici străine, întărituri din lemn („cortine di mattoni") existau, în afară de Tîrgovişte, la Bucureşti, Cetatea de Floci şi Buzău[7]. Toate acestea sînt argumente care vin să susţină că fortificaţiile din lemn şi pămînt nu numai că nu erau necunoscute la sud de Carpaţi[8] ci că, dimpotrivă, cunoşteau o largă folosinţă pe aceste meleaguri şi aveau la bază o îndelungată tradiţie în ţările române şi chiar mai departe[9]. Asemenea fortificaţii din pămînt şi lemn vor fi folosite în Ţara Românească pînă destul de tîrziu[10]. Aproape toţi cronicarii otomani, care vorbesc de campania lui Sinan Paşa în Ţara

---

1947, p. 359. Cu toate acestea, şi în ciuda faptului că Sadoveanu este cel ce a contribuit cel mai mult la păstrarea în memoria cititorilor de literatură română a amintirii acestei cetăţi, straniu ni se pare faptul că multă lume era tentată să creadă, şi poate mai este şi acum, că cetatea Crăciuna a fost făcută din piatră deşi, după ştiinţa noastră, nu există nici o dovadă şi nici măcar o afirmaţie scrisă în acest sens.

[4] N. Constantinescu, *Cetatea de pămînt din secolul al XIV-lea de la Frumoasa (r. Zimnicea)*, în *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 731 şi urm.

[5] N. Constantinescu, *Observaţii asupra satului fortificat din Ţara românească în secolele XIV—XV (Aşezarea de la Coconi, r. Olteniţa)*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 59 şi urm.

[6] Cronicarul otoman Tursun-bei, descriind expediţia turcească din 1462 pentru a înlocui pe Vlad Ţepeş cu Radu cel Frumos, notează : „În faţa cetăţii de lemn (Agac-Hisar) unde îşi avea reşedinţa, el (Vlad Ţepeş—*n.a.*) a pus pe o lungime de şase mile să i se împletească două rînduri de garduri ...", *Cronici turceşti privind ţările române*, ed. M. Guboglu şi Mustafa Mehmed, Extrase, secolul al XV-lea — mijlocul secolului al XVII-lea, I, Bucureşti, 1966, p. 67. N. Iorga, referindu-se la acelaşi moment al sosirii turcilor la Tîrgovişte în 1462, arată că : „Nu erau aici ca în Bosnia, în Serbia chiar, sau la Bizantini, cetăţi de piatră" ... ci ... „palisade primitive, cu ţăruşi şi vergi... A avea sau nu asemenea reşedinţe ... nu însemna mare lucru"... (*Istoria românilor*, IV, Bucureşti, 1937, p. 140). Pentru cetatea de lemn de la Tîrgovişte, în timpul lui Mircea cel Bătrîn, cf. şi P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 64.

[7] Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, 1605 : ... „fabricò la città in Campolongo, e tirò alcune coline di mattoni in Bucuriste, Targovişte, Floc e Busa" apud Al. T. Dumitrescu, *Despre oraşul Floci*, în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, XI, partea a II-a, 1910, p. 409 ; cf. şi M. Costăchescu, *Arderea Tîrgului Floci şi a Ialomiţei în 1470*, Iaşi, 1935, p. 5 ; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, 2, Bucureşti, 1937, p. 530—535.

[8] Probabil că şi cetatea Teleajen, distrusă de Ştefan cel Mare în 1470, era tot din lemn din vreme ce cronicarul afirmă că voievodul moldovean „au ars-o". Grigore Ureche, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 91.

[9] Cronicarul turc Kodja Husein ne informează că imediat după lupta de la Valea Albă s-a aflat în tabăra sultanului că Matei Corvin a reluat lupta antiotomană şi a construit două cetăţi din lemn între Dunăre şi Morava (Bosnia). *Cronici turceşti* ..., ed. cit., p. 460.

[10] În 1515 un călător străin, referindu-se la Tîrgovişte, nota : „Tragoviscus, metropolis Valachorum et sedes peculiaris principum, inaccesibilis non muro, non moenibus cincta sed fossa, vallo et aggeribus tentum cum sudibus praecutis exterius positis". A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvanie Hungoriaque cum Moldavia et Valachia. I (1468—1540)*, în *Fontes rerum Transylvanicarum*, Budapesta, 1914, IV, p. 111 (apud Al. Vasilescu, *Cetatea Dîmboviţa*, în *BCMI*, XXXVIII, fasc. 123—126, 1945, p. 30, nota 1), iar la 1574 Pierre Lescalopier relata că la Tîrgovişte „le palais du prince est seulement muré de grandes hayes". P. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Ţara Românească şi Transilvania la 1574*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 443. Referitor la Bucureşti, acelaşi călător francez notează : „Les murs de ceste ville sont de gros troncs d'arbres fiehés en terre contre l'un l'autre et attachés ensemble avec solines de traners, fichées aux ditis troncs avec de longues et grosses chevilles de bois". *Ibidem*, p. 441.

https://biblioteca-digitala.ro

Românească din 1595, menționează existența unor astfel de fortificații la Tîrgoviște și București [11], iar un alt izvor contemporan ne informează că fortificațiile pe care le vor înălța turcii în același an la Tîrgoviște [12] constau din două rînduri de bîrne între care se aruncă pămîntul scos din șanț și sînt făcute după obiceiul locului sau al țării („all'usanza di quel paese") [13].

Ținînd seama tocmai de această largă folosință a cetăților din lemn și pămînt în Muntenia și de caracterul *oricum temporar* al fortificației pe care intenționa s-o ridice *dincolo de Siret*, considerăm că Radu cel Frumos nu putea „înjgheba" [14] *decît* o astfel de cetate — „fortalicium" cum o numește Ștefan cel Mare — și *nicidecum* una din piatră pe care voievodul muntean se pare că nici în capitală n-a putut-o face. O asemenea posibilitate este cu atît mai mult de admis cu cît, după cum s-a văzut, construirea Crăciunei s-a făcut în timpul unei scurte campanii a muntenilor în Moldova. De altminteri orice dubiu în această privință pare să fie înlăturat de însuși voievodul muntean care, în primăvara anului următor construirii Crăciunei — deci în perioada în care conflictul moldo-muntean era așteptat să izbucnească în orice moment în forme violente și în legătură cu care era firesc ca Radu să aibă preocupări serioase și să se intereseze de intențiile lui Ștefan cel Mare — cerea brașovenilor știri în acest sens. Scrisoarea trimisă în acest scop brașovenilor era emisă „Ex castro thabor" [15]. Ținînd seama de toate elementele aduse mai sus în discuție și în primul rînd de momentul în care era emisă această scrisoare și în egală măsură de stăruința cu care Radu se interesa dacă Ștefan vine într-adevăr împotriva sa cu Laiotă Basarab și cu secuii, considerăm că acel „castro thabor" în care se afla voievodul Țării Românești nu putea să fie decît fortificația pe care el o făcuse *tocmai* în legătură cu acest conflict cu un an mai devreme, respectiv cetatea din lemn și pămînt Crăciuna; tot așa, formula și mai lapidară folosită într-o situație similară de Ștefan cel Mare în 1476 și anume..." in campo cum omni potencia nostra" s-a dovedit că indica tot o asemenea tabără întărită cu lemn și pămînt, în speță cetatea de pămînt și lemn de la Bîrlad [16].

Considerînd, în urma celor pînă acum discutate, argumentată suficient posibilitatea construirii de către munteni anume în tehnica palisadelor — *și numai în aceasta* — a cetății Crăciuna în primăvara anului 1471 pe un teritoriu aparținînd Moldovei, socotim că trebuie încercat să se lămurească un alt aspect important al efortului de înțelegere deplină a problemelor pe care această cetate le ridică și anume atitudinea pasivă a lui Ștefan cel Mare față de Crăciuna timp de aproape unsprezece ani.

---

[11] *Cronici turcești ...,* ed. cit., p. 419—420.

[12] Pe care le descrie și N. Bălcescu în *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul*, București, 1960, p. 96, 98.

[13] A. Veress, *Campania creștinilor contra lui Sinan Pașa din 1595*, p. 76, apud General R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor*, București, 1947, p. 413, nota 1.

[14] N. Iorga califică cetățile Crăciuna, Teleajen și Dîmbovița drept „cetăți înjghebate de munteni", *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 140.

[15] Hurmuzaki, *Documente ...*, XV, 1, p. 79.

[16] M. D. Matei și L.Chițescu, *Некоторые исторические выводы археологического исследования земляной крепости в Бырладе*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 458.

https://biblioteca-digitala.ro

Fiindcă pînă la 10 martie 1482 nu sesizăm nici o încercare a voievodului moldovean de a distruge sau a pune stăpînire pe această cetate munteană din coasta Moldovei. Dacă la prima vedere atitudinea domnului Moldovei apare oarecum nefirească, lucrurile se schimbă în mod substanţial dacă se ţine seama de esenţa relaţiilor moldo-muntene în intervalul de timp ce ne preocupă. Întrucît, însă, problema acestor relaţii a fost tratată pe larg în altă parte [17] nu vom stărui decît asupra unor momente şi aceasta *numai* din necesitatea înţelegerii şi explicării atitudinii voievodului moldovean faţă de cetatea munteană Crăciuna.

După cum se ştie, prin cucerirea Chiliei de către moldoveni la 1465 se începe o perioadă de relaţii încordate între Moldova şi Ţara Românească fără însă a se ajunge la conflict direct decît ceva mai tîrziu [18]. Chiar atunci cînd se ajunge la conflict, în martie 1471, şi moldovenii obţin victoria la Soci, aceasta nu va avea consecinţe pe plan politic. Şi mai importantă este constatarea că după Soci, deşi are loc o expediţie munteană în Moldova ce se soldează — conform scrisorii din 13 martie 1471 [19] — cu ridicarea cetăţii Crăciuna [20] pe teritoriul Moldovei, Ştefan preferă să dejoace într-un fel acţiunea lui Radu întorcînd „cu meşteşug cursul Siretului, luînd astfel apa din şanţurile Crăciunei" [21], decît să ajungă la o ciocnire hotărîtoare cu vecinul său. Că este aşa o dovedeşte mai bine decît orice, cererea pe care Ştefan cel Mare o adresează, la această dată, regelui polon ca acesta să medieze încheierea păcii cu domnul muntean [22], după cum existenţa în teren a abaterii Siretului, pe care cercetările arheologice o identifică cu ceea ce acum poartă numele de Colacul Crăciuna, constituie una din dovezile ce contribuie la localizarea în acest loc a cetăţii Crăciuna şi o confirmare a izvoarelor scrise.

Pînă la această dată voievodul moldovean urmărea menţinerea unui oarecare echilibru în relaţiile cu Ţara Românească ştiut fiind că o acţiune hotărîtă şi energică în ţara vecină însemna de fapt un conflict cu Imperiul otoman. Atunci cînd conflictul va izbucni totuşi în forme violente — şi acest lucru se va petrece la sfîrşitul anului 1473 — el va marca începutul acţiunii lui Ştefan de a forma un puternic front antiotoman. Fiindcă în acest an are loc nu numai înlocuirea lui Radu cel Frumos cu un om al său de încredere, în cazul de faţă Laiotă Basarab, dar şi încetarea de a mai plăti tribut turcilor de către Moldova [23]. Prin înscăunarea lui Laiotă Basarab în Ţara Românească (în urma victoriei obţinute de Ştefan asupra

---

[17] Vezi în această privinţă C. Cihodaru, *Observaţii pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467—1474*, în *SCŞ Iaşi*, Istorie, VIII, 1, 1957, p. 18 şi urm.; B. T. Câmpina şi M. Berza, în *Istoria României*, II, Edit. Acad., Bucureşti, 1962, p. 493 şi urm.

[18] Un complex de împrejurări, net favorabil moldovenilor, l-au determinat pe Radu cel Frumos să nu întreprindă nimic în vederea recuceririi Chiliei nici în timpul campaniei lui Matei Corvin din 1467 şi, se pare, nici în vremea invaziei tătarilor din vara anului 1469. cf. C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 19—20.

[19] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1913, II, p. 312.

[20] Accentuăm din nou timpul scurt în care a avut loc ridicarea Crăciunei, ceea ce sugerează, în mod complementar, că este vorba de o fortificaţie uşoară din lemn şi pămînt.

[21] N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1904, p. 131.

[22] C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 504.

[23] În 1476 sultanul cerea Moldovei tributul pe trei ani din urmă. Vezi N. Iorga, *Acte şi fragmente*, III, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro

lui Radu cel Frumos la pîrîul Vodnăului) cu ajutorul oastei moldovene şi prin garnizoanele şi pîrcălabii moldoveni lăsaţi în ţara vecină pentru apărarea protejatului său, Ştefan începe efortul pe care-l va face *în mod statornic* timp de nouă ani de a avea în Ţara Românească un aliat. Urmărind cu consecvenţă acest scop politic, Ştefan nu va intenţiona nici un moment, în aceşti ani, să cucerească Crăciuna de la un aliat (de fapt un vasal) [24] al său. Numai aşa considerăm că se poate explica dece voievodul moldovean n-a întreprins nimic în acest sens deşi prilejuri a avut, după cum se ştie, destule. Cu deplin temei s-a subliniat că Ştefan n-a făcut un asemenea gest „probabil pentru a dovedi că micile diferende privind graniţa erau fără importanţă cînd avea un aliat în ţara vecină" [25]. Atunci însă cînd Ştefan cel Mare va constata cît de puţin viabile sînt soluţiile încercate de el în ţara vecină, după ce *toţi* oamenii săi de încredere, numiţi domni la munteni cu sprijinul oastei moldovene, s-au supus sultanului, ***abia atunci*** atitudinea voievodului moldovean în privinţa Ţării Româneşti, şi implicit a Crăciunei, se va schimba în mod radical. Numai după ce şi *ultima* încercare pe care o face Ştefan, în urma victoriei obţinute la Rîmnic la 8 iulie 1481 [26], de a avea în persoana lui Vlad Călugărul un aliat în Muntenia, se dovedeşte la fel de infructuoasă, voievodul moldovean se resemnează căutînd să-şi apere propria ţară. Faptul este pe deplin explicabil întrucît înainte de 16 noiembrie 1481 Ţepeluş se întoarce în Muntenia şi domneşte, într-o luptă continuă cu Vlad Călugărul, pînă în primăvara anului 1482. În aceste condiţii, şi în acest an abia, Ştefan „căutînd să-şi întărească cel puţin graniţa de sud" [27] pune stăpînire pe cetatea Crăciuna căreia îi dă pîrcălabi moldoveni. Măsura se va dovedi curînd a fi foarte îndreptăţită întrucît rămas singur în Ţara Românească — în urma uciderii lui Ţepeluş—Vlad Călugărul, urmînd întocmai linia predecesorilor săi, devine în mod inevitabil omul turcilor.

Înţelegînd în acest mod atitudinea paşnică a lui Ştefan cel Mare faţă de cetatea Crăciuna în timpul luptelor moldo-muntene, va fi mai uşor de explicat relativ îndelungata perioadă de existenţă şi funcţionare a acesteia, chiar dacă ştirile pe care le avem sînt extrem de sărace.

După cum s-a văzut, la un an după construirea cetăţii, Radu cel Frumos se afla — potrivit interpretării date de noi lapidarei formule „ex castro thabor" — la cetatea Crăciuna de unde se interesa îndeaproape de cele ce intenţiona să întreprindă Ştefan cel Mare. Nemaiavînd, cu o singură excepţie, nici o ştire în legătură cu Crăciuna pînă la începutul anului 1481, considerăm că ea a rămas în acest interval în stăpînirea voievozilor ce s-au succedat la conducerea Ţării Româneşti, mai întîi ca aliaţi şi vasali ai lui Ştefan cel Mare, iar mai apoi ca oameni supuşi sultanului.

Excepţia la care făceam aluzie o constituie una din interpolările din cronica lui Ureche, datorată lui Misail Călugărul, conform căreia după victoria de la Vaslui lui Ştefan cel Mare „i-au venit veste de la sta-

---

[24] În legătură cu situaţia de vasal a tuturor domnilor puşi de Ştefan, în aceşti ani, în Ţara Românească, vezi P. P. Panaitescu, *Ştefan cel Mare şi oraşul Bucureşti*, în *Studii*, XII, 5, 1959, p. 19—20.

[25] C. Ciohodaru, *op. cit.*, p. 30.

[26] *Cronicile slavo-române din secolele XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 19.

[27] C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 527.

https://biblioteca-digitala.ro

roştii de Crăciuna, ce-i zic acmu Putna, cum Radu vine cu oşti asupra lui Ştefan vodă fără veste" [28]. Cu toate interpretările diferite şi contradictorii ce i s-au dat [29], considerăm că precizarea lui Misail Călugărul care se referă în mod evident la evenimentele de la începutul anului 1475, de vreme ce este vorba de Radu cel Frumos nu poate exprima decît două posibilităţi. Sau vestea primită de Ştefan cel Mare provine de la ispravnicii ţinutului Putna (numiţi în acest caz şi staroşti [30] mai ales în veacul al XVII-lea cînd scrie Misail Călugărul), ţinut vechi moldovean, situat spre graniţa munteană între Putna şi Milcov [31], sau Ştefan a fost înştiinţat chiar de pîrcălabii cetăţii muntene Crăciuna în împrejurările destul de tulburi ale începutului anului 1475. Într-un studiu consacrat relaţiilor dintre moldoveni şi munteni în care se analizează, între altele, şi poziţia pretendenţilor la tronul Munteniei faţă de campania lui Soliman în Moldova, C. A. Stoide demonstrează că Laiotă Basarab l-a ajutat pe Ştefan cu sfatul şi cu oastea în bătălia de la Vaslui, în vreme ce în tabăra otomană se afla domnul *din acel moment* al Ţării Româneşti, Radu cel Frumos [32]. Pe de altă parte, cronicarul turc Kemal-paşa este singurul care afirmă că Radu cel Frumos n-a participat efectiv la bătălia de la Vaslui alături de turci, fugind de pe cîmpul de luptă [33]. Neparticiparea oastei muntene alături de turci la Vaslui este sugerată şi de N. Iorga care considera însă că în Ţara Românească domnea atunci Laiotă Basarab şi care încercînd a se apropia de creştini ar fi participat la urmărirea turcilor în retragere [34]. Şi mai importantă este însă scrisoarea din 24 ianuarie 1475, trimisă de un ardelean lui Matei Corvin, care relatează că după lupta de la Vaslui turcii au fost urmăriţi pe de o parte de oastea lui Ştefan iar „pe de alta de Basarab cel Bătrîn care, asediat de turci într-o cetate, zărindu-i fugind, a ieşit de acolo şi le-a cauzat o mare înfrîngere" [35]. Din cele de mai sus rezultă că Laiotă Basarab a participat la Vaslui alături de Ştefan cel Mare iar Radu cel Frumos, deşi a venit cu oastea otomană, nu pare să fi participat *efectiv* la luptă, el urmărind se pare, în primul rînd să-şi menajeze forţele

---

[28] Grigore Ureche, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1944, p. 92.

[29] Unii cercetători au considerat că informaţia se referă la bătălia de la Rîmnic. Alţii au susţinut că trebuie să fi existat două cetăţi cu numele de Crăciuna, una munteană şi alta moldoveană, iar Ştefan ar fi fost anunţat de pîrcălabii cetăţii moldovene Crăciuna. Cf. de pildă C. Constantinescu-Mirceşti şi Ion Dragomirescu, *Contribuţii cu privire la cunoaşterea hotarului dintre Moldova şi Ţara Românească de la întemeierea principatelor şi pînă la unire*, în *Studii şi articole de istorie*, VI, Bucureşti, 1964, p. 78.

[30] D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV—XVIII)*, în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie*, Iaşi, 1965, II, p. 175.

[31] C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 30; cf. şi General R. Rosetti, *Graniţele Moldovei pe vremea lui Ştefan cel Mare*, in *ARMSI*, seria III, tom. XV, mem. 3, 1934, p. 86.

[32] C. A. Stoide, *Legăturile dintre Moldova şi Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *SCŞ Iaşi*, Istoric, VII, 1, 1956, p. 59 şi urm., mai ales p. 66—67.

[33] Kemal-paşa arată că deşi a participat la campanie împreună cu turcii, conform ordinului primit de la Poartă, Radu cel Frumos „neamestecîndu-se de loc în luptă, stătuse de o parte şi privise. Văzînd risipa oştii (otomane — *n.a.*) de pe locul bătăliei, el îşi luase capul şi plecase în altă parte cu oastea sa", *Cronici turceşti* ..., p. 209—210.

[34] N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, ed. cit., p. 154, 159. Confuzia este evidentă la marele istoric, întrucît la acea dată domnea în Ţara Românească Radu cel Frumos.

[35] „Ex. alia parte Bazarab major qui erat in quondam castro obessus per turchos videns fugam turchorum, de castro prosiluit, et magna dampna turcis fugientibus intulit unde tota fortitudo turchorum dissipata extitit"..., C. Exarcu, *Documente despre Ştefan cel Mare*, în *Columna lui Traian*, VII, p. 422—423, apud C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 67, unde se dă şi traducerea.

https://biblioteca-digitala.ro

în vederea unei ciocniri hotărîtoare cu rivalul său din tabăra moldoveană — Laiotă — iar în al doilea rînd să nu nemulţumească prin participarea sa la luptă alături de turci pe suzeranul său Matei Corvin căruia, după cum se ştie, i se închinase în 1469. O ciocnire între cei doi pretendenţi la tronul Ţării Româneşti pare să fi avut loc — conform cronicii lui Iacob Unrest — chiar în timpul încleştărilor din ianuarie 1475 [36]. În această conjunctură nu este de loc imposibil ca cetatea Crăciuna să fi rămas credincioasă fostului domn al Ţării Româneşti de pînă la 20 octombrie 1474 [37], respectiv lui Laiotă Basarab care lupta alături de Ştefan cel Mare. În acest caz este posibil ca oamenii de la Crăciuna, chiar dacă nu aceasta a fost neapărat cetatea de unde a pornit Laiotă în urmărirea turcilor — conform scrisorii din 24 ianuarie 1475 mai sus citate — să fi trimis ştirile de care vorbeşte Misail Călugărul, în legătură cu revenirea belicoasă a lui Radu cel Frumos după bătălia de la Vaslui. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît, conform argumentelor aduse de C. A. Stoide în studiul mai sus citat, după Vaslui a avut loc o ciocnire între Laiotă şi Radu în urma căreia ultimul este înfrînt şi se refugiază în Transilvania. Rezultatul acestei ciocniri dintre cei doi competitori la tronul Ţării Româneşti pare să susţină neparticiparea activă a lui Radu la Vaslui întrucît după această luptă are loc înscăunarea lui Laiotă Basarab pentru a patra oară în Muntenia, iar Radu nu se refugiază la turci ca altădată şi cum ar fi fost firesc să se întîmple în cazul participării alături de turci, ci în Transilvania la suzeranul său unde îşi va găsi sfîrşitul [38].

După aceste evenimente nu mai avem nici o ştire despre Crăciuna pînă la începutul anului 1481. La această dată voievodul Ţării Româneşti Basarab Ţepeluş aflîndu-se la Constantinopol pentru întărirea investirii sale ca domn, treburile în ţară erau conduse de vornicul Cazan care, potrivit unui document, îşi chema oamenii „la cetatea Crăciuna, cît puteţi mai degrabă"[39]. Informaţia pare să fi ajuns curînd în Transilvania[40] întrucît la 9 februarie 1481 voievodul Transilvaniei Ştefan Bathory scria braşovenilor că Ţepeluş ridica o cetate aproape de graniţa Moldovei[41], iar la 11 martie în acelaşi an Ştefan Bathory scria din nou, de astă dată sibienilor, despre cetatea pe care o făceau oamenii lui Ţepeluş[42]. Referitor la aceste ştiri considerăm nimerit să dăm dreptate lui Nicolae Iorga care socotea că Ţepeluş a început a „face să se repare vechea cetate a Crăciunei"[43], rămasă în acest interval la munteni şi poate atinsă în luptele la care a fost martoră. Măsura lui Ţepeluş va fi întru totul îndreptăţită întrucît, după cum se ştie, la 10 martie 1482 Ştefan va pune în sfîrşit capăt acestei situaţii *luînd* cetatea Crăciuna.

---

[36] Iacob Unrest, *Chronicon Austriacum*, apud C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 67.

[37] La 20 octombrie 1470 Laiotă Basarab este înlăturat de Ţepeluş. Cf. *Cronicile slavo-române* ..., ed. cit., p. 18.

[38] C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 70 şi urm.

[39] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV—XVI*, I, Bucureşti, 1905, p. 286; *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, I, ed. P. P. Panaitescu şi Damaschin Mioc, Bucureşti, 1966, p. 286.

[40] N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, ed. cit., p. 194.

[41] Hurmuzaki, *Documente* ..., XV, 1, p. 109.

[42] *Ibidem*, p. 112.

[43] N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, Bucureşti, 1937, p. 203.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-adevăr, se pare că Ştefan cel Mare n-a avut de dus lupte pentru Crăciuna întrucît, cu excepţia cronicii moldo-germane care spune că *a cucerit*[44], *toate celelalte cronici* susţin că „a luat Ştefan voievod cetatea Crăciuna"[45]; absolut nici una din cronici nu menţionează că pentru aceasta s-ar fi dus vreo luptă. Pe de altă parte, nici cercetările arheologice nu probează cu nimic că Ştefan a trebuit să lupte pentru cucerirea ei. Aceeaşi idee o susţinea de altfel, cu mulţi ani în urmă şi C.C. Giurescu care afirma: „se pare că n-a fost luptă sau rezistenţă deosebită, atenţia lui Ţepeluş fiind prinsă de preparativele pe care le făcea Vlad Călugărul"[46]. În condiţiile luptelor din Ţara Românească dintre cei doi competitori la tron, îi va fi fost destul de uşor lui Ştefan *să anexeze*, fără eforturi deosebite, cetatea munteană din sudul Moldovei. Însuşi faptul că *imediat* ce a devenit moldoveană Crăciuna a primit doi pîrcălabi moldoveni pare să ducă la aceeaşi încheiere; fiindcă, prezenţa celor doi pîrcălabi în cetatea Crăciuna, imediat după înglobarea ei la statul moldovean, lasă în chip logic să se înţeleagă că cetatea era în stare de funcţionare şi că nu era nicidecum în situaţia unor stricăciuni nimicitoare pe care o luptă dusă pentru cucerirea unei cetăţi din pămînt şi lemn le presupune. Tot aşa, abandonarea şi astuparea şanţului de apărare a cetăţii, se pare în acest timp, lasă să se înţeleagă îndreptarea Siretului pe vechiul făgaş dinainte de 1471 — Colacul Crăciuna fiind, aşadar, abandonat din punct de vedere funcţional — pentru a servi ca mai înainte drept graniţă naturală între Moldova, cu cetatea Crăciuna şi bucata de teren din jur, şi Ţara Românească. Aşa stînd lucrurile, şi numai aşa, se poate explica oarecum informaţia lui Grigore Ureche că o dată cu Crăciuna a fost alipit Moldovei „ţinutul ce se cheamă Putna"[47], în sensul că „teritoriul din jurul acestei cetăţi ...a fost anexat la Moldova în 1482 şi nu acela dintre Putna şi Milcov, care aparţinea deja Moldovei la acea dată"[48]. Aşadar, *numai* teritoriul din jurul cetăţii pe care moldovenii înşişi îl lăsaseră muntenilor în 1471 prin abaterea Siretului — este vorba de mica suprafaţă mărginită la nord de Colacul Crăciuna (canalul făcut în 1471 de moldoveni pentru abaterea Siretului) şi la sud de cursul *natural* al Siretului — a putut fi reluat de moldoveni o dată cu Crăciuna şi nicidecum ceea ce îndeobşte se înţelege prin ţinutul Putnei care aparţinea de multă vreme Moldovei. De altminteri, cu excepţia *Letopiseţului* scris de Ureche în secolul al XVII-lea, nici o altă cronică — şi în primul rînd letopiseţele din secolul al XV-lea[49] — nu menţionează anexarea vreunui teritoriu în acelaşi timp cu Crăciuna[50].

Cronicile devin însă unanime atunci cînd, într-o formulare aproape identică, ne informează că *luînd* Ştefan cel Mare cetatea Crăciuna „a aşe-

[44] *Cronica moldo-germană*, în *Cronicile slavo-române* ..., ed. cit., p. 35.
[45] *Cronicile slavo-române*..., p. 19,51; cf. şi Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 93, 97.
[46] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, 1, Bucureşti, 1938, p. 121.
[47] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 97.
[48] C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 30.
[49] *Cronicile slavo-române* ..., ed. cit., p. 19, 35, 51, 64.
[50] „Această constatare — arată P. P. Panaitescu — ar fi de ajuns ca să respingem ideea că ţinutul Putnei a fost alipit la Moldova abia în vremea lui Ştefan cel Mare". Graniţa între cele nouă state de aceeaşi limbă, subliniază acelaşi istoric, „a rămas de la început stabilită pe Milcov, Putna şi Siret şi aşa a rămas cinci veacuri, pînă la unirea din 1859" (*Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1940, p. 224).

https://biblioteca-digitala.ro

zat pe pîrcălabii săi Vîlcea şi Ivanco"[51]. Acestora li se va adăuga la 13 mai 1484 „Mihul pîrcălabul de la Crăciuna"[52] ca cel de-al treilea şi ultimul pîrcălab cunoscut al acestei cetăţi. Faptul prezintă o importanţă deosebită întrucît este pentru prima dată cînd întîlnim menţionat numele pîrcălabilor unei cetăţi din lemn şi pămînt. În legătură cu aceasta este de remarcat mai întîi împrejurarea că pîrcălabii principalelor cetăţi moldovene îi cunoaştem din listele de martori ; aceştia făceau deci parte din divanul domnesc. Dar nu toţi pîrcălabii făceau parte din divanul domnesc deoarece : „nu toţi pîrcălabii moldoveni apar în lista de martori ci numai aceia din ţinuturile unde erau cetăţi însemnate, care aveau, deci, importanţă militară"[53]. Or, din acest punct de vedere trebuie precizat că niciunul din cei trei pîrcălabi cunoscuţi ai Crăciunei nu făcea parte din divan[54] şi, după cum am văzut, nici cetatea nu era în măsură să intre în categoria cetăţilor moldovene de primă importanţă, aşa cum ne-am fi aşteptat, poate înainte de identificarea ei. Existenţa pîrcălabilor Vîlcea şi Ivanco o cunoaştem din cronicile referitoare la luarea Crăciunei în 1482 iar pe cea a lui Mihu o datorăm unui document referitor la cumpărarea de către el a satului Gălăşeşti pe Crasna[55]. Altfel, şi pîrcălabii Crăciunei ne-ar fi rămas necunoscuţi, tot aşa cum nu cunoaştem pîrcălabii altor cetăţi moldovene din lemn deoarece aceştia nu figurează în listele de martori[56]. Cel mai edificator exemplu îl constituie cetatea de pămînt şi lemn de la Bîrlad, ridicată de Ştefan cel Mare în 1476 într-o tehnică identică cu cea folosită la Crăciuna, al cărei pîrcălab ne-a rămas, de asemenea, necunoscut. Tot la fel nu cunoaştem numele acelor pîrcălabi pe care ştim că Ştefan i-a lăsat în Ţara Românească cu prilejul înscăunării diferiţilor voievozi în această ţară. Cronicarul contemporan evenimentului, Dlugozs, relatează de exemplu că Radu cel Frumos a reluat în 1473 tronul Ţării Româneşti de la Laiotă Basarab, înscăunat de Ştefan cu o lună în urmă, „după ce a cucerit cetăţile iar pe comandanţii cetăţilor (praefectus castrorum) pe care îi lăsase Ştefan cel Mare (quos Stephanus instituerat) i-a ucis "[57]. Prezenţa pîrcălabilor moldoveni cu funcţii de comandanţi ai oastei lăsate de Ştefan cel Mare în cetăţile muntene se constată şi în 1476 cu prilejul înscăunării lui Vlad Ţepeş în cea de-a doua domnie[58]. S-a subliniat suficient că acel Tricolici care scrie din Tîrgovişte că „au

---

[51] *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 19, 35, 64 ; cf. şi Grigore Ureche, *op.cit.*, p. 97.

[52] *DIR*, veacul XV, A. Moldova, II (1476—1500), p. 51.

[53] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 420.

[54] Referindu-se la absenţa din divan a pîrcălabilor cetăţii Crăciuna, M. Costăchescu făcea următoarea remarcă : „Se vede că pîrcălabii de aici nu aveau importanţa celorlalţi, de aceea nu apar în divan". M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* Iaşi, 1932, II, p. 163.

[55] Vezi nota 52.

[56] O excepţie de la această regulă pare să o constituie acel „Caste pîrcălab de Soroca", menţionat în divan la 12 iulie şi 14 septembrie 1499. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* II, p. 435—446. După cît se pare, cetatea Soroca în vremea lui Ştefan cel Mare era lucrată din pămînt şi lemn. Construcţia cetăţii de piatră de la Soroca se efectuează, conform ştirilor documentare, de către Petru Rareş, după 23 aprilie 1543 cînd voievodul cheamă pentru aceasta un meşter bistriţean, cf. de pildă Alex. Lapedatu, *Cetatea Sorocei*, în *BCMI*, VII, 1914, p. 86—87 ; V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările române*, I, Bucureşti, 1959, p. 911 ; *Istoria României*, II, p.722.

[57] I. Dlugozs, *Historiae Polonicae*, II, apud P. P. Panaitescu, *Ştefan cel Mare şi Oraşul Bucureşti* , în *Studii*, XII, 5, 1959, p. 18.

[58] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, p. 349.

https://biblioteca-digitala.ro

căzut în mîinile domnului Basarab voievod" precum şi celălalt boier moldovean, fac parte „dintre comandanţii garnizoanelor moldoveneşti lăsate în cetăţile Ţării Româneşti căzuţi în mîinile lui Basarab Laiotă"[59].

Pornind de la aceste realităţi şi ţinînd seama atît de faptul că pîrcălabii şi oşti moldovene erau lăsaţi nu numai în capitală ci şi în alte cetăţi muntene, cît şi de cele de relatate mai înainte în legătură cu structura de lemn a foarte multor cetăţi de la sud de Carpaţi, considerăm că existenţa pîrcălabilor în cetatea de lemn a Crăciunei, luată şi ea de la munteni, nu trebuie să surprindă pe nimeni. Aceşti pîrcălabi ce nu făceau parte din divan, datorită tocmai rolului secundar al acestei cetăţi în comparaţie cu altele, fiind recrutaţi desigur din rîndul boierilor mici şi mijlocii, vor menţine în stare de funcţionare cetatea Crăciuna cel puţin pînă la 13 mai 1484 cînd e menţionat „Mihul pîrcălabul de la Crăciuna".

De altminteri, însăşi cercetările arheologice par a oferi o bază în sprijinul celor de mai sus. Mai întîi că o cetate din lemn nu putea în mod firesc să dăinuiască multă vreme ori de cîtă atenţie s-ar fi bucurat ea din partea ocupanţilor ei. Apoi nici materialul arheologic, şi avem în vedere în primul rînd ceramica, nu îngăduie depăşirea veacului al XV-lea, cu toate greutăţile ce le întîmpină orice încercare de datare mai restrînsă a acestui material. Iar greutatea ce mai mare constă în aceea că ceramica de la Crăciuna prezintă o serie de particularităţi ce par a o situa pe linia de contact a caracteristicilor ceramicii moldovene cu ale celei muntene: pe cîtă vreme decorul şi multe dintre forme par a vădi afinităţi mai mari cu ceramica moldovenească, sînt şi unele forme care, împreună cu calitatea pastei, subţirimea pereţilor şi fineţea execuţiei le apropie de producţia ceramică de la sud de Carpaţi, unde se ştie că influenţa sudului bizantin a determinat un nivel mai înalt al producţiei ceramice[60]. Este un fapt cu totul pozitiv că ceramica descoperită aici prezintă caracteristicile pe care numai extremitatea sudică a Moldovei, ca zonă de interferenţă culturală, le poate da întrucît aceste caracteristici constituie alte indicii pentru localizarea *aici* a Crăciunei — cetate munteană devenită apoi moldoveană — şi pentru stabilirea caracterului acestei fortificaţii. Ceramica aceasta, provenind din regiunea înconjurătoare a cetăţii, pare a indica situaţia relativ modestă atît a fortificaţiei cît şi ocupanţilor ei care se aprovizionau cu cele necesare din imediata apropiere şi nu de la centru, din oraşele muntene sau, mai tîrziu, din cele moldovene. Fără a omite nici un moment împrejurarea că cercetările arheologice n-au putut recupera decît o mică parte din materialele ce vor fi existat pe întreaga suprafaţă a cetăţii, dinaintea distrugerilor din ultima vreme, nu credem totuşi că cetatea a supravieţuit multă vreme după ultima menţionare a pîrcălabului ei, respectiv, după 13 mai 1484. Şi aceasta deoarece, după cum am văzut, materialul arheologic, găsit exclusiv în nivelul de incendiu nu permite depăşirea cu mult a acestei date, iar evenimentele care au loc în vara anului 1484 şi în anul următor în Moldova cu atît mai mult n-o permit. După cum se

---

[59] P. P. Panaitescu, *loc. cit.*, p. 19.

[60] Ne facem o plăcută datorie aducînd şi aici mulţumirile noastre lui M. D. Matei pentru ajutorul şi sprijinul pe care l-am primit permanent din partea sa atît în ceea ce priveşte cercetarea acestui monument cît mai ales în privinţa interpretării materialului ceramic de aici.

https://biblioteca-digitala.ro

ştie în iunie 1484 turcii, ajutaţi de Vlad Călugărul[61], asediază şi cuceresc Chilia şi Cetatea Albă (la 14 şi, respectiv, la 16 iunie) şi pătrund pînă la Suceava jefuind şi pîrjolind totul în cale[62]. În anul următor, o altă oaste otomană condusă de Ali-bei pătrunde iarăşi cu Vlad Călugărul în Moldova unde „a devastat şi ruinat multe oraşe şi sate"[63]. Amploarea acestor invazii, participarea la ele a lui Vlad Călugărul care cunoştea, desigur, în amănunţime cetatea Crăciuna, precum şi faptul că turcii n-au mai intrat în Moldova prin Dobrogea ca în alte dăţi ci direct prin Ţara Românească — şi în acest caz Crăciuna le stătea prin forţa lucrurilor în cale — sînt împrejurări cărora nu credem că această mult discutată cetate le-a putut supravieţui. Puternicul incendiu care a pus capăt existenţei Crăciunei în aceşti ani, considerăm că se datoreşte *în primul* rînd invaziilor amintite, fără ca prin aceasta să înlăturăm cu totul posibilitatea ca Ştefan cel Mare însuşi, în faţa aceloraşi atacuri, s-o fi distrus, tot aşa cum marele voievod procedase cu cetatea de la Bîrlad în faţa campaniei otomane din vara anului 1476.

NOUVELLES CONSIDÉRATIONS ARCHÉOLOGIQUES-HISTORIQUES CONCERNANT LA FORTERESSE DE CRĂCIUNA

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques effectuées en 1967 dans la forteresse de Crăciuna — identifiée une année auparavant sur le territoire de la commune d'Independenţa (dép. de Galaţi) — ont démontré que cette forteresse avec ses remparts en bois et terre a été détruite dans sa majeure partie par des travaux agricoles contemporains. Cependant il en reste encore une partie de la palissade du côté nord, l'une des entrées, partiquées dans une tour en bois (fig. 1) et quelques habitations creusées dans le sol. Le matériel archéologique, la céramique surtout (fig. 2), prouve que cette forteresse a été désaffectée à la seconde moitié du XVe siècle.

Ces preuves, corroborées par d'autres considérations d'ordre historique, déterminent l'auteur de conclure que c'est *ici* et qu'il *s'agit bien* de la forteresse de Crăciuna, élevée par les Valaques, en 1471, au flanc de la Moldavie et occupée par les Moldaves en 1482. La forteresse de Crăciuna aurait trouvé sa fin, paraît-il, dans un puissant incendie, survenu, selon l'auteur, pendant la campagne de l'été 1484, engagée par les Turcs contre les puissantes forteresses moldaves, en pierre, de Chilia et Cetatea Albă.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan de l'entrée du côté nord de la forteresse de Crăciuna.

Fig. 2. — Céramique de la seconde moitié du XVe siècle, découverte dans la forteresse de Crăciuna.

Fig. 3. — Objets en métal de Crăciuna.

---

[61] Asik paşa-zade, în *Cronici turceşti* ..., p. 99.

[62] *Cronici turceşti* ..., p. 77, 79.

[63] *Ibidem*, p. 102; *Letopiseţul anonim al Moldovei* arată că în 1485, după ce au ars Succava, Turcii s-au întors prădînd şi arzînd ţara, *Cronicile slavo-române* ..., ed. cit., p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN ÎMPREJURIMILE ORAȘULUI OLTENIȚA (1958-1967)

DE

SEBASTIAN MORINTZ și BARBU IONESCU (Oltenița)

În cadrul colaborării dintre Institutul de arheologie al Academiei şi Muzeul din Olteniţa s-au făcut în ultimul deceniu numeroase cercetări arheologice în împrejurimile oraşului Olteniţa (fig. 1), care aduc o contribuţie importantă la cunoaşterea populaţiilor şi culturilor existente în zona respectivă, începînd din epoca neolitică şi pînă în epoca feudală. Cele prezentate în acest capitol constituie numai o parte din rezultatele cercetărilor arheologice din jurul Olteniţei şi anume acelea efectuate în colaborare de semnatari. Cele mai multe au fost săpături de salvare a unor obiective arheologice afectate de numeroasele lucrări de terasare pentru plantare de vii, pentru construcţii sau pentru irigaţii, efectuate în ultimii ani. În mai mică măsură, cercetările au constituit sondaje de informare în urma descoperirii unor urme de viaţă omenească, referitoare la culturi sau epoci puţin cunoscute în raza oraşului Olteniţa sau chiar în ţară. Un merit deosebit revine Muzeului din Olteniţa, care în cursul intenselor cercetări de suprafaţă, a identificat un mare număr de puncte cu materiale arheologice şi urmăreşte îndeaproape marile lucrări ce se fac în împrejurimile oraşului, dînd mereu la lumină noi şi noi vestigii ale trecutului[1].

OLTENIȚA

1. *Renie.* Cu ocazia cercetărilor de suprafaţă efectuate în 1960, pe marginea terasei joase, situată la circa 2,5 km nord de oraşul Olteniţa între malul stîng al Argeşului şi şoseaua Bucureşti-Olteniţa, în imediata vecinătate a şoselei menţionate, la km 59 + 400, la punctul denumit

[1] Barbu Ionescu, actualul director al Muzeului din Olteniţa înfiinţat în 1958 din colecţia sa personală, a început cercetările în împrejurimile oraşului Olteniţa în anul 1918.

SCIV, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 95—128.

https://biblioteca-digitala.ro

Renie, s-a identificat o așezare de la sfîrșitul epocii neolitice, caracterizată prin ceramică lucrată din lut amestecat cu cochilii de scoici pisate și cu ornamente imprimate cu șnur înfășurat („falsche Schnur")[2]. Între 19—25 septembrie 1960 s-a executat aici un sondaj, precizîndu-se existența unui strat de cultură gros de circa 0,80 m, relativ bogat în fragmente de vase cu caracteristicile menționate. Totodată în sondajul făcut atunci s-au găsit și cinci morminte sarmatice.

Cercetările au fost continuate între 7 iunie și 7 iulie 1961, cînd au fost săpate șase șanțuri și o suprafață. S-au găsit numeroase materiale arheologice, care aduc o contribuție substanțială la cunoașterea culturii imediat următoare culturii Gumelnița, în Dobrogea și în șesul din sudul Munteniei. Tot în 1961 s-au mai găsit la Renie încă patru morminte sarmatice, urme de locuire din perioada feudală timpurie (cultura Dridu) și din epoca feudală tîrzie.

Deși de proporții mai reduse, săpăturile făcute între 27 octombrie — 14 noiembrie 1965 au dat la iveală resturile unei locuințe de suprafață, sub forma unui mare complex de chirpic ars, care a putut fi numai parțial cercetat în 1965, datorită timpului nefavorabil. Descoperirea are o deosebită importanță, fiind prima de acest fel în perioada eneolitică postgumelnițeană.

În toamna anului 1966 și în primăvara anului 1967, mai multe întreprinderi din Oltenița, avînd nevoie de pămînt au excavat o mare porțiune din marginea terasei de la Renie, distrugînd astfel o parte din obiectivul arheologic. Prin intervenția Institutului de arheologie al Academiei, distrugerea a fost oprită.

Ultimele cercetări s-au făcut la Oltenița-Renie între 5—27 mai și 5—15 iulie 1967. În prima etapă, au fost cercetate integral porțiunile rămase din marginea terasei distruse de excavații. S-au găsit materiale eneolitice mai ales gropi, stratul de cultură fiind în această zonă mai subțire și mai sărac. Au fost descoperite încă șase morminte sarmatice și resturi de locuire Dridu. În a doua etapă, a fost cercetată, prin degajare integrală, locuința de suprafață identificată în 1965. Totodată s-au mai făcut două sondaje spre vest către Argeș, dincolo de depresiunea făcută cu zeci de ani în urmă de lucrările unei cărămidării. În ambele sondaje s-au găsit numeroase urme de locuire eneolitică și mai rare de tip Dridu. În primul sondaj a apărut încă un mormînt sarmatic, iar din al doilea patru morminte din epoca feudală.

Cercetările făcute în locul denumit Renie, în anii 1960, 1961, 1965 și 1967, ne-au oferit un bogat material arheologic pentru studiul culturii eneolitice din sudul Munteniei ocupat anterior de purtătorii culturii Gumelnița. Așezarea avea o întindere de peste 200 m pe direcția aproximativă est-vest, adică, pe marginea și de-a lungul terasei dintre șosea și lunca Argeșului și între 100 și 150 m pe direcția sud—nord. O mare parte din așezare a fost distrusă de lucrările cărămidăriei existente acolo cu 40—50 de ani în urmă. Partea distrusă apare acum ca o depresiune a terasei. Grosimea stratului de cultură variază în general între 0,50 și 0,80 m.

---

[2] Pe baza descoperirilor de la Cernavoda asemenea materiale au fost atribuite fazei vechi a așa-numitei culturi Cernavoda; D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, p. 135.

https://biblioteca-digitala.ro

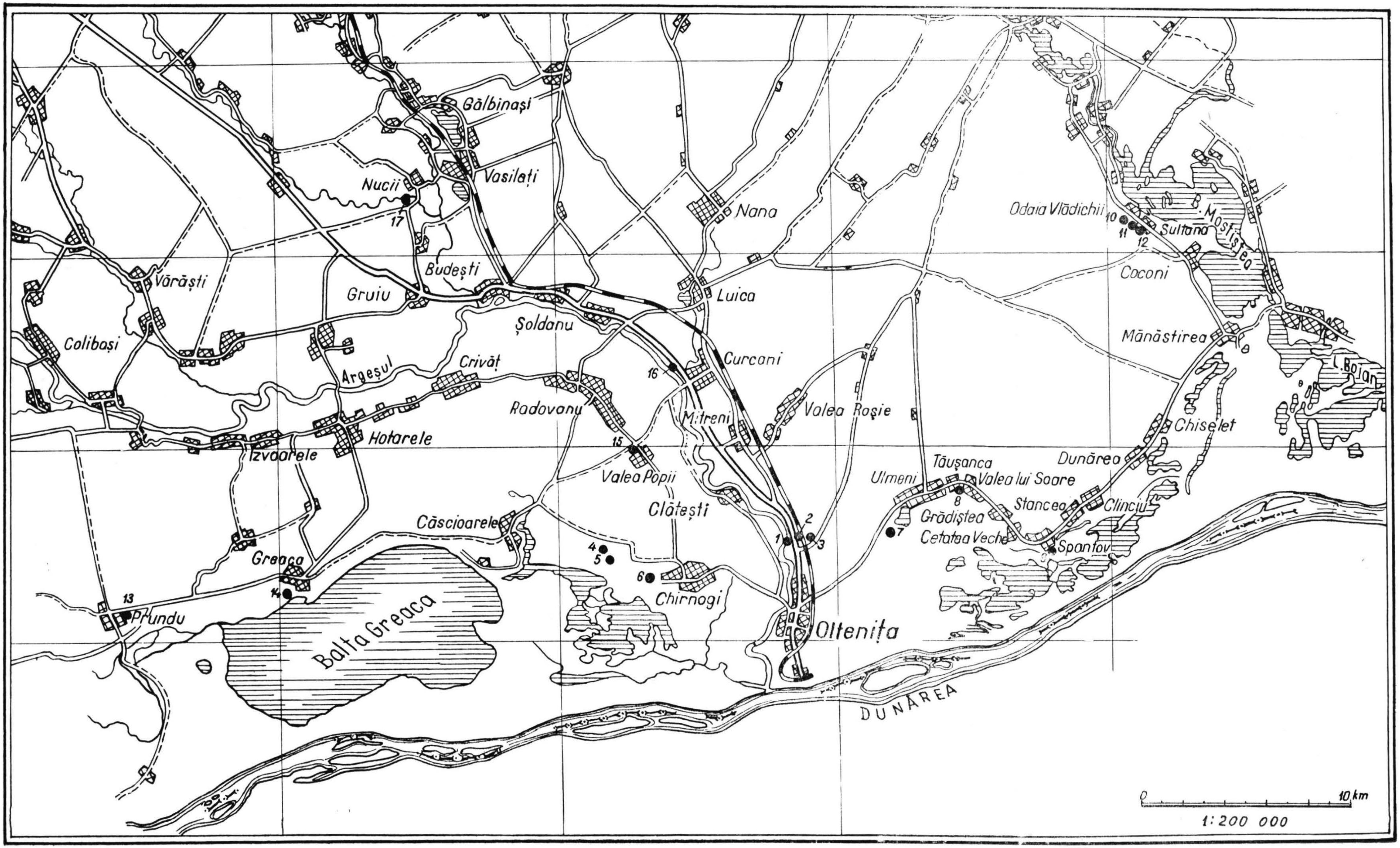

Fig. 1. — Harta descoperirilor din împrejurimile orașului Oltenița.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

În cursul săpăturilor au fost întîlnite resturile unei locuințe de suprafață, respectiv un complex de chirpic ars cu suprafața de 9,50 × 6 m. Deși ruinele construcției arse au fost deranjate de locuirile ulterioare, începînd cu momentul distrugerii locuinței și pînă la epoca feudală, se pare că ele indică o locuință cu platformă arsă, din care s-au găsit fragmente de plăci, netede, arse la roșu. Peste acestea s-au găsit bucăți de chirpic ars cu o structură deosebită, cu pleavă și urme de pari, provenind din pereții construcției. După bucățile de chirpic ars găsite în diferite puncte, în stratul eneolitic și în special către nord de locuința de care am vorbit, putem presupune existența mai multor locuințe asemănătoare celei descoperite de noi.

Dintre gropile eneolitice unele de dimensiuni relativ mari și cu urme de arsură în interior indică locuințe de tipul bordeielor. Alte gropi, mai numeroase, de formă rotundă și cu diametrul în medie de 1,50 m, serveau pentru diverse nevoi casnice.

În stratul de cultură precum și în gropi s-a găsit o mare cantitate de ceramică, în cea mai mare parte fragmentară, unelte de silex și os, mai rar de piatră, precum și oase de animale.

Ceramica cuprinde din punct de vedere tehnic, patru categorii: a) din lut frămîntat cu cochilii de scoici pisate, suprafața vaselor fiind de culoare cenușie sau cărămizie, apare în proporție de circa 50%; b) din lut fin, suprafața vaselor fiind de culoare cenușie sau roșcată; c) din lut amestecat cu pietricele; d) din lut cu pleavă. În privința formelor se disting, uneori numai pe baza fragmentelor, următoarele: străchini cu marginea evazată, castronașe, vase cu corp bombat și gît înalt, strîmt (fig. 2), vase bitronconice cu două torți late, vase scunde cu pereții groși bombați și cu două torți mici (fig. 3). Majoritatea vaselor n-au fost ornamentate. Ornamentul cel mai frecvent întîlnit este acela realizat cu „falsch Schnur”, care sugerează impresiunea lăsată pe lutul moale al vasului de apăsarea unui șnur înfășurat s-au înnodat (fig. 4). Unele vase din categoria fină au mijlocul decorat cu caneluri orizontale. Pe unele fragmente de vase lucrate în tehnică specifică culturii ilustrate de așezarea de la Oltenița-Reni apar urme de pictură cu roșu. O deosebită importanță prezintă descoperirea în stratul eneolitic a cîtorva fragmente de vase lucrate în tehnica proprie culturii Cucuteni, faza B.

Ca unelte de piatră menționăm descoperirea a numeroase rîșnițe. În săpăturile din 1961 s-a descoperit un topor plat de piatră. Chiar dacă această unealtă a fost folosită de locuitorii așezării, ea nu este proprie mediului cultural în care am găsit-o.

Uneltele de silex sînt numeroase în stratul de cultură. Remarcăm faptul că materia primă și mai ales tehnica de prelucrare erau inferioare în comparație cu ceea ce cunoaștem anterior în cultura Gumelnița.

Alte unelte erau lucrate din oase și coarne de animale. S-au găsit sule din oase de păsări sau de animale mici precum și cîteva ciocane și săpăligi din coarne de cerbi și oase de vite.

Folosirea metalului este atestată doar printr-o sulă și o dălțiță cu secțiunea pătrată, ambele de cupru.

Creșterea vitelor constituie una din ocupațiile de bază ale locuitorilor așezării. Este documentată prin numeroase oase ce apar cantitativ în ordinea următoare: bou, oaie (capră), porc și cîine. Oasele de

https://biblioteca-digitala.ro

cerbi și porci mistreți sînt mai rare. Foarte rar s-au întîlnit copite de cai. Nu putem preciza încă dacă aparțin unor cai sălbatici sau domestici.

Materialul descoperit în săpături precum și observațiile făcute în cursul cercetărilor în așezarea de la Oltenița-Renie, la care se adaugă

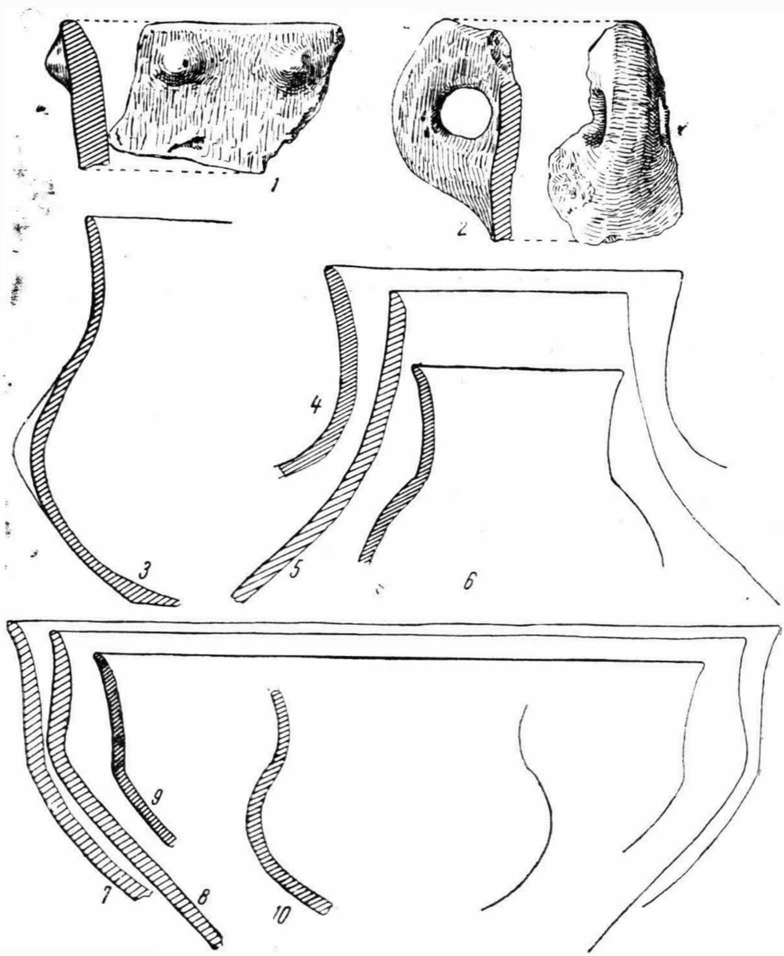

Fig. 2. — *Oltenița-Renie*. Ceramică din așezarea eneolitică. *1*, fragment din buza unui vas ornamentat cu proeminențe; *2*, toartă caracteristică; *3—10*, profile de vase.

cele de la Chirnogi și de la Ulmeni, documentează locuirea îndelungată a unei populații cu o cultură proprie, sedentarizată în sudul Munteniei. Această populație venise în contact cu cultura Cucuteni și mai păstra în structura sa unele elemente ale culturii din faza Cucuteni B, ea fiind cronologic posterioară culturii Gumelnița din sudul Munteniei. Înrudirea acestei culturi cu aceea din regiunile nord-pontice care introduce ceramica de tip C în cultura Cucuteni este evidentă.

https://biblioteca-digitala.ro

Menţionăm în continuare descoperirile datînd din epocile următoare eneoliticului. Resturile locuinţei de suprafaţă au fost perforate de groapa unui mormînt cu scheletul puternic chircit, orientat sud—nord şi fără nici un inventar. Mormîntul ar putea data din epoca bronzului. Puţine urme aparţin culturii Basarabi din Hallstattul mijlociu.

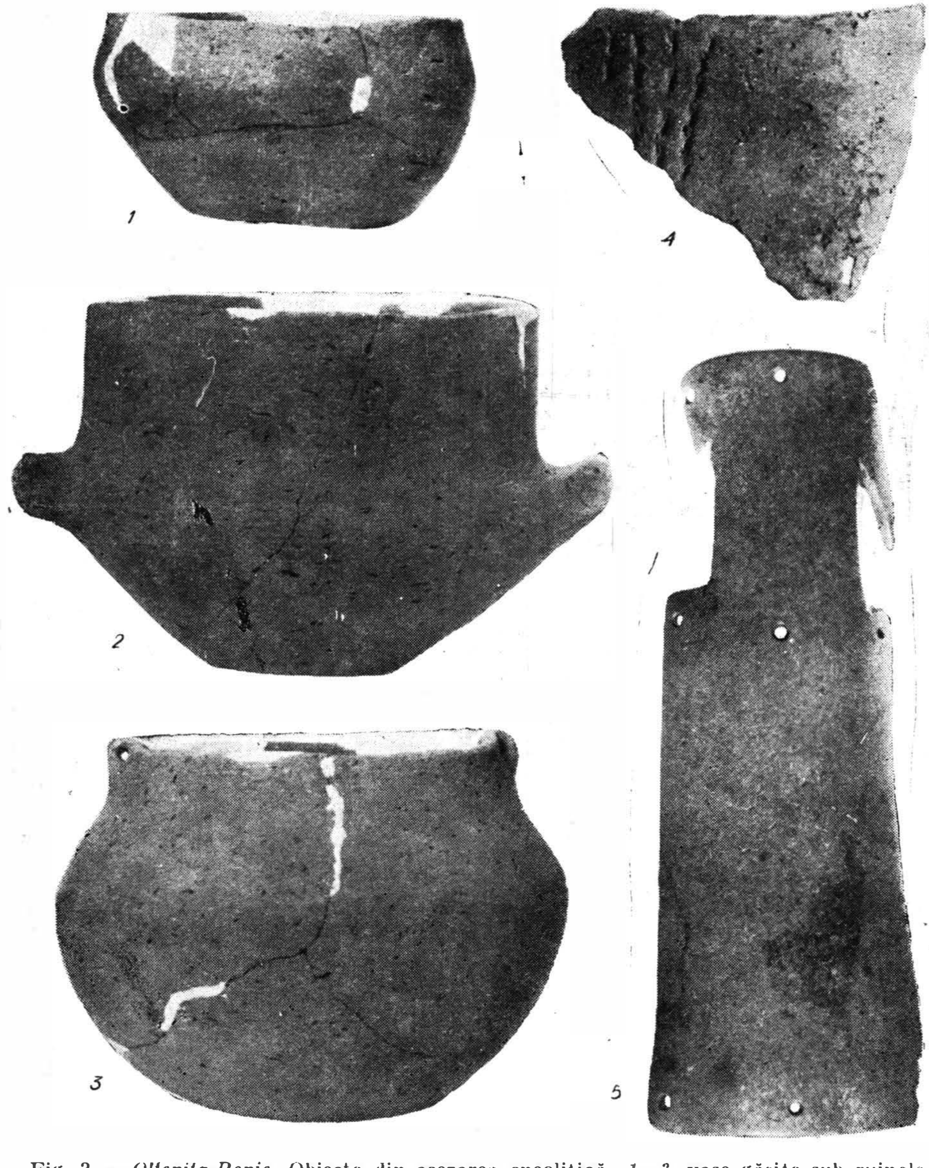

Fig. 3. — *Olteniţa-Renie.* Obiecte din aşezarea eneolitică. *1—3,* vase găsite sub ruinele unei locuinţe : *4,* fragmente de vas ornamentat cu şnurul ; *5,* figurină de os.

O contribuţie importantă pentru cunoaşterea începutului perioadei migraţiilor în sudul Munteniei o constituie descoperirea la Renie a şai-

https://biblioteca-digitala.ro

sprezece morminte sarmatice. Nu putem vorbi de un cimitir propriu-zis ci de grupe de cîte 4—6 morminte alăturate. În judecarea situaţiei trebuie avut în vedere că au fost distruse mai multe schelete omeneşti cu prilejul lucrărilor cărămidăriei şi a escavărilor de pămînt din 1966—1967.

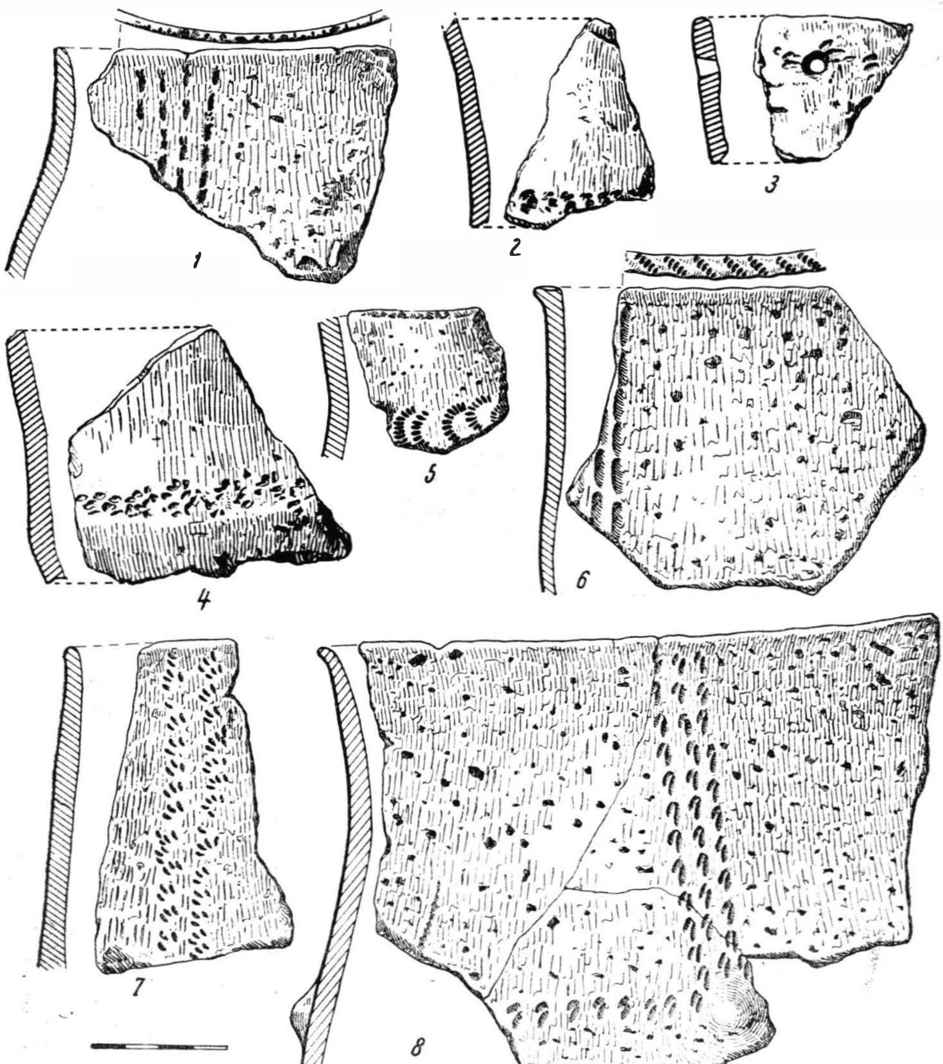

Fig. 4. — *Olteniţa-Renie.* Fragmente ceramice din aşezarea eneolitică, unele ornamentate cu şnurul înfăşurat, altele probabil cu noduri ale şnurului.

Mormintele descoperite de noi aveau orientarea variabilă între nord—sud şi ENE—VSV, iar adîncimea între 0,80 şi 1,60 m. Majoritatea aveau inventar sărac cu excepţia mormîntului nr. 7 (fig. 5 şi 6), care era foarte bogat (şapte vase de lut, unul de sticlă, o oglindă de bronz, o fusaiolă

https://biblioteca-digitala.ro

şi numeroase mărgele). Printre obiectele de inventar predomină vasele cenuşii lucrate la roată din pastă fină, şi cărămizii-castanii lucrate cu mîna din pastă grosolană, precum şi mărgelele de forme variate şi din materiale definite. Dintre alte obiecte de inventar menţionăm apariţia în unele morminte a unor fragmente de oglinzi de bronz tipic sarmatice şi într-un mormînt a unui pumnal de fier fără inel la mîner. Studiul inventarului mormintelor sarmatice de la Renie ne duce la concluzia că cel puţin o parte din acestea pot fi datate în secolul al II-lea e.n.

Din perioada feudalismului timpuriu — răspîndite aproape uniform pe marginea terasei — s-au găsit relativ numeroase fragmente cera-

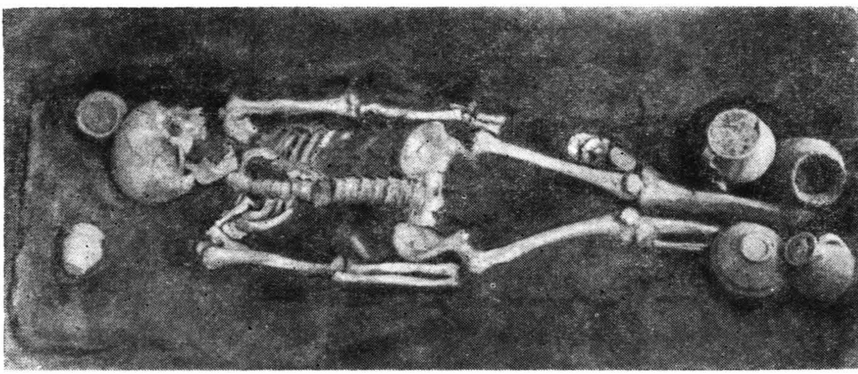

Fig. 5. — *Olteniţa-Renie*. Mormîntul sarmatic nr. 7.

mice de tip Dridu. Mai rare sînt urmele de locuire din epoca feudală (secolele XVIII—XIX). În sondajul cel mai de vest, în apropierea luncii Argeşului, s-au găsit patru morminte din epoca feudală un prim indiciu asupra unui eventual cimitir.

2. *„La Iordoc"*. În imediata vecinătate, către est de locul denumit Renie, de care îl desparte numai şoseaua, pe marginea aceleiaşi terase joase, se află punctul denumit „La Iordoc", de unde locuitorii Olteniţei luau pămînt galben pentru nevoile casnice. În malul săpăturilor, la numai cîţiva metri de şosea, cu prilejul unei cercetări de suprafaţă făcute în mai 1960, s-au identificat două morminte sarmatice parţial distruse. Cu prilejul săpăturilor executate în acel loc în toamna anului 1960 concomitent cu cele de la Renie, s-au descoperit încă trei morminte sarmatice. Tot atunci am aflat că în punctul „la Iordoc" şi mai spre est, în marginea terasei, s-au găsit cu ani în urmă cîteva schelete umane. În afară de mormintele sarmatice, în săpăturile de la „Iordoc", au apărut răspîndiri sporadice din aşezarea eneolitică de la Renie şi numeroase fragmente ceramice Dridu.

Cercetările au fost continuate în iunie 1961. Atunci s-a descoperit la adîncimea de 1 m, un schelet de copil cu mîna stîngă îndoită pe bazin orientat VNV—ESE. În jurul craniului copilului s-au găsit cîteva mărgele de sticlă, foarte friabile, deosebite de cele din mormintele sarmatice descoperite în imediata apropiere. Lîngă craniu şi la numai cîţiva centimetri mai sus, se afla un craniu de cal şi urme de fier, probabil resturi de zăbale.

În aprilie 1966, cercetîndu-se malul lutăriei din apropiere de punctul „La Iordoc", la circa 100 m est de şosea, s-a găsit, la adîncimea de circa

https://biblioteca-digitala.ro

1 m, un fragment de vas Glina III. În același mal, la cîțiva metri distanță se puteau vedea oasele bazinului unui schelet uman orientat nord-sud.

La 30 aprilie 1967, cercetîndu-se taluzul malului de la „Iordoc", aliniat cu prilejul construirii fabricii de filatură, s-au văzut resturile unui

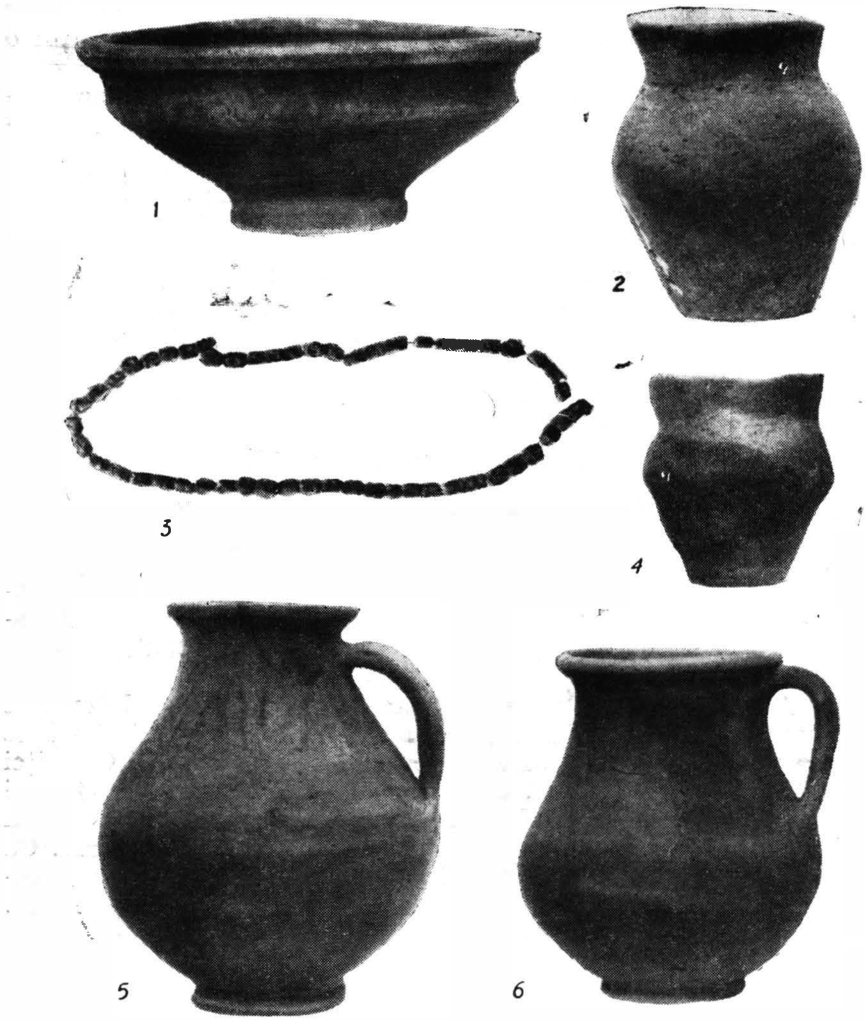

Fig. 6. — *Oltenița -Renie.* Obiecte din inventarul mormîntului sarmatic nr. 7, *1, 5, 6,* vase cenușii lucrate la roată ; *3* , mărgele găsite la picioare ; *2, 4,* vase lucrate cu mîna.

schelet omenesc. Partea inferioară a scheletului era distrusă. Lîngă humerusul drept s-a găsit un pumnal de fier, tipic sarmatic, avînd mînerul cu inel. În luna mai 1967, în cursul lucrărilor pentru fundația fabricii de filatură, la circa 100 m nord de marginea terasei s-au găsit întîmplător încă două morminte sarmatice. Astfel, la „Iordoc" și în vecinătate, spre

https://biblioteca-digitala.ro

nord, în spațiul fabricii de filatură, avem documentate opt morminte sarmatice. Acestea, împreună cu cele distruse mai înainte, făceau parte din același mare grup ca și cele descoperite în apropiere, la Renie.

Dacă unele obiecte din inventarul mormintelor sarmatice de la „Iordoc" pot fi datate și în secolul al II-lea, în schimb altele, printre care mărgelele albastre de lapislazuli datează sigur din secolul al III-lea e.n.

3. În punctul denumit „*Coada Lupului*" situat la circa 3,5 km nord-est de Oltenița, în stînga căii ferate București-Oltenița, exista înainte de anul 1958 un promontoriu care înainta din marginea terasei joase către est. Locuitorii din Oltenița-Nord luau de acolo pămînt. În anii 1958 și 1959, făcîndu-se cercetări de suprafață în locul indicat, s-au găsit, în malul scobit de locuitori, fragmente ceramice din epoca neo-eneolitică, din a doua epocă a fierului și s-a salvat conținutul a patru morminte de înhumație parțial distruse. Trei dintre acestea aparțin sarmaților din secolul al III-lea e.n., după ritul funerar, orientare și inventar (vase, mărgele — unele de lapislazuli-fusaiole și cercei din fir de argint torsionat). Al patrulea mormînt, cu scheletul în poziție chircită, orientat nord—sud, fără nici un inventar, n-a putut fi încadrat nici cultural nici cronologic.

Avînd în vedere importanța descoperirilor menționate, cît și faptul că promontoriul era amenințat cu distrugerea totală, s-au efectuat, la „Coada Lupului" săpături arheologice de salvare, între 15 și 30 mai 1960. Prin două șanțuri și două suprafețe a fost cercetat malul sinuos și abrupt al promontoriului în mare parte distrus. Săpăturile au atins adîncimea de 1,80 m. Nu s-a mai găsit nici un mormînt ; în schimb, au apărut materiale arheologice din mai multe epoci și anume : a) imediat deasupra pămîntului viu, la circa 1,50 m adîncime, se afla un strat subțire aparținînd culturii Boian, faza Vidra ; b) urma imediat un strat continuu in toată suprafața cercetată, gros între 0,30 și 0,50 m, aparținînd culturii Gumelnița, în care s-au găsit vetre, numeroase fragmente ceramice, unelte de piatră, silex și os ; c) sporadic, fragmente ceramice atipice din epoca bronzului ; d) de asemenea, rare dar caracteristice, din prima epocă a fierului ; e) un strat continuu cu grosimea maximă de 0,70 m, cu numeroase fragmente ceramice caracteristice La Tène-ului getodacic din secolele II—I î.e.n. ; f) cîteva fragmente ceramice din epoca romană și g) un strat subțire dar relativ bogat cu fragmente ceramice din perioada feudală timpurie de tip Dridu.

După 1960, luîndu-se în continuare pămînt, întregul promontoriu și totodată așezarea au dispărut.

CHIRNOGI

4. „*Șuvița lui Ghițan*". Pe terasa înaltă a Dunării, dintre Chirnogi și Căscioarele, la circa 3 km vest de Chirnogi, în imediata vecinătate și anume spre vest de viroaga denumită „Șuvița lui Ghițan", bătrînul N. Ghițan din Chirnogi a săpat în via sa un șanț pentru a canaliza apa ploilor, care curgînd prin viroagă, îi distrugea via. El a declarat în 1963 că a găsit atunci cînd a săpat șanțul, cu vreo 12 ani în urmă, trei sau patru schelete omenești „cu oasele îngrămădite", la adîncime de aproximativ un metru, iar lîngă schelete căni. Începîndu-se în 1963 marea lucrare de

https://biblioteca-digitala.ro

terasare a pantei terasei Dunării dintre Chirnogi și Căscioarele pentru plantare de vii, s-au executat săpături de salvare între 18—20 aprilie 1964, în locul unde s-au distrus mormintele menționate. Cu acest prilej s-au găsit încă șapte morminte pe muchia terasei și la partea superioară a pantei. Patru morminte erau în mare parte distruse, cu oasele răvășite în cursul lucrărilor din 1963. La două din ele s-a putut observa clar

Fig. 7. — Ceramică de tip Glina III. *1, 6*, cești găsite în mormintele de la Chirnogi, punctul „Șuvița lui Ghițan"; *2, 4*, fragmente ceramice cu găuri-buton din așezarea de la Prundu; *3,5*, din așezarea de la Nucii (com. Vasilați).

chircirea scheletelor. Scheletul cel mai bine păstrat (nr. 1) era culcat pe stînga, în poziție accentuat chircită, orientat SSE—NNV. Unele morminte aveau inventar. Pe pîntecele unui schelet de copil s-a găsit o căniță (fig. 7/6) și alta în mormîntul nr. 1, în apropierea mîinilor (fig. 7/1). Într-un alt mormînt s-au găsit, sub bărbia scheletului, cinci mărgele mici dintre care patru de piatră și una de aur, de formă cilindrică. Avînd în vedere

https://biblioteca-digitala.ro

atît inventarul cît şi poziţia chircită a cinci schelete din cele şapte descoperite, mormintele datează din epoca bronzului, aparţinînd fazei tîrzii a culturii Glina III. Acestui grup de morminte îi aparţineau şi acele trei-patru morminte „cu oasele îngrămădite” şi cu căni, distruse cu mai mulţi ani în urmă.

Pentru celelalte două morminte de înhumaţie cu scheletele întinse, orientate nord—sud, nu avem suficiente date pentru a le atribui unei anumite perioade sau culturi.

5. În apropiere de punctul menţionat mai sus, pe un loc mai proeminent din marginea terasei joase, care se ridică numai cu 2—3 metri deasupra luncii inundabile a Dunării, sub terasa înaltă dinspre nord, între viroagele denumite „Şuviţa lui Ghiţan” şi „Şuviţa lui Vulpe”, în via lui Florea Baltag, s-au găsit fragmente de vase care indicau aşezări ale purtătorilor Boian, Gumelniţa şi a culturii caracterizate prin ceramică cu scoică pisată, ornamentată cu „şnur înfăşurat”. Aşezarea în formă de tell atrage atenţia prin proeminenţa sa faţă de suprafaţa înconjurătoare, depăşind în mod vizibil către zona inundabilă a Dunării marginea terasei joase. În trecut aşezarea înainta către sud ca un promontoriu care, ros cu vremea de inundaţiile Dunării, formează acum un mal abrupt, cu urme de locuinţe arse şi foarte multe fragmente ceramice. Sub mal, pe panta lină ce se pierde în şesul luncii, s-au găsit fragmente ceramice din faza tîrzie a culturii Boian şi din faza de început a culturii Gumelniţa. Tell-ul este delimitat spre vest, nord şi est de o uşoară adîncire de forma unui şanţ abia vizibil. Întinderea aşezării pe direcţia est-vest, deci de-a lungul terasei, este de circa 100 m; pe direcţia nord—sud, care a fost cu mult mai mare, are în prezent circa 60 m.

În octombrie 1961 s-au efectuat trei şanţuri-sondaj de informare în tell-ul de la Chirnogi, punctul Florea Baltag, pentru a preciza stratigrafia depunerilor, conţinutul straturilor de cultură şi în mod special al ultimului strat eneolitic postgumelniţean („Cernavoda I”). Pentru a verifica observaţiile făcute asupra acestui ultim strat s-a mai executat un şanţ în iunie 1967.

Cercetarea tell-ului de la Chirnogi a fost stînjenită de faptul că terenul este plantat cu viţă de vie. Şanţul I a fost săpat de-a lungul marginii terasei. Săpătura a atins adîncimea de 6 m. Cele mai vechi depuneri se află la adîncimea de 5,90 m, cu aproximativ 3 m mai jos decît actualul nivel al luncii inundabile a Dunării. De la această adîncime şi pînă la suprafaţa actuală s-a constatat următoarea succesiune de straturi arheologice: între 5,90 m şi 3 m adîncime un strat de cultură Boian; între 3 şi 0,50—0,60 m, un strat de cultură Gumelniţa, iar între 0,50—0,60 şi suprafaţa actuală, stratul de cultură „Cernavoda I”. Stratul Boian este format dintr-un nivel Boian III (Vidra) gros de 1,90 m şi un nivel Boian IV (Spanţov) gros de 1 m. Stratul Gumelniţa este format dintr-un nivel Gumelniţa A_1, gros de aproape 2 m şi un nivel Gumelniţa A_2 gros de circa 0,50 m[3].

[3] Într-o periodizare mai nouă Gumelniţa A_1 = Gumelniţa I iar Gumelniţa A_2 = Gumelniţa II, cf. D. Berciu, *op. cit.*, p. 86.

https://biblioteca-digitala.ro

Şanţul II a fost plasat perpendicular pe marginea terasei, jumătate secţionînd tell-ul bine păstrat în marginea terasei, iar cealaltă jumătate panta de sub marginea terasei, unde straturile superioare lipsesc iar cele inferioare se continuă sub nivelul zonei inundabile a Dunării. În şanţul II nu s-a putut atinge pămîntul viu; săpîndu-se pînă la adîncimea maximă de 4,20 m a fost doar atins nivelul Boian III (Vidra). Şanţul II ne-a oferit aceeaşi stratigrafie ca şi şanţul I, cu singura deosebire că diferitele niveluri diferă cu puţin în privinţa grosimii lor.

Şanţul III a fost săpat printre rîndurile viţei de vie spre vest de şanţul II. Săpătura a atins adîncimea de 1,05 m, secţionînd pînă la bază numai stratul eneolitic postgumelniţean.

Şanţul IV a fost săpat pentru verificarea situaţiei întîlnite în şanţul III. A atins adîncimea maximă de 1,20 m, respectiv pînă la stratul gumelniţean.

Sondajele efectuate în tell-ul de la Chirnogi ne-au permis o serie de precizări importante atît asupra acestei aşezări precum şi pentru studiul epocii eneolitice din lunca Dunării. Grosimea depunerilor arheologice atestă intensa locuire a aşezării. Nivelul la care se află cele mai vechi urme de locuire (la circa 3 m sub actualul nivel al luncii) arată o ridicare a nivelului zonei inundabile a Dunării din faza Boian III şi pînă azi cu peste 3 metri. Locuirea aşezării în faza Boian III a fost tulburată de mai multe inundaţii. Urmele de locuire Boian III marcate prin dungi de arsură şi materiale specifice, alternează cu pături de pămînt aluvionar de culoare galben-verzui. Grosimea de circa 1,90 m a nivelului Boian III se explică şi prin aceste depuneri aluvionare, întîlnite exclusiv în acest nivel.

În nivelul corespunzător fazei Boian IV, cu grosimea medie de 1 m, au fost surprinse pături groase pînă la 0,40 m de resturi de locuinţe arse şi ceramică identică cu aceea din al doilea nivel al aşezării de la Spanţov.

În special în şanţul II, într-un nivel ce depăşeşte 0,50 m grosime, situat deasupra unui strat de arsură cu ceramică caracteristică Boian IV şi sub un strat gros de arsură cu vase caracteristice Gumelniţa A_1, s-au găsit numeroase fragmente ceramice care ilustrează în modul cel mai clar tranziţia de la ceea ce se înţelege prin faza Spanţov a culturii Boian la faza Gumelniţa A_1.

Evoluţia în continuare se poate observa şi în interiorul nivelului Gumelniţa A_1, gros de aproape 2 m, în care au fost surprinse două straturi de cîte 0,60 — 0,80 m grosime, formate din ruinele unor mari locuinţe incendiate. Ceramica din locuinţa de la baza nivelului A_1, păstrează încă cu destulă intensitate elementele de tradiţie Boian, care se atenuează în ceramica din locuinţa arsă din al doilea nivel Gumelniţa A_1 (fig. 8).

Locuirea din faza Gumelniţa A_2 este de mai scurtă durată, nivelul corespunzător depăşind rar grosimea de 0,50 m.

Continuitatea locuirii aşezării, care în acelaşi timp ilustrează clar şi continuitatea evoluţiei culturale din faza Boian III şi pînă în faza Gumelniţa A_2 se întrerupe brusc în timpul fazei Gumelniţa A_2. Materialele stratului eneolitic următor se deosebesc evident de cele din stratul gumelniţean.

Acest strat a fost erodat în marginea păstrată a tell-ului, unde grosimea sa nu depăşeşte 0,50 m. În schimb, în şanţurile III şi IV acest strat are 0,80—1 m grosime. Stratul se caracterizează prin ceramica lucrată din

https://biblioteca-digitala.ro

lut amestecat cu cochilii de scoici pisate și ornamentarea cu „șnur înfășurat" (fig. 9 și 10) ca și în așezările de la Oltenița—Renie și Ulmeni—Tăușanca.

Sporadic apar pînă la adîncimea de 0,40 m, fragmente ceramice din epoca bronzului, prima epocă a fierului, secolele IV, V—VI și X—XI e.n.

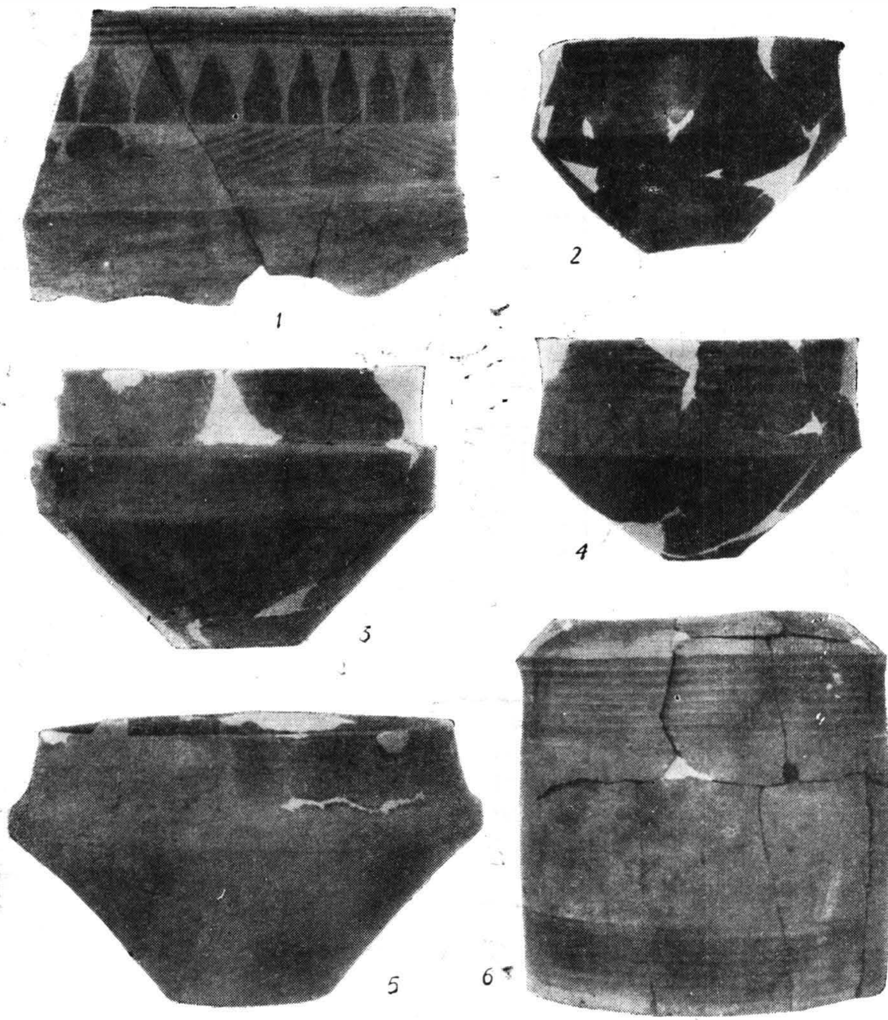

Fig. 8. — *Chirnogi*. Ceramică din faza Gumelnița A_1. *1*, fragment de castron ornamentat *2—5*, castroane ; *6*, suport cilindric.

În afară de cele arătate ținem să mai menționăm cîteva constatări. În straturi masive de arsură din nivelurile corespunzătoare fazelor Boian IV și Gumelnița A_1, s-a observat că locuințele aveau platforme din loazbe de lemn late de 15—20 cm, așezate paralel, peste care s-a aplicat o lutu-

https://biblioteca-digitala.ro

ială groasă, care ulterior a fost puternic arsă. În locuinţele din aceleaşi faze s-au găsit laviţe dreptunghiulare de lut. Privitor la dimensiunile locuinţelor menţionăm numai faptul că stratul masiv de arsură provenit din-

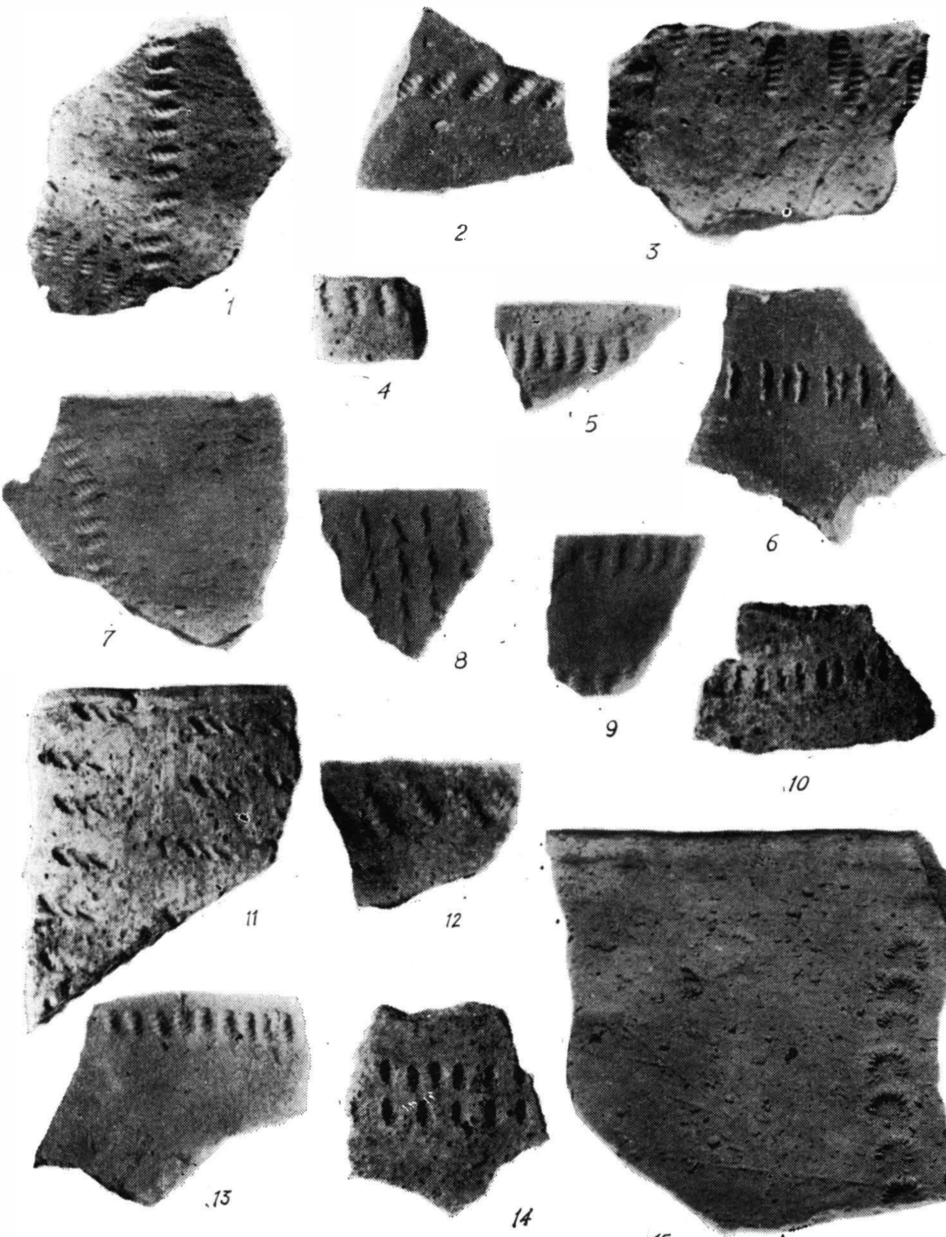

Fig. 9. — *Chirnogi*. Fragmente de vase ornamentate cu şnurul din stratul eneolitic post-gumelniţean.

https://biblioteca-digitala.ro

tr-o locuință de la începutul fazei Gumelnița A_1 avea numai în șanțul II întinderea de 9 m și se continua către nord.

Observînd la suprafață limitele așezării, vedem că ea este mărginită spre nord-est și vest de o ușoară adîncire care pare a indica un străvechi șanț de apărare. Nu este de loc surprinzător, deoarece purtătorii celor trei culturi care au locuit așezarea practicau asemenea lucrări.

6. *„La rudari”*. Pe terasa de deasupra fîntînii rudarilor s-a găsit, în mai 1961, cu ocazia unei periegheze, un vas hallstattian care conținea

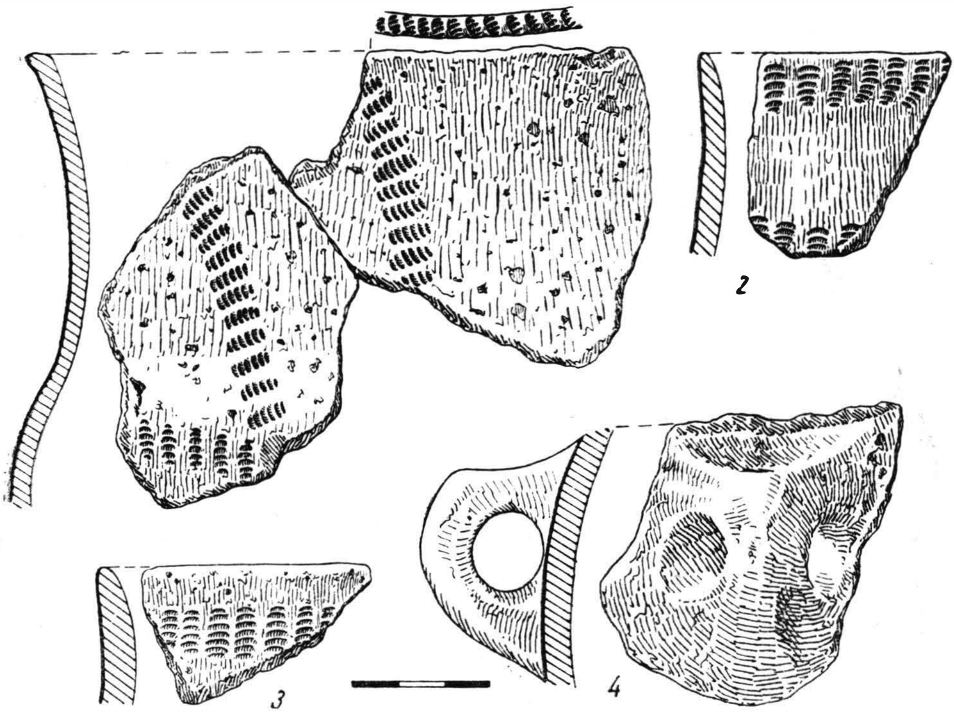

Fig. 10. — *Chirnogi*. Fragmente de vase din stratul eneolitc postgumelnițean.

oase omenești calcinate. Este vorba de un mormînt de incinerație care, după tehnica, forma și ornamentarea urnei funerare datează de la sfîrșitul Hallstattului mijlociu (fig. 11).

7. *Ulmeni*. În apropierea comunei (la circa 5 km nord-est de Oltenița), pe terasa înaltă a Dunării, pe teritoriul G.A.S. Oltenița, secția Ulmeni, s-au distrus în 1957, cu ocazia unor lucrări pentru irigație, mai multe morminte de înhumație. După mărturia muncitorilor care au lucrat acolo, în morminte s-au găsit mai multe vase care s-au pierdut. Fiind continuate lucrările în 1960, au mai fost descoperite și salvate două morminte (mormintele 1 și 2), precum și cîteva obiecte răzlețe (fig. 12 și 13,) despre care nu se poate spune dacă provin sau nu din morminte distruse. Mormintele descopeirite întîmplător la Ulmeni, prezintă caractere evident sarmatice.

Pentru a avea date mai precise asupra complexului arheologic și pentru a preîntîmpina distrugerea sa în continuare, au fost efectuate în

https://biblioteca-digitala.ro

locul arătat, săpături de salvare între 24 august și 10 septembrie 1960. Cercetările au urmărit marginea terasei către nord-est, unde terenul nu fusese atins de săpăturile pentru irigație. Au fost săpate cinci șanțuri și o casetă. Săpăturile au atins adîncimea medie de 1,80 m. Între adîncimea medie de 0,60 m și suprafața actuală s-au găsit fragmente ceramice din epoca eneolitică, epoca bronzului, prima și a doua epocă a fierului, din perioada prefeudală (secolul al IV-lea) și din perioada feudală timpurie (secolele X—XI). Toate aceste resturi documentează locuiri de scurtă durată.

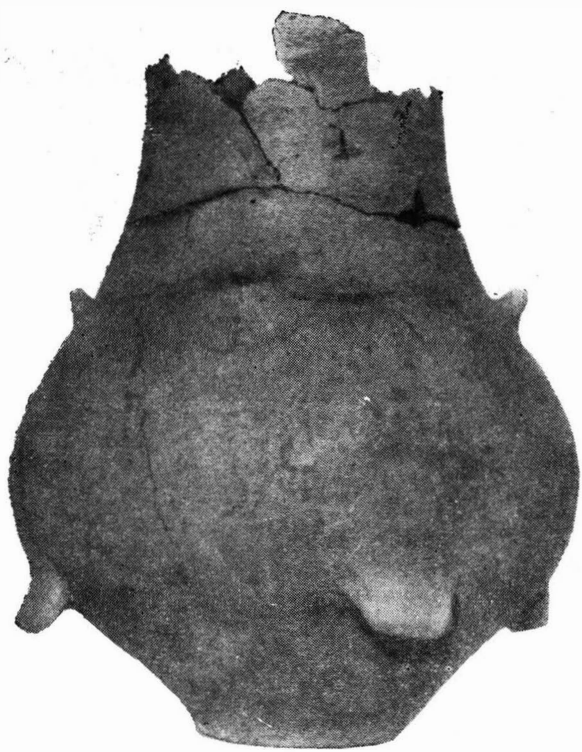

Fig. 11. — *Chirnogi, „La Rudari"*. Vas hallstattian, urnă cu resturi de incinerație.

Între adîncimile de circa 1 m și 1,60 m s-au descoperit cinci morminte de înhumație (mormintele notate de la 3 la 7) dintre care primele trei (M. 3—5) sînt sarmatice. Pentru celelalte, nr. 6 și nr. 7 ne lipsesc elemente pentru datare sau atribuirea lor etnică.

Ținînd seama de ritul funerar (înhumație), de orientarea scheletelor (nord-sud, cu unele variații) și de inventar, mormintele nr. 1—5 de la Ulmeni sînt sarmatice. Cu excepția mormintelor nr. 4 și nr. 5, care sînt de copii și în care s-au găsit numai cîteva mărgele, celelalte (M. 1—3) au inventar relativ bogat compus din : vase, mărgele, o fibulă de bronz (M. 1), o oglindă de bronz poleită cu un aliaj alb (M.3) (fig. 14/1), un clopoțel de bronz (M.3) (fig. 14/2), o brățară de bronz (M.3) și fusaiole.

Vasele sînt de trei categorii : a) vase specifice sarmatice (fig. 14/4—6) lucrate cu mîna, din pastă grosolană, dintre care subliniem prezența unor castronașe tronconice (cățuie fără torți, fig. 14/6) ; b) în proporție redusă, vase romane, arse la roșu sau alb-gălbui (cănițe de caolină) ; c) și mai rar căni cenușii lucrate la roată.

Mărgelele sînt de tipuri diferite ca formă și din materiale diverse. Predomină cele de sticlă, urmate de cele de chihlimbar. Subliniem lipsa totală în mormintele sarmatice la Ulmeni a mărgelelor de lapislazuli și în schimb prezența mărgelelor de chihlimbar de formă aplatizată.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe baza fibulei găsite în mormîntul nr. 1 şi a ceramicii romane din mormintele nr. 2—4, mormintele sarmatice descoperite la Ulmeni datează din secolul al II-lea e.n.

8. ***Tăuşanca.*** Cu prilejul unei periegheze efectuate, în aprilie 1965, de-a lungul terasei înalte a Dunării, în partea de sud a comunei Ulmeni, satul Tăuşanca, a fost identificată, pe botul de deal situat la vest de eleşteu, o întinsă aşezare a culturii eneolitice tîrzii, caracterizată prin ceramică cu scoici pisate ornamentată cu „şnurul înfăşurat" („cultura Cernavoda

Fig. 12. — *Ulmeni.* Vase romane găsite în apropierea unor morminte sarmatice, *1*, bronz (idem, fig. 13); *2*, lut ars; *3*, sticlă.

I"). Descoperirea a fost favorizată de săparea de către C.A.P.Ulmeni a unor gropi de însilozat nutreţ, cu care ocazie s-au scos la iveală fragmente ceramice, bucăţi de lipitură arsă şi silexuri. O mare parte a terenului, pe care se găsesc urmele locuirii eneolitice, se află în incinta unor gospodării particulare.

Între 12—22 noiembrie 1966 s-au efectuat sondaje în partea de est a aşezării, în preajma şi printre gropile de însilozat nutreţ. S-au făcut atunci patru şanţuri. În şanţul III, din dreptul gospodăriei lui Gh. Porumbel, a fost degajat parţial un complex format din bucăţi de chirpic ars la roşu, vase întregi şi întregibile şi unelte de silex şi os, constituind resturile unei locuinţe de suprafaţă. Cercetările au fost continuate între 11—17 iunie 1967, cînd au fost săpate încă trei şanţuri în imediata apropiere a şanţului III/1966. S-a obţinut un bogat material arheologic aparţi-

https://biblioteca-digitala.ro

nînd în cea mai mare parte sfîrşitului epocii eneolitice şi au fost degajate în întregime resturile locuinţei identificate în 1966. Suprafaţa cu chirpic ars, situată între adîncimile de 0,80—0,90 m, de formă aproximativ patrulateră, are dimensiunile de 7,50 x 4 m, orientată VSV/ENE est nord est. Bucăţile de chirpic ars arată că pereţii au fost destul de subţiri, fiind

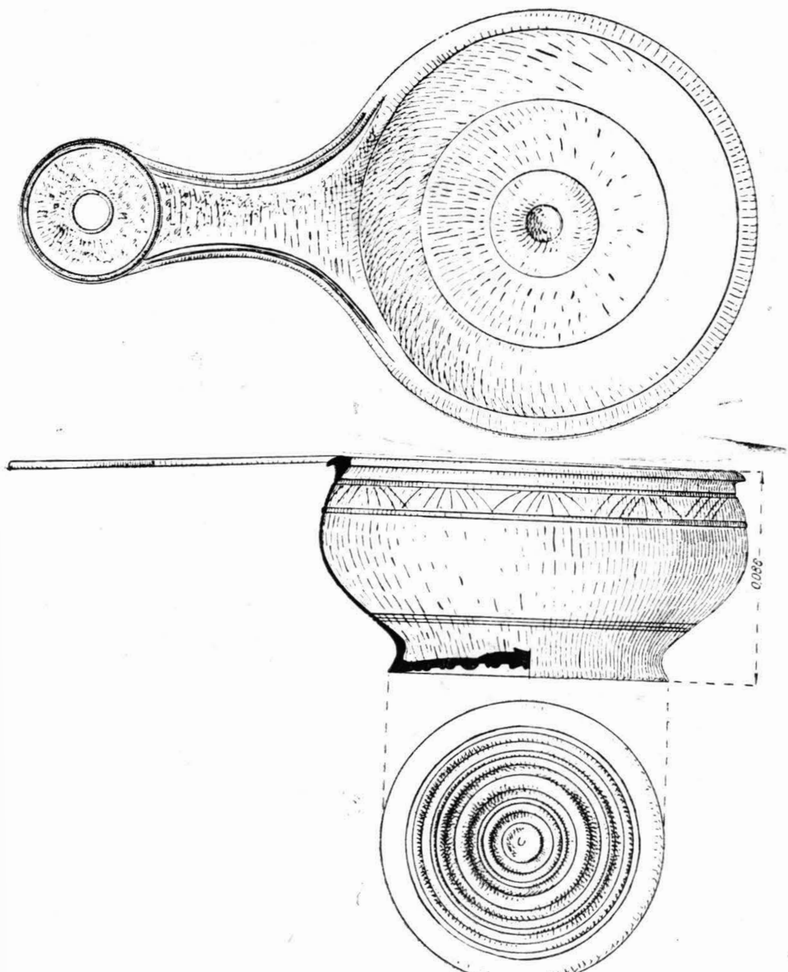

Fig. 13. — *Ulmeni*. Vas roman de bronz (idem, fig. 12/1).

făcuţi din trestii şi lut amestecat cu pleavă. În colţul vestic al complexului, sub bucăţi de chirpic s-a găsit o vatră cu diametrul de 0,60—0,70 m. Dintre bucăţile de chirpic ars şi mai ales de sub acestea, s-au scos vase întregi şi fragmentare dar întregibile. În locuinţă se aflau în momentul distrugerii sale peste douăzeci de vase. În afară de ceramică, în locuinţă s-au mai găsit numeroase silexuri, cîteva unelte de os, un topor plat de piatră şi un fragment de ciocan de piatră, dură, perforat. Toporul şi ciocanul de piatră

https://biblioteca-digitala.ro

sînt singurele unelte de acest fel găsite în cele şapte şanţuri săpate în aşezare.

Stratigrafic s-a constatat că cele mai bogate urme arheologice, precum şi toate complexele eneolitice se plasează între 0,60 (0,70) şi 0,90 (1 m)

Fig. 14. — *Ulmeni.* Obiecte găsite în morminte sarmatice. *1*, oglindă; *2*, clopoţel; *3*, vas (găsite în M. 3); *4*, *5*, capac şi vas; *6*, castronaş.

adîncime. La baza stratului de cultură şi numai într-un singur punct s-au găsit cîteva cioburi gumelniţene. Între 0,20 (0,25) şi 0,50 (0,60) m, s-au găsit fragmente ceramice destul de fărîmiţate şi în cantitate mai mică decît în orizontul anterior. Acestea aparţin în cea mai mare parte epocii eneolitice, foarte rare bronzului mijlociu şi tîrziu de tip Coslogeni, destul de rare din epoca Latène, foarte rare din secolul al IV-lea e.n. (de tip Sîntana—Cerneahov); ceva mai numeroase de tip Ciurel şi foarte rare de

https://biblioteca-digitala.ro

tip Dridu. Între suprafața actuală și adîncimea de 0,20 (0,25) m, materialele sînt extrem de rare și fărîmițate.

Ceramica din așezarea enolitică de la Ulmeni este caracteristică perioadei eneolitice tîrzii, postgumelnițene din lunca Dunării și din Dobrogea. Din punct de vedere al tehnicii ceramicii se constată folosirea în mod frecvent, ca degresant, a cochiliilor de scoici pisate. Există și o specie ceramică din lut foarte fin de culoare cenușie sau castaniu-gălbuie. Ornamentarea vaselor constă aproape exclusiv din imprimarea „șnurului fals" care sugerează șnurul înfășurat (fig. 15 și 16). Prin tehnică, forme și ornamentare, ceramica din așezarea de la Ulmeni este foarte asemănătoare și în mare măsură identică cu aceea din așezarea de la Oltenița—Renie.

9. *Spanțov*. Cercetările făcute la Spanțov în anii 1952, 1956, 1959, pe terasa înaltă a Dunării, nu departe de biserică, în punctul numit în trecut „Malul Bulicoaiei", au adus date importante pentru cunoașterea culturii Boian. A fost precizat specificul ultimei faze a culturii Boian — faza denumită Spanțov (Boian IV)[4]. Tot acolo a fost cercetat un vast cimitir din secolul al IV-lea e.n., aparținînd culturii Sîntana—Cerneahov[5].

Continuarea săpăturilor în noiembrie-decembrie 1962, pe lîngă descoperirea unor morminte din secolul al IV-lea, a dus la precizarea sigură pentru prima dată a sistemelor de îngrădire și fortificare a așezărilor din fazele Boian III (Vidra) și Boian IV (Spanțov)[6].

10. *Sultana* (com. Coconi). Cu prilejul construirii, în primăvara anului 1961, de către C.A.P. „Ilie Pintilie" a unei crescătorii de păsări, lîngă cătunul Odaia Vlădichii, satul Sultana s-a luat pămînt dintr-un tumul, distrugîndu-se mai multe morminte de la sfîrșitul epocii bronzului, aflate la mică adîncime. În septembrie-octombrie 1961 s-au efectuat săpături de salvare, cercetîndu-se cea mai mare parte a tumulului amenințat cu distrugerea totală. Acesta avea diametrul de circa 40 m și înălțimea de circa 1,50 m. În suprafața săpată, s-au găsit șase morminte cu ocru roșu. Observațiile făcute în cursul săpăturii au arătat felul în care s-au efectuat înmormîntările. Gropile, săpate de la nivelul de călcare, erau aproximativ dreptunghiulare, cu dimensiunile variabile: lungimea între 1,95 și 3,10 m, lățimea între 1,17 și 2,12 m, iar adîncimea între 0,50—0,93 m. Din prima groapă, se săpa a doua groapă, mai mică, în jurul căreia rămînea un prag cu lățimea variabilă între 0,35—0,70 m. Dimensiunile gropilor de la prag în jos erau variabile între: lungimea 1,12 — 1,70 m, lățimea 0,67 — 1,10 m, adîncimea 0,68—0,88 m. Morții au fost depuși pe fundul acestor gropi, în poziție accentuat chircită și presărați cu ocru roșu. Pe pragul din jurul gropilor mici, în care se aflau scheletele, s-au găsit urmele de putregai ale lamelor care fuseseră așezate, fie transversal, fie longitudinal. Umplutura gropilor era formată din pături oblice de pămînt și humă care, prin dispoziția lor, indicau clar prăbușirea în groapa sau în încăperea inferioară în care se afla scheletul. Este cît se poate de limpede că, după așezarea mortului în groapă, aceasta era acoperită cu lemne și

[4] *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 226—228; *Materiale*, V, 1959, p. 165—167; *Materiale*, VIII, 1962, p. 615—616.

[5] Bucur Mitrea și Constantin Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, p. 13 și urm.

[6] Sebastian Morintz, *O așezare Boian fortificată*, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 275 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro

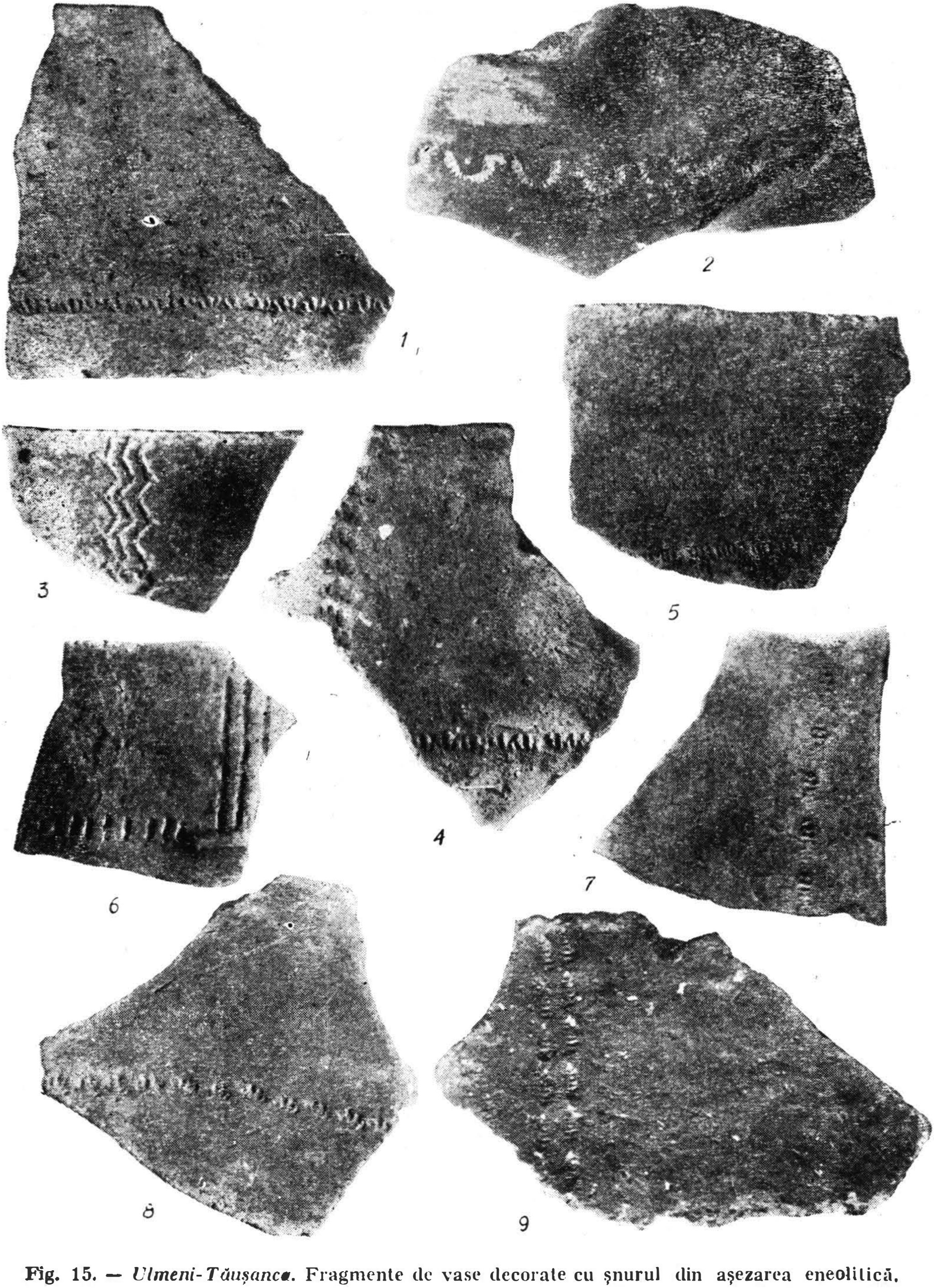

Fig. 15. — *Ulmeni-Tăușanca*. Fragmente de vase decorate cu șnurul din așezarea eneolitică.

https://biblioteca-digitala.ro

frunziș, peste care se arunca pămîntul scos din săpătură, astupîndu-se astfel numai groapa largă de deasupra camerei mortuare. Cantitatea de pămînt depășea nivelul de săpare formîndu-se o moviliță. Peste aceasta se construia adevărata movilă cu humă adusă special. După un anumit timp, putrezind lemnele care acopereau încăperile morților, pămîntul s-a prăbușit peste schelete.

Gropile mai noi au fost săpate în marginea movilelor de humă, mai vechi, iar mantaua lor suprapunea parțial pe cele ale mormintelor mai vechi. Dispoziția celor șase morminte arată că ele erau strîns grupate intenționat, fără a fi suprapuse. După efectuarea înmormîntărilor, a fost adus un strat gros de pămînt castaniu, luat din imediata vecinătate, care a acoperit toate movilele, formînd astfel tumulul. Nu se poate spune că această ultimă operațiune s-a făcut pentru un anumit mormînt ci pentru toate, în momentul în care colectivitatea respectivă, deplasîndu-se probabil în alt loc, a încetat de a mai înmormînta acolo membrii săi. Scheletele erau puternic chircite, așezate pe dreapta. Orientarea predominantă este est — vest. În toate mormintele s-a găsit mult ocru. Într-unul din morminte s-au găsit două schelete avînd aceeași poziție și orientare, fiind alăturate, am putea spune chiar înghesuite. Cele două cadavre au fost înhumate în același timp. Un singur mormînt era de copil.

Mormintele erau lipsite de inventar, cu excepția unuia la care s-a găsit sub craniul care zăcea pe dreapta un inel de buclă oxidat verde, și a mormîntului de copil la pieptul căruia s-au găsit cinci colți de animal, perforați. Nu știm dacă singurul fragment ceramic, caracteristic perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, găsit lîngă craniul unui schelet, a fost depus intenționat sau a ajuns întîmplător acolo. Oricum, înmormîntările s-au făcut în aceeași perioadă.

Mult mai tîrziu, tumulul a fost folosit pentru alte înhumări. La mică adîncime, s-au găsit și s-au distrus mai multe morminte cu schelete chircite. În morminte s-au găsit vase lucrate cu mîna, aparținînd unui aspect cultural încă puțin cunoscut în lunca Dunării din sudul Munteniei, de la sfîrșitul epocii bronzului. Vasele au unele analogii în Bulgaria și în așezarea recent cercetată de pe Grădiștea Coslogeni (jud. Ialomița) (fig. 17/1).

În apropierea satului Sultana există încă aproximativ douăzeci și patru de tumuli dispersați pe o mare suprafață.

11. Tot la Odaia Vlădichii, cu ocazia săpăturilor făcute în 1961 pentru construirea unor grajduri, s-au găsit șapte morminte de înhumație. S-a putut stabili că într-unul din aceste morminte scheletul se afla la adîncimea de 1,50 m, întins pe spate, orientat nord-sud și că un altul avea în inventar o fibulă de bronz, numeroase mărgele și o pereche de cercei din fir de argint torsionat. După materialele și datele de care dispunem aceste două morminte erau sarmatice. În săpăturile de salvare făcute în acel loc în toamna anului 1961 au mai fost descoperite două morminte, care după ritul funerar și inventar erau de asemenea sarmatice. Se poate presupune că și cele cinci morminte distruse în timpul lucrărilor menționate, ar fi aparținut tot sarmaților.

12. Tot în toamna anului 1961 a fost cercetat parțial prin două șanțuri, un tumul teșit, situat în cea mai mare parte în curtea locuitorului Marin P.Ion, iar restul în uliță. Nivelul pe care s-a construit movila se află cu 1—1,15 m mai jos decît creștetul său actual. Săpăturile au fost

https://biblioteca-digitala.ro

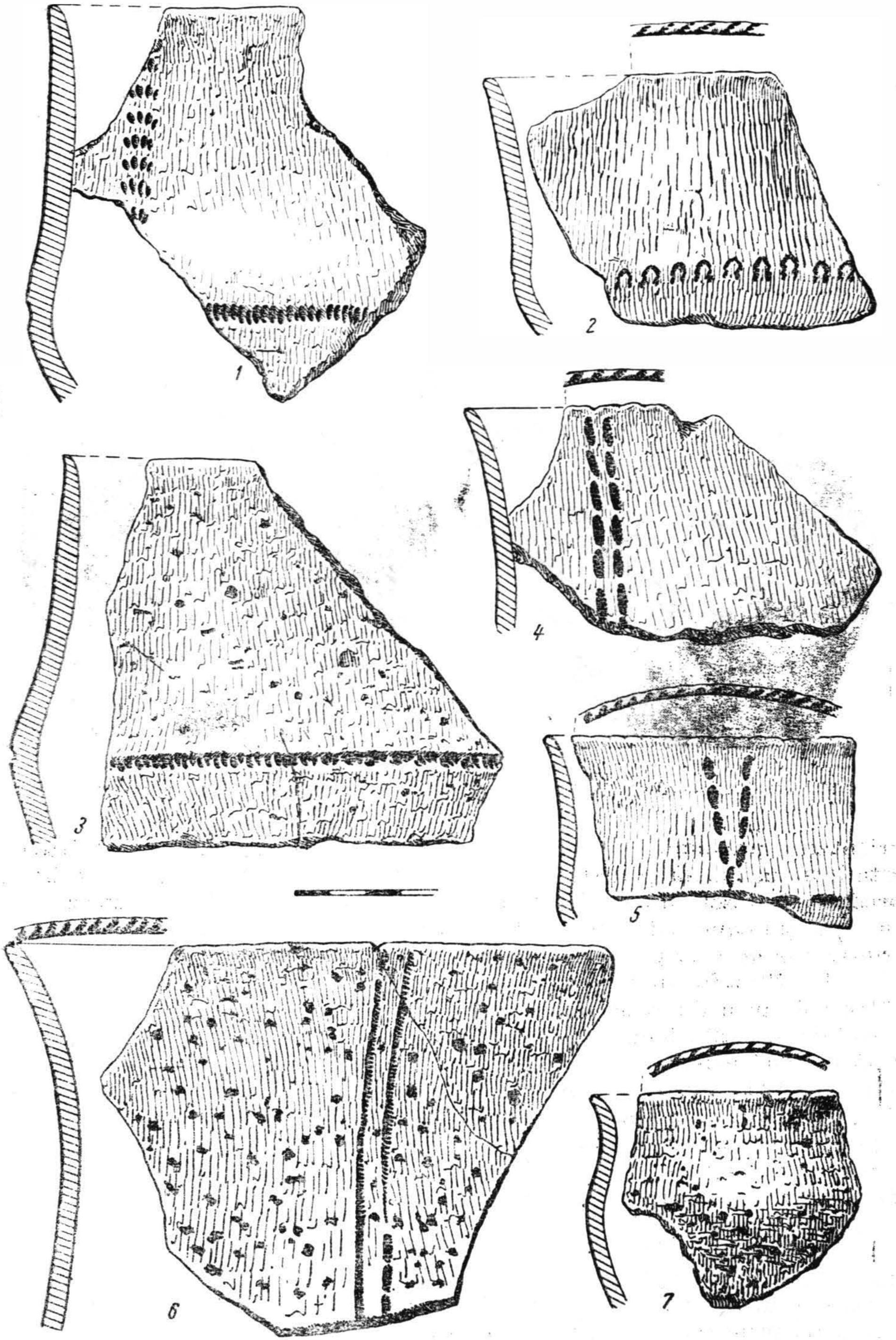

Fig. 16. — *Ulmeni-Tăușanca.* Fragmente de vase decorate cu șnurul, din așezarea eneolitică.

https://biblioteca-digitala.ro

întrerupte la adîncimea maximă de 1,50 m datorită timpului nefavorabil. Observațiile făcute în timpul lucrului au arătat că tumulul a fost construit la fel ca și cel cercetat de noi lîngă crescătoria de păsări, avînd în interiorul său movile mai mici de humă dintre care au fost identificate două.

La adîncimi variabile, între 0,25—0,70 m, s-au găsit cinci morminte de înhumație cu scheletele chircite, patru pe stînga și unul pe dreapta, cu

Fig. 17. — *Sultana*. Vase de la sfîrșitul epocii bronzului. *1*, tumul I ; *2*, tumul II.

orientarea predominantă est—vest. Starea de conservare a scheletelor este între mediocră și foarte rea. În inventarul mormintelor, relativ sărac, predomină vasele de mici dimensiuni. Ele aparțin aceluiași aspect cultural, puțin cunoscut, din sudul Munteniei de la sfîrșitul epocii bronzului. Dintre vasele descoperite menționăm un vas-askos (fig. 17/2).

13. *Prundu*. În partea de est a satului, terasa înaltă se prelungește către vale prin două promontorii cu direcția vest — est. Botul promontoriului sudic este denumit ,,Botul ursoaicei''. Latura sa de nord a fost terasată în 1962 pentru a se planta vie. O periegheză efectuată în acel loc în aprilie 1963 a precizat, pe bază materialelor scoase la suprafață de terasări, existența unei așezări de tip Glina III. S-au găsit atunci fragmente ceramice caracteristice și un topor plat de bronz (?). În urma acestor descoperiri, în toamna anului 1963, s-a făcut un sondaj pentru a se obține date mai precise asupra uneia din rarele așezări de tip Glina III din jurul orașului Oltenița.

Resturile așezării constau dintr-un strat de cultură gros de aproximativ 0,20, m situat în general între adîncimile 0,30 (0,40) și 0,50 (0,60) m. Stratul conține fragmente ceramice variate aparținînd exclusiv culturii Glina III printre care fragmente de vase ornamentate cu găuri-buton (fig. 7/2, 4), fusaiole, greutăți de lut ars, unelte de piatră șlefuită, silexuri și un cuțitaș subțire de bronz.

https://biblioteca-digitala.ro

14. *Greaca.* Pe un bot de deal, prelungire în direcția est-vest a terasei care domină Balta Greaca, spre sud de sat, la circa 250 m est de clădirile Întreprinderii de cercetări hortiviticole (I.C.H.V.), pe panta nordică a înălțimii de curînd plantată cu vie, s-au descoperit în 1964 în cursul unor cercetări de suprafață fragmente ceramice Boian (faza Bolintineanu), Glina

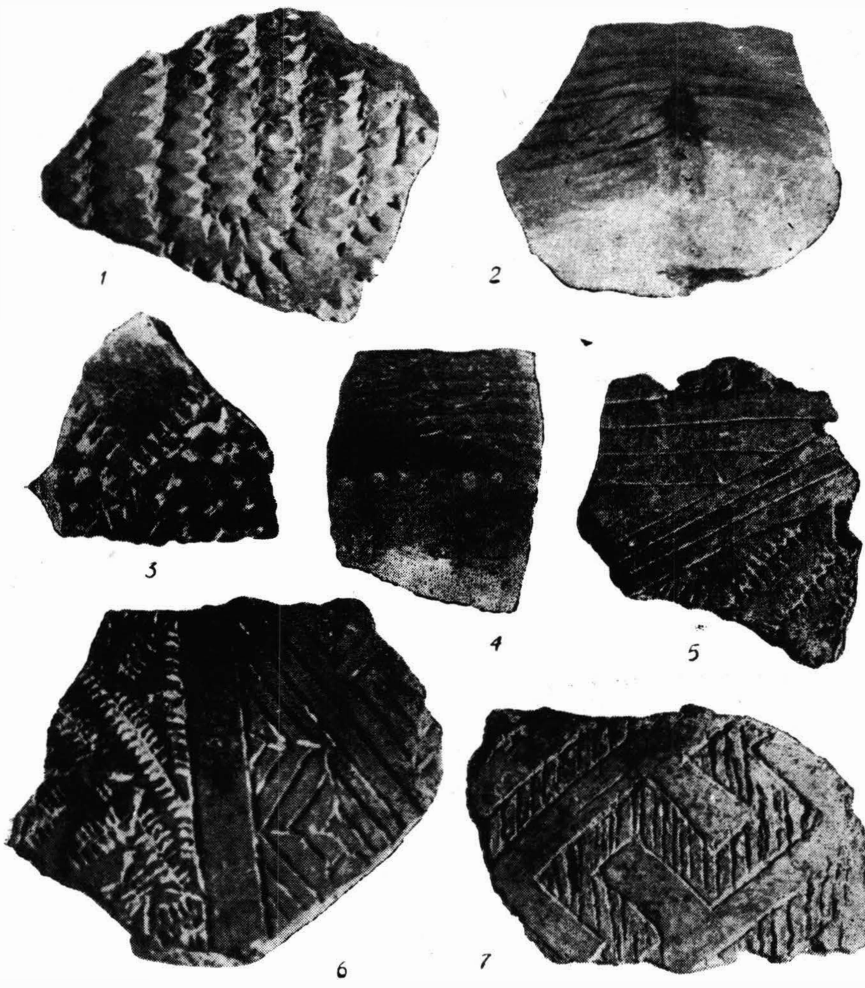

Fig. 18. — *Greaca. 1—6,* fragmente ceramice Boian I; *Căscioarele, „D-aia parte”*; 7, fragment ceramic Dudești.

III, Tei, La Tène, secolul al IV-lea e.n., precum și un cuțit de bronz. Într-un mic sondaj executat în zilele de 27—29 aprilie 1966, lîngă împrejmuirea atelierelor I.C.H.V., în partea cea mai înaintată a promontoriului, s-a precizat existența unor straturi corespunzătoare culturilor menționate. Deosebit de interesante sînt materialele din epoca neolitică (fig. 18/1—6) și din faza tîrzie a epocii bronzului.

https://biblioteca-digitala.ro

De pe panta de nord a înălțimii, în vie, s-a cules de la suprafață în afară de fragmente ceramice, un ciocan fragmentar din piatră, silexuri și fusaiole.

Fig. 19. — *Sălcioara.* Fragmente ceramice hallstattiene, cultura Basarabi.

15. *Valea Popii* (com. Radovanu). În marginea cimitirului, la circa 150 m în stînga șoselei Oltenița—Herești, pe un bot de terasă înalt de circa 5 m a fost identificată, cu mulți ani în urmă, o așezare dacică. În același loc, s-au găsit în 1954 materiale din epoca bronzului, cultura Tei. Între 14—21 noiembrie 1963 s-au executat sondaje pentru a preciza caracterul așezărilor și a obține noi date asupra celor două culturi semnalate anterior. Sondajele s-au făcut în apropierea casei locuitorului Vasile Arsene.

În cursul cercetării s-a constatat că stratul cu materiale arheologice are grosimea de 0,60 pînă la 0,80 m și că partea superioară a acestui strat

https://biblioteca-digitala.ro

este răvăşită de arătura cu tractorul pînă la adîncimea de 0,30 — 0,40 m. La baza stratului arheologic s-au găsit în cantitate relativ redusă, fragmente ceramice caracteristice culturii Tei. Depunerea cea mai consistentă aparţine culturii dacice. S-au găsit numeroase fragmente ceramice caracteristice precum şi un complex de pietre şi chirpic ars, la adîncimea de 1,10 m, reprezentînd resturile unei locuinţe dacice parţial adîncite.

Din două gropi provin fragmente ceramice specifice secolelor IX—XI. Prima, adîncă de 1,50 m, a fost groapa unui bordei. A doua, adîncă de 2,40 m, săpată pentru nevoi casnice conţine pe lîngă ceramică, o bucată de fier provenind dintr-o reducere incompletă a minereului.

16. *Sălcioara* (com. Curcani). Între Curcani şi Sălcioara, la circa 500 m nord de Curcani şi anume la est de cotul şoselei Bucureşti—Olteniţa (km. 49), în 1960, terenul a fost desfundat pînă la adîncimea de 0,70 m pentru a se planta vie. Fierul plugului a scos la suprafaţă numeroase fragmente ceramice Tei, Hallstatt (cultura Basarabi) (fig. 19), La—Tène şi feudale timpurii (secolele X—XI). În cursul cercetărilor de suprafaţă făcute în apropiere, spre vest de şosea, nu departe de Argeş unde se află un bot de terasă, s-au găsit de asemenea fragmente ceramice din diferite epoci. Pentru a cunoaşte mai exact situaţia s-a executat în septembrie 1962, un sondaj în punctul de la vest de şosea.

Stratul cu resturi de locuire are grosimea medie de 0,70 m, atingînd în unele locuri grosimea maximă de 0,90 m. Materialele aparţin următoarelor culturi : Boian (faza Vidra), Tei, Sîntana—Cerneahov, Dridu şi epocii feudale tîrzii. Materialele cele mai numeroase şi mai puţin răvăşite aparţin culturii Boian. Urmele de locuire Tei sînt rare ca şi cele din prima epocă a fierului. Relativ mai numeroase sînt fragmentele ceramice Cerneahov şi Dridu şi destul de rare cele din epoca feudală tîrzie (secolele XVIII—XIX).

17. *Vasilaţi*. La 2 km vest de Vasilaţi, circa 500 m sud de satul Nuci, unde se varsă Cînlăul în Dîmboviţa, la punctul numit „Palanca" se află un promontoriu înalt, care domină văile Dîmboviţei şi Cînlăului, cu urme de aşezări Gumelniţa, Hallstatt şi La Tène. Pe partea cea mai înaltă a botului de deal, a fost identificată în 1961 o mică dar bogată aşezare Glina III. Într-un sondaj de informare făcut între 28 noiembrie—2 decembrie 1962, s-a constatat existenţa unui strat de cultură gros de circa 0,30 m situat între adîncimile de 0,30 şi 0,60 m, aparţinînd exclusiv culturii Glina III (fig. 7/3,5).

Printre fragmentele ceramice provenind din vase diferite în ce priveşte formele şi ornamentele, menţionăm pe acelea ornamentate cu mici găuri-buton, imprimate din interior spre exterior sub buza vasului.

II

de SEBASTIAN MORINTZ

Rezultatele cercetărilor expuse sumar în acest articol aduc o serie de informaţii noi asupra istoriei teritoriului, din înprejurimile oraşului Olteniţa, începînd din epoca neolitică şi pînă în epoca feudală. Nu este în intenţia noastră de a încerca o sinteză oricît de sumară pe baza cercetărilor arătate mai sus, cu atît mai mult cu cît cercetările întreprinse de noi au urmărit, după cum reiese din cele expuse, aprofundarea unor

https://biblioteca-digitala.ro

probleme mai puţin cunoscute şi anume acelea ale perioadei cuprinse între sfîrşitul culturii Gumelniţa şi apariţia culturii Glina III în sudul Munteniei, precum şi ale perioadei de început a epocii migraţiilor. În cele ce urmează vom aminti sau vom scoate în evidenţă numai acele descoperiri care aduc informaţii asupra unor perioade sau culturi necunoscute sau măcar unele elemente noi pentru o mai amplă cunoaştere a unor perioade sau culturi deja cunoscute.

Considerăm util a începe cu semnalarea — la care nu ne-am referit mai sus, deoarece materialele provin din descoperiri de suprafaţă — celor mai vechi urme neolitice. Pe panta sudică a măgurii „D-aia parte", la circa 250 m de Ostrovel (Căscioarele) s-a găsit în 1964 la suprafaţa solului, printre altele, un fragment de vas de tip Dudeşti cu ornament specific (fig. 18/7). În septembrie 1967 s-a găsit în malul abrupt al terasei Dîmboviţei în marginea de vest a satului Vasilaţi un fragment ceramic caracteristic aceleiaşi culturi[7].

Săpăturile efectuate în 1962 în aşezarea Boian de la Spanţov ne-au arătat pentru prima dată că aşezarea avea şanţ de îngrădire în faza Boian III şi şanţ de apărare propriu-zis în faza Boian IV.

În aşezarea de la Chirnogi, dintre „Şuviţa lui Ghiţan" şi „Şuviţa lui Vulpe", cu depuneri arheologice de aproape şase metri, am putut urmări tranziţia treptată, lentă, cu modificări aproape insesizabile de la cultura Boian la cultura Gumelniţa. Începînd din a treia fază a culturii Boian, în aşezări care folosesc o suprafaţă restrînsă, dînd astfel naştere tell-urilor, locuinţele de suprafaţă foarte apropiate sînt din ce în ce mai mari şi mai solid construite, în evident progres de-a lungul fazelor Boian III, Boian IV, Gumelniţa A_1. În fazele Boian IV şi Gumelniţa A_1 locuinţele au platforme solide construite din loazbe de lemn lutuite şi apoi arse. Elementele evidenţiate, alături de altele bine cunoscute constituie suficiente argumente pentru a considera că în cuprinsul epocii denumite neolitice sau neo-eneolitice se produce un evident salt calitativ ilustrat de faza Boian III, salt care marchează trecerea de la neolitic la eneolitic în Cîmpia Munteniei.

Perioada de timp cuprinsă între sfîrşitul culturii Gumelniţa şi apariţia culturii Glina III era pînă de curînd foarte puţin cunoscută. Sporadicele descoperiri erau atribuite unei perioade de tranziţie de la neolitic (eneolitic) la epoca bronzului. Relativ recentele descoperiri din Dobrogea de la Cernavoda[8], ulterior documentate şi în Cîmpia Munteniei au arătat

---

[7] Descoperire făcută de prof. Done Şerbănescu.

[8] Sebastian Morintz, D. Berciu şi Petre Diaconu, *Şantierul arheologic Cernavoda*, în *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 159—160; D. Berciu şi Sebastian Morintz, *Şantierul arheologic Cernavoda*, în *Materiale*, III, 1957, p. 91; D. Berciu şi Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Cernavoda*, în *Materiale*, V, 1959, p. 105; D. Berciu, Sebastian Morintz şi P. Roman, *Săpăturile de la Cernavoda*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 99—103, unde se încearcă o primă caracterizare, care rămîne în mare măsură valabilă, a celor trei aspecte culturale atribuite complexului denumit atunci cultura Cernavoda. D. Berciu, Sebastian Morintz, M. Ionescu şi P. Roman, *Şantierul arheologic Cernavoda*, în *Materiale*, VIII, p. 51—53. Ulterior problemele culturii Cernavoda au fost discutate de D. Berciu în lucrările: *Contribuţii la problemele neoliticului* ..., p. 135 şi urm.; *Sur les débuts de l'âge du bronze au Bas-Danube*, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964 p. 313—318; *Din istoria Dobrogei*, vol. I, 1965, p. 60—66; *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, 1966, p. 152—158. Petre Roman în lucrarea *Despre unele aspecte ale perioadei de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în regiunile extracarpatice ale R.P.R.*, în *Revista Muzeelor*, nr. 4, an. I, 1964, p. 314—325, dă o sumară dar utilă caracterizare a celor trei aspecte, faze după D. Berciu, ale culturii Cernavoda. Autorul remarcă pe bună dreptate că aşa-zisa fază Cernavoda II, în realitate cultura Folteşti II nu poate fi încadrată în evoluţia culturii Cernavoda.

https://biblioteca-digitala.ro

că în cele două regiuni de la Dunărea de jos, după sfîrşitul culturii Gumelniţa şi înainte de începutul culturii Glina III au mai existat trei culturi. Nu putem fi de loc de acord cu părerea conform căreia cele trei culturi cu specificul şi individualitatea lor bine definită ar aparţine unei aşa-numite culturi Cernavoda. Pe baza unei astfel de concepţii, după părerea noastră greşită, generată de insuficienta cunoaştere a materialelor din aşezările aparţinînd celor trei culturi, s-a creat noţiunea de „cultura Cernavoda". Operîndu-se cu această noţiune falsă în esenţă, s-a ajuns la interpretări care în loc să lumineze una din cele mai dificile dar şi mai interesante perioade din preistoria regiunii de la Dunărea de jos, au dat naştere la confuzii[9].

Cercetările din jurul Olteniţei şi anume de la Olteniţa—Renie, Ulmeni şi Chirnogi ne permit să definim în mod amplu cultura desemnată ca prima fază a culturii Cernavoda.

Cultura ilustrată de materialele din aşezările menţionate urmează în sudul Munteniei după cultura Gumelniţa pe care o înlocuieşte. Aşezările sînt întinse şi de lungă durată, fapt care atestă limpede sedentarismul populaţiei respective, care se ocupa cu creşterea vitelor, cultivarea primitivă a plantelor, vînatul şi pescuitul. Nu iese în evidenţă faptul că locuitorii aşezărilor respective s-ar fi ocupat în mod predominant cu păstoritul. Folosirea obiectelor de metal, respectiv de cupru era foarte redusă.

În aşezări întîlnim locuinţe de forma bordeielor, dar şi locuinţe de suprafaţă, spaţioase, dar nu atît de solid construite cum sînt cele gumelniţene. Locuitorii foloseau unelte de silex şi os, cele de piatră fiind extraordinar de rare. Nu cunoaştem mormintele acestei populaţii, dar este cert că nu se înmormîntau în tumuli.

În cele trei aşezări s-a găsit o mare cantitate de ceramică. În proporţie de aproximativ 50% vasele erau lucrate din lut amestecat cu cochilii de scoici pisate. Ornamentul cel mai frecvent este realizat prin imprimare cu „şnurul înfăşurat". Mai rar se întîlneşte ornamentarea cu caneluri sau cu pictură. Chiar dacă cercetările viitoare vor arăta tradiţii sau influenţe gumelniţene (ca elemente structurale), pentru moment acestea n-au putut fi observate cu claritate. (Semnalăm totuşi descoperirea în stratul de la Olteniţa—Renie a unei figurine de os (fig. 3/5), cunoscută în aşezări gumelniţene)[10]. Dimpotrivă, studiul ceramicii trădează limpede în forma şi ornamentarea vaselor anumite elemente cucuteniene (Cucuteni B). Mai mult, în aşezarea de la Olteniţa—Renie s-au găsit cîteva fragmente de vase Cucuteni B. Principalele două caracteristici ale ceramicii din cele trei aşe-

[9] Se afirmă că în decorarea ceramicii culturii Cernavoda „apare la început şnurul înfăşurat fin şi apoi, spre sfîrşitul fazei, şnurul răsucit, care devine frecvent în faza Cernavoda II şi III" (D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului* . . ., p. 135). În realitate ornamentarea cu şnurul constituie caracteristica „fazei I" şi este rară sau inexistentă în aspectele următoare II şi III. Acestea conţin incontestabil elemente de cultură sudică. S-a înglobat însă în „cultura Cernavoda" şi cultura caracterizată în special prin ornamentarea cu şnurul, specifică populaţiilor nord-pontice din vecinătatea culturii Cucuteni-Tripolie, fiind considerată de la început o cultură sudică, egeo-anatoliană. (D. Berciu, *Zorile istoriei* . . ., p. 147). S-a ajuns astfel la concluzii care nu ţin seama de realităţi evidente.

[10] Studierea mai amănunţită a noii culturi postgumelniţene de la Dunărea de jos va arăta probabil şi existenţa altor moşteniri sau influenţe ale culturii Gumelniţa care a continuat să existe în vecinătate spre nord şi sub aspectul său regional (cultura Sălcuţa) către vest.

https://biblioteca-digitala.ro

zări cercetate şi anume tehnica de lucru cu cochilii de scoici pisate şi ornamentare cu „şnur fals" înfăţişează evidente analogii în ceramica Cucuteni C[11].

În privinţa evoluţiei culturii Gumelniţa după încetarea aşezărilor gumelniţene din Dobrogea şi din sudul Munteniei şi pătrunderea purtătorilor noii culturi, o serie de recente descoperiri din jurul localităţilor Tîrgovişte, Costeşti, Slatina, documentează aspecte tîrzii gumelniţene necunoscute la Dunărea de jos, aspecte în care apar unele elemente pe care le vom întîlni ulterior în cultura Coţofeni.

Nu este locul să analizăm ceea ce s-a numit Cernavoda II şi III. În treacăt amintim că Cernavoda II desemnează descoperiri de tip Folteşti II[12], cultură considerată pe bună dreptate Proto—Glina şi că Cernavoda III[13] este îndeaproape înrudită cu aspectul Celei[14] din sudul Olteniei, care în mod sigur precede cultura Coţofeni. Deşi nu dispunem încă de un indiciu sigur stratigrafic, care să ne arate raportul cronologic dintre Cernavoda II şi III, cele arătate ne dau dreptul să ne îndoim de succesiunea stabilită.

Socotim necesar să mai facem o precizare. S-a vorbit de un complex cultural Cernavoda—Iezero[15]. Nu cunoaştem pînă acum în Bulgaria, iar la Iezero nu există materiale de tipul celor din cele trei aşezări din jurul Olteniţei, atribuite primei faze a culturii Cernavoda[16]. Sîntem de părere că terminologia referitoare la „cultura Cernavoda" şi la „fazele" sale trebuie revizuită.

Astfel, considerăm mai util pentru înlăturarea confuziilor, care au şi apărut prin înglobarea a trei culturi în „cultura Cernavoda", să denumim cultura eneolitică postgumelniţeană din Dobrogea şi sudul Munteniei— definită prin cercetările de la Olteniţa şi împrejurimi — cultura de tip Olteniţa (= Cernavodă I), menţinînd provizoriu şi indicaţia de Cernavoda I, dar nu în înţelesul de fază a unei culturi.

---

[11] Deşi în ansamblu unitară prin trăsăturile sale comune ceramica din aşezările de la Olteniţa-Renie, Ulmeni şi Chirnogi ne permite deosebirea a două etape cronologice sprijinindu-ne pe observaţia că unele fragmente ceramice oferă analogii cu ceramica Cucuteni C din faza A—B_2, iar altele cu ceramica Cucuteni C din faza B. Ceramică specifică primei faze întîlnim în aşezarea de la Chirnogi şi în materialele de la Căscioarele (Ostrovel), publicate de Ersilia Tudor în articolul *Ceramică aparţinînd culturii Cernavoda descoperită la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 555—561. Poziţia cronologică a celei de a doua faze, ilustrată de materialele din aşezările de la Olteniţa-Renie şi Ulmeni, este confirmată şi de descoperirile de la Sărata Monteoru, unde în aşezarea atribuită fazei Cucuteni B s-au găsit numeroase fragmente de vase identice cu cele de la Olteniţa-Renie şi Ulmeni. Am putut vedea materialele în discuţie de la Monteoru prin bunăvoinţa descoperitorilor I. Nestor şi Eug. Zaharia. În legătură cu aceste descoperiri vezi: Eugenia Zaharia şi Alexandrina Alexandrescu, *Săpăturile arheologice de la Sărata Monteoru în campania anului 1950*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 159 şi urm.; I. Nestor şi colab. *Şantierul Sărata Monteoru*, *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 69 şi urm.

[12] P. Roman, *op. cit.*, p. 321. Denumirea de Folteşti II a fost dată de D. Berciu şi P. Roman care au considerat această nouă cultură Protoglina.

[13] *Materiale*, VI, p. 102, fig. 5; P. Roman, *op. cit.*, p. 322—323.

[14] Exspectatus Bujor, *Aşezarea de la Celei din perioada de tranziţie spre epoca bronzului* în *Revista Muzeelor*, 3, an. IV, 1967, p. 211—216; Eugen Comşa, *Unele date cu privire la sfîrşitul perioadei de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în sud-estul Olteniei*, în *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 207 şi urm.

[15] D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului* ..., p. 120, 137—138.

[16] Arheologul bulgar Gh.Gheorghiev care a văzut în decembrie 1966 materialele ceramice de la Olteniţa-Renie şi-a exprimat părerea că ele ilustrează un aspect cultural eneolitic necunoscut în Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro

Cronologia relativă a culturilor următoare, Foltești II (Cernavoda II) și „faza Cernavoda III", urmează să se facă după analiza conținutului lor și a stabilirii raportului lor cu culturile contemporane. Oricum, așa-zisa fază Cernavoda III nu poate fi contemporană cu Glina III după cum s-a spus. Cultura „faza Cernavoda III" este jalonată la Dunărea de jos prin așezările de la Cernavodă, Giurgiu[17], Slobozia (jud. Ilfov)[18], Dobrotești (jud. Teleorman)[19].

Lipsa informării noastre asupra așezărilor Glina III din sudul Munteniei nu excludea în anii trecuți presupusa contemporaneitate a celor două culturi. În prezent însă vedem că în sudul Munteniei, unde a existat „cultura Cernavoda III", există și așezări Glina III, ceea ce exclude contemporaneitatea lor. În perioada următoare celor trei așezări eneolitice cercetate în împrejurimile orașului Oltenița, evoluția culturală din Muntenia de sud-est și Dobrogea a fost strîns legată de aceea a regiunilor învecinate din sud.

În bronzul mijlociu și tîrziu legăturile Munteniei de sud-est cu regiunile vecine din dreapta Dunării sînt ilustrate de descoperirile de la Grădiștea Coslogeni[20] și din alte localități din sudul județului Ialomița. Descoperiri similare sînt cunoscute și mai spre vest, de-a lungul Dunării la Sultana, Chirnogi, Greaca și mai departe, la Zimnicea[21].

Descoperirile de la Ostrovel (Căscioarele) ilustrează credem un aspect de tranziție de la ultima etapă a epocii bronzului, de aspect Coslogeni, către Hallstattul timpuriu [22].

Cultura Basarabi din Hallstattul mijlociu este atestată în numeroase puncte din raza orașului Oltenița, dar în așezări de foarte scurtă durată.

Numeroase descoperiri arată o intensă locuire dacică care nu depășește deocamdată ca durată secolul I e.n.

O serie întreagă de descoperiri documentează prezența sarmaților, începînd din secolul al II-lea dar mai frecvent din secolul al III-lea e. n. Descoperirile provin exclusiv din morminte. Inventarul funerar arată limpede permanentul contact al acestei populații cu lumea dacică și cu cea romană.

Din perioada următoare există o bogată documentare referitor la cultura de tip Sîntana— Cerneahov (secolul al IV-lea) și în mai mică măsură pentru cea de tip Ciurel (secolele VI—VII).

Extrem de numeroase sînt, în toată zona, materialele din perioada de formare a poporului român, din secolele IX—XI, ale culturii denumite de tip Dridu.

---

17 Materialele provin din așezarea de la „Malu Roșu" și le-am putut vedea prin bunăvoința lui M. Ionescu de la Muzeul din Giurgiu.

18 Informație P. Roman.

19 P. Roman, *Un aspect cultural de la începutul epocii bronzului* (*complexul de la Dobrotești*) în *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 445 și urm. Unele fragmente ceramice de la Dobrotești arată tradiții gumelnițene iar altele sînt în totul caracteristice aspectului cultural cunoscut sub denumirea de Cernavoda III.

20 Cercetări Sebastian Morintz, N. Angelescu și Apostol Atanasiu în 1966.

21 Descoperiri efectuate de Alexandrina Alexandrescu și prin a cărei bunăvoință le-am putut cunoaște.

22 Cercetările au fost făcute de Silvia Marinescu-Bîlcu sub conducerea lui Vl. Dumitrescu.

https://biblioteca-digitala.ro

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DANS LES ENVIRONS DE LA VILLE D'OLTENIȚA (1958—1967)

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent d'une manière sommaire les découvertes faites de 1958 à 1967 dans les environs de la ville d'Oltenița, à la suite des recherches effectuées par l'Institut d'Archéologie de la République Socialiste de Roumanie en collaboration avec le Musée d'Oltenița. Les découvertes se réfèrent à toutes les époques, depuis le néolithique jusqu'à l'époque féodale. Il ressort de cet article la préoccupation des auteurs en premier lieu pour l'énéolithique final et la période de transition à l'âge du bronze, et secondement pour le début de la période des migrations.

On mentionne, en tant que vestiges archéologiques plus anciens, les matériaux appartenant à la civilisation de Dudești, découverts à Căscioarele (fig. 18/7) et à Vasilați.

À Greaca on a identifié un aspect intéressant de la phase Boian I (Bolintineanu (fig. 18/1—6). Les recherches entreprises dans l'établissemenet de Spanțov ont précisé le dernier aspect de la civilisation de Boian (IVe phase = Spanțov), le système de retranchement à fossé de l'établissement, de la phase Boian III, et la fortification avec un profond fossé de défense, de la phase Boian IV.

Les recherches de Chirnogi, où les trois couches superposées de civilisation (Boian, Gumelnița et l'énéolithique à céramique à décor cordé), totalisent 6 m d'épaisseur, ont permis de constater l'évolution organique, ininterrompue, le long des phases Boian III et IV, Gumelnița A_1, A_2 et ont permis d'accroître les informations conçernant l'énéolithique de la Plaine Valaque.

Les découvertes d'Oltenița-Renie, Chirnogi et Ulmeni offrent une ample documentation pour la connaissance de la période énéolithique (post-Gumelnița) au Bas-Danube. Les nombreux matériaux archéologiques, découverts dans de vastes établissements de longue durée, attestent la présence d'une population sédentaire ayant une économie agricole et pastorale qui utilisait, dans une moindre mesure, des objets en cuivre. La céramique de cette population se caractérise par l'utilisation des coquilles broyées comme d'égraissant et par un décor exécuté à la corde, enroulée et plus rarement tordue (fig. 2, 3, 4, 9, 10, 15 et 16). A ce titre cette céramique présente de fortes ressemblances avec celle du type C des établissements de la civilisation de Cucuteni.

Une étude plus poussée de la céramique des trois établissements permet même d'établir deux phases distinctes. En effet, on trouve dans l'établissement de Chirnogi des vases semblables à ceux du type C de la phase Cucuteni A—B, tandis que dans les établissements d'Oltenița-Renie et d'Ulmeni on trouve des vases semblables à ceux du type C de la phase Cucuteni B. Dans l'établissement d'Oltenița-Renie on a même trouvé quelques fragments de vases caractéristiques pour la phase Cucuteni B.

La céramique des établissements susmentionnés est du même type que celle découverte à Cernavoda (Dobroudja) qui a été attribuée à la pre-

https://biblioteca-digitala.ro

mière phase de la civilisation de Cernavoda, dénomination qui ne saurait plus être utilisée en l'occurrence.

On a d'ailleurs englobé dans la « civilisation de Cernavoda » trois civilisations bien distinctes. Aussi l'utilisation de cette dénomination mène inévitablement à des confusions. En conséquence on propose pour l'énéolithique post-Gumelniţa du Bas-Danube, caractérisé par une céramique à décor cordé, la dénomination d'Olteniţa au lieu de Cernavoda I.

À la période suivante, dans la même région, se trouve attestée une civilisation avec d'évidentes influences méridionales (que l'on a dénommé Cernavoda III), et avec de fortes analogies dans la civilisation de Boleraz de l'Europe Centrale, et la civilisation de Folteşti II (dénommé aussi Cernavoda II), qui évolue dans la région du Bas-Danube. C'est également de la période de transition de l'énéolithique à l'époque du bronze, où l'on a encadrés les deux dernières civilisations mentionnées, que datent aussi les tombes tumulaires à ocre de Sultana. Les découvertes nombreuses (établissements et tombes du bronze hâtif de type Glina III du sud de la Munténie, dans une zone où se trouve documentée également la civilisation de «Cernavoda III » exclue une éventuelle contemporanéité entre ces deux civilisations, Glina III la précédant de beaucoup. La civilisation de Folteşti II est antérieure à la civilisation de Glina III.

Une série de découvertes (Greaca, Căscioarele, Sultana) (fig. 17), d'un intérêt remarquable, dans le lit majeur du Danube, atteste la présence au sud de la Munténie, d'un nouveau aspect culturel de la fin de l'époque du bronze (de type Coslogeni), identifié pour la première fois en 1966 à Grădiştea Coslogeni (dans le sud du département de Ialomiţa), aspect connu egalement en territoire bulgare.

Le Hallstatt moyen est documenté dans les environs de la ville d'Olteniţa par plusieurs établissements de type Basarabi.

De nombreuses découvertes attestent un habitat intense géto-dacique dans le sud de la Munténie.

Dans plusieurs endroits de la zone étudiée on a trouvé des groupes de tombes sarmatiques des IIe et IIIe siècles de n. è. Le mobilier funéraire (fig. 6,14) outre les objets de type sarmatique comprend parfois aussi des objets daciques ou romains. Nous n'avons toutefois aucun indice d'un établissement sarmatique.

Dans cette région les découvertes les plus nombreuses attestent la civilisation de Dridu (IXe—XIe siècles de n. è.), étant suivies des témoignages nombreux de la civilisation de Sîntana-Tchernïakhov (IVe siècle de n. è.) et dans une moindre mesure de ceux de la civilisation de Ciurel (VIe—VIIe siècles de n. è.).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Carte des découvertes des environs de la ville d'Olteniţa.

Fig. 2. — *Olteniţa-Renie.* Céramique de l'établissement énéolithique, 1, fragment d'un rebord de vase orné de proéminences ; 2, anse caractéristique ; 3—10, profils de vases.

Fig. 3. — *Olteniţa-Renie.* Objets de l'établissement énéolithique. 1—3, vases trouvés sous les ruines d'une habitation ; 4, fragment de vase à décor cordé ; 5, figurine en os.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4. — *Oltenița-Renie.* Fragments céramiques de l'établissement énéolithique, dont certains sont décorés à la corde en roulée, et d'autres probablement avec les noeuds de la corde.

Fig. 5. — *Oltenița-Renie.* Tombe sarmatique n⁰ 7.

Fig. 6. — *Oltenița-Renie.* Objets du mobilier funéraire de la tombe sarmatique n⁰ 7. 1, 5, 6, vases gris façonnés au tour ; 3, perles trouvées aux pieds du squelette ; 2, 4, vases façonnés à la main.

Fi.g 7. — Céramique de type Glina III. 1,6, tasses trouvées dans les tombes de Chirnogi, au lieudit «Șuvița lui Ghițan». 2, 4, fragments céramiques à boutons creux, de l'établissement de Prundu ; 3,5, de l'établissement de Nucii (commune de Vasilați).

Fig. 8. — *Chirnogi.* Céramique de la phase de Gumelnița A_1. 1, fragment de bol décoré ; 2—5, bols ; 6, support cylindrique.

Fig. 9. — *Chirnogi* . Fragments de vases à décor cordé de la couche énéolithique, post-Gumelnița.

Fig. 10. — *Chirnogi.* Fragments de vases de la couche énéolithique post-Gumelnița.

Fig. 11. — *Chirnogi, „La rudari”.* Vase hallstattien, urne à reste d'incinération.

Fig. 12. — *Ulmeni.* Vases romains trouvés à proximité de quelques tombes sarmatiques. 1, bronze (idem, fig. 13) ; 2, terre cuite ; 3, verre.

Fig. 13. — *Ulmeni.* Vase romain en bronze (idem, fig. 12/1).

Fig. 14. — *Ulmeni.* Objets trouves dans des tombes sarmatiques. 1, miroir ; 2, clochette ; 3, vase (trouvés dans la tombe M. 3) ; 4, 5, couvercle et vase ; 6, petit bol.

Fig. 15. — *Ulmeni-Tăușanca.* Fragments de vases à décor cordé de l'établissement énéolithique.

Fig. 16. — *Ulmeni-Tăușanca.* Fragments des vases à décor cordé de l'établissement énéolithique.

Fig. 17. — *Sultana.* Vases de la fin de l'âge du bronze. 1, tumulus n⁰ I ; 2, tumulus n⁰ II.

Fig. 18. — *Greaca.* 1—6, fragments céramiques de Boian I ; *Căscioarele, « D-aia parte ».* 7, fragment céramique de type Dudești.

Fig. 19. — *Sălcioara.* Fragments céramiques hallstattiens, civilisation de Basarabi.

https://biblioteca-digitala.ro

CETATEA TRACO-GETICĂ DIN A DOUA JUMĂTATE A MILENIULUI I Î. E.N. DE LA MOȘNA (jud. Iași)

DE

ADRIAN C. FLORESCU și GH. MELINTE (HUȘI)

În apropierea satului Moşna (jud. Iaşi), pe locul „cetăţuie" erau cunoscute de multă vreme urmele unei străvechi aşezări omeneşti, fortificate cu val şi şanţ. Recunoaşterile repetate efectuate aici în ultimii ani de Gh. Melinte, directorul Muzeului raional Huşi şi Al. Brătcanu, profesor la şcoala din Moşna, au dus la identificarea unor interesante resturi arheologice databile în secolele III—II î. e. n.

★

Cetatea de la Moşna se află la circa 3,5 km spre nord de sat, pe o înălţime dominantă, asigurînd astfel o bună vizibilitate pînă la distanţe destul de apreciabile de jur împrejur. Atragem atenţia că obiectivul nostru se situează în zona răsăriteană a podişului central moldovenesc, unitate geografică recunoscută prin specificul său ca un adevărat bastion natural, cu văi înguste şi adînci şi înălţimi atingînd uneori 500 m, acoperite în bună parte cu codri seculari.

Cetatea propriu-zisă constă exclusiv dintr-o incintă de formă aproximativ pentagonală mult aplatisată, orientată NV—SE, cu suprafaţa de circa 9 ha (fig. 1). Latura de sud, urmînd o linie destul de sinuoasă, este marcată de o pantă foarte înclinată, aproape imposibilă accesului. Celelalte patru laturi, respectiv de V, NV, N şi NE au fost marcate iniţial prin val de pămînt şi şanţ adiacent. Actualmente aceste elemente de fortificaţie se mai păstrează doar pe laturile de SV, NV şi parţial N; în schimb, pe circa 2/3 din latura de N şi integral pe aceea de NV valul a fost complet distrus — în împrejurări care urmează a fi stabilite — iar şanţul, cu anumite modificări, s-a păstrat aici numai în unele porţiuni. Deşi altitudinea la care a fost ridicată această cetate permitea cu uşurinţă vizibilitatea asupra împrejurimilor, posibilitatea de observare era amplificată şi de un imens tumul situat aproximativ în zona mediană a porţiunii de sud, avînd baza ovoidală cu diametrii de 80 × 60 m şi înălţimea probabilă de circa 10 m. În prezent, acest tumul prezintă în

S C I V, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 129—134.

https://biblioteca-digitala.ro

mijloc un „crater" adînc de circa 6 m, rezultat în urma săpăturilor repetate, executate începînd încă din veacul trecut de numeroşi căutători de comori.

Dimensiunile actuale ale celor două elemente de fortificaţie ale cetăţii sînt destul de variabile. Astfel, înălţimea valului este de 0,75—3 m; şanţul, avînd profilul în formă de pîlnie, este adînc de 3—4 m şi lat de

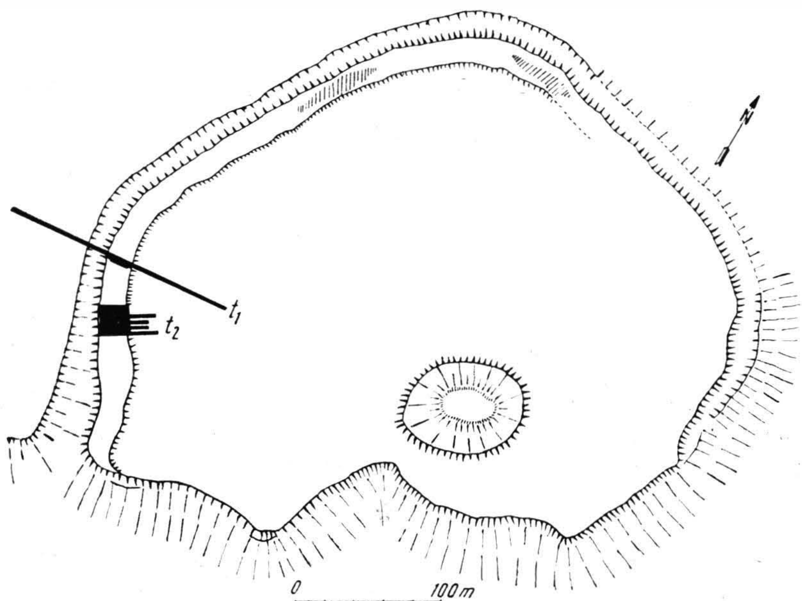

Fig. 1. — *Moşna*. Planul cetăţii de pămînt traco-getice.

maximum 12—15 m. Partea anterioară a valului prezintă o accentuată aplatisare ceea ce dă pantei respective o înclinare foarte mică.

În iulie 1966, s-a executat un sondaj în cetatea de la Moşna ale cărui rezultate le prezentăm în cele ce urmează.

Pe latura de vest a cetăţii, tăind pe direcţie perpendiculară valul şi şanţul, s-a trasat o secţiune avînd în interiorul incintei o lungime de 75 m care a fost prelungită în exterior cu 60 m. Observaţiile obţinute în urma executării acestei secţiuni atestă prezenţa exclusivă a resturilor de locuire în incinta cetăţii — inclusiv creasta şi panta anterioară a valului — şi absenţa lor totală în exterior.

Structura actuală a valului constă din două componente, esenţial deosebite una de cealaltă prin natura lor. Astfel, partea inferioară o constituie valul propriu-zis, de o structură simplă, rezultat din depozitarea pe mal a pămîntului scos cu ocazia săpării şanţului — absolut identică, sub acest aspect, cu valul cetăţii de la Stînceşti-Botoşani — avînd înălţimea maximă (în zona secţionată) de 1,60 m şi lăţimea bazei de 18—19 m. Panta anterioară este foarte lină, limita sa superioară urmînd o linie dreaptă şi nu curbată; în schimb panta exterioară este foarte înclinată. De asemenea, în această zonă s-a semnalat o bermă lată de

https://biblioteca-digitala.ro

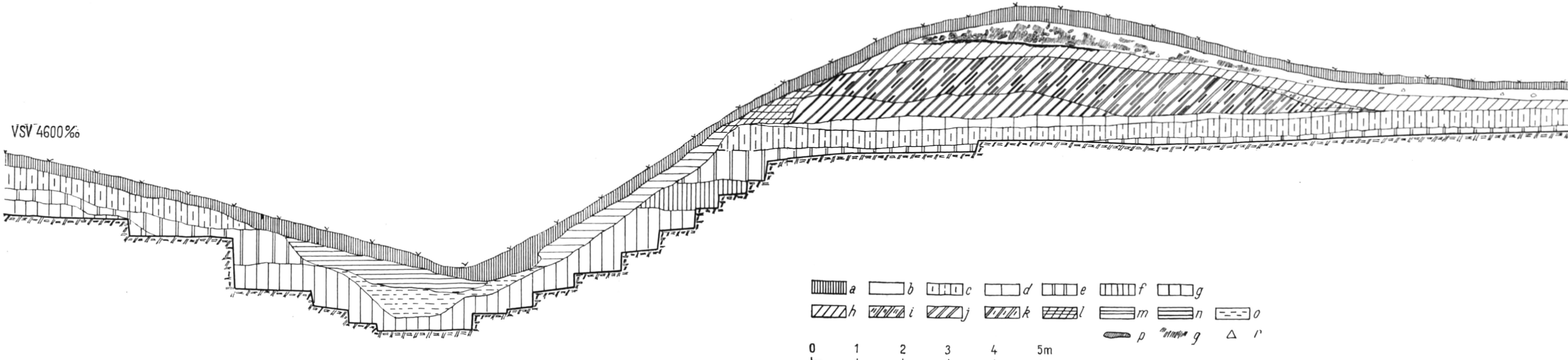

Fig. 2. — *Moșna*. Secțiunea t_1 (fragment) prin val și șanț. *a*, sol vegetal de pădure ; *b*, sol cenușiu nisipos cu resturi arheologice din secolele III-II i.e.n. ; *c*, sol brun-roșcat de pădure ; *d*, sol brun roșcat de pădure cu pete gălbui, de sub baza valului ; *e*, sol galben-roșcat foarte nisipos ; *f*, sol galben clisos ; *g*, sol galben-vinețiu ; *h*, sol galben-v umplutura valului ; *i*, sol galben -roșcat nisipos amestecat cu galben clisos și cu concrețiuni, din umplutura valului ; *k*, sol brun-șocolatiu, din umplutura valului ; *l*, sol brun-șocolatiu clisos, aluvionar ; *m*, sol brun-șocolatiu clisos, din umplutura șanțului ; *n*, sol brun-gălbui clisos, din umplutura șanțului ; *o*, sol brun-vinețiu clisos, din umplutura șanțului ; *p*, chirpic ars ; *q*, chirpic sfărîmat și arsuri ; *r*, ciob.

circa 1 m. Partea superioară a valului cetăţii de la Moşna constă dintr-o depunere alcătuită din numeroase resturi de locuire (îndeosebi complexe *in situ* de chirpic ars, fragmente ceramice etc.), groasă de 0,20—0,60 m, care nu are nici o legătură organică cu partea inferioară a acestuia. Accentuăm că resturile de locuire abundă în regiunea valului, cu precădere spre creasta acestuia; ele diminuează brusc, devenind tot mai sporadice

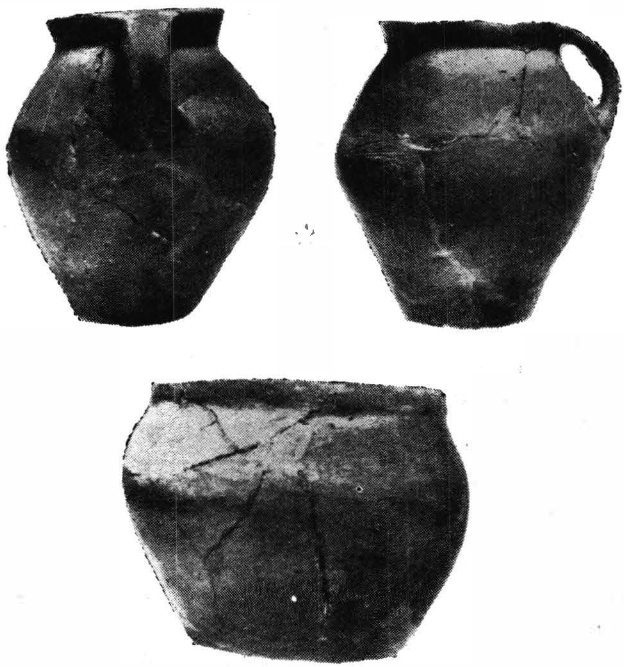

Fig. 3. — *Moşna.* Ceramică din stratul aparţinînd secolelor III-II î.e.n., corespunzător perioadei ulterioare celei în care se datează construirea cetăţii de pămînt traco-getice.

pe măsură ce depărtîndu-ne de această zonă, pătrundem spre interiorul cetăţii.

O a doua secţiune (t_2, vezi fig. 1), practicată în imediata apropiere a celei precedente, pe aceeaşi latură a cetăţii, a dus la observaţii stratigrafice identice. În ceea ce priveşte resturile de locuire care constituie, în ansamblu, partea superioară a valului prezenţa fragmentelor de vase cu buza faţetată în interior „bastarnice" (fig. 3), ca şi fragmentele de mănuşi de amfore cosiene, pledează pentru datarea depunerii respective în secolele III—II î. e. n., fiind deci contemporane cu aşezările de la Lunca Ciurei[1],

[1] Anton Niţu, *Lunca Ciurii (Şantierul arheologic Truşeşti)*, în *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 183—187.

https://biblioteca-digitala.ro

Iaşi-Şorogari [2], Cocorăni [3] şi Botoşana [4]. Cantitatea mare de „chirpic" ars, semnalată în această depunere, nu poate fi pusă în legătură cu eventuala calcinare intenţionată a părţii superioare a valului. Deşi foarte sfărîmat — din cauza intensificării reţelei rădăcinilor de arbori în decursul vremurilor — „chirpicul" reprezintă totuşi resturile calcinate ale unor locuinţe de suprafaţă, construite pe val. În sensul acestei afirmaţii pledează atît existenţa urmelor de pleavă, paie şi frunze în structura bucăţilor de „chirpic", cît şi faptul că printre şi sub fragmentele de „chirpic" ars s-au găsit fragmente ceramice iar uneori chiar vase *in situ*.

Timpul şi posibilităţile materiale nu ne-au permis o extindere a săpăturilor pe o suprafaţă mai mare, pentru a putea verifica observaţiile menţionate aici. Totuşi, o cercetare mai atentă a talazurilor unor gropi executate accidental în diferite puncte din zonele periferice ale cetăţii ne-au arătat că locuirea din secolele III—II î. e. n. ar fi afectat cea mai mare parte din traseul valului.

★

Pe baza datelor prezentate, locuirea din secolele III—II î. e. n. este ulterioară perioadei de construire a cetăţii. Oamenii corespunzători aşezării respective — atragem atenţia asupra faptului, poate nelipsit de semnificaţie, că este vorba de epoca prezenţei vremelnice a bastarnilor în centrul Moldovei — aplatisînd valul, i-au atenuat puternic panta anterioară şi diminuindu-i pe cît posibil curbura suprafeţei iniţiale, au căutat astfel să amenajeze un teren cît mai propice construirii unor locuinţe. Aceasta credem că explică înălţimea atît de mică a valului propriu-zis (atingînd maximum 1,60 m), faţă de lăţimea exagerat de mare a bazei (peste 18 m). Este lesne de înţeles că cei care au construit cetatea de la Moşna nu au putut concepe pentru val — dacă avem în vedere datele ce ni le oferă în acest sens alte cetăţi de pămînt de la mijlocul şi din primele secole ale celei de-a doua jumătăţi a mileniului I î. e. n. — o atît de mare disproporţie a dimensiunilor (înălţimea maximă 1,60 m, lăţimea bazei 18 m).

Ţinînd seama de aceste fapte, fireşte că epoca căreia îi aparţine aşezarea din secolele III—II î. e. n. nu se identifică cu aceea cînd a avut loc construirea şi utilizarea ca atare a cetăţii. De altfel, amplasarea şi poziţia stratigrafică a resturilor de locuire (din secolele III—II î. e. n.) luate în discuţie, exclud caracterul fortificat al aşezării respective. În acest caz, se pune întrebarea cînd poate fi datată cetatea de la Moşna? Fireşte că într-o perioadă anterioară finelui secolului al III-lea î. e. n., dar din nefericire, pînă în prezent, nu am descoperit resturi de locuire mai vechi pe care le-am putea identifica eventual cu epoca construirii şi utilizării strategice a cetăţii. Evident că în această chestiune nu

---

[2] Săpături efectuate de Dan Gh. Teodor în 1964. Material inedit în colecţiile Muzeului de istorie a Moldovei din Iaşi.

[3] Cf. Silvia Teodor şi Simion Raţă, *Contribuţii la cunoaşterea culturii geto-dacice din Moldova în secolele III-II î. e.n., în lumina săpăturilor de la Medeleni-Cucorăni*, comunicare prezentată la a II-a Sesiune ştiinţifică a muzeelor, Bucureşti, decembrie, 1965.

[4] Silvia Teodor, *Noi aspecte ale culturii geto-dacice în nordul Moldovei, în lumina săpăturilor de la Botoşana*, comunicare prezentată la a III-a Sesiune ştiinţifică a muzeelor, Bucureşti, decembrie, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

ne putem referi la cele cîteva silexuri patinate aurignaciene, semnalate atît în incintă cît şi în exteriorul cetăţii, provenind de obicei de la partea inferioară a solului brun-roşcat de pădure care urmează sub baza valului, indicii vagi ale existenţei, pe locul respectiv, a unei staţiuni din paleoliticul superior.

Dacă lipsa resturilor arheologice dintr-o perioadă imediat anterioară finelui secolului al III-lea î. e. n. creează deocamdată dificultăţi pentru încadrarea cronologică mai precisă a cetăţii de la Moşna, relevăm totuşi, că, sub aspect tipologic (forma pentagonală, dimensiunile elementelor de fortificaţie, structura simplă a valului propriu-zis), obiectivul nostru prezintă strînse afinităţi cu cetatea II de la Stînceşti-Botoşani. Deşi asupra acesteia din urmă materialul faptic existent nu ne îngăduie o încadrare cronologică prea precisă, pare însă destul de verosimilă, după cum am arătat şi cu alt prilej, datarea sa aproximativ în secolele IV—III î. e. n. [5]. Prezentînd trăsăturile topografice specifice aşezărilor fortificate hallstattiene carpato-dunărene, este neîndoielnic caracterul tracogetic al cetăţii de la Moşna.

Cu alt prilej am emis ipoteza potrivit căreia încetarea locuirii în unele cetăţi de pămînt de pe teritoriul Moldovei, către finele secolului al III-lea î. e. n. (Stînceşti, Cotnari) s-ar datora apariţiei aici a triburilor bastarne [6]. În ceea ce priveşte obiectivul de la Moşna ne punem întrebarea în ce măsură cele două etape de locuire menţionate s-ar putea identifica totuşi sub aspect etnic, cu una şi aceeaşi populaţie. Oare în condiţiile nou create în pragul secolului al II-lea î. e. n., prin stabilirea temporară a bastarnilor în centrul Moldovei, populaţia traco-getică de pe „cetăţuie" să fi considerat inutilitatea strategică a cetăţii construite în perioada anterioară pentru ca minimalizîndu-i elementele de fortificaţie să le fi dat altă destinaţie, amenajînd valul în vederea construirii aici a unei dense reţele de locuinţe? Este drept că în cadrul materialului ceramic descoperit la Moşna elementele Przeworsk nu au un caracter sporadic. Considerăm totuşi că materialul faptic de care dispunem actualmente este cu totul insuficient pentru a lua aici în discuţie caracterul etnic al resturilor de locuire din secolele III—II î. e. n. de pe „cetăţuie", de la Moşna; această problemă rămîne deocamdată deschisă, întrucît ea necesită un material faptic cu mult mai amplu vizînd, în primul rînd, o profundă cunoaştere a culturii traco-getice din centrul Moldovei în cea de-a doua jumătate a mileniului I î. e. n. Trebuie să relatăm însă că sub acest aspect cercetarea şi cunoştinţele noastre se află într-un stadiu încă incipient.

---

[5] Adrian C. Florescu şi Simion Raţă, *Problema cetăţilor hallstattiene din Moldova, în lumina săpăturilor de la Stînceşti -Botoşani*, comunicare prezentată la cea de-a II-a Sesiune ştiinţifică a muzeelor, Bucureşti, decembrie, 1965.

[6] Cf. Adrian C. Florescu, *Le problème des établissements fortifiés hallstattiens tardifs de la zone orientale de la Roumanie*, în *Actele celui de-al VII-lea Congres de ştiinţe pre- şi protoistorice*, Praga, august, 1966 (sub tipar).

https://biblioteca-digitala.ro

LA FORTERESSE THRACO-GÉTIQUE DE LA DEUXIÈME MOITIÈ DU Ier MILLÉNAIRE AV. N. È. DE MOŞNA (dép. de Iassy)

RÉSUMÉ

En 1966 on a procédé à un sondage dans la forteresse en terre — avec vallum et fossé de défense — située à 3,5 km nord du village de Moşna (dép. de Iassy — au centre de la Moldavie).

La forteresse proprement dite est constituée par une enceinte pentagonale, applatie, orientée NV — SE et ayant une superficie de 9 ha. Le côté sud, sinueux, formant la base du pentagone, longe le bord d'une pente raide, difficilement accessible. Des quatre autres côtés, délimitées, grâce au vallum et au fossé adjacent, il n'en subsistent, mieux conservés, qu'un peu plus de 2 côtés, le reste ayant été détruit dans des conditions qui n'ont pu être encore précisées. Dans la zone médiane du côté sud il y a un immense tumulus, ellipsoïdal, ayant les diamètres de 80 et 60 m et une hauteur d'environ 10 m (fig. 1).

À l'occasion des fouilles on a trouvé, sur la crête et sur la pente antérieure du vallum, des vestiges d'habitat massif, des III—IIe siècles av. n. è. (fig. 2.)

Parmi les restes céramiques mentionnons des fragments d'amphores de Cos et des tessons «bastarnes », ayant le rebord tourné vers l'intérieur (fig. 3). Pendant cette période d'habitat, le vallum s'est beaucoup affaisé. Tenant compte de ces données stratigraphiques, la date de construction de la forteresse doit être reportée à une période antérieure, à la fin du IIIe siècle av n. è. Malheureusement on n'a pas trouvé des vestiges antérieurs à l'époque á laquelle on pourrait attribuer la construction de la forteresse. Par sa forme pentagonale, la forteresse de Moşna présente des affinitées typologiques avec celle de Stînceşti-Botoşani, ce qui pourrait faciliter son éventuelle datation aux IVe—IIIe siècles av. n. è.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Moşna.* Plan de la forteresse thraco-gétique, à remparts en terre.

Fig. 2. — *Moşna.* Coupe t_1 (fragment) par le vallum et le fossé *a,* sol végétal de forêt ; *b,* sol grisâtre sablonneux, avec vestiges archéologiques des IIIe-IIe siècles av. n.è. ; *c,* sol brun rougeâtre de forêt ; *d,* même couche avec taches jaunâtre d'au-delà de la base du vallum ; *e,* sol jaune rougeâtre très sablonneux ; *f.* terre glaise jaune ; *g,* sol jaune bleuâtre ; *h,* sol jaune verdâtre du remblai du valum ; *i,* sol jaune rougeâtre sablonneux mélé avec de la terre glaise jaune et avec des concrétions provenant du remblai du vallum ; *j,* sol brun rougeâtre de forêt, provenant du remblai du vallum ; *k,* sol brun chocolat du remblai du vallum ; *l,* terre glaise brun chocolat, alluvionnaire ; *m.* terre glaise brun chocolat du remblai du vallum ; *n,* terre glaise brun jaunâtre du remblai du vallum ; *o,* terre glaise brun bleuâtre du remblai du vallum ; *p,* torchis calciné ; *q,* débris de torchis et calcinations ; *r,* tesson.

Fig. 3. — *Moşna.* Céramique de la couche des IIIe-IIe siècles av. n.è.,correspondant à la période ultérieure à celle de l'érection de la forteresse en terre thraco-gétique.

https://biblioteca-digitala.ro

MORMINTE DE INCINERAȚIE DIN NECROPOLA GETO-DACICĂ DE LA GRĂDIȘTEA (jud. Ialomița)

DE

VASILE CULICĂ (Călărași)

La doi km de orașul Călărași, în partea stîngă a brațului Borcea, în incinta îndiguită, care pînă la încheierea lucrărilor de hidroameliorare — cu cîțiva ani în urmă — forma balta Călărași, se află o ridicătură de lut galben, lungă de aproape 2 km, cu lățimea maximă de circa 0,5 km, mai îngustă spre capete și orientată E — V. Partea dinspre nord a acestui grind coboară în pantă lină, pierzîndu-se în șesul terenului de baltă ca și capetele, pe cînd latura sudică se termină în cea mai mare parte brusc, prin maluri surpate. În trecut era înconjurată la nord și la vest de lacul Călărași, la sud de lacul Grădiștea, ambele asanate astăzi, iar la est se prelungea pînă în apele brațului Borcea, de care este despărțită în prezent printr-o veche șosea părăsită și prin actualul dig-șosea.

Înălțimea de la nivelul terenului înconjurător depășește doi metri în partea centrală a grădiștii, iar în raport cu nivelul mării punctul cel mai ridicat este la 23 m. Ca și celelalte grinduri care se țin lanț în lunca fluviului, de la Mostiștea pînă la Dichiseni, este un martor de eroziune, despărțit din terasa inferioară a Dunării de un vechi curs de apă. Stratul vegetal nu depășește 80 cm.

Deși identificat ca punct arheologic de aproape o jumătate de secol [1], nu a fost pînă în prezent obiectul unor cercetări sistematice. Este cunoscut uneori sub toponimicul *Grădiștea Borcii* [2], alteori sub denumirea *Grădiștea Călărași* [3], dar și sub numele pe care-l întîlnim în hărți : *Grădiștea* [4]. În prezent intră în perimetrul G. A. S. „Mircea Vodă".

---

[1] Radu Vlădescu-Vulpe, *Materiale istorico-arheologice pentru harta arheologică a României ridicată de direcția Muzeului național de antichități. I. Regiunea Mostiștea-Călărași*, în *BCMI*, 1924, p. 85—86. Se dă o descriere sumară a poziției, care nu mai corespunde, datorită lucrărilor de hidroameliorare și se accentuează asupra caracterului geto-elen al materialelor găsite.

[2] *Ibidem*.

[3] *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 312.

[4] Constantin Preda, *Alte descoperiri monetare*, în *SCN*, II, 1958, p. 466.

https://biblioteca-digitala.ro

Așezată într-o regiune bogată în pește și vînat, înconjurată de locuri bune pentru creșterea vitelor, apărată de inundații dar în același timp izolată prin ape, Grădiștea a fost căutată și locuită din vechime pe aproape toată întinderea ei, cu întreruperi, dar cea mai intensă locuire pare să fi fost în epoca traco-getică.

Repetatele noastre observații, în scopul salvării unor monumente de cultură materială ce apar întîmplător, au avut ca urmare și descoperirea a două morminte de incinerație, spre apus de semnul trigonometric instalat în partea centrală a grădiștii. Descoperirea ne îndreptățește convingerea că ne aflăm în prezența unei necropole, concluzie sprijinită și pe resturile de urne (amfore, sau de factură locală) culese din împrejurimi de noi, sau din descoperiri mai vechi [5].

Mormîntul nr. 1 a fost descoperit întîmplător în luna octombrie 1957, la aproximativ 70 cm de la suprafața actuală a solului, în muchia malului secționat de o pantă care dezvelea o mică parte din pîntecul, vasului-capac (fig. 1/2). Degajarea mormîntului s-a făcut cu ușurință deoarece întregul complex funerar zăcea într-un pămînt castaniu, afînat, de natură vegetală ; cu această ocazie au ieșit la iveală cele trei vase (fig. 1/1—3).

Amfora elenistică folosită ca urnă este un vas scos din uz din vechime, deoarece avea piciorul rupt și o spărtură la nivelul diametrului maxim, ceea ce o făcea inutilizabilă. Pe gît, în apropiere de locul unde se prinde toarta, a fost imprimată vertical o ștampilă englifică, pe două rînduri : [?] ΑΣΙ ΣΤΥ (fig. 3/2). Vasul este lucrat dintr-o pastă de culoare cărămizie-roșcată, bine arsă. Toarta alăturată ștampilei este ușor arcuită și se lipește de umăr printr-o adîncitură făcută cu vîrful degetului. În starea actuală amfora are 62 cm, dar inițial atingea probabil înălțimea de 70 cm [6]. În afară de oase nu s-a găsit în interior nici un fel de obiect de inventar. Amfora-urnă fusese acoperită cu vasul din fig. 1/2, folosit drept capac, care prezintă unele crăpături, unele din timpul arderii în cuptor, altele datorită presiunii pămîntului.

Vasul-capac este lucrat de mînă dintr-o pastă cu urme de cochilii și pietricele, de culoare castanie deschisă la exterior, aproape gălbuie în interior, cu un strat negru în spărtură. Pereții au fost lustruiți. Este un produs local, de formă aproape sferică, prevăzut cu patru apucători orizontale situate spre nivelul diametrului maxim, mai aproape de buză decît de fund, diferite ca formă două cîte două, unele apropiindu-se de forma dreptunghiulară în timp ce celelalte sînt semicirculare.

Vasul-ofrandă (fig. 1/3) de dimensiuni reduse și lucrat mai primitiv, are un aspect neîngrijit, nu are ornamente și nici apucători. Are buza ușor arcuită spre interior. Din cauza pastei de calitate inferioară și a arderii incomplete, datorită presiunii pămîntului și acțiunii de degajare, s-a desfăcut în mai multe bucăți. În interiorul lui s-a găsit numai pămînt. În jurul complexului funerar nu s-au găsit cioburi, pietre sau resturi carbonizate.

---

[5] *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 312—314.

[6] Celelalte dimensiuni : diametrul maxim 27 cm ; perimetrul maxim 80 cm ; diametrul gurii, pe linia torților, 9 cm și în interior 7 cm ; diametrul gurii, pe linia opusă torților, 10 cm și în interior 8 cm ; înălțimea torților 23 cm, perimetrul gîtului 32 cm ; capacitatea pînă la începutul gîtului 8 litri.

https://biblioteca-digitala.ro

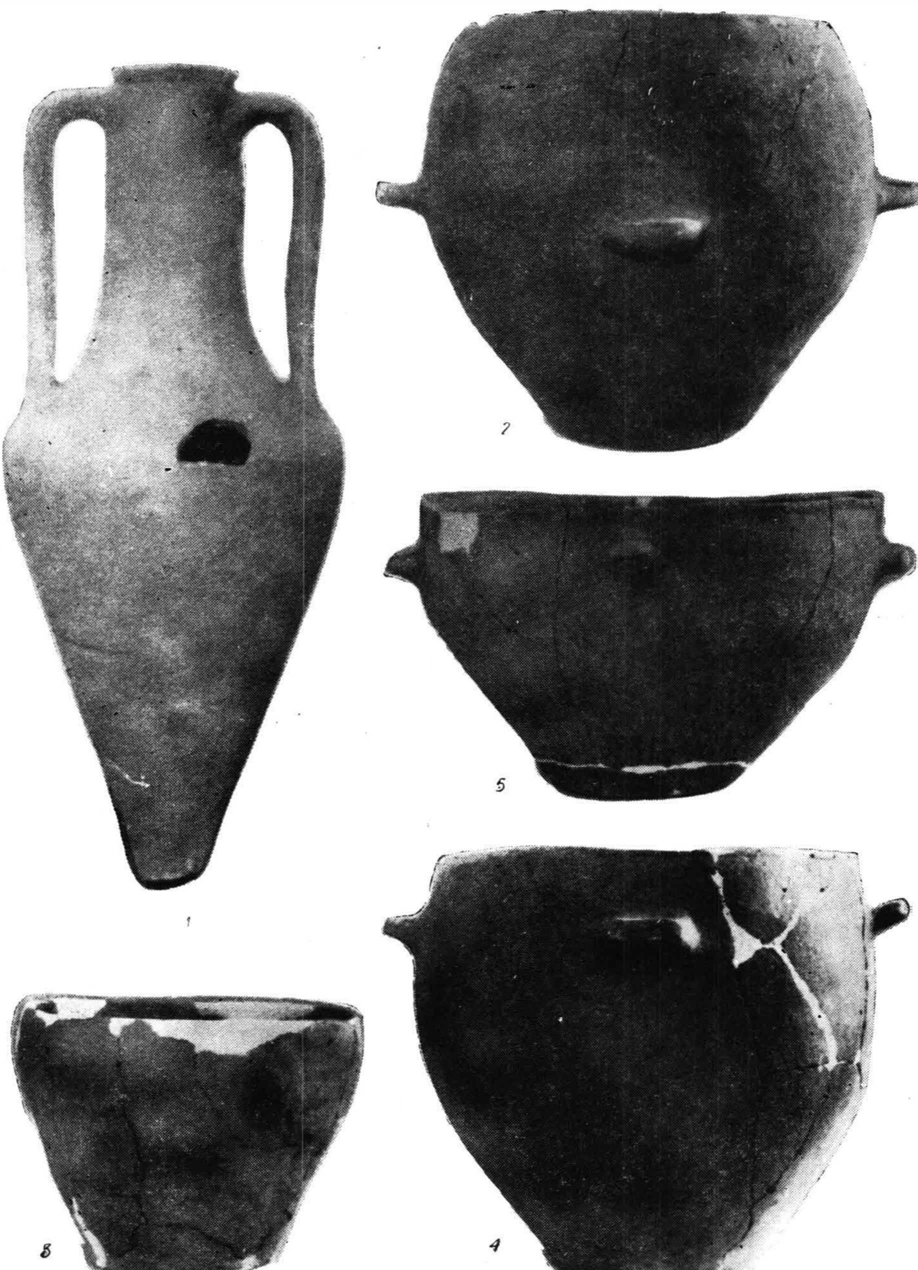

Fig. 1. — *Grădiștea-Călărași.* *1—3*, vase găsite în M. 1 ; *4*, *5* , vase descoperite în M.2.

Mormîntul nr. 2 a apărut tot întîmplător, în luna decembrie 1959, în muchia rotunjită de ploi a aceluiași mal, lăsînd să se vadă o parte din sfericitatea vasului-urnă. Complexul funerar este format doar din două vase : urna propriu-zisă (fig. 1/4) și capacul (fig. 1/5). Nu este exclus ca

https://biblioteca-digitala.ro

pe lîngă urnă să mai fi fost așezat vreun vas-ofrandă, care între timp să se fi pierdut prin surparea malului. Nu avem însă nici un fel de indiciu, în afara analogiei cu M. 1. Și acest mormînt, ca și precedentul, a fost găsit într-un pămînt gras, cu amestec de origine vegetală, bogat în umezeală și ușor de îndepărtat.

Vasul-urnă nu diferă prea mult de vasul-capac (fig. 1/2) din M. 1, atît ca formă, cît și ca înfățișare. Fundul prezintă o suprafață mai mare, iar marginea, cu o ușoară îngroșare exterioară, este abia arcuită înspre interior, ceea ce face ca diametrul gurii să fie de asemenea mai mare, iar forma vasului mai puțin sferică decît a precedentului. Are tot patru apucători orizontale, situate mult mai aproape de margine. Este lipsit de ornamente și lustruit.

Din cauza rezistenței reduse a pastei și a presiunii vasului-capac, urna prezintă mai multe spărturi. În interior s-au găsit oasele defunctului calcinate, amestecate cu pămîntul care umplea vasul fără vreun obiect de inventar. Drept capac a fost utilizat și de data aceasta un vas asemănător cu vasul-urnă, în ceea ce privește materialul și tehnica de lucru, dar deosebit ca formă, fiind apropiat de tipul castron, cu gura largă și corpul tronconic. Cele patru apucători sînt situate tot în apropierea marginii, fiind de forme diferite, două cîte două. Capacul a fost așezat cu fundul în jos. Presiunea pămîntului l-a spart în mai multe bucăți, risipind fragmentele printre oasele din urnă. În interiorul vasului-capac s-a găsit numai pămînt. Faptul că a fost așezat în poziția în care vasele pot avea un conținut, presupune că în el s-ar fi aflat diferite ofrande, explicîndu-se astfel lipsa unui alt vas cu această funcție.

În afară de cele două morminte, au mai fost găsite în aceeași perioadă de timp, provenind din straturi deranjate în diferite împrejurări, un număr de cinci vase și un capac, după cum urmează:

1) Urnă din pastă cărămizie-gălbuie, în spărtură prezentînd nuanțe de cenușiu pînă la negru, prevăzută cu patru apucători dreptunghiulare situate mai aproape de fund decît de gură și cu patru butoni rotunzi abia reliefați, situați pe umăr, alternînd cu cele patru apucători (fig. 2/3).

2) Urnă din pastă asemănătoare la culoare, în formă de oală, prevăzută cu patru apucători situate ceva mai jos de mijlocul vasului. Vasul a fost găsit spart, ca și precedentul, fără urme de oase. Din apropierea lui s-au cules fragmentele capacului următor (fig. 2/1).

3) Fragmente dintr-un disc ceramic ale cărui margini depășesc ușor gura vasului precedent, căruia cu siguranță i-a servit de capac. Cu toată lipsa oaselor, ambele piese au constituit o urnă cu capacul lucrat în mod special, iar lipsa oaselor se datorește faptului că atît vasul cît și capacul nu au fost găsite *in situ* (fig. 2/1).

4) Vas păstrat fragmentar, prevăzut cu patru proeminențe ușor despicate prin apăsare, unite între ele printr-un șir de alveole. Vasul a mai fost ornat și prin zgîrierea în pastă crudă a unor linii oblice, pornind în mănunchiuri de cîte trei, din dreptul fiecărei proeminențe, la o mică distanță și apropiindu-se spre stînga, cu putin mai jos de mijlocul vasului (fig. 3/1).

https://biblioteca-digitala.ro

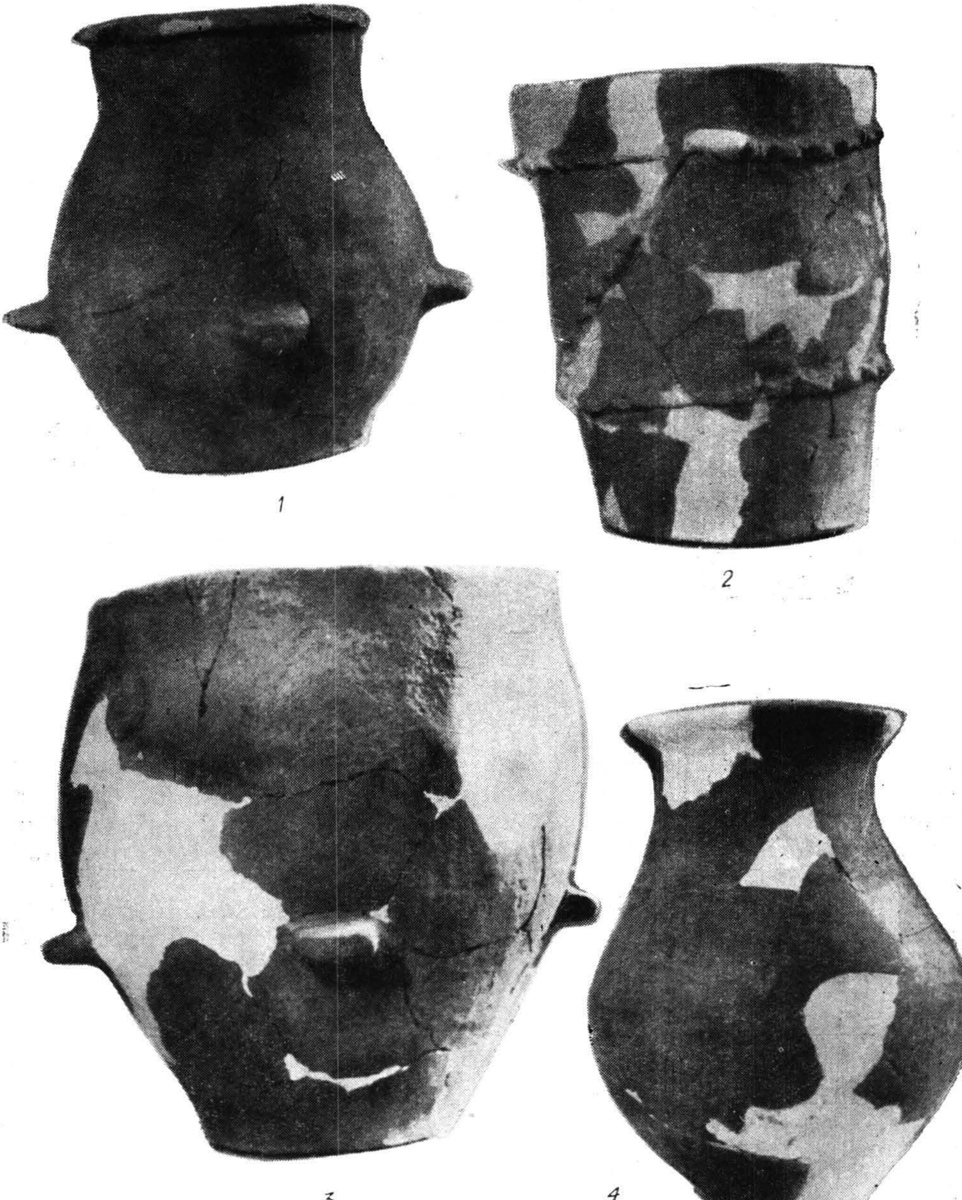

Fig. 2. — *Grădiștea-Călărași.* Vase adunate de la suprafață.

5) Vas din aceeași pastă și de aceeași formă ca și precedentul, dar mai mare, împodobit cu două brîuri alveolare paralele ; brîul superior este întretăiat de patru apucători crestate, din dreptul cărora se desprind spre brîul inferior, pentru a se uni cu acesta, patru diagonale alveolate (fig. 2/2).

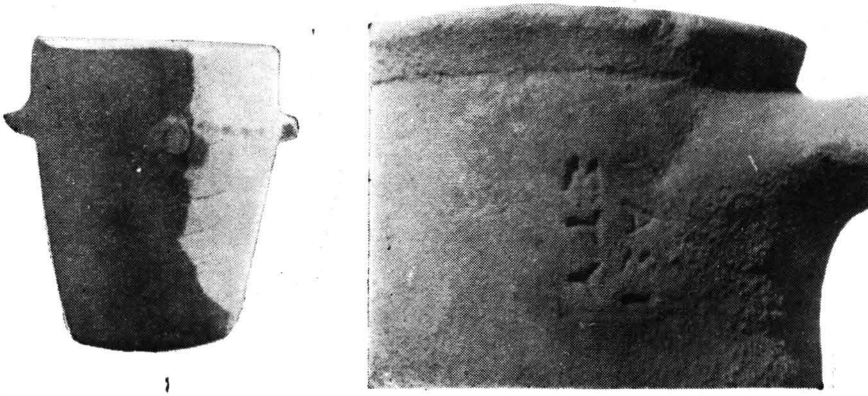
https://biblioteca-digitala.ro

6) Urnă din pastă cenuşie, lucrată la roată, cu corpul bombat şi buza răsfrîntă (fig. 2/4)[7].

★

Pe baza observaţiilor asupra caracterelor ceramicii, a ritului şi ritualului funerar, sînt posibile unele concluziuni de ordin cronologic în legătură cu necropola şi cu eventuala aşezare de pe *Grădiştea*.

În cea mai mare parte ceramica de aici este lucrată cu mîna; numai două vase sînt lucrate la roată. Un singur vas provine din import,

1 2

Fig. 3. — *Grădiştea-Călăraşi*. Vas getic şi ştampila englifică de pe gîtul amforei, descoperită în M.1 (*Heracleea Pontică*).

restul fiind ieşite din mîinile unor meşteri locali, produse în ateliere cu veche tradiţie. Vasele (fig. 1/2,4) sînt apropiate tipologic de urnele de la Poiana[8], descoperite în stratul hallstattian Poiana I 2 — deosebirea constînd în forma şi numărul apucătorilor, — de urna de la Cernavoda[9] — care are însă apucătorile sub perimetrul maxim —, de urna de la Mediaş[10], sau de urnele de la Satu Nou[11], iar vasul din fig. 2/3 este aproape identic cu cel descoperit la Spanţov[12] şi chiar cu cel de la Tariverde[12].

[7] Dimensiunile vaselor în cm:
fig. 1/2 înălţime 25; diam. fund. 10,5; gură 21/23; maxim 27
fig. 1/3 înălţime 15; diam. fund. 11; gură 21; maxim 21
fig. 1/4 înălţime 25,5; diam. fund 12; gură 26; maxim 27
fig. 1/5 înălţime 16,5; diam. fund 12; gură 28; maxim 28
fig. 2/3 înălţime 32—33; diam. fund. 12; gură 27; maxim 32
fig. 2/1 înălţime 25; diam. fund. 13,5; gură 16,5; maxim 22
fig. 2/1 (capacul) înălţime —; diam.fund —; gură —; maxim 18
fig. 3/1 înălţime 18; diam. fund. 10; gură 15; maxim 15
fig. 2/2 înălţime 28; diam. fund. 15; gură 22; maxim 22
fig. 2/4 înălţime 30; diam. fund. 10; gură 17; maxim 22
Materialele au fost depuse în Muzeul de istorie din Călăraşi. Inv. nr. 5060—5061, 9389—9397.

[8] *SCIV*, II, 1958, 1, p. 184 şi fig. 12/3, p. 190.

[9] *Materiale*, IV, p. 284, fig. 5 şi 6.

[10] *Materiale*, VII, p. 175, fig. 2/8; I. Nestor şi Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Mediaş*, p. 176, datează în Hallstatt.

[11] *Materiale*, VII, p. 284, fig. 1/2 şi fig. 2; *Materiale*, VIII, p. 370, fig. 1/3.

[12] *BCMI*, III, 1910, p. 176, fig. 8; Em. Condurachi şi colab., *Şantierul Histria*, 8. *Tariverde*, în *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 131 şi fig. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

Vasul din M. 2 (fig. 1/4) amintește un vas de la Telița [13] iar vasul din M. 1 (fig. 1/3), amintește vasul-capac de la Satu Nou [14]. Vasul din fig. 1/2 derivă din urna bitronconică hallstattiană de care se leagă prin diferite verigi ca : urna de la Cernavoda [15] și cea de la Corlăteni [16], fiind deci posterioară acestora. Vasele din fig. 2/2 și fig. 3/1 au corespondențe destul de apropiate cu vasele cu brîu alveolat de la Telița [17] și Satu Nou [18], care prin profiluri se leagă de vasele din fig. 1/2 și 4, iar prin decorul alveolat au un contact strîns cu vasele din fig. 2/2 și 3/1. În cazul de față elementele de comparație nu stabilesc coexistența tipurilor amintite, ci doar fondul tradițional din care s-au dezvoltat ultimele. Acestea aparțin fără îndoială unui orizont mai tîrziu, care va putea fi sesizat în săpături și se integrează fără rezerve în ceramica getică frecventă în așezările de tipul Crăsani.

M. 1 de la Grădiștea permite compararea cu mormîntul de la Satu Nou [19], în care apare o amforă din Heracleea Pontică, sau chiar cu cele similare de la Zimnicea [20] și Murighiol [21], în care se întîlnesc diferite amfore grecești. Originea hallstattiană este dovedită și de profilul vasului din fig. 2/1, fiind o variantă mai nouă de urnă pîntecoasă, derivată din tipul celor de la Ferigile [22], dar care prin analogie cu vasul asemănător de la Telița [23], urmează a primi o încadrare cronologică mai tîrzie. Și forma vasului din fig. 2/4, singurul lucrat la roată din toate vasele autohtone găsite pe Grădiștea, poate fi considerată ca evoluînd din fondul local hallstattian.

Unicul vas importat este amfora utilizată ca urnă în M. 1 (fig. 1/1).

Cu toate puternicile afinități cu diferitele materiale ceramice ale unor necropole sau așezări de la Dunărea de jos sau mai depărtate, ceramica de la Grădiștea își păstrează un oarecare specific. Cu excepția vasului din fig. 2/3 care, așa cum s-a mai spus, este aproape identic cu vasul de la Spanțov [24], și poate cel mai vechi, celelalte își au forme proprii în cadrul tipurilor cunoscute și amintite. Astfel, forma accentuat sferică a vasului din fig. 1/2 îl deosebește de vasele cu care a fost comparat mai sus și care au apucătorile sub linia de maximă rotunjire, în timp ce vasul nostru le are situate deasupra acestei linii. Forma sferică îl apropie mai mult de unele vase de la Murighiol [25], dar acestea sînt pre-

---

[13] *Materiale*, VIII, p. 376, fig. 3/8 ; G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, *Cercetările arheologice de la Telița* ; datează în ultima parte a secolului al IV-lea și începutul secolului al III-lea î.e.n.

[14] *Materiale*, VIII, p. 370, fig. 1/1.

[15] *Materiale*, IV, p. 285, fig. 7/2 și 8/2.

[16] *SCIV*, III, 1952, 1, p 92, fig. 7.

[17] *Materiale*, VIII, p. 376, fig. 3/9, 10.

[18] *Materiale*, VIII, p. 370, fig. 1/3.

[19] *Materiale*, VIII, p. 371 și fig. 1/4, p. 370.

[20] *SCIV*, I, 1950, 1, p. 98.

[21] *SCIV*, VII, 3–4, 1965, p. 244 și fig. 2.

[22] *Materiale*, VII, p. 220, fig. 2/1–2.

[23] G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, fig. 3/2, p. 376 și fig. 7/6, p. 378. Datare : ultima parte a secolului al IV-lea și începutul secolului al III-lea î.e.n.

[24] C. Moisil, *Privire asupra antichităților preistorice ale României*, în *BCMI*, III, 1910, p. 176, fig. 8 ; Cf. D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavoda (1954) și unele aspecte ale începutului formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de jos*, în *Materiale*, IV, p. 291, nota 7.

[25] *SCIV*, VI, 1955, 3–4, pl. II/8, 11, 12 ; *Materiale*, III, p. 250, pl. I/4.

https://biblioteca-digitala.ro

văzute cu brîuri alveolate, care lipsesc în cazul nostru. Urnele cu care a fost comparat vasul din fig. 2/2 de la Grădiştea, au un singur brîu alveolat, pe cînd aceasta are două brîuri paralele. Vasul-capac din M. 2, cu forma pronunţată de castron, nu are analogii apropiate cu vreun vas din necropolele sau staţiunile citate.

Din analiza sumară rezultă că vasele din mormintele găsite pe Grădiştea se integrează tipologic în categoria ceramicii cunoscute pe teritoriul ţării noastre la începutul celei de-a doua epoci a fierului, pe care o marchează.

În raport cu diferitele aspecte culturale cunoscute la Dunărea de jos, se situează după Alexandria [26] şi Cernavoda [27]. Este evidentă contemporaneitatea cu necropolele de la Zimnicea [28] şi Satu Nou [29], fără a coborî însă pînă la secolul al III-lea î. e. n. În schimb vasele culese la suprafaţă (fig. 2/2,4 şi 3/1), sînt caracteristice perioadei clasice dacice şi atestă existenţa unei locuiri getice pe Grădiştea şi în perioada mai tîrzie, chiar dacă nu putem vorbi deocamdată de continuitate.

Ritul funerar constatat la cele două morminte este incineraţia. Ritualul constă în înmormîntarea oaselor calcinate în urne cu capac, cu sau fără vas-ofrandă. Înhumarea s-a făcut în necropolă, nu pe terenul pe care a avut loc incinerarea. Deşi nu avem date asupra modului în care se făcea arderea cadavrelor, nu este exclus ca populaţia de pe Grădiştea să fi cunoscut arderea în *ustrina*, practică în uz la Dunărea de jos [30]. Nu s-au găsit obiecte aparţinînd defuncţilor. Vasele au fost îngropate liber, în teren plan, fără a fi protejate de ciste de piatră sau de tumuli.

Luînd anul 450 î. e. n. ca o dată de început a formării culturii geto-dacice la Dunărea de jos [31], sîntem totuşi ţinuţi să avem în vedere amfora din M. 1 care aduce datarea către o fază mai tîrzie. Ştampila englifică şi detaliile de formă ne îndreptăţesc să clasificăm această amforă în tipul I din prima grupă cronologică din lucrarea cercetătoarei I. B. Zeest [32]. Potrivit cronologiei adoptate de V. Canarache, amfora-

[26] C. Preda, *Săpăturile de la Alexandria*, în *Materiale*, VI, p. 259, fixează data de sfîrşit la începutul secolului al IV-lea.

[27] D. Berciu, *op. cit.*, p. 301; datează în prima jumătate a secolului al V-lea î.e.n.

[28] *Istoria României*, I, p. 222 şi fig. 51/1,5 (secolele IV—III î.e.n.).

[29] B. Mitrea, C. Preda şi N. Anghelescu, *Săpăturile de salvare de la Satu Nou*, în *Materiale*, VII, p. 286; datează în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.; idem, *Şantierul Satu Nou. Necropola geto-dacică*, în *Materiale*, VIII, datează în ultimele decade ale secolului al V-lea şi secolele IV— III î.e.n.

[30] I. Nestor, *Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea*, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 98.

[31] D. Berciu, *op. cit.*, p. 307; idem, *Din istoria Dobrogei*, I, 1965, p. 108.

[32] V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, p. 193. Deşi această amforă nu are capacitatea de 10 litri, adică un sfert de metret de 40 l, cum indică V. Canarache pentru amforele de la Heracleea (*op. cit.*, p. 374), dacă la capacitatea de 8 litri găsită de noi numai pînă la baza gîtului, adăugăm 0,750 l, (ceea ce ar corespunde cu cantitatea de lichid cuprins de gîtul amforei pînă la o anumită înălţime) se realizează capacitatea de 8,750 l, adică jumătate din capacitatea amforelor sinopeene, valabilă şi pentru amforele tasiene găsite la noi. Astfel la concluzia trasă de V. Canarache, că metretul de 40 l funcţiona numai în părţile lumii egeo-asiatice şi că atît părţile Traciei cît şi cele pontice foloseau alte unităţi — de jumătate de măsură, a cîte 17,500 l la Sinope şi sferturi de metret a cîte 8,750 l la Tasos — urmează a se adăuga, că şi la Heracleea era în vigoare sfertul de metret de 8,750 l.

https://biblioteca-digitala.ro

urnă din M. 1 de la Grădiștea aparține grupei cronologice limitate între anii 350 și 300 î. e. n., adică celei de a doua jumătăți a secolului al IV-lea î. e. n., anul 350 î. e. n. constituind astfel un *terminus post quem*, datînd mormîntul de incinerație, și cu el probabil întreaga necropolă după această dată. Ne aflăm cu alte cuvinte în perioada Latène B, al cărei început din punct de vedere al cronologiei absolute îl constituie anul 350 î. e. n., dată la care lunca Dunării de jos, în același timp cu sudul Munteniei, parcursese deja un secol de dezvoltare accelerată în a doua epocă a fierului [33]. La datarea de mai sus nu se opune nici unul din celelalte elemente ale ceramicii sau practicilor funerare.

O largă încadrare cronologică în secolele V—III î. e. n. a fost făcută mai de mult, pe baza unei urne cu capac publicată anterior [34].

Simplele observații de suprafață și descoperirile întîmplătoare nu au putut duce la sesizarea așezării căreia îi aparține necropola de la Grădiștea și deci locul ei este încă necunoscut. Existența mormintelor, care fără îndoială aparțin unei necropole, cît și unele descoperiri de monede republicane romane laolaltă cu tetradrahme tasiene barbarizate [35] — deși mult mai tîrzii — sînt totuși o dovadă că a existat aici o așezare cu un caracter care depășește simpla staționare sporadică. Fără a exclude posibilitatea existenței unui emporion [36], presupunem că ne găsim în fața unei așezări sătești [37]. Nu avem elemente necesare pentru a putea preciza dacă viețuirea va fi continuat pînă în secolele următoare sau s-a întrerupt pentru a fi reluată mai tîrziu.

Relațiile cu lumea elenă, evidente cel puțin prin amfora folosită ca urnă, au fost sesizate de la data primei cercetări pe teren [38], dar nu se poate preciza încă în ce măsură se opresc la cetățile vest-pontice sau depășesc spațiul Pontului stîng. Găsirea la Călărași a unei drahme de argint emisă de Histria ar părea să confirme relațiile cu această cetate [39]. Singurul stater de la Alexandru cel Mare, găsit pe o altă grădiște situată la circa 10 km [40] nu este un indiciu suficient în favoarea existenței unor relații directe, prin corăbierii insulari, cu centrele îndepărtate. Ținînd însă seama de frecvența cioburilor de amforă, mai accentuată în urmă cu cîteva decenii [41], nu excludem această posibilitate, după cum este posibil ca mărfurile grecești să fi venit atît direct cît și prin tranzitul histrian.

Dat fiind că unul dintre modurile prin care se statorniceau relații comerciale între cetățile grecești și băștinași era schimbul de produse exotice pe produse locale [42], este imposibil ca Histria și Callatis să nu fi trimis amfore cu vin și ulei, în interior, chiar pe cursurile prin-

[33] D. Berciu, *Sînt geții traci nord-dunăreni?*, în *SCIV*, XI, 1960, 2, p. 263; *Din istoria Dobrogei*, I, 1965, p. 110.
[34] D. Berciu, *Sînt geții* ..., p. 265 și nota 3.
[35] *SCN*, 2, 1958, p. 466; *SCIV*, IX, 1958, 1, p. 154.
[36] Radu Vlădescu-Vulpe, *op. cit.*, p. 85—86.
[37] D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, 1965, p. 111.
[38] Radu Vlădescu-Vulpe, *loc. cit.*
[39] Bucur Mitrea, *Sur les monnaies des cités pontiques découvertes sur le territoire des populations locales*, în *Studii clasice*, III, p. 85.
[40] Grădiștea Clinci; la Muzeul din Călărași, inedit.
[41] Radu Vlădescu-Vulpe, *loc. cit.*
[42] D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I (*Geți și greci la Dunărea de jos*), p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro

cipale de apă, ca Dunărea şi braţul Borcea, şi în acest caz ar fi vizată şi aşezarea de lîngă Călăraşi; dar pentru moment ne pare imposibil a deosebi o amforă venită prin tranzitul cetăţilor vest-pontice, de una venită direct.

În stadiul actual al descoperirilor nu sesizăm o intensificare a folosirii roatei olarului de către localnicii de pe Grădiştea, fenomen obişnuit totuşi secolului al IV-lea, ca o consecinţă a transformărilor social-economice ale populaţiei băştinaşe [43].

Desfăşurarea unei activităţi dirijate pentru cunoaşterea aşezării de pe Grădiştea de la Călăraşi şi în general a culturii materiale dezvoltate începînd cu secolul al IV-lea î. e. n., de către locuitorii băştinaşi ai grădiştilor situate în lunca Dunării de jos, va contribui atît la înţelegerea mai amănunţită a fenomenului de vehiculare a elementelor de cultură de o parte şi de alta a fluviului, cît şi la lărgirea cunoştinţelor asupra relaţiilor etnice şi politico-economice cu lumea sud-tracică.

TOMBES D' INCINÉRATION DE LA NÉCROPOLE GÉTO-DACIQUE DE GRĂDIŞTEA

RÉSUMÉ

Dans l'enceinte indiguée de l'ancien lit majeur, à 2 km sud de la ville de Călăraşi il y a là, un témoin d'érosion, nommé Grădiştea, long d'environ 2 km et large de 500 m. Les recherches effectuées ici ont livré des matériaux archéologiques, surtout de l'époque thraco-gétique et des fragments d'amphores grecques.

Le matériel céramique présenté par l'auteur, provient des deux tombes d'incinération, découvertes fortuitement *in situ* (fig. 1/1—5) ainsi que des couches de terre bouleversées pour différentes raisons, par les habitants des lieux (fig. 2/1—4; fig. 3/1).

Les tombes sont datées du La-Tène B, après 350 av. n. è. étant postérieures aux aspects d'Alexandria et de Cernavoda, mais contemporaines des nécropoles de Zimnicea et de Satul Nou. Quelques-uns des vases recueillis à la surface du sol ont été datées d'une époque plus récente.

Les relations — directes ou par l'intermédiaire d'Histria—avec le monde grec sont évidentes, aussi l'auteur n'exclue pas la possibilité de l'existence ici d'un *emporion*. Toutefois il pense qu'il s'agit plutôt d'un établissement gétique de type villageois.

On n'a pu identifier l'établissement auquel aurait appartenue cette éventuelle nécropole, de même qu'on n'a pu établir la liaison existante entre la céramique datée du IVe siècle av. n. è. et celle appartenant

[43] Em. Condurachi, *Problema apariţiei ceramicii Latène în regiunea Dunării de jos*, în *SCIV*, I, 1965, 16, p. 44—45; D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 121.

https://biblioteca-digitala.ro

à un niveau plus récent. C'est aux fouilles à venir d'apporter des précisions quant aux relations ethniques, politiques et sociales des habitants de la plaine innondable du Bas-Danube avec le monde sud-thracique.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Grădiștea-Călărași.* 1—3, vases découverts dans la tombe n° 1 (M. 1); 4, 5 vases découverts dans la tombe n° 2 (M. 2).

Fig. 2. — *Grădiștea-Călărași.* Vases recueillis à la surface du sol.

Fig. 3. — *Grădiștea-Călărași.* Vase gétique et estampille englyphique du col de l'amphore découverte dans M. 1 (*Héraclée Pontique*).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CUPTOR DE OLAR CU VASE DACICE ȘI ROMANE LA BURIDAVA

DE

GHEORGHE I. PETRE (Govora)

Pe vatra satului Stolniceni (Buridava romană), (jud. Vîlcea), uzina de produse sodice Govora a săpat în toamna anului 1966 un șanț pentru amplasarea unor conducte. După ce șanțul a traversat drumul național Craiova—Rm. Vîlcea, la circa 300 m est, s-a secționat un cuptor roman de ars ceramică, pe care l-a distrus parțial. Din interiorul cuptorului rămas nesăpat am scos mai multe vase romane și unul dacic, precum și o ustensilă de bronz.

I. *Cuptorul*. Meșteșugul olăritului la Buridava se practica intens, iar ceramica se ardea în cuptoare închise.

Cuptorul descoperit recent are forma circulară cu cupolă (fig. 1) și a fost săpat în pămîntul sănătos pînă la o adîncime de 1 m, fiind protejat de o tencuială din lut groasă de 6 pînă la 10 cm. Această tencuială este mai groasă la vatră, iar la gura cuptorului măsoară 0,20 m. Baza camerei de ardere a lemnelor are diametrul de 1,65 m, iar gura de foc are lărgimea de 0,60 m. Pe vatră s-a observat rămășița pilonului central de susținere a tavanului, iar la gura cuptorului, un prag din piatră de Olt. Existența unei mari cantități de țiglă căzută în jur denotă că acest cuptor era protejat de un acoperiș.

Cuptorul s-a prăbușit împreună cu conținutul său, din antichitate. Forma lui este specifică cuptoarelor descoperite la Buridava, Slăveni, Sucidava și datate în prima jumătate a secolului III e. n. [1]. Din pereții camerei superioare destinată coacerii vaselor, nu se păstrează nimic *in situ*.

II. *Ceramica dacică*. O dată cu materialul arheologic roman am scos din cuptor și un mare vas dacic modelat cu mîna, în formă de „sac" (fig. 2/1). Vasul restaurat măsoară: înălțimea 0,38 m, diametrul bazei 0,14 m și diametrul gurii 0,25 m. Este lucrat din pastă de lut amestecată cu nisip și mica, totul de culoare cărămizie (pe alocuri cărămiziu-vînăt). E de talie înaltă, pîntecul ușor bombat, gîtul înalt, cu margi-

[1] D. Tudor, *Depozitul de vase dacice și romane de la Stolniceni*, in *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 655 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro

nile gurii mult şi neregulat răsfrînte în afară. Prezintă oarecare neregularităţi de modelare.

III. *Ceramica romană.* Această ceramică prezintă varietăţi din punct de vedere tipologic şi tehnic şi se poate împărţi în mai multe grupe.

A. Grupa cea mai numeroasă o formează vasele tronconice, majoritatea fără mănuşi, cu fundul plat, corpul zvelt, mai bombat spre par-

Fig. 1. — *Stolniceni-Buridava.* Cuptorul roman de ars ceramică.

tea superioară, gîtul scurt, cu buza îngroşată şi răsfrîntă spre exterior. În interior buza are o şănţuire lăţită. Vasele sînt lucrate cu roata olarului, din pastă zgrunţuroasă, aspră la pipăit, avînd nisip, pietricele şi mica în compoziţie. Sînt de culoare fumurie sau cenuşie. Ca ornament au pe gît şănţuiri paralele şi circulare.

Din această grupă notăm următoarele vase:

1. Oală înaltă de 0,20 m, diametrul gurii 0,154 m, diametrul bazei 0,10 m, de culoare castanie cenuşie şi decorată cu două şănţuleţe concen-

https://biblioteca-digitala.ro

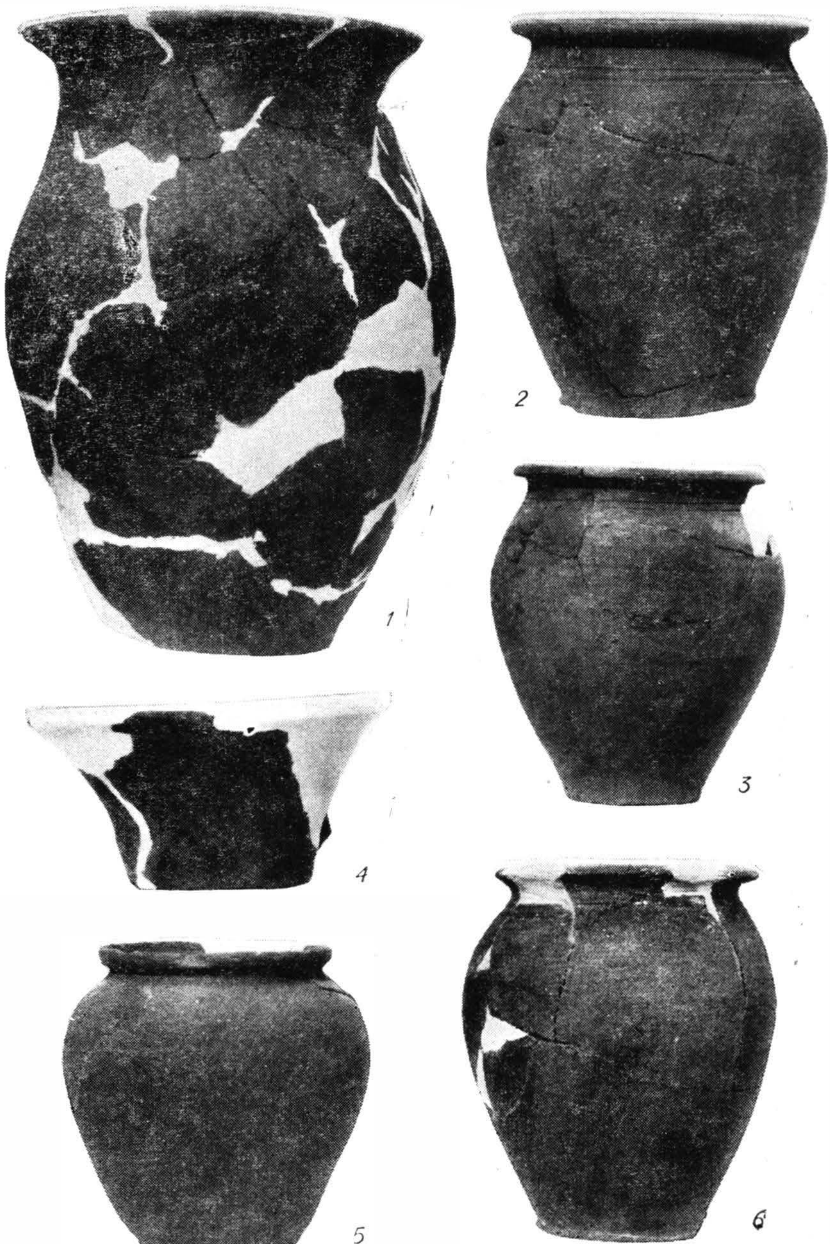

Fig. 2. — *Stolniceni-Buridava.* *1 – 3, 5, 6,* vase descoperite în cuptor ; *4,* căţuie descoperită pe aria de locuire civilă.

https://biblioteca-digitala.ro

trice-paralele, plasate pe gîtul vasului. Buza este îngroșată și răsfrîntă spre exterior (fig. 2/2).

2. Oală înaltă de 0,17 m, diametrul gurii 0,124 m, diametrul bazei 0,65 m, de culoare fumurie, cu buza îngroșată semioval spre exterior, iar pe gît are două linii concentrice-paralele incizate adînc (fig. 2/3).

3. Oală înaltă de 0,206 m, diametrul gurii de 0,154 m, diametrul bazei 0,92 m, de culoare fumurie închisă, decor cu șănțulețe, buza teșită orizontal spre exterior (fig. 2/6).

4. Oală reconstituită parțial, înaltă de 0,20 m, diametrul gurii 0,140 m, diametrul bazei 0,07 m. Formă, culoare și decor ca la cea precedentă (fig. 3/2).

5. Oală spartă și reconstituită parțial, înaltă de 0,206 m, diametrul bazei 0,09 m, identică cu cele precedente (fig. 3/3).

6. Oală reconstituită parțial, înaltă de 0,192 m, diametrul gurii 0,140 m, diametrul bazei 0,072 m, identică ca formă, culoare și decor cu cele de mai sus (fig. 3/1).

7. Ulcică de culoare fumurie-închisă, corpul zvelt și puțin bombat, gîtul scurt, cu buza subțire și ușor arcuită spre interior. Este lucrată în aceeași pastă ca cele precedente și nu are decor. Are înălțimea de 0,096 m, diametrul gurii 0,073 m, diametrul bazei 0,047 m (fig. 2/5).

8. Ulcică spartă, de culoare fumurie, mai zveltă și mai înaltă ca cea precedentă, cu bazinul bombat la bază, avînd ca decor o șănțuire circulară aplicată pe gît. Buza oblică și răsfrîntă spre exterior. Are înălțimea de 0,117 m, cu diametrul bazei de 0,043 m (fig. 3/5).

9. Fragment din partea superioară a unui vas cu profil scund, care nu s-a putut reconstitui, lucrat din aceeași pastă și culoare. Are corpul bombat, gîtul scurt, cu buza arcuită spre interior. A avut două toarte lucrate în bandă lată, modelate cu două caneluri verticale. Bazinul este ornat pînă sub mănușă cu caneluri late, orizontale și paralele (fig. 3/9).

10. Fragment din partea superioară a unui vas identic ca profil cu cel precedent, lucrat în aceeași pastă și culoare, avînd buza înaltă și oblic arcuită în sus, prezentînd atît pe buză cît și pe partea de maximă rotunjime a bazinului, șănțuiri circulare (fig. 3/8).

11. Fragment din partea superioară (gîtul și buza treflată) a unei căni de vin (oenochoe) lucrat în aceeași pastă, de culoare cenușie-vînătă. Are o mănușă (ruptă recent) în bandă lată cu două caneluri verticale pe partea superioară (fig. 3/6).

12. Capac pentru oală, de formă tronconică, cu buton înalt de prins, lucrat în aceeași pastă și culoare, avînd buza îngroșată și ușor arcuită spre exterior. Are înălțimea de 0,05 m, diametrul butonului de 0,037 m și deschiderea gurii de 0,10 m (fig. 3/7).

B. A doua grupă ceramică o formează strachinile și castroanele. Aici întîlnim în afară de pastă zgrunțuroasă fumurie, și pastă fină de culoare cenușie peste care s-a aplicat un strat de angobă neagră cum și pasta cărămizie-gălbuie. Din această grupă notăm:

13. Strachină plată din pastă fină de culoare cenușie, avînd profilul larg și baza inelară ridicată, cu buza dreaptă, pe care are o șănțuire circulară. Pereții interiori și exteriori au un strat de angobă neagră. În interior angoba prezintă spre centru o culoare castanie. Are înăl-

https://biblioteca-digitala.ro

ţimea de 0,055 m, diametrul bazei de 0,073 m, iar deschiderea de 0,22 m (fig. 4/1).

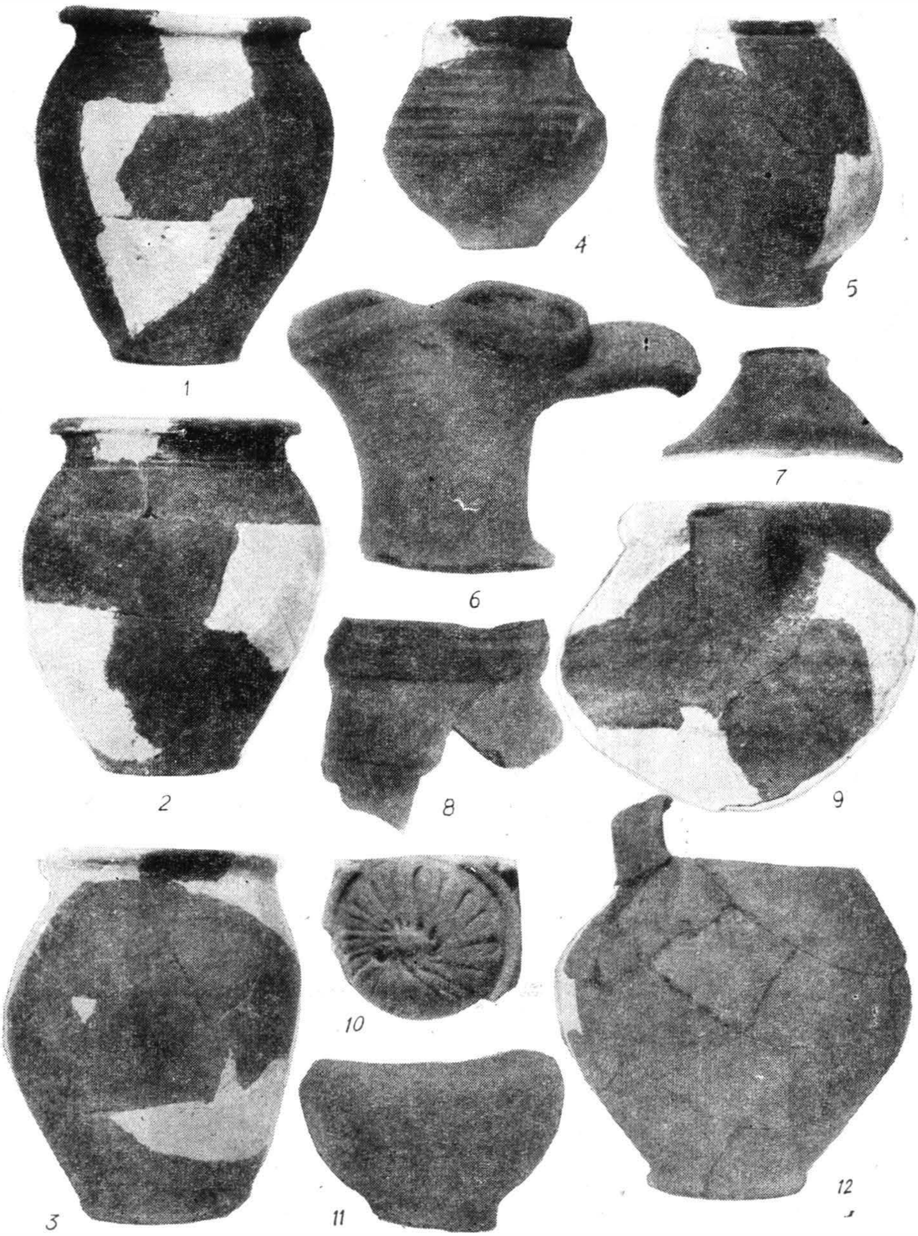

Fig. 3. — *Stolniceni-Buridava. 1—3, 5—12,* vase descoperite în cuptor ; *4,* văscior roman descoperit pe aria de locuire civilă.

14. Străchinuţa cu fundul inelar, buza îngroşată şi arcuită spre interior, iar pe partea exterioară a buzei are ca decor o şănţuire circulară.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe partea de maximă rotunjime prezintă uşoare faţete circulare. Este lucrată din pastă cenuşie fină, peste care s-a aplicat un strat de angobă. Lustruirea este ştearsă. Are înălţimea de 0,04 m, diametrul bazei de 0,05 m şi deschiderea de 0,12 m (fig. 5/3).

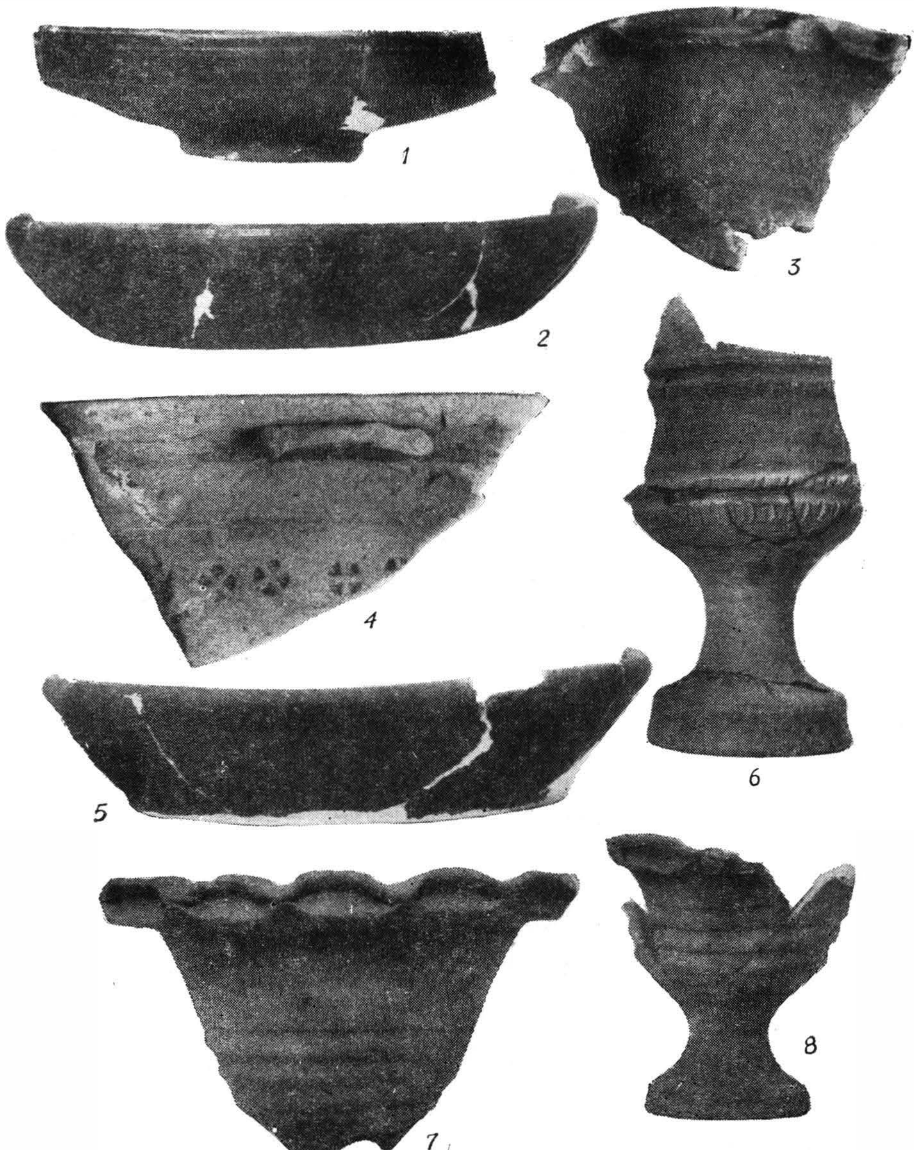

Fig. 4. — *Stolniceni-Buridava.* Ceramică romană descoperită în cuptor.

15. Fragment dintr-o strachină-castron lucrată din pastă fină, bine frământată, de culoare cărămizie-închisă, peste care s-a aplicat un lustru

https://biblioteca-digitala.ro

roşietic. Buza înaltă şi aplecată spre exterior, baza inelară. Pe corp are uşoare faţete circulare (fig. 5/2).

16. Vas-castron de formă bitronconică, cu mănuşile (două) rupte recent, de formă semicirculară, late, pe care se observă două caneluri paralele şi verticale, avînd fundul plat. Buza lăţită oblic spre exterior este ornată pe partea superioară cu o bandă de caneluri circulare. Este modelat

Fig. 5. — *Stolniceni-Buridava. 1—3*, vase descoperite în cuptor; *5*, unealtă de bronz descoperită în cuptor; *4*, fragment de capac de la Stejarul.

din pastă fină, cenuşie, peste care se mai observă pete negre de angobă, iar în interior urme de vopsea cărămizie-roşcată. Are înălţimea de 0,17 m, diametrul bazei 0,078 m şi deschiderea maximă a gurii de 0,233 m (fig. 5/1).

17. Fragment dintr-un vas castron mare, lucrat în aceeaşi tehnică, avînd buza lăţită orizontal şi ornată cu două caneluri circulare. Pe partea superioară a corpului, este ornat cu o serie de ştampilări în rozetă, iar sub buză, în relief, o scenă erotică. Este lucrat din pastă aspră, de culoare cărămizie-gălbuie. Fragmentul a fost găsit pe vatra cuptorului şi poate face parte din fragmentele ceramice de susţinere a arderii (fig. 4/4).

18. Strachină largă lucrată din pastă zgrunţuroasă, cu nisip şi mică în compoziţie, de culoare vînătă. Are forma tronconică, buza îngroşată şi uşor arcuită spre interior. Corpul este decorat cu caneluri paralele-circulare. Baza plată măsoară în diametru 0,18 m, înălţimea 0,056 m, iar deschiderea maximă 0,25 m (fig. 4/5).

https://biblioteca-digitala.ro

19. Strachină largă, de formă asemănătoare cu precedenta, buza arcuită spre interior, lucrată din pastă fină de culoare cenuşie peste care s-a aplicat un strat de angobă neagră puternic lustruit. Baza plată, măsoară în diametru 0,17 m, înălţimea 0,05 m şi deschiderea maximă 0,23 m (fig. 4/2).

C. Grupa a treia o formează două ulcioare.

20. Ulcior mare, spart recent, cu mănuşă lăţită, lucrat din pastă îngrijită, de culoare cărămizie-gălbuie. Pe corpul recipientului sînt trasate neregulat benzi de vopsea roşie. Are o bază inelară cu diametrul de 0,095 m, înălţimea existentă 0,21 m, cea probabilă 0,30 m (fig. 3/12).

21. Ulcioraş (?) din care lipseşte partea superioară, modelat din pastă cărămizie pe care se mai observă urme de vopsea roşie. Corpul vasului este decorat cu uşoare caneluri circulare (fig. 3/11).

D. A patra şi ultima grupă este compusă din cupe cu picior înalt din care notăm:

22. Cupă cu picior înalt, baza de formă cilindrică, gol în interior, lucrată din pastă aspră de culoare cărămizie. Are corpul înalt, cilindric, buza dreaptă. Piciorul, la bază şi pe umăr este decorat cu cîte un rînd de crestături, iar corpul cupei are aceleaşi crestături la bază şi pe partea superioară, despărţite prin trei şănţuiri circulare. Înălţimea 0,0252 m, diametrul piciorului de susţinere 0,12 m şi deschiderea 0,17 m (fig. 4/6).

23. Cupă avînd lipsă piciorul de susţinere, lucrată în aceeaşi pastă şi culoare, cu corpul conic, buza evazată şi îngroşată prin alveole vălurite strînse cu degetul în pasta crudă. Corpul este decorat cu caneluri circulare (fig. 4/7).

24. Cupă cu picior, spartă recent, lucrată în aceeaşi tehnică şi pastă ca cea precedentă. Buza este mult răsfrîntă spre exterior, iar piciorul de susţinere gol în interior, are la bază o şănţuire circulară. Are înălţimea de 0,163 m, diametrul la bază 0,95 m, cu deschiderea maximă de 0,22 m (fig. 4/8).

25. Fragment de cupă lucrată în aceeaşi tehnică cu cele precedente pasta fiind însă mai fină şi de culoare cenuşie închisă (fig. 4/3).

26. Mai notăm un fragment dintr-un grup ornamental decorat cu adîncituri radiante, împrăştiate dintr-un mic buton central, dimensiunea ornamentului 0,075 m (fig. 3/10).

27. Printre vase, în interiorul cuptorului s-a descoperit şi o unealtă de bronz în formă de cuţit lancelat, cu dublu tăiş folosit probabil pentru executarea unor sculpturi pe vasele nearse (fig. 5/5).

Inventarul arheologic descris mai sus, găsit în interiorul cuptorului apărut pe aria de locuire civilă din Buridava, ne oferă noi dovezi sigure despre continuitatea dacilor sub stăpînirea romană. Împreună cu ceramica provincială romană, într-un cuptor de olari, apare şi vasul „sac" de veche tradiţie geto-dacă, modelat cu mîna [2].

Tot aici amintim şi faptul că în anul 1962, în săpăturile efectuate de fabrica Govora, am găsit la o adîncime de 0,60 m, pe o vatră cu resturi ceramice, oase şi cărbune, o căţuie dacică (fig. 2/4) şi un văscior roman decorat cu caneluri circulare (fig. 3/4). Decorul şi tehnica văsciorului

---

[2] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 306.

https://biblioteca-digitala.ro

roman sînt caracteristice secolului III e.n. Cercetările intreprinse pînă acum la Buridava[3], confirmă de altfel justețea tezei privitoare la dăinuirea în masă compactă a populației autohtone sub stăpînirea romană[4]. În urma acestor cercetări, se poate trage concluzia că la Buridava a existat

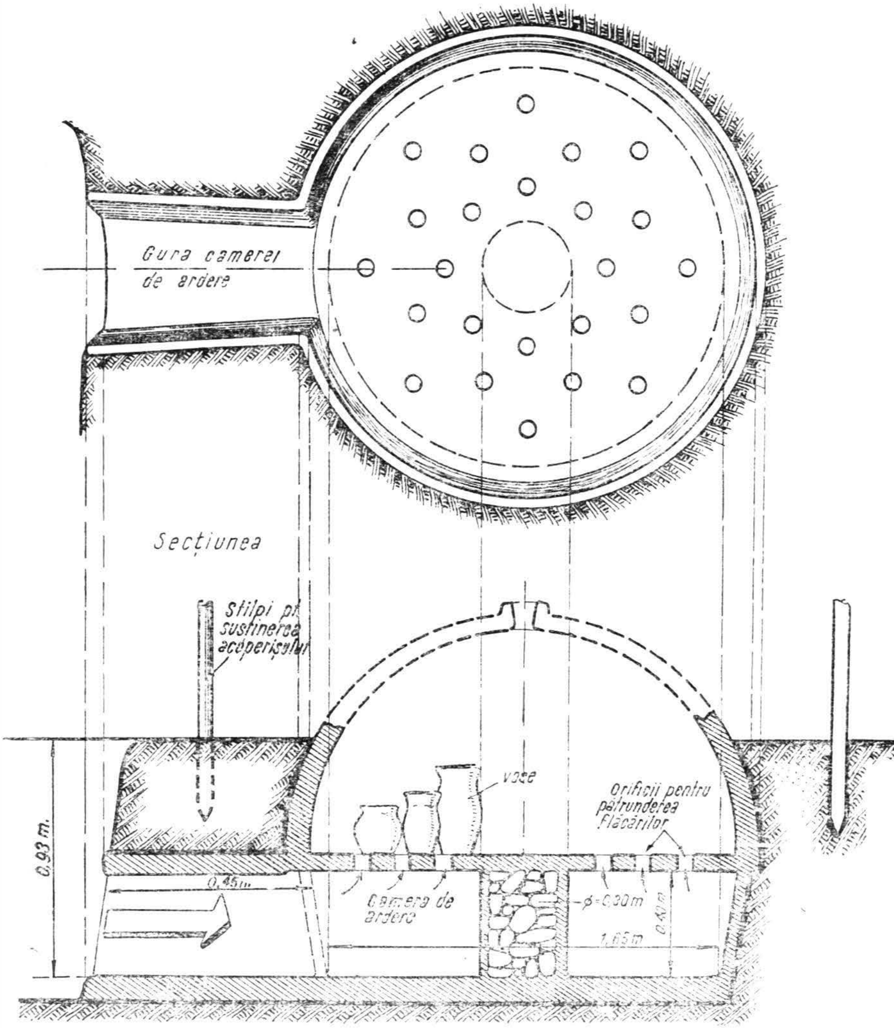

Fig. 6. — *Stolniceni-Buridava*. Cuptorul roman de ars ceramică (reconstituire de Gh. Petre și I. Mitan).

[3] Date la D. Tudor în *Les garnisons de Buridava à l'époque de la conquête de la Dacie*, în *Akte des IV. Intern. Kongres für griech. und lat. Epigraphik*, Viena, 1964, p. 404 și urm. ; D. Tudor, *Pedites singulares à Buridava*, în *Dacia*, N. S., VIII, 1964, p. 345 și urm. ; D Tudor, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 184 și urm. (nr. 12—14) și *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 593 și urm. (nr. 1—5) ; D. Tudor, *Depozitul de vase dacice și romane de la Stolniceni*, în *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 655 și urm.

[4] D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, Edit. Acad., București, 1966, p. 199.

https://biblioteca-digitala.ro

anterior ocupaţiei romane o aşezare dacică destul de înfloritoare, care a continuat a se dezvolta şi sub stăpînirea romană [5].

Pe lîngă acest fapt, cuptorul cu vase dacice şi romane descoperit recent atestă că olarul respectiv producea concomitent ceramică dacică şi romană. Analizînd conţinutul cuptorului constatăm că atît ceramica dacică cît şi cea romană, prezintă o etapă de decadenţă a tehnicii olăritului. Vasul dacic este modelat neîngrijit, fără decor, păstrîndu-şi însă nealterată forma specific dacică.

Persistenţa şi continuitatea acestor tipuri specifice, cum sînt vasul „sac" şi căţuia-opaiţ, în centrele cvasi-urbane, ca cel de la Buridava, cum şi în aşezările rurale din împrejurimi, ca cea de la „Stejar" [6], unde s-a descoperit un fragment de capac modelat cu mîna de tip provincial-roman (fig. 5/4), documentează o perpetuare masivă a elementului autohton şi păstrarea nealterată a culturii materiale geto-dace sub dominaţia romană.

Materialul ceramic roman este mult mai bogat şi variat ca tehnică şi forme de vase. Toate vasele sînt lucrate cu roata olarului. În proporţie de peste 60% întîlnim grupa ceramicii lucrată în tehnica pastei zgrunţuroase, de culoare fumurie închisă, caracterizată prin tipul oalei fără mănuşi, cu corpul tronconic, buza îngroşată sau teşită orizontal spre exterior, avînd o scobitură circulară pe partea interioară a buzei. Această tehnică a olăritului în Dacia sudică se datează la sfîrşitul secolului al II-lea şi în prima jumătate a secolului al III-lea e.n. [7].

Şănţuirea interioară a buzei, cum şi pasta poroasă, formează o caracteristică şi a oalei de la Izvoare [8], Poieneşti [9], Poiana [10] şi Tîrgşor [11] din secolele III-IV e.n. şi tipologic o găsim în aria de locuire a castrului Gilău [12]. O asemenea tehnică şi tipologie o aflăm mai departe în ceramica necropolelor din Muntenia în secolul al IV-lea e.n. [13].

Din inventarul aflat în cuptor lipseşte ceramica roşie precum şi imitaţiile de *terra sigillata*, caracteristice secolului II e.n. Este prezentă însă ceramica cărămizie sau cărămizie-gălbuie, peste care se aplică cîteodată o vopsea roşie (fig. 3/12). Pe această grupă de vase apare şi procedeul decorului prin ştampilare sau imprimare întîlnit şi pe ceramica din secolul al IV-lea e.n. de la Olteni [14].

---

[5] D. Tudor, *op. cit.*, p. 659.

[6] Aşezarea daco-romană în punctul la „Stejar", com. Buleta, jud. Vîlcea descoperită de autor în 1963, se dezvoltă în prima jumătate a secolului al III-lea e.n. şi este de tip specific rural, cu ceramică în proporţie de peste 80% de caracter autohton. Aşezări de tip rural mai semnalăm la Căzăneşti, secolele II-IV e.n., „Gorunişul" şi „Băile" din Ocnele Mari, secolul al III-lea e.n., toate în raionul jud. Vîlcea.

[7] D. Tudor, *op. cit.*, p. 659.

[8] Radu Vulpe, *Izvoare, monografie arheologică*, Bucureşti, 1957, p. 313.

[9] Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti*, în *Materiale*, I, 1953, p. 281.

[10] Radu Vulpe, *Activitatea şantierului arheologic Poiana-Tecuci 1950*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 214.

[11] Gh. Diaconu, *Tîrgşor. Necropolă din secolele III—IV e.n. în Muntenia*, Edit. Acad., Bucureşti, 1965, p. 75.

[12] M. Macrea, M. Rusu şi I. Winkler, *Şantierul arheologic Gilău*, în *Materiale*, V, 1959, p. 455 şi fig. 1/13, 17 şi 20.

[13] B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, Edit. Acad. Bucureşti, 1966, p. 132.

[14] *Ibidem*, p. 132.

https://biblioteca-digitala.ro

Ceramica lucrată din pastă fină de culoare cenuşie, acoperită la suprafaţă cu angobă neagră bine lustruită, o găsim la Buridava atît în secolul al II-lea cît şi în secolul al III-lea e.n. Această ceramică o întîlnim de asemenea în necropolele din Muntenia din secolul al IV-lea e.n. [15].

În acest fel se întăreşte ipoteza difuzării în cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov a tehnicii şi tipologiei ceramicii romane [16].

Cît priveşte vasul scund decorat cu caneluri orizontale late, puternic reliefate şi dispuse paralel (fig. 3/9), el este mult răspîndit în secolul al III-lea e.n. [17]. Cupele cu piciorul înalt decorate cu alveole marginale pe buza vasului, le găsim modelate în aceeaşi tehnică atît de culoare cenuşie (fig. 4/3) cît şi cărămizie (fig. 4/6, 7, 8). Formele vaselor, culoarea şi tehnica pastei datează cuptorul de la Buridava în prima jumătate a secolului al III-lea e.n.

Cuptorul cu vase dacice şi romane de la Buridava leagă o nouă verigă la procesul de convieţuire daco-romană şi a continuităţii elementului autohton sub stăpînirea romană.

FOUR DE POTIER CONTENANT DES VASES DACIQUES ET ROMAINS À BURIDAVA

RÉSUMÉ

L'auteur présente la découverte récente d'un four de potier, mis au jour dans l'aire de l'habitat de Buridava (Stolniceni) (dép. de Vîlcea).

Le four de forme circulaire, à coupole, a été creusé en terre vierge à une profondeur de 1 m. À l'intérieur du four on a trouvé de la céramique dacique et romaine, la première façonnée à la main et l'autre au tour, et pour la plupart dans une pâte rugueuse de couleur gris, foncé. Ce groupe comprend des vases tronconiques à panse svelte, à gros rebord replié vers l'extérieur, et au col décoré de rainures parallèles.

La pâte brique jaunâtre est également présente, de même que celle grise à engobe noire. Dans cette pâte sont façonnés les écuelles, les bols, les cruches et les coupes à haut pied. La typologie des vases, leur couleur et la technique de la pâte nous portent à dater le four de Buridava de la première moitié du IIIe siècle de n.è., et elles attestent en même temps la contemporanéité et la continuité de l'élément autochtone pendant la domination romaine.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Stolniceni-Buridava.* Four romain de potier.

Fig. 2. — *Stolniceni-Buridava.* 1—3, 5, 6, vases découverts dans le four; 4, tasse dacique découverte dans l'aire d'habitat.

---

[15] B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, Edit. Acad., Bucureşti, 1966, p. 132.

[16] M. Comşa, *Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux IIIe—IVe siècles de n.è.*, în *Études d'histoires publiées à l'occasion du XIIe congrès des Sciences Historiques*, Viena, 1965, nr. 3, p. 28 şi urm.

[17] D. Tudor, *Oltenia romană*, 1958, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3. — *Stolniceni-Buridava.* 1—3, 5—12, vases découverts dans le four ; 4, petit vase romain découvert dans l'aire d'habitat.

Fig. 4. — *Stolniceni-Buridava.* Céramique romaine découverte dans le four.

Fig. 5. — *Stolniceni-Buridava.* 1—3, vases découverts dans le four ; 5, outil en bronze découvert dans le four ; 4, fragment de couvercle découvert à Stejarul.

Fig. 6. — *Stolniceni-Buridava.* Four romain de potier (restitution par Gh. Petre et I. Mitan).

https://biblioteca-digitala.ro

CERAMICA OTOMANĂ DESCOPERITĂ LA IAŞI

DE

ALEXANDRU ANDRONIC

La Iaşi, încă din anii 1952—1955, cu prilejul cercetărilor de suprafaţă din preajma Palatului Culturii, pe locul vechii Curţi domneşti, au fost descoperite fragmente ceramice de provenienţă orientală [1]. Ulterior, în cursul cercetărilor arheologice din anii 1956—1960 au fost descoperite de asemenea fragmente ceramice de provenienţă orientală şi pe teritoriul vechiului tîrg feudal Iaşi, considerate ca import din imperiul otoman şi datînd din secolele XVI—XVII [2]. Însă cele mai numeroase fragmente ceramice de provenienţă orientală au fost descoperite pe locul vechii Curţi domneşti în anul 1960 cu prilejul săpăturilor metodice [3]. Cu prilejul cercetărilor arheologice de pe teritoriul oraşului Iaşi din anii 1961—1965 au fost descoperite din nou fragmente ceramice de provenienţă orientală, datînd de asemenea din secolele XVI—XVII [4].

Ceramica orientală descoperită la Iaşi face parte din două categorii bine distincte: 1, ceramică de uz casnic, care la rîndul ei se împarte în faianţă tare şi semifaianţă; 2, ceramică decorativă, şi anume plăci de perete din faianţă tare.

Această ceramică a fost importată din Imperiul otoman şi datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi din secolul al XVII-lea. Ceramica otomană descoperită la Iaşi poate fi numită faianţă orientală, deoarece în limba turcă vasele de lut smălţuite erau denumite *cini*, ceea ce înseamnă obiect produs în China. Denumirea respectivă corespunde celei de faianţă, indiferent de provenienţa persană sau otomană a vaselor

---

[1] N. Zaharia, M. Petrescu-Dimboviţa şi Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi împrejurimi*, in *SCS Iaşi*, VII, 1956, 2, p. 23, fig. 15/1—5.

[2] Al. Andronic şi Eug. Neamţu, *Cercetări arheologice pe teritoriul oraşului Iaşi în anii 1956—1960*, în *Arheologia Moldovei*, II—III, p. 417, fig. 9/2, p. 421, fig. 9/1.

[3] Al. Andronic şi Eug. Neamţu, *Curtea domnească din Iaşi în lumina recentelor descoperiri arheologice*, in *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 253, fig. 4/1—12.

[4] Al. Andronic, Eug. Neamţu şi Stela Cheptea, *Principalele rezultate ale cercetărilor de arheologie feudală pe teritoriul oraşului Iaşi în anii 1961—1966*, comunicare prezentată la cea de-a treia Sesiune ştiinţifică a muzeelor, Bucureşti, decembrie, 1966.

S C I V, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 159—168

https://biblioteca-digitala.ro

respective [5]. Descoperită în diferite locuri pe teritoriul orașului Iași, ceramica otomană provine de la diverse vase de uz casnic, variate ca forme și dimensiuni, ca farfurii, platouri, boluri, căni și cești, precum și de la diferite plăci ornamentale de perete, produse în diferitele centre de faianță otomană, dintre care principalul a fost Iznikul, fosta Nicee [6].

După cum se știe faianța orientală a căpătat la turcii sedentari o importanță considerabilă. Dezvoltată în Korosan ceramica de uz casnic și decorativă se generalizează, iar turcii seldgiucizi o introduc în Asia Mică, unde atinge apogeul în secolul al XVI-lea, îndeosebi în vremea lui Soliman Magnificul. De altfel cercetările din ultima vreme consacrate ceramicii otomane au precizat existența a două mari perioade în dezvoltarea acesteia. Prima cuprinde secolele XII—XIV și este denumită perioada seldgiucidă, iar a doua cuprinde secolele XVI—XIX și este denumită perioada otomană [7].

Ceramica orientală de la Iași aparține perioadei a doua, a celei otomane, și face parte din categoria ceramicii de lux, care a început să se răspîndească în Moldova începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd se intensifică în țările române comerțul cu mărfurile turcești.

În cadrul ceramicii de uz casnic distingem două categorii și anume: faianța tare și semifaianța.

Faianța tare. Din categoria faianței tari otomane la Iași s-au descoperit, în condiții stratigrafice certe sau în cadrul unor complexe datate cu monede, fragmente de tip Iznik. Această ceramică se caracterizează printr-o pastă albă extrem de fină, foarte bine prelucrată și arsă uniform, sonoră, smălțuită în interior și la exterior. Smalțul alb, transparent și strălucitor, am putea spune sticlos, acoperă ornamentul policrom pictat.

Decorul pe fondul alb, în cele mai multe cazuri, sau pe fondul albastru, este de regulă vegetal și floral, întîlnindu-se laleaua, garoafa, zambila, margareta, albăstrelele sau floarea de rodie. Uneori se întîlnește decorul în ochiuri de păun sau solzi de pește.

Astfel, din categoria faianței tari de Iznik, datînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, atrage în primul rînd atenția un fragment descoperit la curtea domnească din Iași. Este vorba de un fragment de farfurie, sau de platou, cu marginea festonată în acoladă, dintr-o pastă foarte fină, cu smalț alb sticlos, turnat peste decorul floral policrom pe fond alb. Farfuria are pe margine un ornament în ochiuri pe un fond albastru, punctat cu albastru cobalt (fig. 1/7). Cea mai apropiată analogie o găsim în farfuria de Iznik, datînd din secolul al XVI-lea, din perioada lui Soliman Magnificul, din colecția Muzeului Victoria și Albert din Londra [8]. De asemenea farfuria de la Iași își găsește analogii și în colecția Muzeului

[5] Çelal Esad Arseven, *L'art turc depuis son origine jusqu'à nos jours*, Istambul, 1939, p. 40; vezi și Bruno Becker, *Geschichte der technischen Künste*, Stuttgart, 1893, III, p. 425.

[6] A. Lane, *The ottoman Pottery of Isnik*, în *Ars Orientalis*, II, 1957, p. 247 și urm.; vezi de asemenea Katharine Otto-Dorne, *Das Islamische Iznik*, Berlin, 1941; Ernst Kühnl, *Die Türkei unter den Osmanen*, în *Geschichte des Kunstgewerbes*, IV, Berlin-Zürich, 1930, p. 425.

[7] Tahsin Öz, *Turkish Ceramics*, Istambul, 1961, p. 5 și urm.; vezi și Çelal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 41.

[8] Victoria and Albert Museum, *50 masterpices of Pottery and Glass*. Londra, 1963, p. 32, fig. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

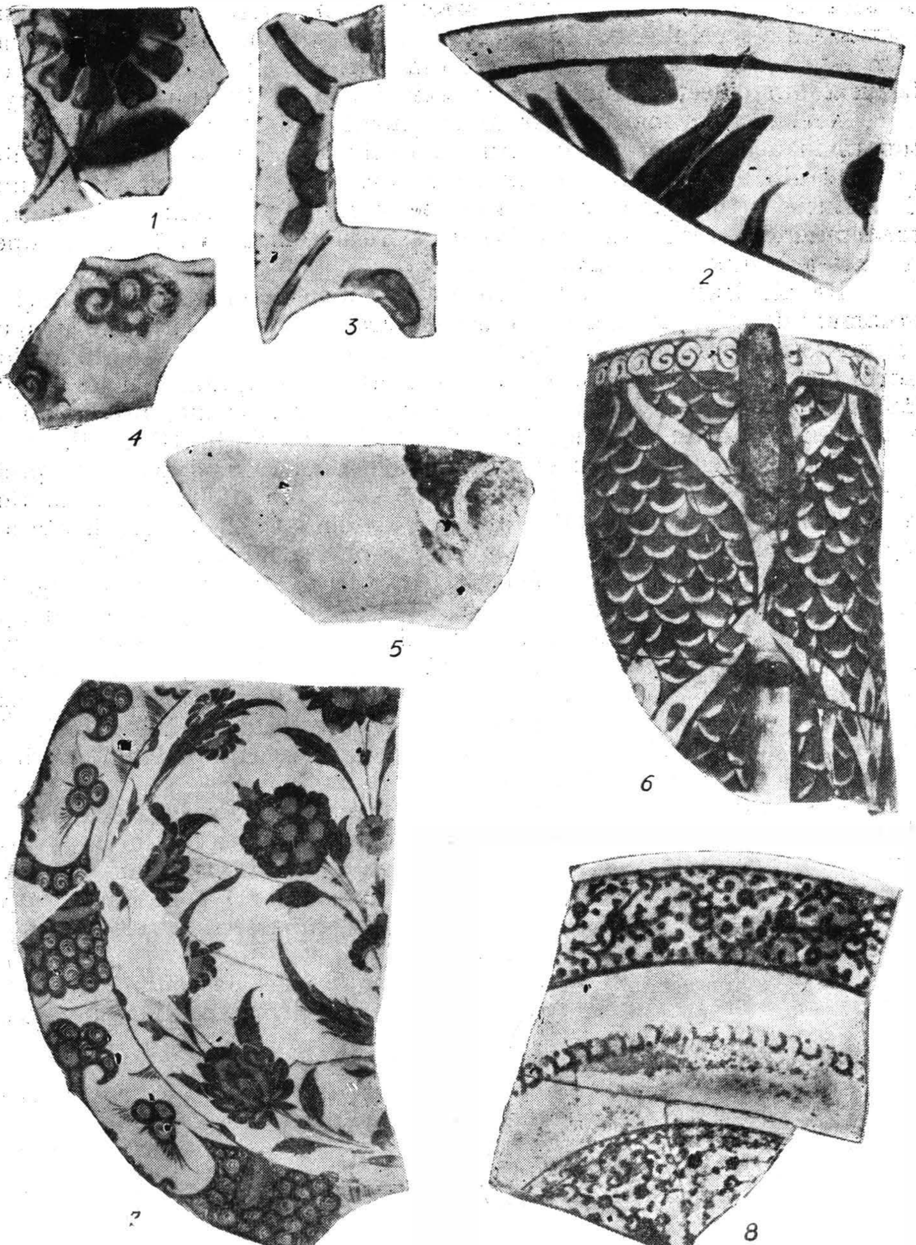

Fig. 1. — *Iași.* Faianță tare, otomană, de Iznik. *4, 5, 7, 8,* de la Curtea domnească ; *1—3, 6,* de la biserica Sf. Sava ; a doua jumătate a secolului al XVI-lea (dimensiuni aproximative : *1,2* = 1/1 ; *3* = 1/3 ; *4,8* = 1/2 ; *5* = 2/3 ; *6* = 1/2 ; *7* = 1/3).

https://biblioteca-digitala.ro

de artă decorativă de la Paris [9], precum şi în diverse farfurii de faianţă otomană din secolul al XVI-lea, greşit considerate persane [10], de Damasc, cum este cea de la Muzeul Louvre din Paris [11], sau de Rodos, cum este farfuria din colecţia Muzeului Britanic [12] sau a Muzeului din Cluny [13].

Aceluiaşi tip mai aparţin un fragment de farfurie cu marginea festonată în acoladă cu ornamentul în ochiuri de culoare albastru-cobalt pe fond alb, de la curtea domnească (fig. 1/4), precum şi un fragment de farfurie cu marginea dreaptă cu decor floral policrom pe fondul alb, predominînd culorile albastru, verde şi roşu tomat (fig. 1/2), descoperit în curtea bisericii Sf. Sava.

Un alt fragment de farfurie de la Curtea domnească din Iaşi, cu ornament de influenţă persană din meandre cu decor în cîrcei de strugure, cu smalţ transparent roziu (fig. 1/8) îşi găseşte cea mai apropiată analogie într-o farfurie de faianţă tare din secolul al XVI-lea, aflată la Kensington Museum [14], precum şi într-o farfurie din aceeaşi vreme, provenind din Asia Mică, aflată în colecţiile Muzeului Manufacturii din Sèvres [15].

Un fragment din partea inferioară a unei căni, după toate probabilităţile cu toartă, din faianţă tare, cu smalţ alb sticlos, cu decor floral la exterior în albastru cobalt şi albastru deschis (fig. 1/5), îşi găseşte analogie în exemplarele de faianţă turcească din Muzeul din Viena [16].

De asemenea un fragment de cană (fig. 1/6) cu toartă (fig. 1/3) descoperit în curtea bisericii Sf. Sava ca formă îşi găseşte cea mai apropiată analogie în cana tipică de Iznik din secolul al XVI-lea din Muzeul Louvru din Paris, greşit considerată ca ceramică de Rodos[17]. Decorul compozit în solzi de peşte asociat cu cel floral de pe cana de la Iaşi se întîlneşte pe două farfurii, pe un bol şi pe o cană din secolul al XVI-lea, provenind din Asia Mică, aflate în colecţiile Muzeului Manufacturii din Sèvres[18], şi care de asemenea sînt de tip Iznik.

Aceluiaşi tip îi aparţine şi un alt fragment de cană descoperit tot la Sf. Sava din Iaşi şi datînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Fragmentul este din pastă albă fină şi densă, sonoră, cu smalţ alb transparent şi strălucitor, acoperind un ornament floral policrom. Frunzele sînt verzi, iar corola tricromă, roşu-tomat, albastru şi verde. Întregul ornament este conturat cu negru (fig. 1/1).

Identitatea ca tip între ceramica otomană descoperită la Curtea domnească din Iaşi şi cea din curtea bisericii Sf. Sava, unde s-au desco-

---

[9] Jeanne Giacometti, *La céramique*, Paris, 1933–1935, vol. II, planşa în culori la capitolul „Faianţa din Asia Mică din secolele XV-XVI şi XVII".

[10] A. A. Mareshal, *Les faïences ancienne et moderne*, Paris, 1875, p. 56; Frederich Jännicke, *Geschichte der Keramik*, Leipzig, 1900, p. 216, fig. 85.

[11] J. Giacometti, *op. cit.*, p. 39, fig. 60; R. Kalchlin, G. Migeon, *Islamische Kunstwerke*, Berlin, 1928, pl. XLI, unde ceramica de Iznik din secolul al XVI-lea este prezentată drept ceramică de Damasc.

[12] J. Giacometti, *op. cit.*, p. 39, fig. 62.

[13] René Jeane, *Les arts de la terre*, Paris, 1911, fig. de la p. 51; cf. şi *Céramique Orientale*, album în culori editat de Ernst Henri la Paris, pl. 11.

[14] Fr. Jännicke, *op. cit.*, p. 206, fig. 79.

[15] *Céramique Orientale*, pl. 26.

[16] E. Kühml, *op. cit.*, fig. de la p. 424.

[17] René Jeane, *op. cit.*, fig. de la p. 52.

[18] *Céramique Orientale*, pl. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

perit în acelaşi complex şi două tezaure monetare de la sfîrşitul secolului al XVI-lea[19], permite cu mai multă certitudine datarea faianţei otomane tari de tip Iznik descoperită la Iaşi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Astfel, ceramica otomană de tip Iznik de la Iaşi, din categoria faianţei tari, descoperită în diferite puncte pe teritoriul oraşului datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi este, deocamdată, cea mai veche ceramică turcească descoperită în Moldova.

Semifaianţa. Majoritatea ceramicii otomane descoperită la Iaşi la Curtea domnească, în curtea bisericii Sf. Sava, pe strada Ştefan cel Mare colţ cu str. Horia sau în curtea bisericii Trei Ierarhi, datează din secolul al XVII-lea şi face parte din categoria semifaianţei. Această specie se răspîndeşte în centrele din ţările române, mai ales în secolele XVII şi XVIII, fiind descoperite şi în alte părţi, mai ales la Bucureşti [20].

Ceramica turcească din secolul al XVII-lea se caracterizează printr-o pastă alb-gălbuie sau alb rozie, poroasă, care-i dă şi denumirea de semifaianţă, spre a o deosebi de faianţa tare. Smalţul continuă a fi la fel de transparent şi strălucitor, iar decorul pictat păstrează în majoritatea cazurilor culorile şi tonalităţile întîlnite la faianţa tare. Se remarcă astfel predominarea culorilor verde, albastru, roşu tomat şi negru pe fondul alb. Decorul geometric se menţine alături de cel vegetal şi floral, observîndu-se în unele cazuri o îmbinare foarte armonioasă şi atrăgătoare.

Dintre exemplarele descoperite se remarcă în primul rînd o farfurie mică cu suport inelar (fig. 2/8), cu decor geometric, reprezentînd o rozetă cu şapte braţe înscrise într-un cerc. La acest exemplar predomină culorile verde, albastru şi negru pe fondul alb, dovedind legătura directă existentă între această specie ceramică din secolul al XVII-lea şi faianţa turcească de calitate superioară din secolul al XVI-lea.

Alte fragmente de farfurii prezintă un decor geometric sau stilizat, predominînd culorile verde şi albastru pe fondul alb. Fragmentele de farfurii cu suporturi inelare, mai mari sau mai mici, prezintă de regulă un ornament vegetal şi floral, unde, alături de culorile verde şi albastru, apare şi roşul tomat (fig. 2/1—2, 4—7).)

Se distinge cu totul deosebit o farfurie cu decorul floral pe fondul alb (fig. 2/3) reprezentînd flori şi butoni de garoafă de cîmp. Aici alături de culorile verde, albastru deschis şi roşu tomat, apare culoarea neagră, folosită la contururi. Această farfurie atît ca pastă cît şi ca ornament se aseamănă foarte mult cu farfuria din Muzeul Ermitaj din Leningrad, datînd din secolul al XVII-lea[21].

Faianţa ornamentală. Încă în cursul cercetărilor de suprafaţă efectuate în oraşul Iaşi în anii 1952 — 1955 au fost identificate pe locul vechii Curţi domneşti plăci de faianţă de provenienţă asiatică. Mai tîrziu în timpul cercetărilor din anii 1957 — 1960 s-au găsit pe acelaşi loc fragmente de plăci de faianţă, care au fost atribuite centrului de producţie al ceramicii turceşti din secolul al XVII-lea de la Kutahia.

---

[19] Vezi amănunţit la Al. Andronic, Eug. Neamţu şi Stela Cheptea, *Principalele rezultate ale cercetărilor de arheologie feudală* . . .

[20] *Bucureştii de odinioară*, Bucureşti, 1959, pl. CIII/2, pl. CXIV.

[21] E. K. Kverfeld, *Керамика ближнего Востока*, Leningrad, 1947, pl.XXV—XXVI.

https://biblioteca-digitala.ro

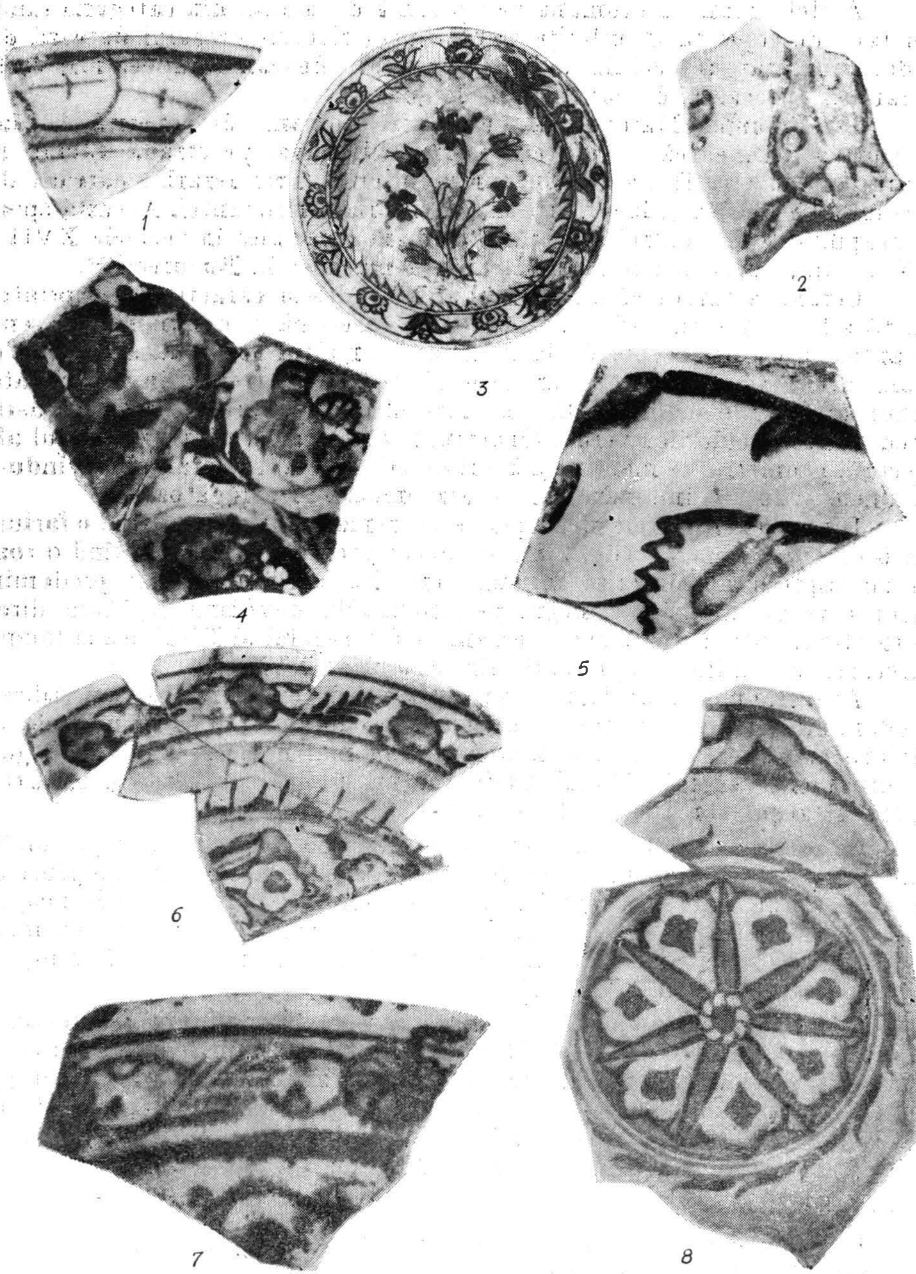

Fig. 2. — *Iaşi*, Semifaianţă otomană. *1—4, 6,8,* de la Curtea domnească; *5, 7,* de la Biserica Sf. Sava secolul al XVII-lea (dimensiuni aproximative: *1* = 2/3; *2* = 1/3; *3* = 1/5; *4, 6, 8* = 1/2, *5,7* = 1/1).

https://biblioteca-digitala.ro

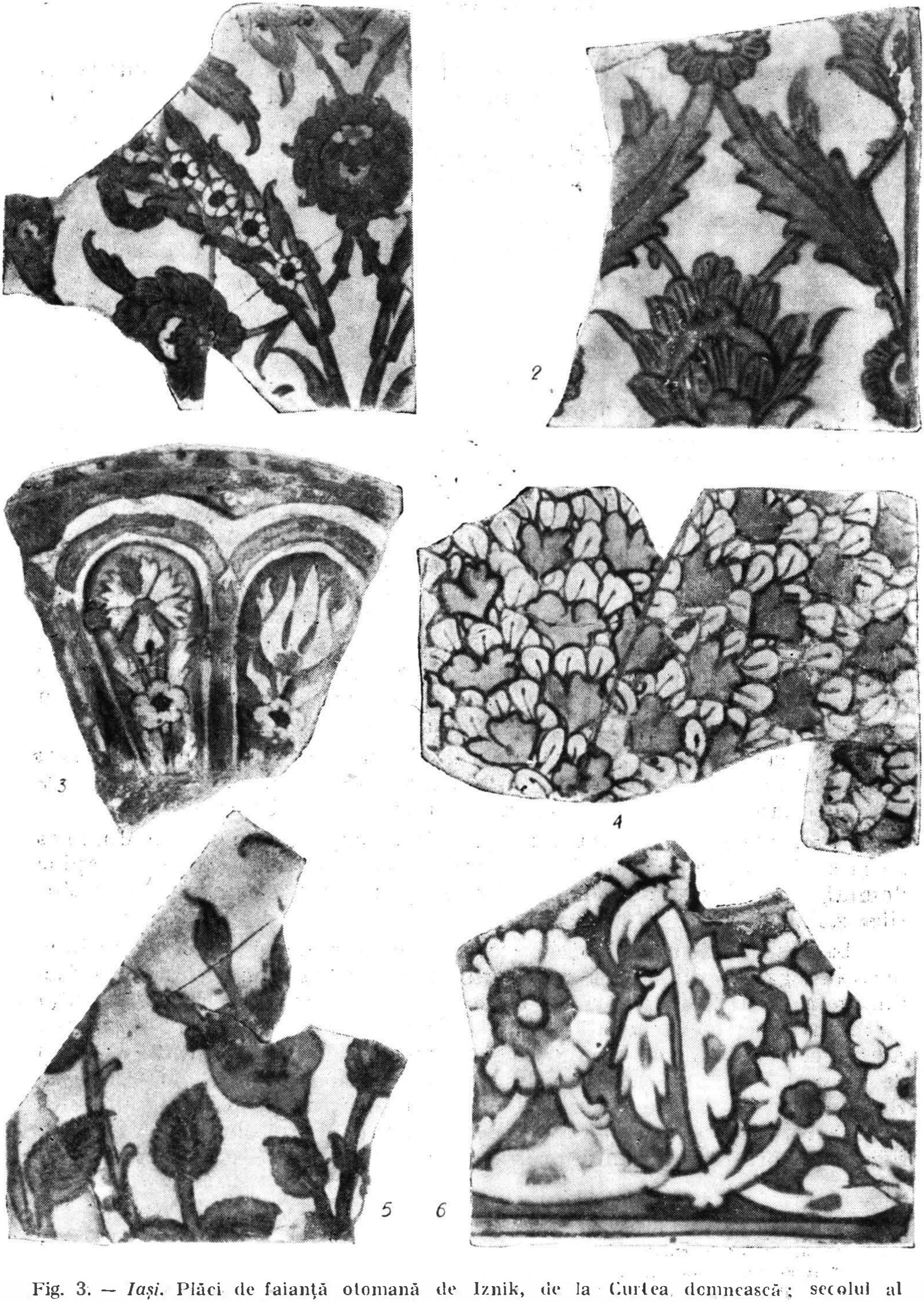

Fig. 3. — *Iași.* Plăci de faianță otomană de Iznik, de la Curtea domnească; secolul al XVII-lea (dimensiuni aproximative: *1* = 1/4; *2—6* = 1/2).

https://biblioteca-digitala.ro

În cursul săpăturilor metodice din anul 1960 de la Curtea domnească din Iaşi au fost descoperite cele mai numeroase fragmente de plăci decorative de interior din faianţă turcească. De asemenea, cu prilejul cercetărilor arheologice din ultimii ani pe teritoriul oraşului Iaşi—Trei Ierarhi, s-au găsit în curtea bisericii Trei Ierarhi plăci otomane datînd din secolul al XVII-lea.

Fragmentele de la Iaşi provin de la plăci de faianţă din pastă albă omogenă, de 25 x 25 cm, cu grosimea variind de la 1 cm pînă la 1,5 cm. Ele sînt decorate cu motive vegetale pictate policrom pe o angobă şi acoperite apoi cu un smalţ alb transparent. De regulă aceste plăci au fondul alb şi decorul vegetal sau floral policrom, predominînd culorile albastru închis sau deschis, verde peruzea şi roşul tomat. Unele fragmente au în schimb fondul albastru şi ornamentul vegetal şi floral în alb, punctat din loc în loc cu verdele peruzea (fig. 3/1—6).

Dintre fragmentele descoperite la Iaşi atrag atenţia în mod deosebit acelea cu decor floral, reprezentînd laleaua, garoafa, albăstrelele şi stînjenelul. Una din plăcile de perete de la Iaşi, păstrată aproape întreagă, reprezintă o floare de rodie din care porneşte un lujer terminat, la rîndul său tot cu o floare (fig. 3/1). Acest ornament îşi găseşte o analogie perfectă în decorul de pe acoladele din interiorul moscheii Ahmed[22], precum şi în unele plăci de faianţă din Asia Mică, aflate în Muzeul Manufacturii de Sèvres [23], sau la Muzeul de artă decorativă din Paris[24].

Alte plăci prezintă un decor vegetal şi floral stilizat din culori albastru transparent pe un fond alb strălucitor cauzat de smalţul foarte sticlos. Ele au analogii cu unele fragmente descoperite la Suceava în cuprinsul curţii domneşti şi datează din secolul al XVII-lea.

Fragmentele de plăci ornamentale de interior din faianţă turcească provin în totalitatea lor din atelierele din Imperiul otoman, dintre care cele mai importante la acea vreme erau Iznikul şi Kutahia.

Prezenţa acestei ceramici de lux, atît la curţile domneşti din Moldova cît şi la Curtea domnească din Bucureşti dovedesc moda şi luxul curţilor domneşti din Ţările Române, confirmat şi de unele descrieri ale călătorilor străini[25].

La Iaşi, prezenţa faianţei turceşti ornamentale de interior trebuie pusă în legătură directă cu prefacerile de la curtea domnească de la Iaşi din vremea lui Vasile Lupu. Izvoarele scrise ne informează că Vasile Lupu a ordonat să se construiască casele cu *cinii* din incinta palatului domnesc. Aceste case cu cinii corespund tocmai interioarelor ornamentate cu plăci de faianţă, fiind imitate în felul acesta interioarele palatelor turceşti. Din punctul nostru de vedere cel mai semnificativ este palatul sultanilor din Constantinopol, Top-kapi sarai, construit în secolul al XVII-lea[26]. Plăcile decorative din interiorul sălii cu fîntînă ale acestui palat [27] sea-

---

[22] Çelal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 177, fig. 334.

[23] *Céramique Orientale*, pl. 35.

[24] René Jeanc, *op. cit.*, fig. de la p. 56.

[25] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, 1930, p. 73—74.

[26] Çelal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 123, fig. 251.

[27] *Ibidem*, fig. 252—254; Tahsin Öz, *op. cit.*, pl. LVIII/111, LIX/112, LXI/113—114, LXIII—LXIV/116—117, LXII/115.

https://biblioteca-digitala.ro

mănă cel mai mult cu plăcile decorative de faianţă turcească de la Iaşi, de asemenea unele plăci de la Iaşi îşi găsesc analogii în decorul plăcilor din Moscheia sultanului Ahmet I [28].

Ornamentarea pereţilor din sala cu fîntînă de la Top-kapi sarai din Constantinopol ne oferă cel mai sigur prilej a înţelege că plăcile rectangulare sau patrate cu decor floral se îmbinau între ele în aşa fel încît formau un singur ornament întocmai ca un mozaic sau un covor oriental. Aşa se explică şi prezenţa unor semne pictate pe spatele plăcilor decorative de perete, constituind probabil un indiciu al ordinei în care ele urmau să fie aşezate.

Marea varietate a stilului şi coloritului ceramicii otomane, îndeosebi a celei decorative, a dus la presupunerea că în Imperiul otoman au existat mai multe centre de producţie. Aşa se explică, cel puţin în parte, atribuirea ceramicii otomane de tip Iznik altor centre cum ar fi Damasc, Rodos, Cornul de Aur sau Kutahia. În ultima vreme s-a încercat o determinare tipologică şi o încadrare cronologică cît mai exactă a ceramicii otomane constatîndu-se că un rol important în producerea ceramicii otomane, l-a jucat Iznikul, începînd cu secolul al XVI-lea, adică în epoca lui Soliman Magnificul.

Totuşi ar fi cu totul greşit să se considere că în această vreme întreaga producţie ceramică, atît decorativă cît şi de uz casnic, se reducea exclusiv la producţia din Iznik şi Kutahia.

Recent, la Sofia[29], a fost descoperită ceramica de uz casnic atribuită nu numai Iznikului ci şi centrelor mai sus amintite. Dovadă că în Imperiul otoman mai existau şi alte centre de producţie a ceramicii o constituie descoperirea la Iaşi a unei ceramici otomane produsă la Adana, după cum rezultă din inscripţia de pe vas[30].

Astfel, în stadiul actual al cercetărilor se impune atenţiei clasificarea şi cronologia ceramicii otomane propusă de Tahsin Öz, bazată şi pe constatarea unanim admisă că epoca de maximă înflorire a faianţei otomane se plasează în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în epoca lui Soliman Magnificul.

Este tocmai vremea de cînd datează şi cele mai vechi fragmente ceramice de uz casnic de import de provenienţă otomană descoperite la Iaşi.

LA CÉRAMIQUE OTTOMANE DÉCOUVERTE À JASSY

RÉSUMÉ

Sur le territoire de la ville de Jassy, surtout à l'endroit de l'ancienne cour princière, on a découvert de la céramique ottomane d'importation. Cette céramique peut être rangée dans deux grands groupes : la céramique d'utilisation ménagère et celle décorative.

[28] Tahsin Öz, *op. cit.*, pl. LVII/111.

[29] M. Stanceva, *Турски фаянс от София* în *Izvestiia-Institut*, Sofia, XXIII, p. 111 şi urm.

[30] Descifrarea inscripţiei de pe vas o datorăm amabilităţii profesorului Omer Faic din Medgidia, căruia îi aducem mulţumiri şi pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro

De la première catégorie font partie : la faïence dure, ottomane, de la seconde moitié du XVIe siècle (fig. 1) et la demi-faïence ottomane, du XVIIe siècle (fig. 2). On fait la précision — sur la base d'analogies — que la plus ancienne céramique ottomane d'importation, en Moldavie, appartient à la catégorie de la faïence dure de Iznik et remonte à la seconde moitié du XVIe siècle, c'est-à-dire à l'époque de l'essor maximal de la faïence turque, ce qui, par ailleurs, coïncide avec les résultats obtenus par le chercheur turc Tahsim Öz, au sujet de la classification et de la chronologie de la céramique ottomane.

De la deuxième catégorie font partie les plaques de décoration intérieure, en faïence turque de Iznik, du XVIIe siècle (fig. 3). C'est le moment où, à la cour princière de Jassy, l'on fait construire-sur l'ordre du voïvode Vasile Lupu, — les maisons à *cinii* (adjectif attribué aux objets produits en Chine). La décoration réalisée à l'intérieur du palais princier de Jassy, à l'aide des plaques décoratives ottomanes, a des analogies avec celle existante de nos jours dans le sérail Top-Kapi de Constantinopole, du XVIIe siècle.

La céramique d'importation, d'origine ottomane, — d'utilisation ménagère et celle décorative — découverte à Jassy de même que d'autres éléments de culture matérielle, découverts aussi à Suceava et à Bucarest, à l'intérieur des palais princiers, prouvent le faste des cours des Principautés Roumaines.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Jassy*. Faïence dure, ottomane, de Iznik. 4, 5, 7, 8 de la cour princière ; 1—3,6 de l'église Saint-Sava ; seconde moitié du XVIe siècle (dimensions approximatives : 1,2 = 1/1 ; 3 = 1/3 ; 4,8 = 1/2 ; 5 = 2/3 ; 6 = 1/2 ; 7 = 1/3).

Fig. 2. — *Jassy*. Demi-faïence ottomane. 1—4, 6, 8, de la cour princière ; 5, 7, de l'église Saint-Sava ; XVIIe siècle (dimensions approximatives : 1 = 2/3 ; 2 = 1/3 : 3 = 1/5 ; 4, 6, 8 = 1/2 ; 5,7 = 1/8).

Fig. 3. — *Jassy*. Plaques en faïence ottomane de Iznik, de la cour princière ; XVIIe siècle (dimensions approximatives : 1 = 1/4 ; 2—6 = 1/2).

https://biblioteca-digitala.ro

DESCOPERIRI RECENTE ŞI MAI VECHI DE MONEDE ANTICE ŞI BIZANTINE ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

DE

BUCUR MITREA

În cele ce urmează prezentăm în primul rînd tezaurele şi descoperirile izolate de monede mai importante apărute în cursul anului 1967 şi ajunse la cunoştinţa noastră. Unele descoperiri, efectuate în răstimpul amintit şi despre care noi avem unele informaţii vagi, au fost amînate pentru cronicile următoare, pentru a putea avea şi prezenta date mai precise în legătură cu ele.

Ca şi în cronicile anterioare am menţionat şi descoperiri mai vechi, care însă n-au fost puse în circulaţie mai largă pînă acum

Am continuat să îmbunătăţim conţinutul cronicii noastre prin adăugarea materialului ilustrativ ori de cîte ori a fost posibil şi am socotit că prezentarea documentului fotografic este mai elocventă decît orice descriere.

*

Asupra materialului monetar expus vom face unele scurte comentarii, schiţînd şi subliniind importanţa lui atît din punct de vedere special numismatic, cît şi general istoric.

În primul rînd se cuvine pomenită descoperirea unui al treilea tetrastater de aur din tezaurul de la Baia Mare. Problemele pe care le ridică au fost tratate în mod deosebit în altă parte. Drahmele oraşului Dyrrhachion de pe coasta Mării Adriatice apar tot mai des în Muntenia. Va fi necesară o reluare a problemei prezenţei, căilor de pătrundere a acestor drahme, precum şi a datelor între care au venit şi circulat pe teritoriul de la sud de Carpaţi. Prezenţa staterului bătut la Callatis şi descoperit la Grădiştea ne indică legăturile pe care amintita cetate le-a avut cu geto-dacii din Muntenia.

Dintre tezaurele geto-dace ni se pare că merită subliniată descoperirea dela Bugiuleşti cu monedele de tip Larissa şi janiforme, precum şi cele de la Şilindia, jud. Arad. Studiul aprofundat şi publicarea acestor tezaure ne vor aduce noi precizium în domeniul numismaticii geto-dace.

Din grupa monedelor romane imperiale semnalăm prezenţa tot mai insistentă pe teritoriul Munteniei a monedelor de bronz, emise de cetăţile greceşti şi coloniile romane în secolul al III-lea, precum şi a monedei romane imperiale din secolul al IV-lea. Ele lasă să se întrevadă că au fost folosite de o populaţie localnică, cu un anumit nivel de dezvoltare social-economică.

S C I V, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 169—182.

https://biblioteca-digitala.ro

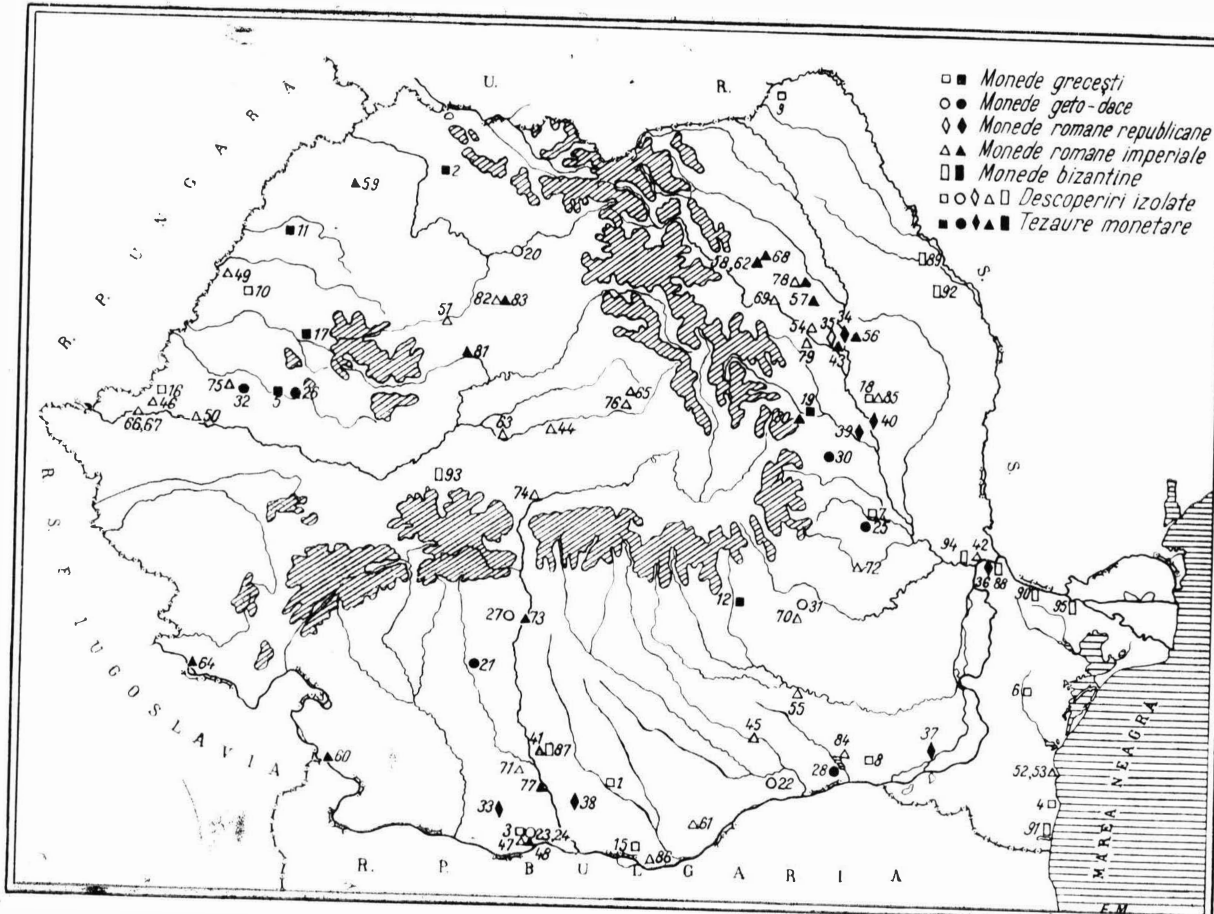

Fig. 1. — Harta cu descoperiri de monede antice și bizantine în România.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu privire la monedele romane imperiale de bronz cronica de față ne dă ocazia să mai facem și o altă remarcă, a cărei semnificație trebuie subliniată și reținută. Anume este vorba de apariția a două monede romane imperiale de bronz, din epoca constantiniană, descoperite fiecare in cîte un mormînt de înhumație in necropola de la Izvorul (jud. Ilfov). Cimitirul amintit se datează în secolul al VIII-lea e.n. Reiese în mod evident că monedele se află în poziție secundară in această necropolă. Cazuri similare se mai găsesc și la sud de Dunăre, precum și in unele așeză ri feudale timpurii din Cimpia Munteană și din Transilvania.

În sfîrșit , din descoperirile de monede bizantine merită să fie relevată prezența unor monede de bronz din secolul al VI-lea la Sebeș (jud. Alba). Ele dovedesc, alături de alte descoperiri monetare, legăturile pe care sudul Transilvaniei le întreținea cu Imperiul bizantin.

În final ținem să exprimăm caldele noastre mulțumiri tuturor colegilor care prin informații scrise sau mulaje trimise, ne-au dat posibilitatea de a intocmi cronica descoperirilor monetare.

I. *Monede grecești*

1. *Albești* (jud. Teleorman). O drahmă emisă de orașul Dyrrhachion (Illyria) cu magistrații Πύρβα — Ξένων, (A. Maier, în *NZ*, I, 1908, p. 26, nr. 351, anii 229 — 100) a fost descoperită în anul 1967 in cursul săpăturilor sistematice conduse de către D. Berciu.

Informație: D. Berciu, Institutul de arheologie.

2. *Baia Mare* (jud. Maramureș). La tezaurul de monede descoperit în acel oraș în noiembrie 1965 și menționat de noi în *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 191, nr. 1, mai sînt de adăugat cinci monede feudale de aur și un tetrastater de aur de la Lysimach, în greutate de 34, 90 g, recuperate de autorități de la descoperitori în iulie 1967.

Informație: Aurel Socolan, Muzeul din Baia Mare și B. Mitrea, Institutul de arheologie, București.

3. *Celeiu* (jud. Olt). După unele notițe rămase de la Harilau Metaxa, fostul șef al Cabinetului numismatic al MNA pînă în 1944, și păstrate la sector, reiese că în localitatea de mai sus s-au găsit imitații după tetradrahmele tasiene. Două exemplare au fost văzute de el.

Informație: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

4. Între *Constanța* și *Mangalia* (Constanța)). s-a descoperit undeva, cu ani în urmă, o drahmă histriană care are pe av. cele două capete caracteristice, iar pe rv. vulturul pe delfin, cu siglele A sub delfin și I între coadă și aripă. Greutatea exemplarului este de 4,85 g. Moneda ne-a fost prezentată spre examinare în anul 1967 și a rămas în posesiune privată.

Informație: Enache Toma, Iași.

5. *Dieci* (jud. Arad). În ianuarie 1958 a ajuns la Muzeul din Oradea un tezaur de drahme din Apollonia și Dyrrhachion, descoperit într-o oală de lut, în localitatea de mai sus. Întregul depozit cuprinde 349 exemplare și este studiat de către cercetătorii de la Cluj.

Titus L. Roșu, *Monede greco-romane pe teritoriul regiunii noastre . Tezaurul de la Dieci*, în ziarul „Crișana", din 25.I.1958.

6. *Constanța* (jud.). Un stater de aur de la Alexandru cel Mare a ajuns în anul 1966 în Muzeul arheologic din Constanța. Pe rv. are un trident ca simbol.

Av. Greut. 8,53 g. Alte amănunte lipsesc.

Mihai Bucovală, *Repertoriu arheologic*, în revista *Tomis, II*, 1967, 17.

7. *Focșani* (jud. Vrancea). O drahmă histriană de argint de tipul Pick, 416, cu litera A sub delfin și cu greut. 4,99 g, diam. 18 mm, a fost descoperită, cu ani în urmă, între Focșani și Galați.

https://biblioteca-digitala.ro

Alte precizinni nu avem. A ajuns într-o colecție particulară. Moneda este mult tocită de circulație.

Informație: Pravilă Silviu, T. Severin.

8. *Grădiștea* (jud. Ialomița). La punctul denumit Grădiştea-Clinci s-a descoperit de curînd un stater de aur de la Alexandru cel Mare. Staterul are pe rv., sub brațul zeiței, sigla K, iar mai jos AV. În cîmp dr. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

AV. Greut. 8,35 g, diam. 18 mm.

Exemplarul se păstrează în Muzeul din Călăraşi. Este o emisiune a cetății Callatis (fig. 1/1).

Informație: Niță Anghelescu, Muzeul din Călăraşi.

9. *Ibănești* (jud. Botoşani). Un stater de aur de la Filip al II-lea, regele Macedoniei, ca descoperit în această localitate, ajunge în colecțiile CNBARSR. Pe rv. sub cai, un cantharos.

AV. Greut. 8,15 g, diam. 18 mm.

O. Iliescu, în *Caiet selectiv* ..., nr. 13—14, 1965, p. 4.

10. *Mierlău* (jud. Bihor). O monedă din Maroneia, găsită în localitate, ajunge la Muzeul din Oradea.

Titus L. Roşu, *Monede greco-romane pe teritoriul regiunii noastre*, în ziarul „Crişana" din 25.I.1958.

11. *Mișca* (jud. Arad). În toamna anului 1931, locuitorul Imre Traian a aflat pe teritoriul comunei un tezaur de monede antice. Din această descoperire Nestor Covaci, pe atunci la Palatul culturii din Arad, a putut vedea și nota o drahmă din Apollonia (Illyria).

Informație: Egon Dörner, Muzeul din Arad, după o corespondență a lui N. Covaci.

12. *Păcureți* (jud. Prahova). Dintr-o notiță a lui H. Metaxa aflăm că în localitate s-a găsit un tezaur de tetradrahme tasiene (poate imitații). Din această descoperire Elvira Georgescu a donat MNA trei exemplare în ianuarie 1923.

Informație: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

13. *Proveniență necunoscută*. Un stater de aur de la Alexandru cel Mare, cu loc de descoperire necunoscut, a fost oferit spre achiziționare MNA în decembrie 1966. Întrucît operația nu s-a perfectat, dăm mai jos cîteva date în legătură cu această monedă.

Pe av. capul Atenei cu coif spre dr. și în plus patru lăcaşuri din care s-a scos aurul pentru a face loc unor pietre prețioase moderne. Pe rv. Nike cu cunună în picioare spre st., iar sub braț un trident cu vîrfurile spre st. În cîmp dr. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

AV ↑ Greut. 8,08 g, diam. 18,3 mm. Descoperirea presupunem că provine din regiunea de la sud de Carpați.

Informație: Bucur Mitrea, Institutul de arheologie.

14. *Proveniență necunoscută*. O tetradrahmă de la Alexandru cel Mare, ↖ 16,56 g, 36,8 mm (fig. 1/2) a fost prezentată Institutului de arheologie în mai 1967. Exemplarul provine din fosta colecție a prof. Tanoviceanu şi a rămas în colecție privată. Bănuim că provine dintr-o descoperire de pe teritoriul țării noastre.

Informație: Gh. Poenaru Bordea, Institutul de arheologie.

15. *Suhaia* (jud. Teleorman). O drahmă din Dyrrhachion cu magistrații Φιλοδάμου-Ξένων (cf. A. Maier, în NZ, I, 1908, p. 27, nr. 328) a fost descoperită în localitate. După un estampaj ce ne-a fost trimis, am dat lectura de mai sus.

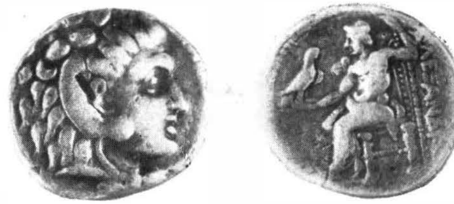
Informație: prof. Corneliu Beda, Zimnicea.

16. *Șofronea* (jud. Arad). În anul 1965 s-au aflat pe teritoriul comunei, la arat, mai multe monede antice. Din ele, un exemplar a ajuns la Muzeul din Arad. Este o drahmă din Dyrrhachion, cu magistrații Νικοτέλεος-Ἀλκαῖος, 3,15 g, 18 mm. Cf. A. Maier, în NZ, N.F., I, 1908, p. 26, nr. 320.

https://biblioteca-digitala.ro

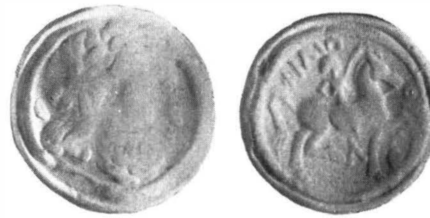
1

2

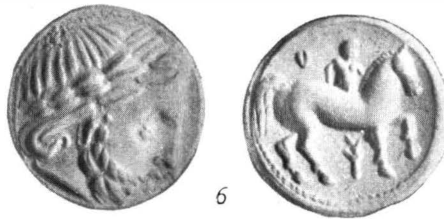
3

4

5

6

7

8

9

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Informație: Egon Dörner, Muzeul din Arad.

17. *Talpe* (jud. Bihor). După unele informații prin anul 1930 s-a descoperit în localitate, la poalele unui deal, o „oală plină" cu monede din Dyrrhachion și Apollonia.

Titus L. Roșu, *Monede greco-romane pe teritoriul regiunii noastre*, în ziarul „Crișana" din 25.I.1958.

18. *Unguri* (com. Găiceana, jud. Bacău). La punctul denumit „Fundul Pleșului" s-au descoperit în anul 1963 două drahme histriene de argint.

Marilena Florescu, în *Arheologia Moldovei*, V.

19. *Viișoara* (jud. Bacău). Din tezaurul de monede grecești descoperit în această localitate și publicat de noi în *SCN*, II, 1958, p. 27–93 și *SCN*, III, 1960, p. 449–450, se mai cunosc acum două drahme din Apollonia (Illyria). Una din ele are menționați ca magistrați pe Νίκανδρος-'Ανδρίσκου și are greut. de 3,10 g, iar cealaltă pe Δαμοφῶντος-Τιμήν, cu greut. 2,77 g. Maier, *loc. cit.*, p. 13, nr. 36. Ambele monede au ajuns în posesiune privată și au fost văzute de noi în iulie 1967.

Informație: Enache Toma, Iași.

II. *Monede geto-dace*

20. *Beclean* (jud. Bistrița-Năsăud). Ca provenind din împrejurimile localității de mai sus, o tetradrahmă dacică, de tipul celor de la Fundul Bîrgăului, ajunge în proprietatea numismatului Ilie Țabrea.

Un mulaj după exemplarul amintit se păstrează la MNA.

AR greut. 13,79 g, diam. 25 mm.

Informație: Ilie Țabrea, București.

21. *Bugiulești* (jud. Vîlcea). În localitate, unde se mai descoperiseră mai înainte monede antice, s-au mai aflat în 1967 un număr de circa 100 de exemplare, parte de tip Larissa, parte de tip janiform. Au ajuns prin grija lui C. S. Nicolăescu-Plopșor la Craiova.

Informație: C. S. Nicolăescu-Plopșor, Craiova.

22. *Căscioarele* (jud. Ilfov). În cursul săpăturilor sistematice conduse de Vladimir Dumitrescu, au fost descoperite următoarele monede antice: patru monede geto-dace de argint, de tip București-Vîrteju, cu greut. între 7,24–7,80 g; o imitație după un nominal al lui Alexandru cel Mare, greut. 1,98 g, diam. 16,5 mm și un denar de la Hadrian, de tip *BMC*, 780, anul 134–138. Au ajuns la MNA, inv. 1361.

Silvia Marinescu-Bîlcu, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 115–117, cu ilustrații și *Informație:* Vl. Dumitrescu, Institutul de arheologie.

23. *Celeiu* (jud. Olt). O tetradrahmă geto-dacică avînd pe av. capul lui Zeus spre dr., iar pe rv. un călăreț spre dr. și înapoia capului călărețului un X cu capetele globulate, a fost descoperită în anul 1967, în așezarea civilă de către Nicolae Diaconu din localitate. AR. greut. 13,02 g, diam. 25 mm (fig. 1/3).

Informație: D. Tudor, Universitatea București.

24. *Celeiu* (jud. Olt). După notele rămase de la Harilau Metaxa, reiese că în localitate s-a descoperit o imitație după tetradrahmele lui Filip al II-lea, care are pe rv., sub pîntecul calului o tăietură adîncă paralelă cu picioarele.

Informație: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

25. *Dumbrăvenii* (jud. Vrancea). În această localitate s-a descoperit în aprilie 1966 un tezaur de 263 de monede geto-dacice de argint. Toate exemplarele sînt de tipul denumit

https://biblioteca-digitala.ro

de Pink „Kreuzelreiter" şi asemănător cu cel descoperit la Sărata Monteoru şi publicat de noi mai jos (fig. 1/5). Tezaurul se păstrează la Muzeul de istorie din Focşani.

C. Preda şi Gh. Constantinescu, în SCN, IV (sub tipar).

26. *Feniş* (com. Gurahonţ, jud. Arad). Tezaurul de 127 monede geto-dace argint, descoperit în această localitate în anul 1966 şi menţionat de noi în *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 195—196, nr. 30 şi *Dacia*, N. S., XI, este publicat acum în întregime. Monedele au reprezentat pe av. un cap spre dr. mult stilizat, iar pe rv. un călăreţ spre st., mult schematizat. Ele sînt clasificate tipologic în zece grupe, cu variantele respective. Greutatea lor variază aproximativ între 7—8 g, diametrul între 28—31 mm, iar curbura lor între 3—4 mm. Tezaurul amintit, împreună cu cel de la Almaş şi altele, fac parte din emisiunile monetare ale dacilor din vestul Transilvaniei, ce derivă din tipul numit de K. Pink „mit Bartkranz-avers", varianta „mit großem Schrötling". Sînt datate în ultimele decenii ale secolului al II-lea î.e.n. Pe pl. 1—13 sînt ilustrate toate monedele de la Feniş, iar pe pl. 14 tipurile principale din tezaurul de la Almaş.

Alte două exemplare din monedele dacice de la Feniş au ajuns la MNA (Inv. 1354), car dăruite de locuitorul Filip Leonaş din comuna Sebiş.

E. Chirilă, I. Ordentlich, N. Chidioşan, *Tezaurul de monede dace de la Feniş*, [Publicaţiile] Muzeului din Crişana, 1, Oradea, 1967, 59 p. cu 2 fig. + 14 pl. în text şi B. Mitrea, Institutul de arheologie.

27. *Govora* (jud. Vîlcea). După notele rămase de la H. Metaxa reiese că în localitate „s-a descoperit o tetradrahmă Filip al II-lea de factură barbară, găsită în arătură, la 1902, în spatele mănăstirii".

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

28. *Mănăstirea* (jud. Ilfov). Un tezaur de circa 25 monede geto-dace de argint s-a descoperit în „Simoiu", cu prilejul reparării unui dig, în anul 1938. Din acestea, un număr de 22 de exemplare au ajuns într-o colecţie care azi nu mai este accesibilă, dar au fost studiate de către Const. Moisil în anul 1939. Din această descoperire un exemplar ajunge mai tîrziu în colecţiile CNBA-RSR. Pe baza notelor rămase de la Const. Moisil şi a acestui exemplar original, care e reprodus, se prezintă un întreg studiu.

O. Iliescu, *Monede geto-dacice. Tezaurul de la Mănăstirea* (*r. Olteniţa*), în *Caiet selectiv*, 13—14, 1965, p. 6—12 + 1 pl.

29. *Provenienţă necunoscută.* O tetradrahmă de argint, imitaţie după cele ale lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, ne-a fost prezentată spre identificare. Pe av. capul lui Zeus spre dr., iar pe rv. călăreţ spre dr. şi în jur legenda ΦΙΛΙΙΙ ΟΥ (sic !). Sub cal. iar sub piciorul dr. de dinainte, un delfin cu capul în jos. Execuţie bună. Moneda prinsă într-o montură modernă. Nu se poate preciza localitatea de descoperire, dar este sigur România. Probabil sudul Carpaţilor. Moneda a fost văzută de noi şi se păstrează un mulaj la MNA (fig. 1/4).

Informaţie: Pravilă Silviu, T. Severin.

30. *Răcoasa* (jud. Vrancea). Un tezaur de vreo 115 monede geto-dacice s-a descoperit în localitate prin anul 1962. Un număr de 10 exemplare a ajuns în Muzeul de istorie din Bacău, iar restul în Muzeul de istorie din Galaţi. Monedele sînt de tipul Inoteşti.

Informaţie: I. Mitrea, Muzeul de istorie Bacău.

31. *Sărata -Monteoru* (jud. Buzău). O monedă geto-dacă de argint, greut. 10 g, diam. 25 mm, a fost descoperită în anul 1956, în localitate la punctul „Pe Scoruş", în arătură, în timpul săpăturilor arheologice conduse de Ion Nestor. Moneda se păstrează la Institutul de arheologie (fig. 1/5). Este de tipul denumit de către Pink „Kreuzelreiter".

Informaţie: Ion Nestor, Institutul de arheologie.

https://biblioteca-digitala.ro

32. *Şilindia* (jud. Arad). Pe teritoriul acestei comune s-a descoperit în cursul anului 1967 un mare tezaur de monede dacice. După primele informaţii monedele sînt de argint şi în număr de 750 exemplare. Întregul tezaur a ajuns la Muzeul din Oradea (fig. 1/6—8, le datorăm amabilităţii prof. V. Giurcă şi I. Ordentlich).

„Scînteia", anul XXXVII, nr. 7443, din 26 august 1967.

III. *Monede romane republicane*

33. *Amărăştii de Jos* (jud. Dolj). Pe teritoriul acestei localităţi, locuitorul Andrei Petrache Radu a găsit, cu ocazia lucrărilor agricole, în august 1966, un tezaur de denari romani din timpul republicii. Un număr de patru exemplare, au ajuns ca donaţie în Cabinetul numismatic BARSR. Denarii au fost emişi de către următorii magistraţi monetari : 1) *P. Calpurnius*, Sydenham, 468, anul 133—126 ; 2) *T. Cloulius*, Syd., 516, anul 110 ; 3) *L. Thorius Balbus*, Syd., 598, anul 100—95 ; 4) *C. Licinius Macer*, Syd., 732, anul 83.

Informaţie: O. Iliescu, *CNBARSR*.

34. *Drăgeşti* (com. Dămieneşti, jud. Bacău). Un tezaur de denari romani din timpul republicii şi imperiului timpuriu s-a descoperit în această localitate în anul 1944, în malul Siretului, cu ocazia construcţiei unui pod. Din această descoperire ne-au fost prezentate spre identificare doar cinci exemplare. Ele se înşiră cronologic, precum urmează : 1) *Cn. Domitius*, Grueber, Italia, 490, anul 124—103 ; 2) *M. Herennius*, Grueber, Roma, 1258, t. g., anul 91 ; 3) *L. Iulius Bursio*, Grueber, Roma, 2556, t.g., anul 85, avînd pe av. ca simbol o amforă, iar pe rv. literele vv ; 4) *M. Volleius*, Grueber, Roma, 3154, anul 78 ; 5) Octavian, Grueber, Roma, 4327, anul 36—29.

Informaţie : Ioan Brăiloiu, Bîrlad.

35. *Galbeni* (com. Filipeşti, jud. Bacău). În mod izolat s-a descoperit pe teritoriul localităţii un denar roman din timpul republicii, avînd pe av. capul Romei, iar pe rv. cvadriga şi numele unui magistrat monetar.

Marilena Florescu, în *Arheologia Moldovei*, VI (sub tipar).

36. *Garvăn* (com. Văcăreni, jud. Tulcea). În cursul anului 1966 s-a descoperit pe teritoriul acestei localităţi, la punctul Pietricica, un tezaur de monede romane de argint. După informaţii prealabile numărul lor ar fi în jurul cifrei 60. Un exemplar a putut fi recuperat de I. Barnea şi este din epoca republicană.

Informaţie: I. Barnea, Institutul de arheologie.

37. *Jegălia* (jud. Ialomiţa). Pe un grind, în bălţile Dunării, în cadrul unei întinse aşezări geto-dace, s-a descoperit în anul 1967 un tezaur de denari romani din timpul republicii. Numărul exemplarelor pare a se ridica la 460. Întregul tezaur monetar a ajuns la Muzeul din Călăraşi. Un studiu complet este în pregătire.

Informaţie: Niţă Anghelescu, Muzeul din Călăraşi.

38. *Nicolae Bălcescu* (jud. Teleorman). În anul 1966 s-a descoperit pe teritoriul acestei comune un tezaur de denari romani din timpul republicii. Din această descoperire, un număr de 29 exemplare a rămas la Turnu Măgurele, iar restul a fost luat de autorităţi.

Informaţie: Maria Chiţescu, Institutul de arheologie, care a făcut cercetări pe teren.

39. *Sascut-Sat* (jud. Bacău). Dintr-un tezaur de denari romani din timpul republicii, au putut fi recuperate 7 exemplare.

Marilena Florescu, în *Arheologia Moldovei*, VI (sub tipar).

40. *Tătărăşti* (jud. Bacău). Un tezaur de denari romani din timpul republicii s-a aflat pe teritoriul acestei comune în anul 1967. Din această descoperire un număr de 7 exemplare a ajuns la MNA : 1) *L. Thorius Balbus*. AR. ↓ Greut. 3,66 g. Diam. 19 mm. Grueber,

https://biblioteca-digitala.ro

Roma, 1619, anul 90; Sydenham, 598, anul 100—95; 2) *Q. Titius*. AR. ↖ Greut. 3,61 g. Diam. 21 mm. Grueber, Roma, 2220, anul 87; Sydenham, 691, anul 88; 3) *L. Volteius Strabo*. AR. ↓. Greut. 3,68 g. Diam. 19 mm., Grueber, Roma, 3142, t. g., anul 79. Rev. lit. Ç (necunoscut la Grueber); Sydenham, 743, anul 81; 4) *L. Roscius Fabatus*. AR ↓ Greut. 3,72 g. Diam. 18 mm. Grueber, Roma, 3394, t.g., anul 70; Sydenham, 915, anul 58; 5) *C. Iulius Caesar*. AR ↗ Greut. 3,83 g. Diam. 18 mm. Grueber, Gallia, 87, anul 50—49; Sydenham, 1006, anul 54—51; 6) *M. Cordius Rufus*, AR ↗ Greut. 3,65 g. Diam. 20 mm. Grueber, Roma, 4040, anul 46; Sydenham, 977, anul 46, 7) *Sextus Pompeius*. AR ↖ Greut. 3,73 g. Diam. 20 mm. Grueber, Sicilia, 7, anul 42—36; Sydenham, 1345, anul 42—38. Denarii sînt contramarcaţi.

Informaţie: Ing. Constantin Petrescu, Tătărăşti şi Gh. Poenaru Bordea, Institutul de arheologie, care a făcut cercetări la faţa locului.

IV. *Monede romane imperiale*

41. *Alimăneşti* (com. Izvoarele, jud. Olt). Ca provenind din această localitate sau din împrejurimile ei imediate, ajung în posesiune privată următoarele monede romane imperiale: 1) *Hadrian*. AE ↓ Dupondius. Greut. 13,84 g. Diam. 28 mm, Cohen^{2}, 1044, *BMC*, 1233, anul 119—121; 2) *Maximianus Herculius*. AE ↑ Greut. 6,73 g. Diam. 26 mm,

*| / HTΓ, Cohen^{2}, 136 var.

Informaţie: Ion Radu Mircea, Institutul de studii sud-est europene Bucureşti.

42. *Barboşi* (jud. Galaţi). Două monede de bronz, una de la Constantin cel Mare şi o alta de la un urmaş al acestuia, au fost aflate în cursul săpăturilor sistematice executate în localitate în anul 1966.

D. Popescu, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 530, nr. 63.

43. *Bereşti-Bistriţa* (jud. Bacău). În localitate s-a descoperit un tezaur de denari romani din timpul imperiului, din care 5 exemplare au ajuns la Muzeul din Bacău. Aceste ultime monede se înşiră de la Vespasian la Traian.

Marilena Florescu, in *Arheologia Moldovei*, VI (sub tipar).

44. *Brateiu* (jud. Sibiu). Un denar de la Sabina, soţia lui Hadrian, a fost descoperit în anul 1961 in grădina locuitorului Fr. Schuster din localitate. Este de tipul Cohen^{2}, 3; *BMC*, 929. Prin grija lui I. Nestor a ajuns la Institutul de arheologie. AR ↓ Greut. 2,60 g. Diam. 19 mm.

Informaţie: I. Nestor şi B. Mitrea, Institutul de arheologie.

45. *Bucureşti* (*Străuleşti-Măicăneşti*). În cursul campaniei de săpături din anul 1966, Margareta Constantiniu şi P. Panait au descoperit două monede de bronz. 1) Anhialos-Gordian III. AE ↗ Greut. 15 g. Diam. 28,5 mm; 2) Nicopolis pros Istron-Diadumenian. AE ↑ Greut. 13,35 g. Diam. 27 mm, Pick, 1832, asemănătoare.

Informaţie: Margareta Constantiniu, Muzeul de istorie al municipiului Bucureşti.

46. *Ceala* (jud. Arad). Pe teritoriul localităţii s-au descoperit în mod întîmplător denari romani de la împăraţii Nero, Antoninus Pius, Faustina senior si Faustina junior. Monedele ajung la Muzeul de istorie din Arad.

Informaţie: E. Dörner, Muzeul de istorie Arad.

47. *Celeiu* (jud. Olt). La Sucidava s-au descoperit 53 monede în cursul săpăturilor arheologice din anul 1966. În majoritate sînt de bronz, iar cronologic se eşalonează de la Traian şi pînă la Honoriu şi Arcadiu, mai frecvente fiind cele de la Constantin cel Mare şi succesorii săi imediaţi. Printre exemplarele descoperite sînt semnalate unele emisiuni, ca cele de la Alexandria, Marcianopolis şi Nicea.

https://biblioteca-digitala.ro

Informaţie: D. Tudor, Universitatea din Bucureşti şi Gh. Poenaru Bordea, Institutul de arheologie.

48. *Celeiu* (jud. Olt). În localitate s-ar fi descoperit prin anii 1928 — 1929, un tezaur de monede romane imperiale, din care ar fi fost salvate 20 exemplare. După cercetătorii care le-au studiat, cronologic şi pe metale se eşalonează astfel : 1) *Elagabal*, 2 AR ; 2) *Severus Alexander*, 1 AR ; 3) *Aurelian*, 1 AE ; 4) *Probus*, 1 AE ; 5) *Diocleţian*, 1 AE ; 6) *Constantin cel Mare*, 5 AE ; 7) *Constantin II*, 2 AE ; 8) *Constanţius II*, 4 AE ; 9) *Constans*, 3 AE.

O. Toropu şi E. Nicolescu, *Un tezaur de monede imperiale romane descoperit în Oltenia*, comunicare la Centrul din Craiova al Academiei, la 25 martie 1967.

49. *Cheresig* (jud. Bihor). Monede romane descoperite în localitate, ajung în posesia prof. Aurel Novac de la liceul nr. 2 din Oradea.

Informaţie: Titus L. Roşu, prof. Oradea.

50. *Cicir* (com. Mîndruloc, jud. Arad). Un denar de la Domiţian ne este semnalat ca descoperit într-un bordei dintr-o întinsă aşezare dacică.

D. Popescu, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 528, nr. 47.

51. *Cluj*. Pe strada Mărului, nr. 1, în ziua de 21 octombrie 1966, elevii clujeni Gh. Baica, Ion Crişan şi Andrei Rákoczi au aflat un denar al împăratului roman Severus Alexander (222—235). Moneda, găsită în pămîntul săpat cu ocazia construirii unui garaj, este de tipul Cohen [2], 168 şi se păstrează la Cabinetul numismatic al Institutului de istorie şi arheologie din Cluj.

Informaţie: D. Protase, Institutul de istorie şi arheologie din Cluj.

52. *Constanţa*. Ca provenind din acest oraş sau din împrejurimile lui imediate, ne-a fost prezentat spre identificare un solidus de la Theodosiu al II-lea.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

53. *Constanţa*. O monedă de bronz de la Constanţius Chlorus, 7,82 g., 27 mm, de tip Cohen [2], 125, var., emisă în atelierul AQΓ, a fost găsită în anul 1966 pe teritoriul oraşului, de către elevul Valeriu Dan Domnariu din Bucureşti şi dăruită apoi MNA (inv. 1365).

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

54. *Costişa* (jud. Neamţ). Un denar de la Hadrian (*RIC*, 319 bis, tip SAL AVG) din anii 119—122, făcînd parte din tezaurul publicat în *SCN*, I, 1957, p 475, a îmbogăţit în 1966 colecţiile Muzeului arheologic din Piatra Neamţ.

Informaţie: V. Mihăilescu-Bîrliba, Muzeul arheologic Piatra Neamţ.

55. *Coşereni* (jud. Ilfov). O monedă de bronz, emisă de cetatea Marcianopolis în timpul împăratului Elagabal, a fost găsită de către locuitorul Ion Manolescu din localitate, la punctul numit „pe coastă" , cu ani în urmă, iar in anul 1962 o dăruieşte lui Ion Nestor, conducătorul săpăturilor, iar acesta, Institutului de arheologie.

AE. ↓. Greut. 9,13 g. Diam. 25 mm. Este de tip Pick, 813, şi este mult tocită.

Informaţie: Ion Nestor şi B. Mitrea, Institutul de arheologie.

56. *Dămieneşti* (jud. Bacău). Un tezaur de monede romane imperiale de argint s-a descoperit în localitate în anul 1957. Din această descoperire doi denari, unul de la Traian şi altul de la Hadrian au ajuns la Muzeul de istorie din Bacău. Alte 15 exemplare au rămas în posesia prof. Gh. Popa din Roman.

Marilena Florescu, în *Arheologia Moldovei*, VI (sub tipar).

57. *Făurei* (com. Budeşti, jud. Neamţ). În localitate s-a descoperit un tezaur de denari romani imperiali. Monedele recuperate, în număr de 42 exemplare, se repartizează pe împăraţi în felul următor : *Vitellius* 1, *Otho* 1, *Vespasian* 6, *Traian* 5, *Hadrian* 7, *Antoninus Pius* 13, *Marc Aureliu* 8 şi *Septimiu Sever* 1. Această ultimă monedă se datează în anul 193.

Maria Chiţescu şi Vasile Ursache, *O nouă descoperire monetară din Moldova*, comunicare la Sesiunea ştiinţifică a Muzeelor, Bucureşti, decembrie 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

58. *Ghindăoani* (jud. Neamţ). Un număr de 25 denari romani imperiali ce se eşalonează de la Hadrian şi pînă în ajunul domniei lui Septimiu Sever au fost descoperiţi de către locuitorul Simion Gheorghe pe un lot al său în cursul anilor 1956 (?) — 1959. Toate aceste monede au ajuns la Muzeul de istorie din Tîrgu Neamţ.

Informaţie: Al. Artimon, Muzeul de istorie Tg. Neamţ, V. Mihăilescu-Bîrliba, Muzeul arheologic Piatra Neamţ şi Gh. Poenaru Bordea, Institutul de arheologie.

59. *Ghirişa* (jud. Satu Mare). Tezaurul de denari romani imperiali, descoperit în iunie 1964 la nord de comună şi semnalat în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 613—614 ca fiind alcătuit din „peste 100 monede, care s-ar data în secolele II—III e.n.", are de fapt următoarea compoziţie : *Vespasianus* (1), *Traianus* (8), *Hadrianus* (6), *Antoninus Pius* (26), *Faustina I* (12), *Antoninus Pius* şi *Marcus Aurelius* (1), *Marcus Aurelius* (32), *Faustina II* (18), *Lucius Verus* (7), *Lucilla* (5), *Commodus* (26), *Crispina* (2), *Albinus* (2), *Septimius Severus* (2), în total 148 piese.

Notăm că monedele lui Septimius Severus se datează în anul 193, iar cele ale lui Albinus în 193 şi 194—195. Numărul de 148 de piese achiziţionate pînă acum, formează doar trei pătrimi din conţinutul originar al tezaurului, care se apreciază la aproximativ 200 monede. Tezaurul, păstrat în Muzeul din Satu Mare, se află în studiu şi urmează să fie publicat de D. Protase şi T. Bader.

Informaţie: D. Protase, Institutul de istorie şi arheologie Cluj.

60. *Gîrla Mare* (jud. Mehedinţi). În această localitate s-a descoperit în anul 1966 un tezaur de 320 denari romani din timpul imperiului. Întregul depozit monetar a ajuns în colecţiile MNA al Institutului de arheologie.

Informaţie: Cocioabă Alexandru, Gîrla Mare şi cercetări pe teren C. Preda, Institutul de Arheologie.

61. *Izvorul* (jud. Ilfov). Două monede imperiale de bronz din secolul al IV-lea au fost găsite în necropola de înhumaţie din secolul al VIII-lea din localitate. Monedele au fost aflate în M. 108 şi M. 156 şi erau învelite în pînză. Una din ele a fost găsită în palma stîngă, iar cea de-a doua, a fost purtată în pămîntul de umplutură al gropii, dar păstrînd clare urmele pînzei în care a fost învelită. Ambele monede sînt din epoca constantiniană, deci ele se află în poziţie secundară.

Informaţie: Bucur Mitrea, Institutul de arheologie.

62. *Leonteşti* (com. Ghindăoani, jud. Neamţ). În anul 1958 s-au descoperit în localitate doi denari romani de la Hadrian şi Commodus. Alte 4—5 exemplare s-ar fi descoperit în acelaşi loc, prin anul 1936. Se pare că este vorba de un tezaur.

Informaţie: Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Muzeul de arheologie Piatra Neamţ şi Gh. Poenaru Bordea, Institutul de arheologie, Bucureşti.

63. *Micăsasa* (jud. Sibiu). La marginea satului, în 1965, s-a găsit întîmplător un denar al împăratului Severus Alexander, emis în anul 230 (Cohen [2], 560). Achiziţionată de prof. Cornel Păcuraru şi predată lui Gh. Arion, asistent la Facultatea de istorie a Universităţii din Cluj, moneda a intrat, prin donaţie, în colecţiile Cabinetului de numismatică al Institutului de istorie şi arheologie din Cluj.

Informaţie: D. Protase, Institutul de istorie şi arheologie din Cluj.

64. *Moldova Veche* (jud. Caraş-Severin). În toamna anului 1965 s-a descoperit pe teritoriul acestei localităţi un mare tezaur de monede romane imperiale de bronz. După aprecierile descoperitorilor ar fi în număr de circa 700 exemplare şi ar data din secolul al IV-lea. Tezaurul va fi studiat de către membrii colectivului arheologic din complexul de cercetări de la Porţile de Fier. Pînă la întocmirea unui raport amănunţit noi consemnăm ştirea după o informaţie primită din partea unuia din descoperitori, Jurj Iova, elev, în comuna Moldova Veche.

Dosar, Institutul de arheologie, 1966, nr. 2523.

https://biblioteca-digitala.ro

65. *Păuleni* (jud. Harghita). În mod întîmplător s-a descoperit în castrul roman din această localitate un denar roman emis de împăratul Titus, de tipul *BMC*, Roma, 112, anul 80—81. Este mult tocit şi parte ştirbit. Se păstrează în Muzeul din Sf. Gheorghe.

AR ↓ Diam. 18 mm.

Informaţie: Székely Zoltán, Muzeul din Sf. Gheorghe.

66. *Pecica* (jud. Arad). O monedă fourée de la Crispina şi un denar de la Iulia Domna (tip Cohen², 123) s-au descoperit la circa 2 km VNV de comună, loc unde s-au mai aflat şi unele fragmente ceramice şi osteologice. În vatra comunei s-a aflat o monedă de bronz emisă de colonia Viminacium în timpul Etruscillei. Este de tip Pick, 137 şi greut. 13,90 g, diam. 28mm. Au ajuns şi se păstrează la Muzeul din Arad.

Informaţie: Egon Dörner, Muzeul din Arad.

67. *Pecica* (?) (jud. Arad). Cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în localitate de către L. Dömötör, în anul 1901, a achiziţionat de la un locuitor din comună, Lelik János, o monedă de aur de la Probus, pentru care a plătit 8 coroane. Informaţia se păstrează într-un decont de cheltuieli.

Informaţie: Egon Dörner, Muzeul din Arad.

68. *Petricani* (jud. Neamţ). Pe teritoriul comunei s-a descoperit un tezaur de denari romani din timpul imperiului, care se păstrează la punctul muzeistic din localitate. După aprecierile localnicilor, monedele aflate ar fi din secolele I şi II e.n. Deocamdată alte amănunte lipsesc.

Ziarul „Scînteia", XXXVI, nr. 7259, din 21 februarie 1967.

69. *Piatra Neamţ* (jud. Neamţ). O monedă de bronz de la Traian a fost descoperită în oraş, în anul 1967, cu prilejul unor lucrări edilitare.

Informaţie: Virgil Mihăilescu—Bîrliba, Muzeul arheologic Piatra Neamţ.

70. *Pietroasele* (jud. Buzău). Locuitorii din localitate au strîns numeroase monede romane imperiale aflate în cuprinsul comunei în decurs de mai mulţi ani. V. Teodorescu, de la Muzeul din Ploieşti, le-a văzut, examinat şi luat estampaje, pe care ni le-a comunicat la 3 iunie 1967. Pe baza lor am putut reţine că monedele erau de la următorii împăraţi: Faustina, Maximinus, Gordian, Filip Arabul, Otacilia Severa şi Constanţiu II, cu VOTA [XX?] MVLT [XXX?].

Informaţie: Victor Teodorescu, Muzeul din Ploieşti.

71. *Reşca* (com. Dobrosloveni, jud. Olt). Săpăturile arheologice de la Romula, efectuate, în 1966, în castrul mare din centrul satului modern şi în necropola plană, au dus la descoperirea a 43 de monede care încep cu exemplare de la Traian şi se încheie cu exemplare de la Filip Arabul. S-au aflat, printre ele, emisiuni din Nicea, Nicopolis şi Viminacium.

Informaţie: Prof. D. Tudor şi Gh. Poenaru Bordea, Institutul de arheologie.

72. *Rîmnicu Sărat* (jud. Buzău). Fără alte precizium, cel puţin deocamdată, i-a fost adusă prof. D. Berciu, de către un student, o fotografie a unei monede de argint de la Constanţius II. Este de tipul Cohen², 342 şi a fost emisă în atelierul de la Sirmium. (fig. 1/9; mărită circa 2/1).

Informaţie: D. Berciu, Institutul de arheologie.

73. *Rîureni* (jud. Vîlcea). Dintr-un tezaur de circa 80 de monede romane imperiale descoperite în anul 1964 au fost recuperate 26 exemplare, majoritatea antoninieni, ce se eşalonează de la Septimiu Sever la Trebonianus Gallus. Se păstrează la Muzeul de istorie din Rîmnicu Vîlcea.

Nubar Hamparţumian şi P.Purcărescu, *Tezaurul monetar de la Rîureni*, comunicare la simpozionul „*Pagini din istoria vîlceană*", Rîmnicu Vîlcea, 6 noiembrie 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

74. *Săcădate* (jud. Sibiu). În localitate s-au găsit două monede romane din timpul imperiului : 1) *Antoninus Pius*, AE↑ Greut. 24,80 g. Diam. 30 mm, sesterț ; 2) *Iulia Domna*. Fourée ↗ Greu. 2,29 g. Diam. 18 mm, Coh², 169 ; *BMC*, 72, tip gen.

Informație : N.N. Pușcașu, Direcția generală a monumentelor istorice.

75. *Seleuș* (jud. Arad). Din localitatea de mai sus „s-au achiziționat trei monede de tipul lui M. Antonius cu legiunile, precum și alte două monede romane, neprecizate. O monedă din vremea lui Antoninus Pius, găsită de un elev, a fost donată Muzeului din Oradea".

Titus L.Roșu, *Monede greco-romane pe teritoriul regiunii noastre*, în ziarul „Crișana" din 25 ianuarie 1958.

76. *Simonești* (jud. Harghita). În cursul săpăturilor arheologice executate în această localitate s-a descoperit o monedă romană de bronz într-un bordei din secolele VII—VIII. Exemplarul este mult tocit, încît cu greu se mai pot distinge doar conturu-rile efigiilor de pe av. și rv. Pe baza slabelor urme ale efigiei de pe av., se poate spune că moneda aparține secolului al II-lea e.n. și a fost emisă, foarte probabil, de către Antoninus Pius. AE. ↑. Greut. 8,48, g. Diam. 27 mm.

Informație: Székely Zoltán, Muzeul din Sf. Gheorghe și B. Mitrea, Institutul de arheologie.

77. *Slăveni* (com. Gostăvățu, jud. Olt). Un tezaur format din 109 antoniniani, ce se eșalonează cronologic de la Caracalla la Filip Arabul, a fost descoperit în castrul roman de la Slăveni, în campania de săpături din anul 1967.

Informație: D. Tudor, Universitatea din București.

78. *Talpa* (comuna Bîrgăuani, jud. Neamț). Doi denari, unul de la Titus și altul de la Traian, probabil făcînd parte dintr-un tezaur, au fost descoperiți în anul 1967.

Informație: Virgil Mihăilescu—Bîrliba, Muzeul arheologic Piatra Neamț.

79. *Tazlău* (jud. Neamț). O monedă de bronz din Tomi, cu efigia și legenda lui Caracalla ca Caesar, avînd în cîmp dr. Γ, s-a descoperit în localitate în anul 1967.

Informație : Virgil Mihăilescu—Bîrliba, Muzeul arheologic Piatra Neamț.

80. *Tîrgu Ocna* (jud. Bacău). În localitate s-a descoperit un tezaur de denari romani din timpul imperiului. A ajuns la Muzeul din orașul Gh. Gheorghiu—Dej. Alte amănunte deocamdată nu avem.

Marilena Florescu, în *Arheologia Moldovei*, VI (sub tipar).

81. *Turda* (jud. Cluj). Un tezaur de 211 denari și antoniniani s-a descoperit în anul 1932 pe platoul din apropierea orașului în vecinătatea castrului roman. Întregul tezaur a fost achi-ziționat de CNBARSR. Pe împărați, monedele se repartizează astfel : *Septimiu Sever*, 19, *Sever Alexandru* 82, *Gordian III* 110 (dintre care 105 antoninieni și 5 denari). Cea mai recentă mone-dă din tezaur se datează în anii 242—243.

M. Gramatopol, *Tezaurul de monede romane de la Turda*, în *Caiet selectiv*, 13—14, 1965 p. 22—42, unde se dă o descriere amănunțită a fiecărei monede.

82. *Țaga* (jud. Cluj). În timpul săpăturilor arheologice efectuate în septembrie 1966 de Institutul de istorie și arheologie din Cluj, în colaborare cu Muzeul din Gherla, în locul numit „Hrube", s-a descoperit, în pămîntul de umplutură al bordeiului notat cu nr. 10, o monedă mică de bronz a împăratului Constans I (337—350). Piesa este de tipul Cohen², 176 și are în exergă literele SMTSA, bine păstrate și ușor lizibile. Moneda se află la Cabi-netul de numismatică al Institutului de istorie și arheologie din Cluj.

Informație : D. Protase, Institutul de istorie și arheologie din Cluj.

83. *Țaga* (jud. Cluj). Din tezaurul de monede imperiale romane de argint descoperit în decembrie 1962 de Nicolae Cociș (vezi *SCIV*. XV, 1964, 4, p. 579 ; *Dacia*. N.S.. VIII, 1961, p. 383 ; *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 617), în cursul lunii septembrie 1966 am mai adunat de la

https://biblioteca-digitala.ro

Fodor Ioan, prof. Boca Marian, Fodor Maria şi Pălincaş Susana încă 51 monede (49 denari şi 2 antoniniani), care aparţin următorilor împăraţi şi membri ai casei imperiale: *Traianus* 1, *Hadrianus* 2, *Antoninus Pius* 2, *Marcus Aurelius* 1, *Commodus* 2, *Septimius Severus* 11, *Iulia Domna* 3 denari şi 1 antoninian, *Caracalla* 7 denari şi 1 antoninian, *Geta* 2, *Elagabal* 5, *Iulia Maesa* 1, *Severus Alexander* 9, *Iulia Mamaea* 3. Cu aceste 51 monede, care formează al patrulea lot din tezaur, totalul pieselor achiziţionate din depozitul monetar de la Ţaga se ridică la 1 013, dintre care 1 001 sînt denari, iar 12 antoniniani.

Informaţie: D. Protase, Institutul de istorie şi arheologie din Cluj.

84. *Ulmu* (jud. Ialomiţa). După notele lui Harilau Metaxa, ca găsite în localitate i-au fost dăruite lui Vasile Pârvan o monedă de la Septimiu Sever (?) şi una de la Arcadius. Donaţia s-a făcut de către Dobrescu Tonie Anton.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

85. *Unguri* (com. Găiceana, jud. Bacău). Un denar roman republican şi unul de la Vespasian au fost aflaţi la punctul denumit ,,Fundul Pleşului".

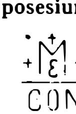
Marilena Florescu, în *Arheologia Moldovei*, VI (sub tipar).

86. *Zimnicea* (jud. Teleorman). O monedă de bronz de la împăratul Graţian, ,,a fost găsită în vii, la nord de cetatea getică" în anul 1967. Este tipul Cohen [2], 23, iar în exergă SNHB. (După un estampaj ce ne-a fost trimis).

Informaţie: prof. Corneliu Beda, Zimnicea.

V. *Monede bizantine*

87. *Alimăneşti* (com. Izvoarele, jud. Olt). Un follis de la Iustin I, găsit cu ani în urmă în această localitate sau în împrejurimile ei imediate, ajunge în posesiune privată. A fost văzut de noi şi se prezintă astfel: AE ↙ Greut. 12,93 g. Diam. 30 mm

BMC, 28.

Informaţie: Ion Radu Mircea, Institutul de studii sud-est europene.

88. *Garvăn* (com. Văcăreni, jud. Tulcea). În aşezarea feudală timpurie de pe Bisericuţă, în cursul săpăturilor sistematice conduse de I. Barnea s-a descoperit o monedă bizantină de aur, emisă de împăraţii Vasile II şi Constantin VIII. AV ↓ 4,20 g. Diam. 20 mm, Wroth, 5, A ajuns la MNA.

Informaţie: I. Barnea, Institutul de arheologie.

89. *Iaşi*. O monedă de aur de la Iustinian I s-ar fi găsit în oraş, după informaţiile lui Alexandru Andronic, din localitate. Alte amănunte şi precizium nu avem încă.

M. Petrescu—Dîmboviţa, *Considérations sur le problème des périodes de la culture matérielle en Moldavie du Ve au Xe siècle*, în *Revue roumaine d'histoire*, VI, 1967, 2, p. 185, cu nota 29.

90. *Isaccea* (jud. Tulcea). De pe ruinele cetăţii Noviodunum au fost adunate 11 monede de bronz bătute de împăraţii: Licinius, Constantin cel Mare, Roman III (după M. Thompson), Alexius I şi Manuel I. Monedele menţionate au fost strînse în primăvara anului 1967 de către studentul N. Georgescu-Cheluţă, de la Universitatea din Bucureşti şi dăruite Institutului de arheologie.

Informaţie: Gh. Poenaru Bordea, Institutul de arheologie.

91. *Mangalia* (Constanţa). Un solidus de la Iustinian I, găsit în localitate, ajunge în colecţia lui Vasile Canarache, donată Cabinetului numismatic BARSR. Are greut. 4,15 g.

https://biblioteca-digitala.ro

Informaţie : *CNBARSR*.

92. *Pocreaca* (jud. Iaşi). O monedă de bronz, emisă de către împăratul bizantin Leon VI (886—912) ne-a fost semnalată că s-a descoperit în localitatea de mai sus.

Informaţie : Dan Gh. Teodor, Muzeul de istorie al Moldovei, Iaşi.

93. *Sebeş* (jud. Alba). Un follis de la Iustinian I, bătut în monetăriile de la Cyzicus, anul XXX şi indicele probabil B, de tip Wroth, 256, anul 556—557, a fost descoperit în grădina unui cetăţean din oraş în anul 1965. Moneda a intrat în colecţiile muzeului local. În localitate s-a mai găsit, fără să se poată preciza punctul, un follis de la Tiberiu II Constantin, emis în monetăria de la Nicomedia, anul 7, 580—581 şi sigla A. Greut. 13,5 g. Diam. 29 mm, tip Wroth, 67.

Un follis de la Iustin II, emis la Constantinopol, sigla Γ, anul 5 = 569—570, aflat într-o colecţie particulară din localitate, este posibil să fi fost găsit tot în acelaşi oraş. Tip Wroth, 42.

I. Raica şi I. Aldea, *Două monede bizantine în colecţiile Muzeului raional Sebeş*, în *Apulum*, VI (sub tipar).

94. *Şendreni* (jud. Galaţi). Moneda bizantină descoperită în aşezarea feudală timpurie din acest punct şi menţionată de I. Nestor (*Revue roumaine d'histoire*, III, 1964, 3, 414) şi apoi de mine (*SCIV*, 17, 1966, 2, p. 426, nr. 62), ca fiind de la Mihail al IV-lea, a fost de fapt emisă, după atribuirile Margaretei Thompson, de către Roman al III-lea, 1028—1034. Moneda a fost văzută de noi, datorită amabilităţii lui Dan Gh. Teodor.

Informaţie : B. Mitrea, Institutul de arheologie.

95. *Tulcea* şi împrejurimi (jud. Tulcea). Un lot de 25 monede antice şi bizantine, strînse din oraşul Tulcea şi împrejurimile lui imediate, a fost achiziţionat de către Institutul de arheologie in anul 1967 (Inv. 1363). Numeric şi pe împăraţi monedele se repartizează în felul următor : *Caracalla* 1 (denar) ; *Claudiu II* 2 AE (şi tot restul vor fi la fel) ; *Aurelian* 1 ; *Florianus* 1 ; *Numerianus* 1 ; *Diocleţian* 2 ; *Constantin cel Mare* 2 ; *Constantius II* 3 ; *Constans* 1 ; *Valens* 1 ; *Valentinian* 1 ; Marcianopolis—*Caracalla* (?) 1 ; Tyras—*Caracalla* 1, cetate grecească neprecizată—*Iulia Domna* 1 ; *Ioan Tzimiskes—Vasile* II (M. Thompson A1) ; *Roman III* 1 ; *Isaac I* 1 ; *Constatin X* 1 ; *Roman IV* 1 ; şi epoca *Comnenilor* 1. Ele documentează circulaţia monetară în vechiul Aegissus şi împrejurimi în epoca antică şi bizantină.

Informaţie : B. Mitrea, Institutul de arheologie.

https://biblioteca-digitala.ro

Edouard Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, tome I, (Annales de l'Est, publiées par la Facultés des Lettres et des Sciences Humaines de l'Université de Nancy, mémoire no. 30), Nancy, 1966

A scrie o istorie politică pur şi simplu, ar putea apărea în zilele noastre neaşteptat şi aproape „ilegitim", aşa cum însăşi Ed. Will se exprimă în prefaţa cărţii sale, dar această prefaţă este, în acelaşi timp, suficient de explicativă în privinţa motivelor care l-au determinat pe autor să alcătuiască o carte al cărei cuprins să fie doar un „schelet al istoriei". Ca profesor al Facultăţii de Litere şi Ştiinţe Umanistice din Nancy, Ed. Will s-a gîndit să dea un manual studenţilor francezi care de mult timp resimţeau nevoia unei lucrări mai noi, scrisă în limba lor, asupra istoriei politice a epocii respective, manual care, pe de altă parte, îi putea îngădui să-şi consacre orele de curs altor probleme decît tratării evenimentelor politice.

Caracterul utilitar pe care de la bun început autorul l-a sortit cărţii se resimte în forma sa care nu are pretenţia de a fi originală, aşa cum materia însăşi tratată nu este nouă.

Iniţial, lucrarea fusese concepută ca o expunere didactică şi cursivă asupra perioadei cuprinse între anii 323 î.e.n. (moartea lui Alexandru cel Mare) şi 30 î.e.n. (bătălia de la Actium care marchează cucerirea de către romani a ultimului stat elenistic, Egiptul). Materia a fost împărţită în două volume, dintre care primul apărut ne conduce pînă la data înscăunării lui Antiohos al III-lea în Siria — după moartea lui Seleucos al III-lea, în 223 î.e.n. — şi aceea a lui Filip al V-lea, în Macedonia, în 221 î.e.n. — după dispariţia lui Antigonos al III-lea Dôsôn.

Dar de la proiectul iniţial, care ar fi putut transforma lucrarea într-un „aide mémoire" sec şi insuficient nuanţat, concepţia cărţii, chiar dacă nu şi forma sa, a evoluat repede, nu către extrema cealaltă, a unei lucrări de erudiţie, greoaie şi plină de note şi trimiteri bibliografice, ci către o linie de mijloc care, sacrificînd numeroase detalii în favoarea limpezimii şi a cursivităţii, păstra totuşi un indispensabil aparat informativ.

Astfel, imediat după cuvîntul de introducere al autorului şi după lista principalelor abreviaţii, urmează o bibliografie generală, foarte succintă, care, omiţînd lucrările vechi — fie ele cît de valoroase la vremea lor — grupează pe cele mai noi sau relativ noi ce cuprind — din punct de vedere al istoriei politice — totalitatea perioadei, sau cel puţin, partea cea mai importantă a acesteia, precum şi pe cele care tratează toată perioada — ca timp — dar dintr-un punct de vedere parţial (de exemplu, istoriile dinastice sau locale). O dată întocmită această listă, autorul nu mai menţionează la fiecare pagină titlurile citate în ea, subînţelegînd că operele respective constituie un element de bază al informaţiei la care, în mod automat, referirea se face permanent în cursul expunerii.

În lista bibliografică de început nu figurează lucrările privind istoria socială, economică, religioasă, culturală etc., aceste probleme nefiind tratate în carte; ceea ce nu înseamnă că cititorul este lipsit complet măcar de stric-

https://biblioteca-digitala.ro

tul aparat de erudiţie la care are pretenţie, căci soluţia adoptată de autor răspunde acestei cerinţe în suficientă măsură încît să îngăduie o bună înţelegere a lucrurilor sau chiar un imbold spre o nouă cercetare. Cum, pentru o mai uşoară consultare, materia cărţii a fost ordonată la extrem, fiind împărţită în patru părţi — dintre care două sînt incluse în primul volum — şi fiecare din aceste părţi în capitole, iar capitolele în secţiuni—toate intitulate şi subintitulate la extrem — la sfîrşitul fiecărei secţiuni au fost adăugate două appendice: „izvoarele" şi „bibliografia complementară şi notele". Izvoarele aduc numele cele mai prestigioase ale istoriografiei antice, renunţîndu-se la abreviatori şi compilatori, în afara cazului în care aceştia sînt singurii ce pot fi citaţi sau oferă un punct nou de vedere asupra problemei sau momentului discutat. Bineînţeles nu lipsesc nici nume mai puţin cunoscute, căci adeseori istoriografi puţin celebri altfel au consemnat faptele petrecute în epoca respectivă, fiind unicii la care se poate face referirea pentru un eveniment sau o situaţie. La „bibliografia complementară şi note" nu mai sînt repetate, aşa cum s-a amintit, titlurile lucrărilor capitale înscrise în lista de la începutul cărţii, trimiterea la ele nemaifăcîndu-se decît atunci cînd, în anumite privinţe, opiniile respectivilor autori merită îndeosebi subliniate sau, dimpotrivă, supuse discuţiei. Aici sînt însă grupate lucrările parţiale şi de amănunt, precum şi controversele asupra unor anumite puncte sau probleme marginale care, dacă ar fi fost discutate în text, ar fi îngreuiat considerabil urmărirea firului evenimentelor. Tot aici sînt citate, atunci cînd aduc lumini sau detalii noi, documentele epigrafice, papirologice şi numismatice. În felul acesta, chiar dacă textul lucrării apare „defrişat" de tot ceea ce l-ar putea transforma într-un hăţiş întunecos, în care cu greu s-ar putea înainta, cititorul nu rămîne totuşi nepus la curent cu starea actuală a cunoştinţelor privitoare la diversele capitole ale istoriei politice a lumii elenistice.

Un index analitic general va figura la sfîrşitul volumului al II-lea al lucrării, ce va apare probabil curînd şi care va cuprinde părţile a treia şi a patra.

Părţile întîia şi a doua ce alcătuiesc volumul I sînt intitulate „Dizlocarea imperiului lui Alexandru şi formarea marilor regate elenistice" (323—276 î.e.n.) şi „Imposibila stabilitate" (281—223 î.e.n), ultima mergînd de fapt pînă la moartea lui Antigonos al III-lea Dôsôn (221 î.e.n.).

Prima parte, deşi la fel de importantă ca şi celelalte, este totuşi redactată mai succint, ea fiind suficient de bine tratată de P.Roussel în volumul său apărut în colecţia G. Glotz, *Histoire grecque*, IV, 2, (1945), cartea a II-a: *Le démembrement de l'empire d'Alexandre*; la această lucrare Ed. Will face în primul rînd trimiterea în bibliografia sa complementară, adăugînd numai informaţiile noi adunate în ultimii douăzeci de ani, şi socotind altfel inutil să mai dea amploare prezentării unei perioade studiate analitic de autorul citat.

Limita general acceptată a perioadei respective e considerat anul 280 î.e.n., dată în jurul căreia au dispărut toţi vechii colaboratori ai lui Alexandru cel Mare; ţinînd însă seama de evoluţia care a dus la formarea şi definitivarea celor trei mari puteri elenistice ale secolului, Ed. Will coboară această dată pînă la 276 î.e.n., moment în care situaţia din Macedonia se clarifică prin restabilirea Antigonizilor în persoana lui Antigonos Gonatas.

După moartea lui Alexandru, lupta care se dusese între protagoniştii ideii de unitate a imperiului şi cei ce nutreau tendinţe separatiste sfîrşise prin înfrîngerea primilor, şi în locul fascinantei — dar atît de efemere — existenţe a acestui imperiu universal, în cadrul căruia un conducător dotat cu calităţi deosebite ar fi putut desfăşura acţiuni de mare amploare — fruct al unei concepţii de dominiu universal —, se creaseră acum state ai căror conducători se intitulau, fiecare în parte, „basileis", ale căror graniţe politice constituiau o piedică în calea unor asemenea ambiţii, şi apăruse o nouă gîndire politică ce se poate numi „gîndire de stat". O altfel de unitate se închega acum, realizată prin schimbul de idei, prin sincretismul religios, prin lungile drumuri ale caravanelor şi flotelor comerciale ce ajungeau pînă în cele mai îndepărtate ţinuturi ale acestei lumi care elabora o nouă cultură şi civilizaţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Elenismului occidental îi este consacrat ultimul capitol al primei părţi şi problemele lui sînt tratate succint, această tratare rezumîndu-se la relevarea contactelor dintre istoria politică a lumii de Răsărit şi aceea a grecităţii occidentale în epoca formării statelor elenistice, mai exact, la legăturile aventurierului Agatocle cu diadohii, în special cu Ptolemaios, şi la expediţia lui Pyrrus în Italia şi Sicilia. Asemenea procedeu este motivat de faptul că Ed. Will consideră, ca atîţia alţii, că epitetul de „elenistic" trebuie rezervat numai rezultatului contactelor între civilizaţia greco-macedoneană şi vechile civilizaţii ale Orientului Apropiat; lumea greacă occidentală va căpăta caractere „elenistice" nu prin participarea ei însăşi ca factor iniţial constituant al noii civilizaţii, ci sub influenţa Orientului elenistic, şi expansiunea romană în Răsărit va contribui in bună măsură la aceasta.

Dacă procesul separării definitive a celor trei mari state elenistice e socotit încheiat în 275 î.e.n., perioada ce urmează nu se caracterizează printr-un echilibru politic, ceea ce îl face pe autor să intituleze partea a II-a a cărţii sale, care se ocupă de această epocă, „Imposibila stabilitate" (281—241 î.e.n.).

Pentru uşurarea expunerii faptelor — partea respectivă e mult mai analitic prezentată — el va ţine seama de împărţirea geografică şi va studia separat „res Europae" şi „res Asiae", neuitînd totuşi că istoria politică nu reprezintă întreaga realitate istorică şi că dincolo de separarea geografică sau de conflictele diplomatice, între cele două lumi au existat şi relaţii de altă natură care le-au legat într-un tot şi care au pregătit unificarea politică de mai tîrziu, realizată prin cucerirea romană.

O serie de părţi obscure ale acestei perioade, ca de pildă cronologia, desfăşurarea operaţiilor militare şi rezultatele lor, războaiele siriene, participarea lui Antigonos Gonatas la aceste războaie etc., rămîn încă neelucidate, evenimentele fiind prea stufoase şi sursele incomplete sau contradictorii.

Autorul acordă un mare rol politicii externe lagide din secolul al III-lea î.e.n., considerînd-o unul dintre „motoarele istoriei timpului".

Analizînd — fără să intre în amănuntele structurii lui organizatorice — problema „mercantilismului de stat" şi măsura în care el a slujit politica externă a Ptolemeilor sau a fost slujit de către aceasta, Ed. Will adoptă o opinie apropiată de aceea a lui M. Rostovţev care afirmase că cele două ordine de fapte, politico-strategice şi economice, merg, cel puţin pînă la un anume punct, mînă în mînă. În privinţa raportului între ele, autorul este categoric în a afirma că „mercantilismul lagid ...a fost în serviciul marii politici mediteraneene lagide şi a fost deci unul dintre resorturile politice ale lumii elenistice" (p. 176). Oricum, după părerea lui, în acest caz politicul precede economicul (p. 185), iar acesta din urmă este pus în slujba talassocraţiei egiptene care trebuia să garanteze securitatea Egiptului. Asemenea afirmaţie este totuşi discutabilă prin forma exclusivistă în care este prezentat raportul „politic-economic" şi prin aceea că nu acordă suficientă greutate problemei asigurării pieţelor de desfacere pentru grîul egiptean problemă atît de importantă pentru regatul ptolemaic.

Din paginile care prezintă situaţia din Asia — caracterizată în această vreme de conflictele dinastice dintre seleucizi şi lagizi, se poate întrevedea, dincolo de vîrtejul ciocnirilor şi al acţiunilor diplomatice, aspectul cel mai grav al lucrurilor, anume treptata dezintegrare a regatului seleucid care cuprindea ţinuturi şi populaţii atît de numeroase, cu probleme atît de variate cărora dinastia seleucidă nu le-a putut face faţă.

Ultimul capitol al cărţii tratează problemele europene în răstimpul cuprins între 261 (sfîrşitul războiului zis al lui Chremonides) şi 221 î.e.n. (moartea lui Antigonos al III-lea Dôsôn). Deşi documentele referitoare la această perioadă sînt mai numeroase, o serie de aspecte rămîn incomplet elucidate, ca de pildă politica greacă a lagizilor în această epocă sau invers, politica asiatică a antigonizilor Gonatas, Demetrios al II-lea şi Antigonos al III-lea Dôsôn în Asia, precum şi raporturile dintre ele.

Mai amănunţit prezentate sînt problemele care se referă strict la regiunile europene ale

Greciei unde Gonatas are de întîmpinat o serie de greutăţi în cea de-a doua parte a domniei sale şi unde Demetrios al II-lea şi Antigonos al III-lea Dôsôn au de făcut faţă războiului împotriva aheilor şi etolienilor, crizei dardaniene, războiului cleomenic etc.

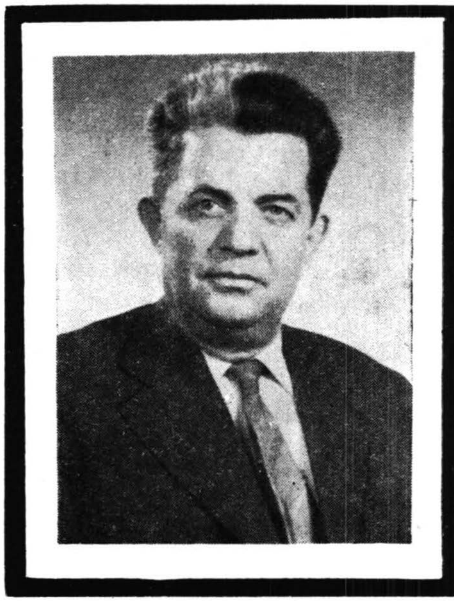
Volumul I se încheie cu momentul fundării unei noi ligi a statelor greceşti sub hegemonia macedoneană, Alianţa helenică (224/3 î.e.n.), cu momentul bătăliei de la Selassia (222 î.e.n.) care marchează sfîrşitul încercării de dominaţie a Spartei în Pelopones, şi cu moartea lui Antigonos al III-lea Dôsôn în 221 î.e.n.

Clar şi pus la punct cu informaţia, primul volum al lucrării lui Ed. Will este de un real folos pentru cei ale căror preocupări au contingenţe cu epoca elenistică. Autorul nu a voit nici să rişte o istorie „totală", socotind că insuficienţa documentaţiei nu-i poate îngădui o asemenea încercare, nici să adauge, în mod artificial şi parţial, capitole de analiză social-economică, culturală etc. pentru a demonstra cu orice chip că face o sinteză.

Ţinîndu-se pe linia propusă iniţial — care nu a exclus referirea la fapte şi de alt ordin atunci cînd erau necesare pentru înţelegerea celor politice —, el a oferit, o dată cu lucrarea sa, mai mult decît un manual universitar : a oferit o judecată a faptelor în lumina noilor date acumulate.

Victoria Eftimie-Andronescu

https://biblioteca-digitala.ro

MIHAIL MACREA

1908—1967

La 19 octombrie 1967, pe cînd se pregătea să se reîntoarcă în ţară de la un congres internaţional din Republica Democrată Germană, a încetat subit din viaţă la Berlin Dr. docent Mihail I. Macrea, profesor de istorie veche a României la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj, cercetător de seamă în domeniul istoriei noastre vechi, membru al Institutului de istorie şi arheologie, precum şi al Muzeului de istorie din Cluj.

Născut la 19 iulie 1908 în comuna Săcel, jud. Sibiu, a urmat cursurile şcolii elementare în comuna natală, liceul la Sibiu, iar cursurile universitare la Cluj. În acest centru universitar şi-a dedicat activitatea studiului istoriei antice în general şi a trecutului îndepărtat al ţării noastre în special, sub îndrumarea exigenţilor săi maeştri: Em. Panaitescu, D. M. Teodorescu şi mai ales a academicianului C. Daicoviciu.

Încă din ultimul an de studii calităţile de cercetător ale lui M. Macrea sînt remarcate de către profesorii lui, care îi oferă posibilitatea de a lu-

https://biblioteca-digitala.ro

cra în domeniul de cercetare al istoriei noastre vechi prin încadrarea lui la Institutul de studii clasice din Cluj. Pentru a-și lărgi orizontul și pentru a se specializa în arheologia romană, a fost trimis la Roma ca membru al Școlii Române între anii 1931—1933. În timpul studiilor de la Roma M. Macrea se specializează în marile probleme ale istoriei vechi și ale arheologiei, ia contact cu însemnate șantiere arheologice italiene și lucrează în bibliotecile de specialitate din capitala Italiei. Studiul atent și critic al detaliului și apoi încadrarea lui în complexul istoric-arheologic din care face parte i-au permis să aducă întotdeauna prețioase contribuții la istoria noastră veche. Tot în această etapă de activitate M. Macrea a redactat două studii ce vor apare mai tîrziu în limba italiană. Primul dintre ele, Un disegno inedito del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana, *îi va servi ca teză de doctorat prezentată în anul 1937 la Universitatea din Cluj și care va fi imprimată în publicația Școlii de la Roma,* Ephemeris Dacoromana, *VII, 1937, p. 77—116. Cel de al doilea studiu* Contributi allo studio del trofeo nell'arte romana *a fost publicat în* AISC, *II, 1933—1935, p. 107—146.*

Reîntors în țară M. Macrea își va relua bogata și rodnica-i activitate atît în cadrul învățămîntului superior, cît și al Institutului de studii clasice și al Muzeului de istorie. În cadrul învățămîntului superior a ocupat și urcat rînd pe rînd toate treptele de la asistent și pînă la aceea de profesor. În această ultimă calitate a fost titularul catedrei de istorie veche a României între anii 1949—1967. În tot acest răstimp a pregătit împreună cu ceilalți profesori cu exigență și competență generații întregi de absolvenți și cercetători, dintre care unii îi vor deveni colaboratori. La Institutul de studii clasice, transformat mai tîrziu în Institutul de istorie și arheologie din Cluj, a parcurs în 36 de ani toată ierarhia funcțiilor de la practicant la șef de secție. O fructuoasă activitate a desfășurat M. Macrea și în cadrul Muzeului de istorie din Cluj, contribuind cu competență și pricepere la îmbogățirea, organizarea, inventarierea și valorificarea colecțiilor.

O bună parte din activitatea lui M. Macrea a fost consacrată săpăturilor arheologice de teren. Prin acest efort îndelungat regretatul cercetător a adus un aport prețios istoriei noastre naționale. Tot aici este cazul să mai amintim și importantele contribuții ale prof. M. Macrea în domeniul epigrafiei, al numismaticii și al istoriei vechi a Daciei romane. În afară de studiile de erudiție numeroase și variate ca conținut, în care este abordat un anumit aspect al culturii materiale sau spirituale, trebuie să remarcăm pe cele de amplă sinteză cum sînt prețioasele capitole din Istoria României *la care a colaborat. Pe aceeași linie a lucrărilor de sinteză se cuvine să mai amintim lucrarea* Viața romană în Dacia, *care se află sub tipar, și care este ultima din cele 78 de lucrări elaborate de neobositul cercetător.*

Dar activitatea prof. M. Macrea, din care menționăm în bibliografie doar o parte, nu se reduce numai la cea amintită aici. A luat parte la conferințe și congrese naționale și internaționale, la care a prezentat substanțiale comunicări, întotdeauna bine documentate și pline de noutăți. Pe linie de colaborare internațională a avut sarcina de a conduce colectivul românesc care lucrează la Tabula Imperii Romani.

Prin încetarea prematură din viață a lui Mihail Macrea știința istorică a suferit o grea pierdere.

B. Mitrea

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

1. *Două inscripţii romane inedite*, în *AISC*, I, 1928—1932, p. 109—111.
2. *Contribuţii la un repertoriu numismatic al Daciei*, în *AISC*, I, 1928—1932, p. 127—139.
3. *Studi di numismatica in Romania*, în *Rassegna Numismatica*, Roma, XXX, 1933, p. 155—156.
4. *Contributi allo studio del trofeo nell'arte romana*, în *AISC*, II, 1933—1935, p. 107—146.
5. *Monetele din cetatea dacă de la Costeşti*, în *AISC*, II, 1933—1935, p. 147—163.
6. M. Macrea, în colaborare cu C. Daicoviciu, *Contribuţii la bibliografia Daciei romane 1920—1935*, în *AISC*, II, 1933—1935, p. 259—283.
7. *Institutul de studii clasice. O scurtă prezentare a activităţii şi a colecţiilor sale*, în *Gazeta ilustrată*, Cluj, nr. 9—10, 1937, 19 p.
8. *Castrul roman de la Bologa. Săpăturile din vara anului 1936*, în *ACMIT*, IV, 1932—1938, p. 195—233.
9. *Institutul de studii clasice din Cluj la Sibiu*, în *Transilvania*, 72, 1941, p. 428—432.
10. M. Macrea şi I. Berciu, *Două tezaure de monete republicane romane din Dacia Superioară*, în *Apulum*, I, 1939—1942, p. 110—202 şi 301—305.
11. *La vita romana in Transilvania*, Bucureşti, 1943, 59 p., 4 pl.
12. *Cumidava*, în *AISC*, IV, p. 234—261 şi 325—326.
13. *Părăsirea Daciei şi problema continuităţii daco-romane în lumina izvoarelor numismatice*, în *Omagiu Profesorului Ioan Lupaş*, Bucureşti, 1934, p. 912—921.
14. *Un disegno inedito del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana*, în *ED*, VII, 1937, p. 77—116.
15. *Urme romane în regiunea cetăţilor dace din munţii Hunedoarei*, *Sargetia*, II, p. 127—150.
16. *Monetele şi părăsirea Daciei*, în *AISC*, III, p. 271—305 şi 347—349.
17. *Bibliografia Daciei romane 1936—1948*, în *AISC*, V, p. 352—416.
18. *Note au sujet des briqueteries en Dacie*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—47, p. 275—280.
19. *A propos de quelques découvertes chrétiennes en Dacie*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 281—302.
20. *Imperiul roman. Epoca principatului*, fasc. I, Cluj, 1948, 144 p. (litografiat).
21. *Cultele germanice în Dacia*, în *AISC*, V, 1944—1948, p. 219—263.
22. *O inscripţie care nu e falsă*, în *AISC*, V, 1944—1948, p. 297—301.
22a. *Iarăşi despre Manius Servius Donatus*, în *AISC*, V, 1944—1948, p. 302—303.
23. *Pretinsa imagine a lui Juppiter Zbelsurdos*, în *AISC*, V, 1944—1948, p. 338—343.
24. *Bibliografia Daciei romane, 1936—1948*, în *AISC*, V, 1944—1948, p. 352—416.
25. *Săpăturile arheologice de la Mehadia*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 139—141.
26. *Săpăturile arheologice de la Palatca*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 110—116.
27. *Cumidava*, în *Zbornik G. Kazarow*, Sofia, 1950, p. 61—69 (în l. germană).
28. *Despre rezultatele cercetărilor întreprinse de şantierul arheologic Sf. Gheorghe — Breţcu, 1950*, în *SCIV*, II, 1951, p. 285—311 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1950 redactat împreună cu colaboratorii).
29. *Cercetările arheologice în R.P.R.*, în *SCŞ Cluj*, II, 1951, p. 370—375.
30. *Procesul separării oraşului de sat la daci*, în *Studii şi referate privind istoria României*, partea I, Bucureşti, 1954, p. 119—154.
31. *Tezaurul de monede imperiale romane de la Geomal şi invazia carpilor din anul 242 în Dacia*, în *SCŞ Cluj*, V, 3—4, 1955, p. 495—566 (în colaborare cu D. Protase).
32. *Şantierul arheologic de la Caşolt şi Arpaşul de Sus*, în *SCIV*, VI, 1955, p. 581—626 (Raport preliminar asupra rezultatelor din 1954).
33. *Burebista şi celţii de la Dunărea de mijloc*, în *SCIV*. VII, 1956, p. 119—136.
34. *Inscripţii de la Porolissum în Muzeul raional Zalău*, în *AM Cluj*, II, 1956, p. 101—117.

https://biblioteca-digitala.ro

35. *Şantierul arheologic Caşolț—Arpaşul de Sus*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 119—154 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1955).
36. *Apărarea graniței de vest și nord-est a Daciei pe timpul împăratului Caracalla*, în *SCIV*, 1957, p. 215—251.
37. *Les Daces à l'époque romaine à la lumière des récentes fouilles archéologiques*, în *Dacia*, N.S, I., 1957, p. 205—220.
38. *Pe urmele voievodului Gelu ; necropola slavă de la Someşeni*, în *Tribuna*, I, 1957, nr. 8, p. 7—8.
39. *Şantierul arheologic Caşolț—Calbor*, în *Materiale*, V, 1959, p. 403—418 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1956).
40. *Şantierul Alba-Iulia și împrejurimi, în 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 435—452 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1956, redactat în colaborare cu D. Protase).
41. *Славянский могильник в Сомешени*, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 351—370.
42. *Une nouvelle inscription latine du IV-ème siècle en Dacie*, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 467—472.
43. *Буребиста и кельты на среднем Дунае*, în *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 143—156.
44. *Necropola slavă de la Someşeni*, în *Materiale*, V, 1959, p. 319—527 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din anul 1956).
45. *Şantierul arheologic Gilău, în 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 453—460 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1956 redactat în colaborare cu M. Rusu și I. Winkler).
46. *Şantierul arheologic Caşolț— Boița*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 407—443 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1957).
47. *Şantierul arheologic Someşeni—Cluj*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 515—522 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1957).
48. *Le culte de Sabazius en Dacie*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 325—339.
49. *Date biografice (C. Daicoviciu)*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, p. XI—XIV.
50. *Garnizoanele cohortei VIII Raetorum în Dacia*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, p. 339—351.
51. *Der dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der dakischen Bestattungsbräuche in der Spätlatènezeit*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 201—229 (în colaborare cu M. Rusu).
52. *Scavi e rinvenimenti nel 1958 a Porolissum—Moigrad*, în *Fasti Arch.*, XIII, 1960, p. 365—366, nr. 5807, pl. XXXIV, fig. 101, plan D.
53. *Dacia în timpul stăpînirii romane*, în *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 345—396, 417—426, 447—476 și *Populația daco-romană în Dacia după retragerea aureliană*, Ibidem, p. 615—637.
54. *Cultul lui Sabasius la Apulum și în Dacia*, în SCA, 1961, p. 61—84.
55. *Şantierul arheologic Porolissum*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 361—390 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1958, redactat în colaborare).
56. *Şantierul arheologic Porolissum*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 485—504 (Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor din 1959, redactat în colaborare).
57. *Dacia sub stăpînirea romană*, în *Studii*, XV, 1962, p. 1395—1409. *Dakien unter der römischen Herrschaft*, Autoreferat, în *Bibliotheca Classica Orientalis*, 1964, H. 3, 162—163.
58. *Două decenii de cercetări arheologice și studii de istorie veche la Cluj 1944—1964*, în *Acta Musei Napocensis*, I, 1964, p. 307—365 (în colaborare).
59. *Cercetările privind epoca romană în Transilvania de la început pînă în zilele noastre*, în *Acta Musei Napocensis*, II, 1965, p. 141—162.
60. *La citadelle dacique de Căpîlna*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 201—231 (în colaborare).
61. *Viața romană în Dacia* (sub tipar).
62. *Organizarea provinciei Dacia*, în *Acta Musei Napocensis*, III, 1966, p. 121—151.
63. *L'organisation de la Province de Dacie*, în *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 121.

https://biblioteca-digitala.ro

LISTA PRESCURTĂRILOR

AArh	— Arta şi arheologia, Iaşi, I—XIV, 1927—1938.
AÉ	— Archaeologiai Értesitö.
ARMSI	— Academia Română. Memoriile secţiei istorice, seria II, 1886/1887 — 1916/1919, seria III, 1922/1923—1944/1945.
AUB	— Analele Universităţil Bucureşti.
BCMI	— Buletinul comisiunii monumentelor istorice, I—XXXVIII, Bucureşti, 1908—1945.
CNA	— Cronica numismatică şi arheologică, Bucureşti, I—XIX, 1920—1945.
Dacia	— Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti, I—XII, 1924—1947 ; N.S., I, 1957 ; II, 1958 ; III, 1959 ; IV, 1960 ; V, 1961 ; VI, 1962 ; VII, 1963 ; VIII, 1964 ; IX, 1965 ; X, 1966.
DIR	— Documente privind istoria României, Bucureşti.
DolgCluj	— Dolgozatok — Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie, Cluj, I—X, 1910—1919.
Izvestiia-Institut	— Izvestiia — Bulletin de l'Institut archéologique bulgare.
Izvestiia-Varna	— Izvestiia — Bulletin de la Société archéologique de Varne.
KS	— Краткие сообщения Института истории материальной культуры Академии наук СССР.
Materiale	— Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I (1953) ; Materiale şi cercetări arheologice, vol. II (1956), vol. III (1957), vol. IV (1957), vol. V (1959), vol. VI (1959), vol. VII (1960), vol. VIII (1962).
MIA	— Материалы и исследования по археологии СССР.
PZ	— Prähistorische Zeitschrift.
RA	— Revue Archéologique.
RHSEE	— Revue historique du Sud-Est européen, Bucarest, I—XXIII, 1924—1946.
SA	— Советская археология.
SCA	— Studii şi comunicări. Acta Musei Regionalis Apulensis (1961).
SCIM	— Studii şi cercetări de istorie medie.
SCIV	— Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti.
SCN	— Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti.
SCŞ Iaşi	— Studii şi cercetări ştiinţifice, Iaşi.
WPZ	— Wiener Prähistorische Zeitschrift.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria României**, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 lei ; vol. II, 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei ; vol. III, 1964, 1 259 p. + 11 pl., 45 lei ; vol. IV, 1964, 864 p. + 16 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, ed. a 3-a, 1963, vol. I, 336 p. + 15 pl., ed. a 2-a, vol. II, 552 p. + 1 pl., vol. I şi II, 65,60 lei.

D. M. PIPPIDI şi D. BERCIU, **Din istoria Dobrogei**, vol. I, Geţi şi greci la Dunărea de jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană, „Bibliotheca Historica Romaniae", II, 1965, 344 p., 13 pl., 28 lei.

C. DAICOVICIU, E. PETROVICI şi GH. ŞTEFAN, **La formation du peuple roumain et de sa langue**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 1, 1963, 67 p. + 1 pl., 3,25 lei (a apărut şi în limba germană).

EMIL CONDURACHI, **L'archéologie roumaine au XXe siècle**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 3, 1963, 104 p. + 18 pl., 7,25 lei (a apărut şi în limba engleză).

D. PROTASE, **Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii**, 1966, 251 p., 31 lei.

* * * Corpus Vasorum Antiquorum, îngrijit de Suzana Dimitriu şi Petre Alexandrescu, cu colaborarea lui Vladimir Dumitrescu. Prefaţă de acad. Em. Condurachi, 1965, 56 p., 43 pl., 44 lei.

D. TUDOR, **Tabula Imperii Romani Drobeta — Romula — Sucidava**, 1965, 25 p., 1 hartă, 2,50 lei.

GH. DIACONU, **Tîrgşor, Necropola din secolele III—IV e.n.**, 1965, 332 p., 2 pl., 40 lei.

D. BERCIU, **Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări**, 1961, 569 p., 80 lei.

VLADIMIR DUMITRESCU, Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cîrna, 1961, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.

D. BERCIU, **Cultura Hamangia**, **Noi contribuţii**, vol. I, 1966, 323 p., 4 pl., legat, anvelopă, 23,50 lei.

* * * **Histria**, vol. II, sub îngrijirea acad. Em. Condurachi, 1966, 541 p., 11 pl., legat, anvelopă, 58 lei.

BUCUR MITREA, CONSTANTIN PREDA, **Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia**, 1966, 403 p., 40 lei.

* * * Arheologia Moldovei, vol. II—III, 1964, 530 p., 65 lei, vol. IV, 1966, 369 p., 39 lei, vol. V, 1967, 344 p., 36 lei.

ALEXANDRU VULPE, **Necropola hallstattiană de la Ferigile, monografie arheologică**, „Biblioteca de arheologie", XI, 1967, 208 p., 44 pl., 27 lei.

* * * **Dinogetia**, vol. I, 1967, 409 p., 46 lei.

* * * **Inventaria Archaeologica**, fasc. 1, 1966, 17 file, 5,57 lei ; fasc. 2, 1966, 10 file, 4 lei ; fasc. 3, 1967, 11 file, 4 lei ; fasc. 4, 1967, 14 file, 5,25 lei.

S C I V, tomul 19, nr. 1, Bucureşti, 1968, p. 1—192

43828

Lei 15. —

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII — REVISTĂ DE ISTORIE

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE

REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE — CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE — IAȘI

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI

— SERIA ARTA PLASTICĂ

— SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART

STUDII CLASICE

https://biblioteca-digitala.ro